

GÁL FERENC

AZ
ÜDV~,
TÖRTÉNET
MISZTÉRIUMAI

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 1968

AZ ÜDVTÖRTÉNET MISZTÉRIUMAI

DR. GÁL FERENC
HITTUDOMÁNYI AKADÉMIAI TANÁR

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1968

Nihil obstat

Dr. Stephanus Kosztolányi
censor archidioecesanus

Nr. 878/1967.

Imprimi potest

Strigonii, die 6 Martii a. 1967.

Dr. Arthurius Schwarz-Eggenbofer
administrator apostolicus

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással való
sokszorosítás jogát is*

Kiadásért felelős: Esty Miklós delegált adminisztrátor

ELŐSZÓ

Hitünk igazságainak kifejtésében a középkor óta mind a teológiában, mind a hitoktatásban eléggé elméleti módszert követtünk. Általában a Hiszekegy tételeit soroltuk fel és fejtettük ki. Nem lehet tagadni, hogy sokszor inkább csak tanítás volt, nem meggyőzés. Pedig minden keresztény tanításnak a hit lényegét kell kifejtenie: azt, hogy az élő Isten párbeszédet kezdett velünk, élő emberekkel. Mindezt azért mondott és adott, hogy az atya és a gyermek kapcsolata megvalósuljon bennünk Jézus Krisztus által. A nemrég lezajlott zsinat megkövetelte, hogy a teológiai oktatás az üdvösség történetét vegye alapul. Annak központjában pedig Jézus Krisztus áll, hiszen Isten őbenne nyilatkoztatta ki magát teljesen és végérvényesen. Csak rajta keresztül beszélhetünk a Szentháromságról, a teremtről, az Egyházzal, a kegyelmi rendről és a másvilági dolgokról.

Ahogy Isten az üdvtörténet folyamán mindig a konkrét emberhez szólt, az Egyháznak is úgy kell benne állnia a történelemben, hogy minden kor emberéhez intezze tanítását. Nem elégedhetünk meg azal, hogy régi tévtanokkal vitázunk. A keresztény tanítás nem maradhat elszavalt monológ. A teológiának tudnia kell kérdezni, felelni, utat mutatni, szolgálni, párbeszédet folytatni. Krisztus nem az égi dicsőségből szólt, hanem emberré lett és magára vette az emberi élet minden terhét. A földi Egyház köteles a theologia crucis-t, a kereszt teológiáját művelni. Küzdenie kell a feladatokkal, bele kell állnia az életbe és úgy elősegíteni az üdvtörténet kialakulását.

Ez a rövid kézikönyv kísérlet arra, hogy a fenti módszer szerint mutassa be a hit igazságait. Igyekszem kiemelni a krisztológiai és antropológiai vonásokat, hiszen Isten a kinyilatkoztatást Krisztuson keresztül adta és az emberhez mérte. Amit a néhány éve megjelent Katolikus hittételekből a célnak megfelelően átvehettem, azt beillesztettem a szövegbe.

ÜDVREND ÉS ÜDVTÖRTÉNET

A keresztény vallás

A keresztény vallásnak két szembeszökő jellegzetessége van: egyrészt arról beszél, hogy tanítását és lényeges elemeit közvetlenül a világ feletti Istentől kapta kinyilatkoztatás útján, másrészt az Isten közbelépését történelmi eseményként rögzíti. A kinyilatkoztatás feljogosítja arra, hogy a természet fölé emelkedjék és beszéljen az ember természetfölötti céljáról, hivatásáról, kapcsolatairól. A történetiség pedig megóvjá attól, hogy egy vonalba helyezték a ködbe vesző mítosszal, ahol a rendkívüli jelenségek csak a természet erőinek, eseményeinek idealizálásai, tér- és időbeli rögzítés vagy bölcséleti igazolás nélkül.

A történetiség tudata ott van a kereszténység bölcsőjénél. A Szentírás a názáreti Jézusról mint történelmi személyről beszél. A kor történelmi módszerének megfelelően feltünteti családfáját és születésének körülményeit. Nyilvános működését Keresztelő János fellépésével vezeti be, aki Tiberius császár uralkodásának 15-ik évében jelent meg a Jordán partvidékén. Maga Krisztus Heródes Antipász és Pontius Pilátus idejében működik, Annás és Kaifás főpapok alatt feszítik keresztre. Feltámadását és megjelenéseit az apostolok, mint szemtanúk mondják el, s ez a tanúságtétel központi helyet foglal el az evangélium hirdetésében. Olyan dolgokról beszélnek, amelyeket hallgatóik ellenőrizhetnek, és így módjuk van meggyőződni arról, hogy hitük a valóságban gyökerezik.

A történetiség jellemzi a kereszténység előzményeit is. Az apostoli igehirdetés szerint „azelőtt Isten a próféták útján több alkalommal

és többféle módon szólt ősünkhez. Ebben a végső korszakban Fián keresztül beszélt hozzánk” (Zsid 1,1). Az említett ősök egy nép történelmének szereplői: törzsfők, vezérek, királyok, próféták. Az ószövetségi próféták könyveinek külön érdekessége, hogy feltűntetik a meghívás idejét és körülményeit. Hirdetik, hogy rajtuk keresztül Isten szól bele a nép életébe, s szavukat csodákkal, jövődölésekkel és az Isten küldötteihez méltó étellel igazolják. A nép történelmében nemcsak az maradt meg, hogy az Isten szólt ehhez vagy ahhoz az őshöz, hanem az is, hogy milyen jelekkel igazolta közbelépésének természetfölöttiségét. A hagyomány átadása a maga módján már hordozza a történelmi kritika elemeit. A hit abban különbözik a hiedelemtől, hogy nem fél felvetni a bizonyíték kérdését.

A történetiség gondolata a Szentírásban

Az Ószövetségben a vallás és a nemzeti öntudat nem csupán kíséri egymást, hanem egészen azonos. Mózes idejében a törzsek egy népé egyesülnek és Jáhve népének vallják magukat. Hasonló jelenséget a pogány törzseknél azért sem találunk, mert a sokistenhitben nincs kizárólagosság. Itt azonban Jáhve az egy Isten, a világ teremője, de egy népet lefoglalt magának, hogy rajta keresztül kinyilatkoztassa magát. A nép valóban úgy fogja fel saját történelmét, mint az Isten tetteinek sorozatát. Sőt a körülötte zajló világgtörténelem is az a keret, ahol Isten irányító, jutalmazó vagy büntető akarata érvényesül. A Szentírás könyvei nem választják szét a profán és a szent történetet. Az ember minden helyzetben az örökkévaló és mindenható Isten akaratának függvénye, azért földi léte nem céltalan. Jeremiás próféta (29,11) meg is fogalmazza ezt a bizalmat: „Az én gondolatom a béke, nem a győtrelem – mondja az Úr. – Célt tűzök elétek, türelmet oltok belétek s ha egész szívből kerestek engem, meg is találtok.”

Az Egyiptomból való szabadulás és a pusztai vándorlás emléke úgy él bennük, mint Isten nagy tetteinek sorozata. Akaratát a természet erőinek irányításával vagy természetfölötti beavatkozással érvényesíti. Szövetséget köt népével, biztosítékot nyújt az atyáknak adott ígéret teljesítésére és egyben követelményeket támaszt. Már Ábra-

hámnak kijelentette, hogy a nép történelmét határozott cél érdekében irányítja: leszármazottjában, a Megváltóban áldást nyer majd a föld minden népe (1 Móz 12,3). A történelem tehát több, mint földi történés: egyúttal az üdvösség története is.

Az újszövetségi Szentírás folytatja ezt a gondolatot. Jézus Krisztus a megígért Megváltó, az egyetlen közvetítő Isten és ember között. Megjelenésével világossá válik, hogy az üdvtörténet az egész emberiséget átfogja. Kinyilatkoztatása és kegyelme mindenkinek szól, áldozata engesztelés a világ bűneiért. Mindnyájan tőle kapjuk a kegyelmi életet, mint ahogy az első embertől kaptuk a testi életet. Isten kifejezetten akarja, hogy minden ember üdvözüljön és az igazság ismeretére jusson (1 Tim 2,5). Ha akarja, meg is adja a szükséges segítséget. Az Egyház igehirdetése azóta is a történelmi Krisztushoz köti minden ember üdvét.

De hogyan lehet egy történeti esemény mások üdvösségének forrása? Hiszen Krisztus előtt is éltek emberek, s azóta is élnek, akik nem hallottak róla semmit. Nehezíti még a kérdést, hogy Krisztus szerepe nem csupán „a mennyország megnyitása”, ahová azóta bejuthatnak az emberek. Krisztus mindenki számára egyénileg az üdvösség szerzője és ősmintája. Az ő emberi természete felvételt nyert az isteni személy közösségébe, s így birtokosa lett az isteni életnek, a lét teljességének. Az üdvösség mindenkinél a felemelést, az isteni életben való részesedést jelenti. A megváltás eredménye az, hogy Krisztus felajánlja és megosztja velünk az istenfiúi örökséget. Ennek a részesedésnek előfeltétele és bevezetője a hit. Hogyan éri el az egyes ember hitével Krisztust? Főleg az, aki nem hallott róla. Ez a keresztény üdvrend igazi nehézsége. Isten szólhatott volna külön-külön minden emberhez tisztán szellemi síkon. Miért kezeli mégis az emberiséget úgy, mint egybetartozó közösséget? Miért akart üdvtörténetet?

Az ember történetisége

A felvetett kérdésre a választ természetünkben kell keresni. Isten az üdvösség rendjét hozzászabta az emberi természethez. Hiszen az ő elgondolása a természet és az üdvösség egyaránt. Az ember törté-

neti lény. Szaporodása időbeli egymásutánisághoz van kötve, fejlődése pedig személyi tevékenységhez és kapcsolatokhoz. Alakítja a természetet, formába önti eszméit, terveit, összehasonlítja a másokéval, módosítja, tökéletesíti őket. A tárgyi kifejezőmód és az élet egyre bonyolultabbá válik és az egyén új cselekvési lehetőségeket kap. A kezdeményezés és a felelősség köre is egyre tágul. Ezt a folyamatos kibontakozást nevezzük történelemnek. Jelezzük vele, hogy valódi „történéssel” állunk szemben, azaz egyszeri, vissza nem térő eseményekkel. Minden nemzedék a maga idejét éli meg és a maga koráért felelős. A kőkorszak embere semmit sem sejtett a mi kultúránkról, mégsem mondjuk, hogy vele igazságtalanság történt. A maga korában éppúgy a fejlődés tetőpontján érezte magát, mint ahogy mi ott érezzük magunkat. Minden nemzedék boldog, hogy elődei összehordták az alapköveket kultúrájához és civilizációjához.

Az ember csak annyira talál magára, amennyire egyszerre a múltba és a jövőbe tekint. Jellemünket csak a múltból értjük meg, de a jelent sem tartjuk lezártnak, céljaink, terveink a jövőbe mutatnak. Viszont a tervek és a célok is a múltból táplálkoznak, az egyén és a közösség múltjából. Az embernek tehát megvan a cselekvési horizontja, s csak ezen belül fejtheti ki tevékenységét. A fejlődés egyre bővíti ezt a horizontot, több a lehetőség az értékek valósulására.

A múlt és jövő távlataiban gondolkodó ember átéli a történelem titkát; a bizonytalanságot, az erők kiszámíthatatlanságát, a vágy, a valóság közötti aránytalanságot, a halál és elmúlás könyörtelenségét. Minden földi reményt eleve ízetlenné tesz a tudat, hogy bármerre is tart a haladás, bármilyen megoldásokkal kecsegtet, az én időm véges. A jövőtől csak annyit várhatok, amennyi éveimbe belefér. Számomra csak az a megváltás ér valamit, ami engem személyes létemben érint, amit személyes tudatomban örök valóságnak nevezhetek.

Az ember mindig keresett olyan jeleket a történelemben, amelyek a megváltás felé mutattak. A jeleket kívülről várta, mert legalábbis a saját életében tapasztalta, hogy a természetes lehetőségek nem adnak megoldást bajaira. A vallások története azért mutat fel annyi csodavarást és titokzatos szertartást. A természet erőit és az ősök tetteit kezdték idealizálni és megszületett a mítosz. Alapjában véve a

mítosz mindig költészet maradt, senki sem igyekezett igazolni, az ember mégis örült, hogy legalább vágyait kifejezhette benne.

A fejlődés bizonyos fokán az alkotó ember a mítoszról áttér az utópiarodalomra. Csak technikai, társadalmi és kulturális szempontból nézi a jövőt. A halál és a megmaradás kérdését nem is veti fel, mert úgysem tudna rá felelni. De úgy gondolja, hogy a földi életet hosszabbá és boldogabbá teheti, ha bizonyos körülmények összejátszanak. Itt is történelmében keres fogódzópontokat a megváltás gondolatához. Ha tehát a történetiség ennyire jellemzi az ember életét, nem csodálkozhatunk, ha Isten az üdvösség megvalósulásának is történelmi keretet adott.

A kinyilatkoztatott üdvrend

A vallástörténet összegyűjti az emberiség történetéből azokat az elemeket, amelyekben a vallásos érzés kifejeződött. Ilyen értelemben a vallástörténet csupán a néprajz egy része. A vallások történetét azonban olyan szempontból is mérlegre lehet tenni, hogy vajon nem fordulnak-e elő benne jelenségek, amelyek áttörnek a történelem zárt emberi kereteit. Nincs-e olyan esemény vagy eseménysorozat, amelynek magyarázatára nem elegendők az ember testi-lelki adottságai?

A kereszténység ilyen konkrét természetfölötti adottságokra hivatkozik és bennük látja a hit jogosultságának bizonyítékát. Gondolatmenete a következő: A Szentírást mindig nyilvános vallási közösség hordozta, az Ószövetséget a zsidó nép, az Újszövetséget a kereszténység, mint szervezett egyház. Nyilvánvaló, hogy az ószövetségi zsidó nép vallása különbözött minden más nép vallásától. Alaptétele volt a hit az egyetlen, személyes, szellemi, világ feletti Istenben. Ma is csak ezt mondhatjuk: ha egyáltalán van Isten, annak olyannak kell lennie, amilyenről az Ószövetség beszél: egyedülinek, személyesnek, szelleminek, teremtnének, az erkölcsi rend szerzőjének, bírójának és a történelem irányítójának.

A krisztusi kinyilatkoztatás fényénél feltételezzük, hogy a kegyelem hatására az egyes emberekben mindenütt kialakulhatott ilyen személyes istenhit, de ott megmaradt a szívek rejtekében. Az ószö-

vetségi vallás ellenben intézményesen hordozza, hirdeti, védelmezi ezt a hitet. Áldozatot csak a hivatalos szentélyben mutat be, az Istent nem ábrázolja, nehogy eltorzítsa szellemiségét, s a környező népek sokistenhitét következetesen elutasítja, pedig azok politikai, gazdasági és kulturális hatása nem volt kicsi.

Az emberi gyengeség itt sem hiányzott. A jólétben kísérti őket a gondolat, hogy a szigorú bírótól átpártoljanak olyan istenekhez, amelyek több engedményt adnak az ösztönnek. A szenvedés napjaiban pedig tápot kap a gyanú, hogy az ég és föld Istene elhagyta népét vagy tehetetlen a földi eseményekkel szemben. Ilyenkor jelentkeznek a próféták, az Isten küldöttai és szószólói lesznek a hagyományos hitnek. A próféták kora évszázadokat fog át. Állandóan ugyanazt az eszmét képviseli mindegyik, egyik sem akarja a hagyományos vallást átalakítani, pedig legtöbbjük üldöztetést és halált kénytelen elviselni hűsége miatt. Működésüket és hatásukat csak abból érthetjük meg, amit a Szentírás állít: Istentől kaptak küldetést, ő vállalt értük felelősséget. A nép meg volt győződve, hogy a prófétákon keresztül Isten szól bele történelmébe.

A Szentírás Istene Jáhwe, az, Aki van, a Magasságbeli, az Örökkévaló. Vele szemben a pogányok istenei emberi kezek munkái: szemük van, de nem látnak, fülük van, de nem hallanak. Az egyistenhit fennmaradásának nem lehet magyarázata a nemzeti önérzet, mivel épp a nemzeti önérzetnek alapja a vallás, a kiválasztottság tudata. Istenükhöz és a Szentíráshoz akkor is ragaszkodnak, amikor hazájukat elvesztik. A tisztult isteneszme intézményes szolgálatát nem magyarázhatjuk az ember megszokott képességeiből.

A történelem másik szembeötlő jelensége a *kereszténység*. Megjegyezzük azonban, hogy amikor a kereszténység természetfelettségét hangoztatjuk, nem akarjuk úgy szembeállítani az egyetemes emberiséggel, mintha ott minden lapos természetszerűség lenne. Hiszen a kereszténység egy Istent vall, a világ teremtetőjét, aki az egész emberiséget a magáénak vallja. Szeretetének és gondviselésének nyomai mindenütt megtalálhatók. Azt viszont állítjuk, hogy a kereszténység még szembetűnőbben és intézményesebben hordozza a természetfeletti elemeket, mint az Ószövetség.

Többet jelent maga Jézus Krisztus. Kijelenti, hogy vele az Isten

személyes valóságban tagja lett az emberi történelemnek. Működése ennek a bejelentésnek kifejtése és igazolása. Ahogy alakja előttünk áll a Szentírásban, elmondhatjuk róla, hogy nem akart csupán új eszmék tanítója lenni, nem az volt a célja, hogy meglátásaival hozzájáruljon az emberiség anyagi és szellemi fejlődéséhez. Tanítása, tettei, viselkedése az Isten személyes megnyilatkozása. Azt akarta, hogy róla olvassuk le, mit akar Isten a teremtményeivel. A történelem folyamán még soha senki ennyire nem azonosította magát az Istennel. Nem arra törekedett, hogy az emberiség maradványát megmentse Istennek, vagy hogy a veszni induló világban érvényt szerezzen a hit és erkölcs egy-egy foszlányának. Az egész emberiség megváltójának mondta magát és a világ bűneiért engesztelésül áldozta fel életét. Egyetemesen meghirdette a bűnök bocsánatát, a kegyelem kiadását, a test feltámadását és az örök életet.

Mielőtt követelményeket támasztott volna, először maga adott szeretetet, megértést, biztatást, reményt és kegyelmi segítséget az Atya akaratának teljesítésére. Az embert nem egyéni létében irányítja az örök cél felé, hanem közösségi természete szerint: nem elég a lélek mélyén tisztázni kapcsolatunkat az Istennel, ennek a kapcsolatnak az emberek iránt tanúsított viselkedésben kell megnyilvánulnia.

A kereszténység azt a feladatot kapta alapítójától, hogy állandósítsa a történelemben Istennek azt a kitárulását, amit Jézus Krisztusban megvalósított. Az emberiségnek tudomást kell szereznie arról, hogy van egy intézmény, amely emberi módon ugyan, de mégis természetfeletti hatással tükrözi a megbocsátó, irgalmas és igazságos Istent, s az ő nevében hirdeti az ember személyi méltóságát, örök hivatását, az erkölcsi rendet, a gyengék felkarolását, az igazságosságot, az egymás iránti türelmet és a tevékeny szeretetet. A feladat végrehajtása az emberi viselkedés egész skáláját mutatja. A kereszténységben is birkózik egymással a szeretet és az önzés, az önuralom és az ösztön, az áldozatkészség és a kényelem, a szellem és az anyagi érdek. Ahol emberek vannak, ott mindez természetes adottság. De éppen azt tartjuk a történelem egyik csodájának, hogy az evangélium eszménye megmaradt eszménynek. Nem csupán elméletileg, hiszen minden nemzedék újult erővel kezd hozzá megvalósításához. Többről van itt szó, mint ihletett egyének vállalkozásáról: egy világ-

vallás évezredeket átfogó életéről. Minden eszmének és mozgalomnak át kell mennie a történelem kérlelhetetlen szűrőjén. A kereszténység mint szervezett egyház kiállta ezt a próbát. Befelé és kifelé egyaránt Krisztus evangéliumát tartja eszménynek és az üdvösség forrásának ma is. Krisztus alakja, tanítása lelki erőt, reményt, vigasztalást tud önteni milliókba, hogy helytálljanak az élet küzdelmében és legyen bizalmuk a halál órájában. Ezt a hatást nem lehet Isten különös beavatkozása nélkül megérteni.

Az üdvtörténet tartalma

Krisztus arról tanúskodik, hogy vele az Isten végérvényesen belépett történelmünkbe. Az indító ok a szeretet volt: „Úgy szeretete az (Atya) Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte” (Jn 3,16). Istennek ez a tette az ember számára szükségszerűen az „idők teljességét” jelenti. A történelmi idő nem hozhat nagyobb tartalmat, mint a lét szerzőjét és teljességét. Kinyilatkoztatás és főleg megtestesülés nélkül az idő folyama csak a természet eseményeit és az emberi szellem elgondolásait görgetné magával. Belülről, a természet síkjáról szemlélve senki sem tudná megmondani, merre tart a haladás és van-e egyáltalán cél, ami felé menetelünk. Bármelyik lehetőséget nézzük, a jövő nyitott kapu maradna. Ha ellenben a Teremtő kijelentéseket tesz, a hívő számára megszűnik a bizonytalanság.

Az Isten emberré levésével olyan történeti esemény játszódott le, ami a teremtés keretében egyszerűen felülmúlhatatlan és ezért végleges. Istent közvetlenül semmiféle fejlődés nem érheti el, ő mindig más lérendben marad. A teremtmény csak úgy léphet kapcsolatba vele, ha ő közeledik. A megtestesülésben a közeledés teljes. Istennek a kifelé való tettei sem lehetnek nagyobbak, hiszen önmagánál többet nem adhat. Az emberré levés azt jelenti, hogy énjével egyesítette az emberi természetet s ezzel életünk minden problémájának hordozójává lett. Azóta az ember történelme az ő történelme is, az emberiség családja az ő családja is. A Teremtő az egész világot magában hordozza, tehát bármelyik pontján lép vele kapcsolatba, a közeledés az egész természetnek szól.

Krisztus új megvilágítást adott a történelemnek. Más lett benne a kibontakozás lehetősége azáltal, hogy alakjában az örök értékek megjelentek, mint egy ember személyes tulajdonságai és képességei: az igazságosság, szentség, lelki erő, szeretet, szelídség, hatalom. Mivel Isten mindent örök előrelátással tesz, Krisztus óta joggal gondoljuk, hogy ez a világ már a teremtésben megkapta az alapvető lehetőséget a természetfeletti rend hordozására. Ha az Isten személyesen megjelenhetett az emberi természet valóságában, akkor az emberiségtől nem lehetnek idegenek az isteni dolgok. Ha Isten azzal a szándékkal jött, hogy országát a hit, szeretet és engedelmisség alapján megszervezze, akkor biztos, hogy az emberiséget alkalmasnak ítélte erre a szerepre, illetőleg neki megvan a hatalma, hogy alkalmassá tegye.

Az üdvtörténet körvonalai ezekből az apostoli utalásokból bontakoznak ki: Az Atya „mindent általa és érte (Krisztusért) teremtett, minden őbenne áll fenn” (Kol 1,15). Az idők végén az ő fősége alatt foglal össze mindent, ami a mennyben és a földön van (Ef 1,10). Akkor majd Krisztus „átadja országát az Atyának, hogy Isten legyen minden mindenben” (1 Kor 15,28).

Isten azonban az embert mint szabad, önrendelkező személyt állította bele ebbe a keretbe. Szabadsága azt jelenti, hogy dönthet a felkínált cél és eszközök elfogadásáról. Megvan a lehetősége, hogy válaszoljon a megszólításra vagy dacosan elforduljon. Megtapasztalja magán a kegyelem hatását és a bűn erejét. Amellett ismerete mindig részismeret marad, tehát állandóan keresnie kell a teljes igazságot. Az ösztönök csapongása állhatatlanná teszi: ma lelkesedik valamiért, holnap ugyanazt gyűlöli. Ezért Isten országának hittel, szeretettel és engedelmisséggel való elfogadása nem megy zökkenő nélkül. Illetőleg inkább azt mondjuk, hogy Isten országának igazi emberi képe lesz: a meggyőződés mellett meglapul a kétkedés, az örömet váltja a csalódás, a reményt a csüggedés. Isten uralma mégis biztosítva van, mert állandóan imádkozni fogunk országának eljöveteleért, akarátának megvalósulásáért, boldognak érezzük magunkat, ha kereshetjük az igazságot és hálások leszünk, ha a bűnbánatban lelakhatjuk lelkünk terhét. A hűség ebben a dinamikus kitartásban nyilatkozik meg.

Isten ezt a dacos, kételkedő, mindig újat kereső és mindennel elégedetlen emberiséget kapcsolta magához Jézus Krisztusban. Ha a végső állapot az lesz, hogy az ő fősége alatt megvalósul a természetes és természetfeletti értékek nagy létrendje, akkor mégis érdemes volt valamit kezdeni ezzel az emberiséggel. Igaz, megfelelő árat fizetünk érte, hiszen életünk útját nemcsak öröm és lelkesedés szegélyezi, hanem fájdalom, kétségbeesés, betegség és halál is. A testből és lélekből álló ember ilyen mozgalmas és tragikumokkal teli történelemben éli ki magát. Minden jót és minden rosszat meg akar próbálni. Istent azonban többé nem kapcsolhatja ki történelméből. A történelem visszavonhatatlanul üdvtörténet is.

Az üdvtörténet sajátosságai

Az üdvösség szó keresztény értelemben azt jelenti, hogy Isten a természetes rendet természetfeletti cél felé irányította, azaz részesévé teszi isteni életének. Erről Krisztusban kaptunk végleges bizonyosságot. Ő az üdvösség kinyilatkoztatója és szerzője. Az üdvösség elsősorban *Isten műve* és ajándéka. Ő tárja ki előttünk benső életét, ő tesz képessé, hogy feleletet adjunk hívó szavára. Kegyelemével áthidalja az űrt a véges ember és saját világfeletti léte között. Az ingyenesség, az ajándék nem azt jelenti, hogy amit Isten nem adott meg a teremtésben, azt megadja a kinyilatkoztatásban és így hívja fel magára a figyelmet. Itt olyan ajándékról van szó, amit a teremtésben nem is adhatott. Nem az emberi létet foltozza, hanem személyes viszonyt, baráti kapcsolatot teremt. A szeretet csak ingyenes ajándék lehet.

Az üdvrendet nem hasonlíthatjuk a szülő gondoskodásához, mert a szülő azt nyújtja, amihez a gyermeknek joga van. A teremtésből kifolyólag az embernek is joga volna valamilyen természetes boldogsághoz, a léleknek valamilyen örök szellemi élethez. Az üdvrendben azonban többről van szó: Isten saját boldogságát osztja meg az emberrel, ehhez pedig a teremtménynek nincs joga, csak ingyen kaphatja.

Az üdvösség azonban egyúttal *emberi mű* is. A boldogság megvá-

lasztásába bele akarjuk vinni szabadságunkat és tetterőnket. Magunk akarjuk alakítani jövőnket, a jutalmat ki akarjuk érdemelni. Ezért Isten úgy nyitotta meg a természetfeletti világot, hogy az embert hívja és együttműködésre szólítja fel. Az üdvrendben mindenkinek meg kell valamit valósítania, ami csak őrá vár. Ezzel veszi ki részét Isten országának megvalósulásából. Aki az üdvösséget keresi, alkotó embernek érzi magát: törekszik az igazság megismerésére, Isten imádására, önmaga erkölcsi alakítására és embertársai javának szolgálatára. A legfőbb parancs a szeretet, ezt pedig nem lehet elzárkózottságban gyakorolni. Az Istentől alkotott üdvrend nem forgat ki emberségünkből. Inkább alkalmat ad, hogy emberi mivoltunkat az örök élet távlataiban is tökéletesítsük. Ezen a téren Krisztus a kézzelfogható bizonyíték. Isteni személyisége ellenére élete egészen emberi, a közösségi élet minden kötöttségével és feladatával. A legkisebb tetteket is bevonja az üdvösség rendjébe: Aki csak egy pohár vizet ad a szomjazónak, az is megkapja jutalmát (Mt 10,42).

Az üdvtörténet a végső állapotra, a túlvilágra mutat, csak ott teljesedik ki. Erői itt vannak, magunkban hordozzuk őket, mint Isten kegyelmi jelenlétét, de csak a hit győz meg róla. Az üdvösség története Krisztussal mégis elérte végérvényes struktúráját, hiszen új fordulatot nem várhatunk. Mivel Krisztusban az Isten lett emberré, nála nagyobb közvetítő, tanító vagy főpap nem jöhet. Benne a Fiú, az Ige jelent meg, akiben az Atya az örökkévalóságban teljesen kimondta magát. Nagyobb és véglegesebb szava nem lehet a teremtményekhez sem. Ha pedig az Ige, az örök isteni szó emberré lesz, léte nem maradhat rejtve. Tanúságot tett maga mellett, hogy higgyenek benne, s az Egyház is tanúskodik mellette a történelem végéig. A tanúságtétel nem szűnhet meg. Ő maga mondta egy alkalommal: ha az emberi ajkak hallgatnának, a kövek szólalnának meg (Lk 19,40).

A próféták azzal a tudattal beszéltek, hogy Isten másnak is adhat küldetést. Krisztus saját nevében beszélt s jogot formált ahhoz, hogy szava eljusson minden nemzethez. Tanítása ad elegendő világosságot, hogy megtaláljuk az utat az örök élethez, kegyelme elég ahhoz, hogy elvegye a világ bűneit és meggyőzzön Isten szeretetéről, s felátadása is elegendő ahhoz, hogy elénk állítsa a végleges megvál-

tás lehetőségét. Ezért mondjuk, hogy az üdvtörténet végső fázisában élünk.

Viszont a mai ember meg van győződve, hogy történelme igazán csak most kezdődik. Új eszközök birtokába jutott, új lehetőségek nyíltak meg előtte. A haladás üteme egyre gyorsul és kozmikus méreteket ölt. Hogyan viszonylik ez a „végső időhöz”? A természet megismerésében és felhasználásában mindig adódhatnak új lehetőségek, de amit az ember ezen a téren elér, az mindig „természet” marad, nem üdvösség. A természetes haladás nem nyújthatja a végtelen igazság és szeretet boldogságát és nem szabadít meg a bűntől, szenvedéstől, haláltól. A haladás az anyagvilág meghódítása és a szellemi látókör kitágulása felé mutat. Ez mindenestül belefér abba a jövőbe, amit üdvösségnek nevezünk. Az üdvösség mint természetfeletti állapot nem akadályozza és nem teszi értelmetlenné a természetes kibontakozást. Inkább értelmet ad neki azzal, hogy az isteni gondolat megvalósulását látja benne.

A keresztény hitrendszerben a történelem és az üdvtörténet egybekapcsolódik. Az ember történeti cselekedeteivel alakítja üdvösségét. De Isten országának kialakulását mint kegyelmi valóságot, fogalmilag elhatárolhatjuk, s ilyen értelemben a történelem csak hordozója az üdvtörténetnek. Lehetségesek ugyanis bűnös cselekedetek is, ezek pedig szembenállnak a kegyelmi renddel. Feltartóztatni azonban nem tudják, mert a megváltás következtében a kegyelem túláradt a bűn elhatalmasodásán (Róm 5,20). A bűn erkölcsi rossz-sága ellenére is kiváltója valamilyen pozitív értéknek: vagy egy emberi erénynek, vagy a bűnbánatnak, vagy az isteni igazságszolgáltatásnak. Ezért nem tartóztathatja fel az üdvtörténet kibontakozását.

A KINYILATKOZTATÁS

A kinyilatkoztató Isten

Az ember igyekszik tudatosítani ismereteit. Keresi a dolgok lényegét, okát, összefüggéseit és a belőlük folyó következményeket. Ha a keresztény vallást úgy tekintjük, mint Isten történelmi kinyilatkoztatásának gyümölcset, akkor a fogalmi megismerés a következő kérdéseket veti fel: Létezik-e világ feletti személyes isten? Van-e lehetőség arra, hogy az ember előtt szabadon megnyilvánuljon? Az ember felismerheti-e közeledését?

Világ feletti Istenen olyan valakit értünk, akinek létezési módja más, mint a tapasztalati világé. Miért kérdezősködünk léte után? Azért, mert világunkban nem találunk semmi olyat, ami a maga létét elégségesen magyarázná. Minden ami van, lehetne másként, sőt egyenként mindegyik hiányozhatnék a világegyetemből, tehát elgondolhatók olyan állapotot, amikor összesítve is hiányoznak. Vagyis egyetlen dolog sem mondhatja magáról, hogy „én vagyok a lét”, vagy hogy „szükségszerűen létezem”. Az esetleges világ láttán következtetünk valakire, aki maga a lét, aki magában hordozza létének magyarázatát, aki nem lehet másként, mert ő a szükségszerű létező. Ha egyáltalán van valami, akkor először neki kell léteznie. Minden képességét végtelen fokban birtokolja, hiszen senkitől nem kap és senki nem korlátozza. Benne nincsenek részek, nincs fejlődés, az életet is végtelen intenzitásban egyszerre és egymásutániság nélkül bírja. Személyisége, értelmes mivolta következik abból, hogy világunkban találunk bizonyos rendet, célszerűséget, sőt értelmes létezőket. Tehát a Teremtőben is meg kell lenniük ezeknek az értékeknek.

A keresztény filozófia és teológia egyaránt vallja, hogy Istent a tapasztalati világból megismerhetjük. Megismerjük mint Teremtőt, mint személyes szellemi valóságot és az erkölcsi rend őrét. De ismeretünk csak hasonlatokra támaszkodik. Amikor személynek mondom, az emberi személy jegyeit vetítem belé. Amikor szellemiségéről beszélek, igazában csak azt állítom róla, hogy más, mint az anyag. Fő nehézségünk pedig az, hogy az így megismert Isten hallgat. Megalkotta ugyan a természet törvényeit, belénk oltotta a lelkiismeret szavát, de ezen túl nem megy. Nem tudjuk, mi a szándéka velünk: ítélet vagy megbocsátás? Az okság elvén alapuló istenbizonyítás követel egy ősokot, de hogy ki az, és hogyan lehet egyensúlyba hozni vele saját életünk problémáit, azt nekünk kell megrajzolnunk. Ez a személyes feladat azonban nem könnyű. Akárhány ismeret megáll a félúton vagy visszakozik. Ezért az Egyház vallja, hogy a tévedéstől mentes és széleskörű istenismerethez szükséges a kinyilatkoztatás. *Heidegger* úgy fejezi ki magát, hogy „az emberi lét világa a gondoskodás és a beszerzés. A mindennapi szükségletre irányuló koncentráció akadályoz magasabb valóság felfogásában”. Félünk, hogy elszédít és megvakít. Az égből tűznek kell hullani, hogy a mindennapi tudatot megoldassza (*Bergajew*).

Érdekes azonban, hogy a gyakorlati életben az istenfogalom nem bölcséleti következtetés gyümölcse, hanem egyszerűen jelen van mint közösségi, lélektani adottság. A szó tartalma sokféle lehet, de bármilyen kezdetleges is, alapjában mégis egy világ feletti hatalom hordozója. A bölcséleti merev, statikus istenfogalommal szemben a köztudatban levő „Isten” mindig él, még ha életének külső jegyei túlságosan emberiek is. Ennek a vallási istenfogalomnak az egyes népek kultúrfokának megfelelően mindig akadnak hirdetői, magyarázói. Valószínűleg nem tévedünk, ha ebben a jelenségben az egész emberiséghez mért vetületét látjuk annak a közvetlen kegyelmi közeledésnek, amit természetfeletti kinyilatkoztatásnak nevezünk. A természetvallások tartalmazzák a feleletet Istennek arra a közlésre, ami benne van a természetben. Az ún. törvényvallások arról az Istenről tanúskodnak, aki a lelkiismeret szavában kinyilatkoztatta magát. A misztériumvallások pedig a büntudatból és abból a vágy-

ból fakadnak, hogy az ember személyes kapcsolatot találjon az istenséggel.

A természetfölötti kinyilatkoztatás

Az ószövetségi próféta az „elrejtett Istenről” (Iz 45,15) beszél akkor is, amikor Isten már megkezdte népével a természetfölötti párbeszédet. Sőt, amikor Jézus Krisztus alakjában közénk jött, Szent Pál akkor is úgy nyilatkozik Istenről, hogy „megközelíthetetlen fényességben lakik” (1 Tim 6,16). Az üdvtörténeti kinyilatkoztatás tehát nem azonos a teljes megismeréssel, a színről színre látással. Egyelőre csak tükörben és homályosan mutatja meg magát (1 Kor 13,12). A természetes kinyilatkoztatással szemben itt már az élő Isten közeledik. A természetes kinyilatkoztatásban csak a dolgok szólnak hozzánk, amennyiben létükből következtetünk alkotójukra. Itt azonban Isten maga szólal meg. Amikor egy személy szándékosan felhívja magára a figyelmet, személyes kapcsolat alakul ki.

Mivel Isten a lét teljessége és befelé ezt egyszerre három személyben, három énben birtokolja, neki nincs szüksége külső kapcsolatra. Teremtényeiben semmi olyan új értéket nem kap, amit gondolatában és akarataiban öröktől fogva nem birtokolt volna. Ennek ellenére abban a szeretetkapcsolatban, ami kísérfje a kinyilatkoztatásnak, lehet valami titokzatos érték: Isten különösképpen megdicsőül benne. Az embernek nincs joga ahhoz, hogy Isten betekintést engedjen neki belső életébe. Ha azonban kap ilyen betekintést, az személyes létének vonalába esik. Képes arra, hogy én-te közösségbe lépjen más személlyel, s megismerőképesége előtt nyitva áll minden létező. Amit azonban itt kap, azt magától nem érhetné el, hiszen képesége csak addig ér, hogy a tapasztalati dolgokat elemezze. Amikor Isten közeledik az ember felé, „látó szemet és halló fület” ad neki, hogy felfogja közelségét. Ezt a megvilágítást kegyelemnek mondjuk. Isten szóval és tettel nyilatkoztatja ki magát. Beszél kilétéről, szándékáról, parancsot ad, ígér, követelményeket támaszt. Tetteivel beleszól az ember életébe s ezeken keresztül megmutatja hatalmát, szentségét, irgalmát, igazságosságát. Az embernek az a kötelessége,

hogy olvasson a tettekből s ha nem lát elég tisztán, kérjen több világosságot.

A beszélő Isten és a hívő ember között személyes kapcsolat keletkezik, s Isten jelenléte nem nehezedik rá az emberre. A szeretetben gyökerező baráti viszony nem állít korlátokat, hanem módot ad arra, hogy a személy az önátadásban, a másik személy értékeihez való igazodásban tökéletesedjék.

Tehát nem a természetre nehezedő új teherről van szó, hanem a természetfölötti rendbe való fölemelésről. Ezért a kinyilatkoztatás kifejezője nem a parancs, hanem az új látás és a teljesebb életre való meghívás. Isten előbb jelzi, hogy segítségünkre jön, felajánlja kegyelmi segítségét s csak utána kötelez parancsaival. Parancsaiban arra ad alkalmat, hogy a meghívásnak megfelelően cselekedjünk.

A II. Vatikáni Zsinat így írja le a kinyilatkoztatást: „Jóságában és bölcsességében úgy tetszett Istennek, hogy kinyilatkoztassa magát és feltárja előttünk akarátának titkát (Ef 1,9), amely arra vonatkozik, hogy az emberek Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által a Szentlélekben elérkezzenek az Atyához és az isteni természet részesei legyenek (Ef 2,18; 2 Pét 1,4). Ebben a kinyilatkoztatásban a láthatatlan-Isten (Kol 1,15; 1 Tim 1,17) szeretetének bőségében az embereket úgy szólítja meg, mint barátait. (Ex 33,11; Jn 15,14), párbeszédet kezd velük (Bar 3,38), hogy meghívja és fölvegye őket a vele való közösségbe.”

A kinyilatkoztatás célja tehát nem csupán a tanítás, hanem az isteni élet közvetítése és az ember fölemelése. Az apostol tömören így foglalja össze ezt a valóságot: „Az örök életet hirdetjük nektek, amely az Atyánál volt és megjelent nekünk. Azt hirdetjük tehát nektek, amit láttunk és hallottunk, hogy ti is közösségben legyetek velünk. A mi közösségünk ugyanis közösség az Atyával és a Fiúval, Jézus Krisztussal” (1 Jn 1,3).

A természetfölötti kinyilatkoztatás felébreszti a hitet, a hit kiváltja a reményt, a remény pedig a szeretetet. A hit és a remény nem végső állomás. Az ember a hit homályából el akar jutni a színről színre látás világosságára, a remény távlatából pedig a bírás boldogságára. A szeretet felhatalmazza arra, hogy bizalommal várja a végleges beteljesülést.

A kinyilatkoztatás közösségi jellege

Az ember szellemi gondolatát és akarását jelekkel közli: szóban, írásban, mozdulatban. Testből és lélekből álló természete miatt nincs is rá más módja. Kívülről is csak azt ismeri meg, amit érzékszerveivel felfog. Isten mint teremtető közölhet ugyan velünk ismeret-tartalmat úgy is, hogy egyszerűen kibővíti tudatunk világát, de általában igazodik természetünkhöz. Csak azt közli magáról, ami az idő és tér véges keretei között megjelenhet, illetőleg kifejezhető. Ezért a kinyilatkoztatásban mindig marad valami kettősség. Egyrészt a hitben megsejtjük a beszélő személyt, de amit megismerünk róla, az mindig kép, fogalom, kijelentés. Ezért fennáll a veszély, hogy a hitet a vallásos életben és a teológiában eltárgyasítjuk. A jeleket nem szabad elszakítani a beszélőtől. Másrészt Isten a kinyilatkoztatást maradandó tanításnak és élettartalomnak szánta. A népek és nemzedékek egymásnak adják, beolvasztják kultúrájukba és szellemi felkészültségük szerint értelmezik. A jelképek tehát szinte önálló életet kezdenek.

Felmerül a kérdés, hogy a közvetítők alkalmas jelekkel fejezték-e ki a kapott tanítást? Nem változott-e meg az értelme a nemzedékek hosszú sora alatt? Nem keverték-e bele emberi hagyományt és magyarázatot? A feleletet így fogalmazhatjuk meg: Amit a kereszténység nyilvános kinyilatkoztatásnak nevez, s amit szükségesnek mond az üdvösségre, azt Isten mindig konkrét vallási közösségnek adta. Itt működtek küldöttei és ennek színe előtt igazolták magukat. Rajtuk keresztül Isten a közösséghez beszélt, tehát nekik olyan kifejezésmódot kellett választaniuk, amit Isten jóváhagyott és amit hallgatóik megértettek. Ha Mózeset jelöljük meg a kinyilatkoztatás első közvetítőjének, az első prófétának, akkor számára és népe számára már készen állt a hagyományos vallási kifejezésmód. Elemeit vehették a szemita népek hagyományából vagy az egyiptomi kultúrából, de amit átvettek, az náluk az egyistenhit hordozója lett. S éppen ebben nincs változás a hosszú századok alatt. Teológiailag feltelezhetjük, hogy ha Isten kinyilatkoztatást ad, meg is érteti magát az emberrel. Úgy irányítja a közvetítőt, hogy helyesen fejezze ki magát. A kinyilatkoztatást Mózes ideje óta írásba foglalták s tudjuk,

milyen féltő gonddal vigyáztak a szöveg épségére. A próféták időnkénti megjelenése nemcsak azzal járt, hogy rajtuk keresztül bővült a kinyilatkoztatás, hanem arról is gondoskodtak, hogy a Szentírás ne maradjon holt betű. Az Újszövetségben a kinyilatkoztatás őrzésének és kifejtésének feladatát az egyházi tanítóhivatal kapta. Krisztus felelősséget vállalt érte és biztosította a tévedhetetlenségről.

A kinyilatkoztatásnak mindig közösségi jellege van. A közvetlen cél az, hogy Isten „népet készítsen magának”, a végső cél pedig az egész emberiség fölemelése. Akikhez Isten szól, azokat közvetítőivé teszi. Ebben is természetünkhöz igazodik. Szívesebben elfogadjuk azt a tanítást, amit nem csupán hallunk, hanem képviselőinek életében megvalósulni látunk. A prófétáknak rá kellett tenniük életüket a tanításra. Ezt látjuk Krisztusnál és apostolainál is. Az Isten népének jelképe az Ó- és Újszövetségben a nyáj. A pásztor tanít, védi és egybetartja a nyáját. Az Újszövetségben jobban kiütöközik a kinyilatkoztatás közösségformáló ereje, mint az Ószövetségben. Ott az Isten népe még testi rokonságban van egymással, az Újszövetségben már azok alkotják, akik „segítségül hívják az Úr nevét” (ApCsel 2,21). Sőt Krisztus fősege alatt egyetlen misztikus testet alkotnak, amelyet a Szentlélek éltet. A kinyilatkoztató Istennek a kitárulása olyan összetartóerő, hogy áthidalja a faji, nyelvi, kulturális és társadalmi ellentéteket: „Ti, akik megkeresztelkedtetek Krisztusban, Krisztust öltöttétek magatokra. Nincs többé zsidó vagy görög, rab-szolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindnyájan egy vagytok Krisztus Jézusban” (Gal 3,28).

A közösség élete feltételezi a jelképrendszert. Az emberi szó, mozdulat, írás, jogi forma, szertartás, ima, sőt még a teológiai formula is a jelképek világába tartozik, hiszen mindegyik valami benső tartalmat jelöl. A jelképek használata nem lehet önkényes. Minden új kifejezőmódnak alkalmazkodnia kell a hagyományos hithez. A próféták ilyen értelemben gyarapították a kinyilatkoztatást, az egyházi teológia is ilyen értelemben fejti ki a tárgyát. Mindennek be kell illeszkednie a misztikus test kegyelmi rendszerébe (analogia fidei; Róm 12,6).

A szavakkal adott kinyilatkoztatásnak megvannak a határai. A határt nem az értelem belátása vonja meg, hanem a kifejezés lehe-

tősége. Az ember fogalmakban gondolkozik, de nem minden valóság fér bele fogalmaiba. Isten magátólvalósága, végtelensége és világfölöttisége miatt felfoghatatlan számunkra. De tehet olyan kijelentéseket, amelyek tükrözik létének gazdagságát és felfoghatatlanságát. Ezeket a kijelentéseket nevezzük a hit titkainak, misztériumoknak. Az értelem a legmélyebb misztériumnál, a Szentháromság titkánál is eljuthat annak megállapításáig, hogy a tétel nem ellentmondás, hanem olyan létállapotnak a kifejezése, ami felülmúlja a mi létünk síkját. Egy-egy misztérium, ha benső igazságát nem fogjuk is fel, hozzásegít az üdvtörténet eseményeinek megértéséhez, pl. a Szentháromság titka megvilágítja a megtestesülést.

A kinyilatkoztatásnak szükségszerű kísérője valamilyen természetfölötti jel, amelyről felismerjük, hogy Isten szólt. Ő az embertől személyes döntést követel, ez pedig csak benső meggyőződésből fakadhat. Az embernek föl kell ismernie, hogy a szavak és tettek mögött Isten áll. A Szentírásban minduntalan látjuk, hogy a próféták jelet kérnek. Részben azért, hogy maguk meggyőződjenek az isteni közbelépésről, részben pedig azért, hogy igazolhassák magukat a nép előtt. Legtöbbször Isten maga ajánlja föl a jelet. A csodákban a bizonyítékon túl igazolódik Isten hatalma és mindenhatósága, a jövődölésekben pedig mindentudása.

A csoda maga is része annak a természetfölötti párbeszédnek, amit Isten a kinyilatkoztatásban az emberrel kezd. A jelek nem arra valók, hogy az embert ámulatba ejtsék. Isten irgalma, szeretete vagy büntető hatalma nyilvánul meg bennük. A jeleket saját tetszése szerint műveli s bizonyára figyelembe veszi az ember készségét és jóindulatát. Ugyanaz az esemény az egyik ember számára lehet a hit indítéka, a másik számára pedig büntetés. Az Egyiptomból való kivonulás emléke úgy él az Ószövetségben, mint Isten különös kegyének megnyilvánulása. Viszont a fáraó ezt az üzenetet kapja: „Azért támasztottalak téged, hogy megmutassam rajtad hatalmam és hogy híre terjedjen nevemnek világszerte” (Ex 9,16).

A kinyilatkoztatás hatékonysága

Isten kinyilatkoztató szava nem elméleti tanítás, tette nem egyszerű példa. Mindkettőből erő árad, hiszen uralmát jelzi és gyarapítja. Az apostol- a próféták meggyőződésével beszél, amikor így ír: „Az Isten szava élesebb minden kétélű kardnál. Behatol és szétválaszt lelket meg szellemet, ízet és velőt. Ítélt a szív gondolatairól és érzületéről” (Zsid 4,12). Ha Isten párbeszédet kezd, gondoskodik róla, hogy feleletet kapjon. Mint Teremtő szabadon rendelkezik az ember képességeivel. Szabadságunkat azonban nem töri le, hiszen erkölcsi értéke csak a szabad döntésnek van.

A kinyilatkoztatás benső erején azt értjük, hogy képes az embert hitre, engedelmességre, bizalomra hangolni. Reményt ad ott is, ahol emberileg nincs kiút, megóv a kétségbeeséstől, visszatart az elbizakodástól. A hívő ember mindezt egyéni tapasztalásból is tudja.

A kinyilatkoztatás külső ereje Isten uralmának intézményes fenntartásában jelentkezik. Az Ószövetségből megemlíthetjük a próféták szerepét, az egyistenhit megőrzését, a jeruzsálemi istentiszteletet, amely az emberi gyarlóság ellenére sem vált bálványimádássá. Az Újszövetségből példának hozhatjuk fel a pápaság fennállását és tekintélyét, az egyház egységét, az evangéliumi tanácsok követését és a hit megvallását. Emberileg mégis úgy látjuk, mintha ez a belső erő nem múltna fölül a történelem szerencsés alakulatainak életerejét. Kétségtelen, hogy a természetfeletti hatásokat csak a hit világánál látjuk meg. Tudnunk kell azt is, hogy a kinyilatkoztatás célja nem egyik emberi csoportnak a másik fölé való helyezése, hanem az egész emberiség üdvének előmozdítása. Amikor Isten természetfölötti erejével belenyúlt az emberi életbe, nem vette el annak történelmi jellegét. A kereszténységben is az embereken keresztül valósul és fejlődik minden, tehát az emberi vonások mindig benne lesznek. Krisztus szava szerint a kinyilatkoztatás a kovász erejével hat, vagy olyan mint a földbe vetett mag, amely a maga idejében meghozza a termést. A földön nem mondhatunk ítéletet Isten országának állapotáról, hisz a kegyelemnek nincs egyértelmű megnyilatkozási formája. Az egyes ember bukdácsolhat a bűn és erény, a hit és kétkedés, a lelkesedés és lemondás között, az egyházi intézményekre is rára-

kódhat a történelem pora és reformra szorulnak. A kinyilatkoztatás hatékonyságát mégis a következő utalásokkal világíthatjuk meg.

A kinyilatkoztatás teljessége maga Jézus Krisztus. Ő egyúttal az üdvrend feje, a megváltás kegyelmei belőle áradnak ki. Ő ígéretet tett, hogy mindent magához vonz (Jn 13,32), tehát üdvözíti mindazokat, akiket magáénak vall. Isten emberi teljessége nem szenvedhet csorbát. Erre maga utalt főpapi imájában: „Atyám, akarom, hogy akiket nekem adtál, ott legyenek velem, ahol én vagyok és lássák dicsőségemet” (Jn 17,24).

Krisztus műve szervezett egyház alakjában fennáll, hirdeti az evangéliumot, kezében tartja a szentségeket, a megszentelés eszközeit és isteni szankciót lát az erkölcsi törvények mögött. A kereszténység soha nem színtelenedett el annyira, hogy a vallás lényegét akadémiai összejövetelek tartásában vagy akár a szertartások végzésében lássa. A lényeg mindig az volt, hogy az emberek adjanak egymásnak példát a hitre és az örök élet reményére, segítsék egymást tevékeny szeretettel, az Isten előtti felelősség tudatában kerüljék a bűnt és kérjék a kegyelmet kötelességük teljesítéséhez. A kinyilatkoztatás legnagyobb hatékonysága az a rejtett erő, ami az embert Isten gyermekévé és az örök élet várományosává teszi. A Szentlélek bensőleg is tanúskodik e kiváltság mellett (Róm 8,16).

A kinyilatkoztatás által bizonyosságot kapunk minden olyan kérdésben, amelyet az ember azelőtt a vallásába csak belekiáltott. Tudjuk, hogy van bűnbocsánat, gondviselés, imameghallgatás. Tudjuk, hogy Krisztus magára vonatkoztatja mindazt a jót, amit embertársainknak teszünk, ezért érdemeink megmaradnak. A lét bizonytalanságát átélő ember számára ez a legnagyobb adomány.

A kinyilatkoztatás teljessége

A kinyilatkoztatás Isten személyes közeledése, teljes tartalmát Jézus Krisztusban kapjuk meg. Ő joggal mondta magáról, hogy aki engem lát, az Atyát látja. (Jn 14,9). Az Ószövetség a jövőben élt, az Újszövetség a jelenben, hiszen elérkezett az idők teljessége. Krisztusban az ígéret beteljesedett, de egyelőre csak kegyelmileg van je-

len. Mi is várjuk a boldog reményt, de itt a jövő a jelen hitére támaszkodik. Krisztus történeti valóság, benne az Atya elővételezte a jövőt. Ami őbenne történt, abban meg van a biztosíték, hogy a jövő megvalósul. Ezért az apostol helyénvalónak ítéli az ilyen kifejezést: Krisztussal együtt minket is feltámasztott az Atya és maga mellé helyezett az égben (Ef 2,5).

Krisztus hatalommal tanít, vagyis saját tekintélyével közli Isten szándékát. Állítja magáról, hogy ura a szombatnak, több mint a templom, nagyobb a prófétáknál, dicsősége több, mint Salamoné. Követése radikális fordulatot tételez fel. Érte el kell hagyni minden mulandót. S ha valaki az életét is elveszti érte, megtalálja. Ő az Isten országának megalapítója, nem hírnöke. Közvetíti kegyelmi áldásait, meghatározza követelményeit s erőt ad a kellő lelkiület kialakítására. Ezért mondhatja, hogy „boldogok a szemek, amelyek látják, amit ti láttok” (Lk 10,23).

Vele megjelent a teljesség. Az Atya mindent neki adott: tudást, hatalmat, tekintélyt, ezért igény tart arra, hogy evangéliumát az egész világon hirdessék. Mivel egy az Atyával, azért övé az élet teljessége és adhatja azoknak, akik hisznek benne. Ő az út, az igazság és az élet, csak általa juthatunk el az Atyához.

Összehasonlítva az Ószövetség kategóriáival elmondhatjuk, hogy a kinyilatkoztatás itt is szóban és tettben történik. De itt a szó maga a megtestesült Ige, a második isteni személy. Emberi szava mögött az isteni én áll, ez ad neki tekintélyt, erőt, hatékonyságot. Ezért mondhatja, hogy tanítása maradandóbb, mint a látható világegyetem. Sőt a fizikai világ végső átalakulása fogja szavait végérvényesen igazolni. Tetteit nem isteni parancsra vagy sugallatra viszi véghez, mint a próféták, hanem az Atya cselekszik általa. Ezért tettei az Atya irgalmát, hatalmát, tekintélyét és szentségét tükrözik. Az Atya mindent a megtestesült Fiú által hajt végre. Teljesen rábízta dicsőségét. Ezért Krisztus tetteinél és főleg kereszthalálánál felsőbb rendű beavatkozást történelmünkbe nem várhatunk.

Isten az Ószövetségben is meghirdette szuverénitását, teljes hódolatot és imádást követelt. Ennek külső kifejezése az Úr nevének tiszteletben tartása volt. Krisztus ezen a vonalon is teljességet hozott. Az élet egyéni és szociális, profán és szakrális követelményeit

úgy tekinti, mint az Atya akaratát. Sőt a keresztény életnek igazában nincs profán oldala: „akár esztek, akár isztok, vagy bármi mást tesztek, tegyetek mindent Isten dicsőségére” (1 Kor 10,31). Isten szuverénitása megnyilvánul a bűnök megbocsátásában s főleg abban, hogy a földi dolgokat akaratának és kegyelmének hordozóivá teszi. Emberekre bizza országát, imádásának terjesztését, irgalmának és szeretetének tükröződését. Nem fél, hogy az emberi gyöngeség elsikkasztja ezeket az értékeket.

Az Ószövetség vallási élménye az Isten közelsége. Aki áldozatot mutatott be, az „Isten színe elé járult”, az Úr hajlékába ment. Az Újszövetségben a tárgyi jelképet felváltja a személy közelsége. Isten dicsősége Krisztus arcán ragyog fel (2 Kor 4,6). Benne az Isten nem köti magát helyhez. Jelen van mindazok számára, akik segítségül hívják. Ha jelképeket használ, azok hatékonyá válnak. Az Oltárszentségben jelen van mint IsteneMBER, áldozati testével és vérével. A többi szentség ereje szintén az ő közvetlen hatása. Azonosítja magát azokkal, akik hisznek benne. Ha az ő nevében összegyűlnek, velük van. Mindenkinek jogot ad, hogy az Ő nevében kérjen, hálát adjon, hogy munkáját, fáradozásait vele együtt végezze.

A hívő ember az Ószövetségben is meglátta, hogy a világmindenség a Teremtő dicsőségét hirdeti, s ez a dicsőség még kézzelfoghatóbb lett az üdvtörténet eseményeiben. Krisztusban azonban az Isten dicsősége úgy szemlélhető, mint személyes szeretet, barátság, bátorítás és vigasztalás. Amit Isten kinyilatkoztat, azt mind az embernek adja, tehát dicsőségét is. Isten úgy akar megdicsőülni, hogy irgalmas és szerető Atyaként közeledik. A próféta nyomán Krisztus így jellemzi a messiási időt: „A vakok látnak, a sánták járnak, a süketek hallanak, a szegényeknek hirdetik az evangéliumot” (Mt 11,5). Az Isten dicsősége tehát nem fény és dísz, hanem leereszkedő szeretet. Aki ezt képviseli, az a megostorozás és a kereszt kínjai között is a szellem győzelmét hirdeti. Krisztus ezt a dicsőséget átadta Egyházának és az emberiségnek az evangéliumban. Minduntalan fel kell ragyognia az igazság keresése, az Isten imádása, a megértő szeretet vagy akár az őszinte bűnbánat által. A Szentlélek eljövetele a biztosíték, hogy ez a kinyilatkoztatott dicsőség többé nem homályosodik el. Az igazság és a szeretet Lelke állandó tanúságtételre ösztönzi

a kereszténységet, hogy az Egyház által Isten jelenléte nyilvánvaló legyen az történelemben.

A kinyilatkoztatásnak tehát szükségszerűen antropológiai célja van: az embernek szól, az embert emeli Istenhez. Krisztus földi életének utolsó misztériuma a feltámadás. Ebben teljesült és igazolódt mind, amit hirdetett. Csak akkor volt értelme, hogy Isten párbeszédet kezdjen az emberrel, ha ez a kapcsolat az ember egyéni és társas természete szerint örökké tart és a hiánytalan lét boldogságában állandósul.

A Szentírás

A kinyilatkoztatást meghatározott vallási közösség kapja, de végső célja az egész emberiség üdve. Az isteni szó a közösségben hagyománnyá válik és az élet tényezője lesz. Isten megtehetné, hogy a szájhagyományt sértetlenül megőrizi a nemzedékek láncolatában, de inkább a természetes eszközt, az írást választja, s ezzel is emberi jelleget ad a kinyilatkoztatásnak. Érdekes, hogy a pozitív kinyilatkoztatás egybeesik azzal a korrallal, amikor az írás a kultúra alapvető tényezője lett. Az üdvtörténet Krisztus előtti századainkból való az ószövetségi, Krisztus apostolainak korából az Újszövetségi Szentírás. A „szövetség” szó arra az üdvtörténeti eseményre utal, hogy Isten tényleges egységet köt népével. Előbb Mózesen keresztül Ábrahám utódaival, aztán Krisztuson keresztül az emberiséggel. Az Újszövetségnek azonban – ahogy Pál apostol kifejti – inkább végrendelet jellege van, hiszen Isten végleges intézkedését tükrözi.

Az ószövetségi könyvek Mózes és a Makkabeusok kora között keletkeztek. (Kr. e. kb. 1400–100). Szerzőik Szent Péter szerint „Isten szent emberei” (2 Pét 1,21), akik a kinyilatkoztatás közvetítésére külön képességet kaptak. A könyvek keletkezésének körülményeivel külön tudományág, a szentírástudomány foglalkozik. Mivel a próféták új kinyilatkoztatást is közvetítettek, nemcsak a korábbiakat magyarázták, azért föltételezhetjük, hogy a könyvek mai összeállítása hosszú fejlődés eredménye. Mégis az egész Ószövetség egy mű, hiszen a sugalmazás révén az Isten is szerzője. Egységét belülről biz-

tosítja a közös hit, az istenfogalom és az eljövendő Megváltóra alapozott üdvrend, kívülről pedig a választott nép történelme és a hagyományokhoz való ragaszkodása.

A hit szempontjából két kérdés érdekel bennünket. Miért mondjuk ezeket a könyveket szentírásnak és honnan tudjuk, hogy csak ezek a könyvek mondhatók szentírásnak? A két kérdés magába foglalja a *sugalmazás* és a hivatalos gyűjtemény, a Kánon problémáját. Mivel a Szentírás Isten szava, végeredményben csak tőle tudhatjuk meg, hogy mit akart kinyilatkoztatni. A Szentírás mellett tehát természetfölötti bizonyítékot kell keresnünk. Egyes könyvek esetében a bizonyíték nyilvánvaló volt a próféták viselkedéséből. Csodáikkal igazolták, hogy Isten küldöttei és tanításukért ő vállalja a felelősséget. De nem minden könyv írója volt elismert próféta. Könyveik mellett csak mások tanúskodhattak. Az ószövetségi zsidó népnél megvolt a szent könyvek jegyzéke, de amíg a kinyilatkoztatás nem zárult le, a kánon nem lehetett végleges. Azonkívül bizonyos eltérés mutatkozott a jeruzsálemi és a diaszporában élő hellenista zsidók felfogása között. Az ószövetségi kánon nem lehetett lezárni, mivel Malakiás óta nem jelent meg elismert próféta és a népnek nem volt isteni küldetés alapján működő tanítóhivatala.

Az ószövetségi kánon is az Egyház állapította meg végérvényesen. Amit az apostoli egyház sugalmazott könyvnek elfogadott, azt Szentírásnak tekintjük. Krisztus felelősséget vállalt apostolai tanítóhivataláért és az Egyház tévedhetetlenségéért. Az egyházi tanítóhivatal állapította meg az újszövetségi könyvek jegyzékét is. Nem egyik napról a másikra, hanem a hagyomány szerves fejlődésével. Adott körülmények között nem is történhetett másként. Abban a korban vagyunk, amikor a könyveket kézzel másolják, így terjesztésük lassú és költséges művelet. A legtöbb apostoli iratnak megvolt a különleges címettje: valamelyik egyházközség vagy neves személyiség. Időbe került, amíg az egész egyházban tudomást szereztek az összes iratokról s főleg, amíg egyetemes lett a bizonyosság is, hogy ezek és csak ezek mondhatók Szentírásnak. A végső szót természetesen nem az elterjedés, hanem a tanítóhivatal mondta ki. Jézus Krisztus az igazság keresésében és megtalálásában nem akarta megkímélni az Egyházat az emberi erő teljes latbavetésétől. Hiszen

a Teremtőnek és a Megváltónak az válik dicsőségére, ha teremtménye létének benső törvényeit követve jut el a tökéletességre.

Minden könyv, amit az Egyház a kánonba belefoglalt, egyformán sugalmazott. Mégis sokszor találkozunk ezzel a megjelöléssel, hogy vannak elsődlegesen és másodlagosan kánoni (protokanonikus és deuterokanonikus) könyvek. A megkülönböztetés alapja csupán az, hogy egyes írásokat az Egyház bizonyos részein hosszabb-rövidebb ideig nem tekintettek szent könyvnek.

A Szentírás egyes könyvei nem adnak rendszeres vallási tanítást és összegyűjtésük sem ment végbe kigondolt módszer szerint. A könyvek címe is legtöbbször egyszerű hagyományos megjelölés, nem okvetlenül a szerzőre utal. Pl. József könyvét vagy azért nevezik így, mert nagy részét ő írta, vagy csak azért, mert az események nagy részének ő a szereplője. Az egyes könyveknél külön kereshetjük az emberi szerző személyét és az irodalmi műfajt, amelyen keresztül a kinyilatkoztatott igazságot közli. De számunkra a Szentírás nemcsak történelmi vagy irodalmi probléma, hanem elsősorban a hit kérdése. Ha az egyház hittételként kimondta, hogy ezek sugalmazott könyvek, akkor a hit forrásának kell tekintenünk őket. A tanítóhivatalnak meg voltak a történelmi és teológiai bizonyítékai ahhoz, hogy erre a hitre kötelezzon.

A Szentírás-kiadások általában a következő sorrendben közlik a szent könyveket:

Ószövetség: Mózes 5 könyve, József, Bírák, Rút, Királyok 4 könyve (vagy Samuel 2 könyve és Királyok 2 könyve), Krónikák 2 könyve, Ezdrás, Nehemiás, Tóbiás, Judit, Eszter, Jób, Zsoltárok, Példabeszédek, Prédikátor könyve, Énekek éneke, Bölcsesség könyve, Sirák fia könyve, Izaiás, Jeremiás, Bérúk, Ezekiel, Dániel, Ozeás, Joel, Ámosz, Abdiás, Jónás, Mikeás, Náhum, Habakuk, Szofóniás, Aggeus, Zakariás és Malakiás próféta, s a Makkabeusok 2 könyve.

Újszövetség: a Négy evangélium (Máté, Márk, Lukács és János szerint), Apostolok cselekedetei, Szent Pál 14 levele (rómaiaknak, korintusiaknak 2, galatáknak, efezusiaknak, fillípieknek, kolosszeieknek, tesszalonikaiaknak 2, Timoteusnak 2, Titusnak, Filemonnak és a zsidóknak), a Hét katolikus levél (Jakab, Péter 2, János 3, Júdás Tádé) és a Jelenések könyve.

A Szentírás sugalmazottsága

A sugalmazás az a karizmatikus hatás, amely által Isten szerzője lesz egy írásműnek, anélkül, hogy az ember irodalmi szerzőségét megszüntetné vagy csökkentené. A hatás végigkíséri a szerzőt egész munkájában: az anyag kiválasztásában, rendszerezésében, a műfaj megválasztásában, az ítéletalkotásban és a megfelelő kifejezések használatában. Tehát azt írja le, amit Isten közölni akar. A Szentírásnak tehát két szerzője van: Isten és az ember. Ezért mondjuk Isten szavának.

A szerző anyagát veheti saját tapasztalatából, írott forrásokból, szóhagyományból, alkalmazhat idézeteket, történeteket, példákat. Az értelmet mindig a műfaj figyelembevételével kell kiolvasnunk. Pl. Isten irgalmát kifejezheti egy mondattal vagy a tékozló fiú történetével, az Isten és az ember közötti természetfölötti szeretet illusztrálására felhasználhat ismert nászdalokat, mint ahogy megteszi az Énekek éneke szerzője. Mivel Jézus Krisztus, a megtestesült Ige csak vallási tanítást közölt, azért nyugodtan állíthatjuk, hogy Isten másutt sem akart sem természettudományt, sem profán történelmet vagy más tudományt kinyilatkoztatni. Az emberi szerző azonban emberi módon adja elő a vallási tanítást. Az előadás módjában népének és korának gyermeke marad. Beleviszi saját világképét, kulturális felfogását és irodalmi műveltségét. Ha Isten erejét és bölcsességét a természet tükrében akarja bemutatni, úgy beszél a természetről, ahogy az ő korában ismerték és magyarázták a jelenségeit. Ha Isten tetteit a történelem eseményeiben mutatja meg, úgy adja elő a történelmet, ahogy az ő korában ismerték. A Szentírásban az egész értelmi, akarat és fizikai munka egyszerre van Istentől és az embertől. Ezért a szerző felkészültsége, műveltsége, vérmérséklete, egyéni színezet ad írásának.

A Szentírás maga említi egyik másik könyvről, hogy isteni parancsra vagy sugallatra készült (Ex 17,14; Jer 30,2; 2 Pét 1,20; 2 Pét 3,16). Teljes bizonyosságot azonban csak az egyházi hagyományból merítünk. Az Egyház a Szentírást kezdettől fogva úgy tekintette, mint hitének foglalatát és kifejezőjét. A Szentírás az apostoli egyházból nőtt ki, éppúgy az Egyház alapításának kellékei közé tartozik,

mint pl. Péter kiválasztása. Az apostoli idő az Egyház születését jelentette, azt a keretet, amelyből a jövő századok hite táplálkozik. A Szentírásban az apostoli hitet foglalták össze, hogy minden időkre forrásul szolgáljon. Az egyházi hagyomány szorosan a Szentíráshoz kapcsolódik. Ha pedig a Szentírásnak ilyen döntő szerepe van, akkor jogos az apostoli időig visszanyúló meggyőződés, hogy isteni sugalmazásra készült. Isten a Szentírással is igazolni akarta, hogy üdv-történetet alkot. Olyannak teremtette az embert, hogy ne csak kenyérrel éljen, hanem a tőle származó tanítással is (Deut 8,3). Isten szava nemcsak tanítás, hanem egyúttal hatékony erő. Hitet fakaszt s előidézi, hogy az ember befogadja a természetfölötti világot.

Az Egyház ezért övezte mindig tisztelettel a Szentírást. A kegyelet az egyes hívők lelkéből sem hiányzott. A vértanúk korában nem egyedülálló Szent Irén vallomása, amit a Diokletianus-féle üldözés alatt jegyeztek fel: „A Szentírás szövegei a házunkban vannak, de az üldözés miatt nem mertük őket elővenni. Fájdalom töltött el bennünket, hogy nem olvashattuk úgy, mint azelőtt. Már egy éve elrejtve őrizzük őket.”

A Szentírás értelmezésekor két dologra kell ügyelnünk. Először is azt kell keresnünk benne, amit a szerző ki akart fejezni. Tehát ismernünk kell az általa használt szónak, képnek és kifejezésnek értelmét. Különösen figyelembe kell vennünk, hogy a régi ember szerette a hasonlatokat, jelképeket s a kiemeléshez éles szembeállítás alkalmazott (v.ö. Aki nem gyűlöli apját, anyját és saját lelkét is, nem lehet a tanítványom; Lk 14,26; Átok-zsoltárok stb.). Másodszor tudnunk kell azt is, hogy Isten mint szerző szintén bevitt vagy belevihetett valamilyen értelmet a szövegbe, esetleg olyat is, amelyet az emberi szerző a maga idejében nem látott. Ilyenek pl. az ószövetségi előképek, amelyek a Messiásra vonatkoznak.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a Szentírás népies előadásmódját sem. A szerzők nem bölcséleti és tudományos fogalmakkal dolgoznak. Az események leírásakor a vallási lényeg érdekli őket, nem a részletek. Csak olyan részletet ragadnak ki, amely szükséges a vallási igazság bemutatásához. Ezért találunk pl. Jézus egy-egy csodájának vagy akár feltámadásának leírásában „ellentétes” vonásokat.

A keresztény értelmezés nem választja szét az Ó- és Újszövetséget, de vallja, hogy az Ószövetség tartalma csak az Újszövetség fényénél érthető teljesen. Az Ószövetség bevezetés Krisztushoz, ezért mind berendezkedésében, mind eszméiben magával cipel olyan elemeket, amelyek ideiglenesek és amelyeket az események túlhaladnak. Csak Krisztus személye, tanítása és viselkedése tesz mindent érthetővé. Tehát ő maga az értelmezés kritériuma.

A Szentírás címzettje az Egyház, de úgy, ahogy az Egyház az üdvösség rendjében az egész emberiséget képviseli. *Urs von Balthazar* költői kifejezése szerint a Szentírás a völegény (Krisztus) szava menyasszonyához, az Egyházhoz." Amennyiben ez a szó az Egyháznak van szánva, a Szentírás az Egyházhoz tartozik, de amennyiben a főnek, Istennek a szava, annyiban az Egyház fölött áll" (Wort, Schrift, Tradition, 17). A kölcsönös függésből következik, hogy az Írás tévedhetetlen értelmezője csak az Egyház lehet. A Szentlélek jelenléte a helyes magyarázat biztosítéka. A teológiának az a feladata, hogy egyre jobban behatoljon a Szentírás szellemébe, értelmébe s azt kiaknázza az Egyház javára. Az Isten szava, ahogy a sugalmazott szövegben megtalálható, mindig gazdagabb, mint az igehirdető tanítás. Tehát a teológiának éppen a tanítás gazdagsága, életszerűsége miatt kell egyre többet foglalkoznia a Szentírással.

Az Egyház csak úgy élheti át hitében a természetfölötti rendet, ami Krisztusban megjelent, ha a hitnek is van végső normatív megfogalmazása. A Szentírás ezt a szerepet tölti be. A hagyomány területén nem tudjuk minden esetben és teljes pontossággal elhatárolni, hol végződik az isteni hagyomány, és hol kezdődik a pusztán emberi. Az Írásban ellenben a tiszta kinyilatkoztatás áll előttünk. Ezért igyekszünk minden egyházi hagyományt a Szentíráshoz viszonyítani.

Más oldalról azonban – ahogy *Karl Rahner* megjegyzi – nem felejtjük el azt sem, hogy a Szentírás meglevő emberi kifejezésekkel dolgozik s az egyes igazságokat olyan szempontok szerint nézi, amelyek mellett még más szempontok is lehetségesek. Ezért mindannak, ami a Szentírásban van, lehet további története. A burkoltan kinyilatkoztatott igazságok teljesebb megvilágításba kerülhetnek. Ezt nevezzük dogmafejlődésnek (Schriften zur Theol. VI, 117).

A Szentírás és a szenthagyomány

A trentói zsinat a szentíráson kívül a szenthagyományt is úgy jelöli meg, mint a kinyilatkoztatás forrását. A kettőnek egymáshoz való viszonyáról azonban semmit nem mond. A II. Vatikáni Zsinat átfogóbban nézi a kérdést, amikor kimondja, hogy a kinyilatkoztatás forrása és foglalata Jézus Krisztus. Az ő tanítása a Szentíráson és a hagyományon keresztül jut el hozzánk.

A Szentírás és a hagyomány vonatkozásában azt a kérdést szoktuk fölvetni, van-e olyan tradíció, amely tartalmilag kiegészíti a Szentírást. A felelet nem könnyű. Hiszen pl. az első három századból semmi olyan emlékünknél nincs, ami mint hittartalom nem volna benne a Szentírásban. A hagyomány formális tekintélyét nem vonhatjuk kétségbe, hiszen azt igazolja, hogy mi volt a Szentírás értelmezése. A tradícióban az bontakozott ki, ami burkoltan benne van a Szentírásban. Viszont a Szentírást csak a tradíció igazolhatja. Csak a hagyományból tudjuk, hogy mely könyvek sugalmazottak és kánoniak. De ez a dolog természetéből következik, mivel egy könyv nem igazolhatja önmagát.

Biztos, hogy a Szentírás könyveit megelőzte a hagyományos tanítás. Amellett hivatkozni szoktak néhány hittételre, amelyeket csak a hagyományból ismerünk, pl. a gyermekek megkeresztelése, a hét szentség, a házasság szentségi mivolta, Mária mennybevitele. Ezeket a tételeket csak a hagyományból igazoljuk. Biztos, hogy kinyilatkoztatott tételek, mert az Egyház évszázadok óta ilyeneknek hiszi őket. De eljőhet az idő, amikor ezeknek a gyökérét is meg fogják találni a Szentírásban.

A tradíció benső lényegét még kiegészíthetjük néhány megfontolással. Az Egyházban nem elméleti tanítás átadásáról van szó, hanem a kegyelmi valóság folytonosságáról. A kereszténység lényege az, hogy Isten kinyilatkoztatta magát Jézus Krisztusban. Ez nem elvont igazság, hanem Isten tevékenysége. Kegyelmi közeledését és az ember fölemelését a történelem konkrét adottságai között valósítja meg. Az Egyház kezdettől fogva meg volt győződve, hogy nem tételeket ad át a következő nemzedéknek, hanem az emberré lett Ige misztériumát. Krisztus kereszthalálának és feltámadásának üdvrendi ese-

ménye itt maradt az emberiségben és fokozatosan bevonja azt a maga kegyelmi légkörébe. Természetesen ebben a folyamatban benne van a szóbeli tanítás is, hiszen a misztériumot értelmezni kell. Ebből következik, hogy az egyházi hagyomány abszolút normája maga Jézus Krisztus, ahogy életével, halálával, feltámadásával és tanításával az emberek elé állt. Az ő misztériumának a hordozója az egész egyházi közösség, értelmezője pedig az egyházi tanítóhivatal, amelynek tévedhetetlenségéért Krisztus felelősséget vállalt.

Az Egyház mint élő szervezet az apostoli idők óta hordozza a Szentírást és annak értelmezését a hagyományban. A Szentírás mellett tehát jogosan beszélünk a hagyományról mint a hit forrásáról, de nem szabad a Szentírástól elszakítani. Annál kevésbé, mivel Isten a Szentírással kapcsolatban megadta a sugalmazás csodáját, s biztos, hogy teljes munkát végzett. Nem volt szüksége arra, hogy egy teljesen független másik forrást is megnyisson. De mivel az Egyház az apostoli idők óta értelmezi Krisztus misztériumát, azért hagyományában lehetnek olyan tételek is, amelyekre külön a Szentírás betűjéből nem következtethetnénk.

A hagyomálynak vannak hivatalos emlékei: a hitvallás szövegei, zsinatok és pápák döntései, régi egyházatyák jóváhagyott művei. Nem hivatalos emlékek a ránkmaradt vallási oktatások, liturgikus feljegyzések, vitairatok, a vallásos művészet emlékei és az egyéb kifejezőformák. Ezekből kiolvashatjuk egy-egy kor hitét. Adott esetben teljes bizonyossággal csak a tanítóhivatal döntheti el, hogy a hagyomány szóbanforgó tétele kinyilatkoztatásból ered-e vagy nem.

A KINYILATKOZTATÁS BEFOGADÁSA

Az isteni szó megballása

Isten a kinyilatkoztatásban megszólítja az embert, az ember szabadon felel vagy elfordul. A megszólítás a természetfeletti világból jön, ezért az ember csak úgy érti meg és csak úgy adhat feleletet, ha Isten fölemeli képességeit. Teológiai nyelven kifejezve a kinyilatkoztatás elfogadásához kegyelmi segítség kell. Alapvető képességünk megvan az Istennel folytatott párbeszédhez, hiszen értelmünk nyitva áll minden létező megismerésére. Az ember tud kérdezni és szeretne minden titokba behatolni. Tehát fogékony lehet a világ feletti Isten szava iránt is. Nincs rá joga, hogy Isten megszólítsa, magától nem is hallaná meg a hívó szót, de az isteni szó hatékony: megadja a hallás képességét is ott, ahol elhangzik. Vagyis ahol a kinyilatkoztatást hirdetik, ott a kegyelem is kiárad.

Magunktól csak arra vagyunk képesek, hogy Isten természetes közléseit felismerjük, azt, ami kiolvasható a teremtet világból és a lelkiismeret szavából. Krisztus a természetfölötti megismerés kegyelmi oldalát így fejezi ki: „Csak az jöhet hozzám, akit az Atya vonz” (Jn 6,44).

Isten szavának lehetséges kerete az emberi történelem. Itt az események egyediek, meghatározottak, benne vannak a természetes ok-ság láncolatában, tehát a kívülről jövő természetfölötti jelenség el-különíthető. Az isteni szó nem zavarja meg a történelmet, nem for-dítja meg irányát, hiszen a természetes világ is Isten alkotása. Űgy teremttette meg, hogy alkalmas hordozója legyen az üdvtörténetnek.

Az isteni szó nem egyszerűen a történelem eseményeinek új meg-

világítása, nem valami kozmikus jelenség, hanem személyes közeledés. Az embert világítja meg, az ő tudatát bővíti és személyesen megszólítja: a te üdvösségedről van szó. Ezen a téren érinti szabadságunkat. Isten úgy közeledik mint a teremtés ura, mint az erkölcsi rend bírása, de egyúttal mint segítő barát is. Szavában van vonzás, fel-emelés, ígéret, de le is akarja foglalni az embert: úgy, ahogy a végtelen hatalom és szeretet lefoglalhatja. Ezért mondjuk, hogy a kinyilatkoztatás a lét síkján érint bennünket. A feleletet egész személyiségünkkel kell megadnunk. Ha elfordulunk tőle, az is személyes visszautasítás.

Az isteni szó meghallását még egy szemponttal ki kell egészítenünk. Az ember nem csupán képes elfordulni a kinyilatkoztatástól, hanem történelmileg el is fordult tőle. Az eredeti bűn tana azt jelenti, hogy az első ember mindnyájunk nevében visszautasította a kegyelmi rendet. Ezért a kegyelmet, a személyes barátságot csak egyedenként lehet újra visszaszerezni. Születésünkkel az Istentől való elfordulás állapotát örököljük. Ha a kinyilatkoztató Isten újra szól, szavára nem elég csupán figyelni, hanem a bűn kötöttségéből vissza kell fordulni hozzá. Ezért kezdi Jézus így a működését: „Az idő betelt, közel van az Isten országa. Térjetek meg és higgyetek az üdvösség jó hírében” (Mk 1,15).

Mit értett Jézus megértésen? Az Ószövetségben ismerték a kultikus bűnbánatot és a próféták által szorgalmazott megtérést. Az előbbi a szertartásos mosakodásban és az áldozatban látták. Az utóbbin a szív törődöttségét, a javulás és jóvátétel szándékát értették. Keresztelő János is a jócselekedetekben megnyilvánuló megtérést hangoztatja. Krisztus még tovább megy. Az Isten országát elrejtett kincshez hasonlítja, amiért mindent oda kell adni. A megtérés tehát új értékelést követel. A kinyilatkoztatás a földivel szembeállítja az égit, a múlandóval az örökkévalót. Tehát az ember a megtéréssel tanúságot tesz egy felsőbb világ létéről, amit Isten szeretetből nyitott meg előtte. A világ javainak elhagyása nem jelenti az értékek semmibe vételét. Csak azt fejezi ki, hogy Isten akarata szerint használjuk őket.

Az Istennel fennálló kapcsolat nem csupán egyike a földi kapcsolatoknak. Ő nem a tárgyak vagy személyek helyére lép, hanem úgy

foglal le magának, hogy mindent hozzámérjünk hatalmához és szentségéhez. Tulajdonképpen az egész világ a mienk marad, de megfelelő értékrendben és a bűnös használat kizárásával: „Minden a tiétek, ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené” (1 Kor 3,23).

A hit

A hit általában azt jelenti, hogy elfogadjuk egy személy közlését megbízhatósága miatt. A megbízhatóság magába foglalja meggyőződésünket tudásáról és őszinteségéről. A vallásos hit esetében Istennek hiszünk, őt magát hisszük, feltéve természetesen, hogy kinyilatkoztatta magát. Másszóval Isten a hitünk tárgya és motívuma. Azért hiszünk neki, mert igazolta mindentudását, igazmondását és a kinyilatkoztatás valóságát.

Meg kell jegyeznünk, amit már eddig is érintettünk, hogy Isten nemcsak az értelem területén ad hírt magáról. Személyes találkozásban áll elénk, egész lényünkre igényt tart, de mindig a szeretet jegyében. Már az ószövetségi Szentírás olyan bizonyosságot nevez hitnek, amiből tettek fakadnak. Az ember rábízta magát Isten szavára, vállalta a nagy lépést az ismeretlenbe.

Emberi viszonylatban is könnyebben hiszünk annak, akinek jóindulatáról meggyőződünk. Szívesebben időzünk bizonyítékainál és személyére való tekintettel leküzdjük belső ellenkezésünket. Isten is ezt az utat választotta, amikor a hitet ésszerűvé akarta tenni. Úgy közeledett, hogy megmutatta hatalmát, szentségét, de elsősorban jóakarátát. Fel akarta emelni az embert, megváltást, örök javakat ígért és készen nyilatkozott arra is, hogy mindenhatóságával földi utainkat kísérje. Együttal arra hívott, hogy vállaljunk részt uralmának, országának megvalósulásában. Megnyilatkozását csodákkal és más jelekkel igazolta, tehát az ember a hihetőségről ítéletet alkothat magának. Ha pedig arra gondol, hogy ura és teremtetője előtt áll, belátja, hogy a hit kötelessége. Az apostoli igehirdetés Krisztus bizonyosságát ebben foglalta össze: „Megismertük a szeretetet, amellyel Isten szeret bennünket és hittünk benne” (1 Jn 4,16).

Az I. Vatikáni Zsinat ezt mondja a hitről: „Mivel az ember egé-

szen függ Istentől, teremtmőjétől és urától, s mivel a teremtettt értelem egészen alá van vetve a létező örök igazságnak, azért az értelem és akarat teljes meghódolásával kötelesek vagyunk hinni a kinyilatkoztató Istennek. Ezt a hitet, amely az üdvösség kezdete, az Egyház természetfölötti erénynek mondja. Arra képesít, hogy a kegyelem indítására és segítségével igaznak tartsuk az isteni kinyilatkoztatást. Nem azért, mert az ész belátja, hanem mert az Isten tanúskodik mellette, aki nem tévedhet és senkit tévedésbe nem vihet" (D. 1789).

A hit tehát arra készítet, hogy alávessem magam Istennek és kinyilatkoztatását tegyem életem normájává. A hitben találkozom a beszélő személlyel, közösséget vállalok vele. Hitemben megnyilatkozik a tisztelet, bizalom, engedelmesség, sőt a teljes ráhagyatkozás és kiszolgáltatottság.

A hitnek megvannak az ésszerű előzményei. A kinyilatkoztatás történetisége és valódisága tapasztalatilag bizonyítható. De a hit mégsem ezeknek az egyenes folyamánya, hanem közvetlen meghódolás Isten tekintélye előtt. *Rousselot* találóan beszél „a hit szeméről”, amely képes meglátni, amit Isten mutatni akar. Éppen ehhez kell a kegyelem. *Blondel* is azt fejtegeti filozófiájában, hogy az emberi szellemnek van valami dinamikus ráirányulása a lét teljességére. A hitben az ember ezt a létező valóságot ragadja meg.

A hit természetfölöttiségén azt értjük, hogy magunktól nem vagyunk rá képesek. Kegyelem kell Isten tekintélyének felismeréséhez, és ahhoz, hogy akaratunk legyőzze a függetlenség és öncélúság igényét s rábizzza magát az isteni vezetésre. Ezt a kegyelmet azonban Isten ingyen adja. Az apostol olyan fényről beszél, amely a szívünkben villan fel (2 Kor 4,6). A hit révén az ember Istenhez tartozik, az ő szemével nézi magát, feladatait, célját, a meghódítandó természetet, a közösséget és a történelmet.

A hit tárgya maga az Isten, ahogy kinyilatkoztatta magát. Mi azonban a személyes valóságot tételekbe, igazságokba foglaljuk. A hit legrövidebb összefoglalását a Szentírás így adja meg: „Aki Istenhez járul, annak hinnie kell, hogy létezik és megjutalmazza azt, aki őt keresi” (Zsid 11,6). Ez a kifejezett hit szükséges mindenkinek az üdvösségre. Mivel Isten Jézus Krisztusban nyilatkoztatta ki magát véglegesen, azért nekünk őbenne kell hinnünk. A keresztény hitet

Pál apostol így foglalja össze: „Megigazolásunkra szolgál, ha hiszünk abban, aki feltámasztotta a halálból Urunkat, Jézus Krisztust, aki vétkeinkért halált szenvedett és megigazulásunkért föltámadt” (Róm 4,25). Az Egyház azonban kezdettől fogva hosszabb hitvallásokat szerkesztett, belefoglalta a Szentháromság titkát és Krisztus misztériumait. Ez a felsorolás eszünkbe juttatja Isten világfelettségét és az üdvtörténet jótéteményeit. A hit titkainak szemlélete reményt és szeretetet fakaszt.

A hit felindítása és megvallása azért fontos, mert a misztériumoknak hatékony kegyelmi ereje van: létrehozzák, amit jelentenek. Az apostol imádkozik híveiért, hogy a hittel Krisztus lakjék szívünkben (Ef 3,17). Ezért vezet a hit a megigazulásra és ezért van benne karizmatikus erő. Krisztus nem átallott ilyen kijelentést tenni: „Aki bennem hisz, ugyanazokat a tetteket fogja véghezvinni, amiket én magam viszek véghez, nagyobbakat is fog tenni azoknál, mert én az Atyához megyek” (Jn 14,12).

A hit elfogadása és visszautasítása

Isten abszolút uralmából következik, hogy kezdeményezése nem hiúsulhat meg. De mivel a kinyilatkoztatásban személyes kapcsolatot teremt, nem kezelheti az embert pusztá tárgyként. A hitet felajánlja, ösztönöz az elfogadására, de engedi, hogy szabadon foglaljunk állást. Ezzel eleve adva van az elfordulás lehetősége. Az egész emberiségben a hit mindenképpen eléri azt a mértéket, ami az Isten hatalmát és szeretetét igazolja. Ilyen értelemben a kinyilatkoztatás abszolút hatékony, az egyes embernél azonban megmaradhat feltételesnek: hatása attól függ, hogy elfogadjuk-e?

Mint hogy az Isten bizonyítékot adott a kinyilatkoztatás mellett és a tanítás felajánlását belső kegyelem kíséri, a hit visszautasítása szembefordulás az isteni akarattal. Csakhogy a szándékosságban lehetnek fokozatok. Bűnnek mondható a kinyilatkoztatás visszautasítása akkor, ha elégségesen felajánlották valakinek. De mi a mértéke az elégséges felajánlásnak?

A hit közvetítői is emberek, bennük is lehet fogyatkozás. A hit

hallgatóját befolyásolhatja az előítélet, a tévedés vagy a bizonyos emberi értékekért való kizárólagos lelkesedés. A hit elfogadásához kell valamilyen lélektani előzmény, amit a teológia hit iránti fogékonyságnak nevez. Benne van Isten nagyságának, hatalmának, jóságának élménye és az a tudat, hogy erejével kibontakoztatjuk képességeinket. A hit elfogadását megelőzi a vállalkozási kedv, hogy Isten partnereként munkálni akarjuk saját üdvünket és embertársaink javát. Ezért ahol a keresztények viselkedéséből nem csillan ki eléggé a helyes istenfogalom és a józan vallásosság, ott az emberek elzárkózhatnak a kinyilatkoztatott tanítás elől.

Isten a hit terén is meghagyta emberinek életünket és történelmünket. Külsőleg a hittel is úgy vagyunk, mint minden eszménnyel: hol lelkesít, hol tehernek érezzük, egyszer mindent megvilágít, máskor homályban hagy. Vannak, akiknek a hit egész életükön át biztos vezetőjük. Mások küzdenek vele, botránkoznak Isten viselkedésén, de újra meg újra visszatérnek hozzá. Ismét másokat csak a vég közelsége indít arra, hogy az élet örök kérdéseivel foglalkozzanak. Az ember lényegében mindig egyoldalú marad. Valaki annyira eljegyezheti magát a természettudományos módszerrel, hogy semmit nem fogad el azon kívül, amit tapasztalatilag kimutathat. A másik Isten atyai hatalmát összetéveszti a gyengeséggel s úgy gondolja, nem lehet egzisztenciális tényezőnek tekinteni olyan istenséget, amely nem tudja hatalmát érvényesíteni. A Szentírás figyelmeztet, hogy a hit kérdésében számolnunk kell Isten „oktalanságával” és „gyengeségével”. Hatalmát, szentségét, bölcsességét Jézus Krisztus viselkedéséből kell kiolvasnunk, Ő pedig a kereszt botrányától sem riadt vissza.

A hitet kívülről nem lehet megérteni. Csak az tudja megokolni, hogy miért hisz, aki eljutott ahhoz a személyes kegyelmi kapcsolathoz, amit Isten éppen a hitben ad meg. Tehát konkrét helyzetben nem mondhatunk ítéletet arról, kinek mennyi a felelőssége hitének gyengesége vagy hiánya miatt.

Krisztus kemény kijelentése a hit visszaautásításáról csak arra vonatkozik, akinek elégségesen felajánlották az evangéliumot és tudatosan elfordult tőle. Akit a körülmények befolyásoltak abban, hogy fontolóra vegye a hittel szemben fennálló köteleességét, azt nem

mondhatjuk hitetlennek, hanem inkább nem hívőnek. Különben annak az eldöntése sem könnyű, hogy valakiben nincs-e meg az üdvösségre szükséges hit akkor is, ha előítélet vagy idegenkedés miatt a kereszténységen kívülállónak mondja magát. Az ember meggyőződésében és érzéseiben olyan sokrétű, hogy az ellentétesnek látszó vonások is meglehetnek benne. Főleg azért, mert nem szokta következetesen végiggondolni magatartását.

Hitehagyásról akkor beszélünk, ha valaki a már egyszer meglevő hitétől elfordul. Az I. Vatikáni Zsinat úgy nyilatkozott, hogy aki az Egyház vezetése alatt egyszer elfogadta a hitet, annak nem lehet jogos oka a kételkedésre vagy elfordulásra (D. 3012). A zsinat kétségtelenül úgy látta, hogy ez a kinyilatkoztatás és az Egyház lényegéből adódó általános helyzet. Az ember sokrétősége miatt azonban akadhatnak kivételek. Már csak azért is, mert az előzetesen meglévő hit nem mindenkinben tudatos és érett annyira, hogy számoljon a hirtelen fellépő külső nehézségekkel.

A hitben az igazságot Isten tekintélye miatt fogadjuk el, nem benső nyilvánvalóság alapján, ezért mindig marad benne homály. Következésképp lehetséges a hitbeli kételkedés is. Felvillanó kétely mindenkinben előfordul. Különösen akkor, ha az Istenbe vetett bizalom és a földi céltalanság látszata küzd egymással. Az igazi kételkedés a hit felfüggesztése. Akkor jön létre, ha komoly vagy komolynak látszó ellenvetések homályosítják el a kinyilatkoztatás tényét vagy tartalmát. A hívőnek kötelessége, hogy ilyenkor kellő utánajárással megfelelő bizonyosságot szerezzen. Hitében ugyanis mindig az Egyház tekintélyére támaszkodik. Tudnia kell, hogy az egyházi tanítóhivatal és a hittudósok kellő tudományossággal kezelik azokat a kérdéseket, amelyekkel kapcsolatban a kételkedés felmerülhet.

A hittel ellentétes magatartásnak minősítjük a babonát és a varázslást is. A hitben ugyanis az ember meghódol Isten előtt. A mágikus cselekedetekkel ellenben titokzatos erők birtokába akar jutni, fel akarja vértézni magát mindenféle külső hatás ellen, még Isten hatalma ellen is.

A földi élet tartama alatt a hit erősödhet, gyengülhet és el is vesztethet. Ezért tudatosítása, megalapozása elsőrendű feladat. Korunkban a világnézetileg sokrétű társadalom állandósul, így csak az a keresz-

tény tudja képviselni a kinyilatkoztatást, aki a hitben nagykorúvá vált. A hit erőssége végeredményben a kegyelem dolga, de a kegyelmet az kapja meg, aki maga is megtett mindent vallása megismeréséért.

A hittudomány jogosultsága

A hittudomány a hit tárgyának, a kinyilatkoztatásnak tudatos és rendszeres feldolgozása. Konkrét adottságból indul ki: a történelmileg igazolható kinyilatkoztatásból. Más tudományágaktól különbözik tárgyában, hiszen tárgya nem a természet körébe tartozik, nem ésszel megtalált igazság, hanem az, amit Isten közölt. Különbözik módszerében is, mert nem csupán az értelem erejével vizsgálja tárgyát, hanem a hit fényénél. A teológus is elsősorban hívő, azután rendszerez, keresi a mélyebb látást, a benső összefüggéseket, bizonyít, és levonja a következtetéseket.

A teológia egyházi tudomány, mert az Egyház keretében műveljük. A kinyilatkoztatás végső, tévedhetetlen értelmezése a tanítóhivatal feladata. Azért a teológusnak a Szentírás és a hagyomány adatai mellett állandóan figyelnie kell a tanítóhivatal döntését, irányítását. A teológia nem válhat öncélúvá, végső célja a hit erősítése, illetőleg Isten országának szolgálata. Mégis igazi értelemben tudománynak mondható, hiszen igazságait visszavezeti az alapelvekig, vagyis igazolja őket. A bizonyításban visszamegy a hit forrásához, onnan a hihetőségi ítélethez, illetőleg Isten megismerésének tételéhez.

A mai tudományelmélet szerint tudománynak mondható minden szellemi megismerő törekvés, amellyel egy meghatározott tárgyról egy egységes és a tárgynak megfelelő módszer segítségével összefüggő és közölhető ismeretet szerzünk. A vallás, illetőleg a kereszténység az emberi történelem valóságos jelensége s egyúttal az emberek nagy részének lelki tartalma. Joggal kutatjuk objektív hátterét és a lelki jelenség világ feletti okát.

A pozitív teológia a kinyilatkoztatás tartalmát állapítja meg. Az a szempont vezeti, hogy a kinyilatkoztatás foglalatja Jézus Krisztus, a megtestesült Ige. Az elméleti teológia ezt a kinyilatkoztatást fej-

tegeti. Mivel azonban Isten azért adta a kinyilatkoztatást, hogy az Egyházban életté váljék, az egyes igazságok kibontakozása, elmélyülése elsősorban a keresztény életben megy végbe, nem a teológusok műveiben. A hit előbb van, mint a teológia, viszont a teológia erősíti a hitet.

A teológia a tételeit nem kezelheti olyan függetlenül, mint más tudományág, mint pl. a vallástörténet. A hit tételeit ugyanis a tanítóhivatal olvassa ki a Szentírásból és a hagyományból. Ezért a dogma isteni eredetű igazság, nem valamilyen lelki élmény szavakba foglalása. Megfogalmazása mögött meg kell látnunk a Szentlélek jótállását, aki Krisztus ígérete szerint gondoskodik az Egyház tévedhetetlenségéről. A dogmák misztériumot tartalmaznak: a természetfölötti valóság testet ölt az emberi szóban. Mégsem idegenek az emberi élettől, mint ahogy maga Isten sem idegen, hiszen minden létezőnek teremtője és célja. Az ember teremtettsége folytán olyan, hogy befogadhatja a saját magát közlő Istent. Mégis mint minden természetfeletti dolog, a hittétel is lehet az üdvösség vagy kárhozat próbaköve, aszerint, hogy Isten közeledését látjuk-e benne vagy nem.

A Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatás lezárult az utolsó apostol halálával. Az Egyház megkapta a hit kincstárát, azt kell őriznie és tanítania. A kinyilatkoztatás a változatlan örök Istenről és az embernek hozzá való viszonyáról ad tanítást, ezért tételei nem változhatnak, Amit az Egyház dogmaként megfogalmazott, az minden időkre szól. Igaz, hogy a megfogalmazásban egy-egy kornak a nyelvét használja, de – mint az I. Vatikáni Zsinat kifejtette – fogalmait nem egy kultúra változó felfogásából, nem is valamelyik filozófiai iskolától kölcsönzi, hanem az általános és szükségszerű emberi tapasztalatból. Kétségtelen, hogy a tudomány haladásával az ilyen fogalmakat is lehet gazdagabban értelmezni. A teológia ezt meg is teszi tételeinek kifejtésekor, de ezzel az igazság értelme nem változik.

A vallások és a kereszténység

Az ember a vallásban az istenséghez való viszonyát fejezi ki. A történelmi vallások mindig a valóságban létező istenségnek rótták le hódolatukat. Csak egyes filozófusok vélekednek úgy, hogy a vallás nem egyéb, mint a belső érzések kivetítése, sőt maga az istenség is csak a bennünk levő fogalom, nem rajtunk és a világon kívül álló lény.

Minden vallás csinálhat teológiát a maga keretén belül, de a teológia meggyőző ereje attól függ, mennyire tudja igazolni az istenség létét és az ember felé való kitárulását. Igazi teológia csak ott építhető ki, ahol van valóságos üdvtörténet, vagyis ahol a kinyilatkoztatás bizonyítható.

A bölcsélet is mérlegre teheti a vallást a saját módszereivel. Feladata a vallás lehetőségének és lényegének módszeres, kritikai megvilágítása az emberi lét keretén belül. Alapvető problémája az, hogyan éli meg az ember az abszolútummal való találkozást. A pusztá leírason kívül felveti a vallás jogosultságának és igazságának a kérdését is. A vallásfilozófiának egyik ága a valláslélektan, amely az ember vallási élményét és cselekedeteit vizsgálja. Az élmény gazdag skálája és a jelképes cselekedetek sorozata sok lehetőséget ad az ilyen vizsgálódásra, mind a természetes, mind a kinyilatkoztatott vallásban. A vallás jogosultságának és igazságának eldöntése azonban nem a lélektanra, hanem a kritikai megismerésre tartozik.

A jogosultság kérdésében az emberből kell kiindulnunk. A keresztény filozófia és teológia álláspontja ez: Az ember a tapasztalható világot ismeri meg, nem pedig annak csak valamilyen képét. Felismerem a tárgyak egymáshoz való viszonyát és az oksági következtetés jogosságát. Ennek alapján eljuthatok a szellemi lélek és a világ feletti Isten megismerésére. Istent felismerhetem mint teremtet s ebben benne van a teljes függés meglátása. A lélek halhatatlanságának tétele pedig magával hozza a változatlan erkölcsi rend és az örök szankció követelményét.

A kritikai megismerés eldöntheti a vallás igazságának kérdését is. A természetes vallások közül az az igaz, amely valóban megfelel a természet külső és belső rendjének. A kinyilatkoztatott vallások közül

pedig az, amely igazolja, hogy ő a teljes isteni kinyilatkoztatás hordozója. Mivel azonban a vallás a dolgok végső magyarázatát és következményeit tárja elénk, tételeiről mindig lesznek viták, éppúgy, mint a filozófia tételeiről. A tételek elfogadása végső fokon a belátáson fordul, az pedig az emberekben különböző fokú lehet. Döntő szerepe van a környezetnek, hiszen a vallás nem elmélet, hanem külső magatartás is. A környezetbe való beilleszkedés ezen a téren sokszor egyet jelent az ésszerűség és az igazság látszatával. Az igazság fölötti reflexió nem mindenkinek kenyeré. Ezért – bár az igazság csak egy lehet – a legtöbb ember egyénileg meg van győződve saját vallásának igaz voltáról.

A kereszténység igényt tart az *egyetemes vallás* nevére. Minden benne van, ami rendezi az ember viszonyát Istennel, mégpedig az ember egyéni és közösségi természete szerint. Isten Jézus Krisztusban a kinyilatkoztatás teljességét adta és az egész emberiséget fölvette az üdvrendbe. Ha Isten kinyilatkoztatást ad, gondoskodik róla, hogy az sértetlenül megmaradjon és kifejtsé hatását. Az Egyház ilyen ígéretet kapott a történelem egész tartamára.

A történelem az a színtér, ahol az Istentől bejelentett üdvrend megvalósulhat. De itt lépnek fel az istenség megismerésének hibás magyarázatai is, mint vallási rendszerek. A nem keresztény vallásokat két szempontból nézhetjük: amennyiben hiányosak és amennyiben van bennük pozitívum. A hagyományos hitvédelem rendszerint csak azt emelte ki, hogy az ember kinyilatkoztatás nélkül mennyire nem képes rendezni a kapcsolatát Istennel. De ha figyelembe vesszük Isten általános üdvözítő akaratát, észre kell vennünk a vallások jelentőségét is. *Karl Rahner* írja: „Ha az emberben lehetséges az Istennel való pozitív kapcsolat, amely őt megmentheti, akkor annak mindig meg is kellett lennie. Az ember ezt a kapcsolatot abban a vallásban kereste, amely számára életkörülményei között elérhető volt. A konkrét vallás lényeges jegyéhez tartozik, hogy az egyes ember vallási élete beleépül a közösség vallási rendjébe. Tehát nem tételezhetjük fel, hogy a kereszténységen kívül álló emberek az Istennel fennálló kapcsolatukat csak valamilyen benső kegyelmi formában valósították meg. A vallások utak Isten felé, de még tele vannak döccenőkkel. Nincs tekintély, amely tévedés nélkül mutatná az

irányt s az igazságot megkülönböztetné a tévedéstől, az erényt a bűntől. Az emberek Istenhez való viszonyukban is egymásra vannak utalva. Isten közvetítőket választ ki és ezzel az emberek szolidaritását aktualizálja” (Schriften zur Theol. V. 151.).

Tegyük még hozzá: Ha Krisztus egyetemes közvetítő, akkor földi megjelenésével minden olyan igyekezetnek értelmet adott, amely az embert közel akarta vinni Istenhez. Minden közvetítést fölvelt magába és kitöltött tartalommal. Ha tehát a vallásokat összehasonlítjuk a kereszténységgel, elsősorban az Isten keresését kell meglátnunk bennük, még ha tükrözik is a tévelygést, aminek az ember az eredeti bűn következtében ki van téve. Szigorúbban nem ítélkezhetünk, mint Szent Pál ítélte, amikor feltételezte az athéniekről, hogy „azt az Istent tisztelik, akit nem ismernek” (Ap Csel 17,23).

A kereszténységnek azzal a megértő jóakarattal kell közelednie a vallások felé, hogy Isten megbízásából a teljes kinyilatkoztatott igazságot viszi. Végleges bizonytságot nyújt arról, hogy Isten megváltó szeretettel fordult az emberiség felé.

A FELÉNK FORDULÓ ISTEN

Az istenfogalom fejlődése

Az embereknek a kinyilatkoztatástól függetlenül van valamilyen fogalmuk az Istenről, mint világ feletti létezőről. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a régi pogányok és primitívek „bálványai” inkább jelképei voltak annak a kifejezhetetlen Valakinek, akit csak sejtelmekkel közelítettek meg. Mi, akik feltételezzük Isten atyai gondviselését, könnyen elfogadhatjuk, hogy a kegyelem ebben az irányban mindig segítette az embereket. Az ismeret világossága szerint az istenfogalomnak több fokozatát állapíthatjuk meg.

Népszerű istenfogalomról beszélünk ott, ahol az abszolútum szellemi és világ feletti vonásai összekeverednek az emberi személyiség jegyeivel. Tudják, hogy az Isten más, mint az ember, de nem tudnak képet alkotni róla. Azt pedig nehéz belátniuk, hogy Istenről egyáltalán nem lehet képet alkotni. Ő egészen más, mint az anyagi létezők. Az istenség tulajdonságait a hagyományos közösségi tapasztalatból vezetik le, nem a logikus gondolkodásból. A legáltalánosabb az a felfogás, hogy a természet erőin keresztül jutalmaz vagy büntet.

A filozófiai istenfogalmat igazában csak a keresztény bölcsélet alkotta meg. Igaz, hogy a görögök eléje dolgoztak, de nem jutottak el Isten személyiségének bizonyításáig. A keresztény filozófia előtt a kinyilatkoztatás mutatta az irányt, azért könnyű volt végigjárni az ok-sági következtetés útját. Ez az Isten a magától való örök szellem, a szükségszerű létező, a lét teljessége, akinek az a lényege, hogy létezik. Benne minden tulajdonság azonos önmagával, egész lényegével, ezért tökéletesen egyszerű és maradéktalanul birtokolja önma-

gát. Minden gondolatában és tetteiben benne van egész lényege. Ő az élet teljessége, az abszolút tudás, igazság és tetterő. Benne nincs fejlődés, változás, hiszen minden értéket a maga erejéből öröktől fogva birtokol. Azt kell mondanunk, ha egyáltalán van Isten, az csak ilyen lehet.

Mivel az ember megéli magában az erkölcsi kötelezettséget és lelkiismerete felsőbb szankcióra hivatkozik, azért hajlandó küzdeni az istenséggel, az erkölcsi rend urával. Hol ijesztőbbnek gondolja, hol pedig a maga mentségére ráaggatja az emberi gyarlóság vonásait. Megvan bennünk a hajlandóság, hogy az Istent a magunk képére formáljuk. A Szentírás isteni eredetére vall, hogy bár évszázadokon át írták és bővítették, az istenfogalom nem torzult el benne, hanem tisztult és tökéletesedett. Az Ószövetség első lapjától az Újszövetség utolsó lapjáig érezzük, hogy itt a személyes Isten szól, aki van és mindenütt jelen van. Senki nem kérdi eredetét, mert ő az Örökkévaló. Senki nem kutatja arcának vonásait, mert ő szellem. Más, mint a világ, mégis mindenütt vele találkozunk. Minden földi történetet a kezében tart, hatalma megnyilvánul a természetben és az üdvörtörténet csodáiban.

A Szentírásban nem kapunk rendszeres tanítást Istenről. Nem is annyira Istenről van benne szó, hanem üdvözítő munkájáról. Amikor a Szentírás Isten üdvözítő munkáját ismerteti, fel akarja ébreszteni a hitet és a szeretetet. Isten egyszerűen élénk áll és tekintélyi kijelentéseket tesz. Léte ugyan felismerhető a teremtet világból is, de a hit és szeretet érdekében természetfölötti jelekkel hívja fel magára a figyelmet. Abszolút uralma és fönsége abban mutatkozik meg, hogy nem magyarázkodik, hanem követeli az ember meghódolását. Itt nincs lehetőség arra, hogy az ember saját elgondolását ráerőszakolja Istenére. Ő egészen más, mint az emberi elgondolás. Ez a kizárólagosság magyarázza, miért áll az ember értelmetlenül sok intézkedése előtt. Még azok is megdöbbennek, akik hisznek vagy hinni akarnak. Ő minden új kinyilatkoztatás ellenére felfoghatatlan titok marad. Minden új közlés egyúttal új lepel, amely eltakarja előlünk arcát. A misztériumok közlése csak azt mondja, hogy őbenne új és új lehetőségek vannak, amelyek nem férnek bele emberi fogalmainkba. Előtte tele vagyunk kérdéssel s minél több feleletet kapunk, annál

többet szeretnénk tudni. Ezt a szellemi feszültséget csak a színről színre látás oldja majd fel, ahol a végtelen lét egyszerre mutatkozik meg.

A Szentírás Istene személyes létező: beszél, irányít, parancsol, ígéretet tesz, jutalmaz, büntet. A személyes kapcsolatot állandósítani akarja, mint gyermeki vagy baráti viszonyt. Ösztönzést és képességet ad a hűségre és ragaszkodásra. Mint személy szabadon tesz mindent. Meglepetésszerűen nyúl bele a történelembe, lépéseit nem lehet előre látni és kiszámítani. Különösen rejtett titok az üdvözítés terve. Senkinek nem tartozott azzal, hogy leereszkedjék hozzá és irgalmat gyakoroljon Elhatározásainak egyedül ő a mértéke. Az embert azonban abszolút uralma tudatában sem kezeli bábuként. Tiszteletben tartja szabadságát és módot ad neki, hogy valódi társa és ellenpólusa legyen a történelmi párbeszédben. Ez adja meg a történelem komolyságát és ebből folynak tragédiái is. Az utolsó szó mégis mindenütt az Istené. Nemcsak abban az értelemben, hogy ő az erősebb és az örökkelvő, hanem azért is, mert az ember még bűnében sem függetlenítheti magát tőle. Ő az egyetlen cél s a halhatatlan lelket az örökkévalóság színe előtt készíti számadásra.

A Szentírás nem filozófiai sajátosságokat sorol fel Istenről, hanem bemutatja magatartását. A megváltás szempontjából valóban az a döntő, hogy Isten milyennek akar mutatkozni. Mindenhatóságát az üdvtörténet eseményei tárják elénk. Gondoskodik róla, hogy akaratának legyenek hordozói, csodákat művel, az üldözöből apostolt csinál, a halottakat feltámasztja. Irgalmát elárulja Fiának elküldése, a bűnök megbocsátása, a tévelygők visszafogadása. Türelmének jele volt, hogy a megváltás tudatában elnézte az előző korok vétkeit s ma is atyailag vár, hogy a bűnös jobb belátásra térjen. Bírói voltát először akkor mutatta meg, amikor a kereszten ítéletet tartott a bűn felett Krisztus testében (2 Kor 5,21), s másodszor majd a végítéleten fogja megmutatni. Szentségével őt áll törvényei felett és akaratának mindörökre érvényt szerez. Bölcsességét nem ennek a világnak értékrendjében nyilatkoztatta ki. Tervét nem földi hatalom módjára valószínűsíti meg. Gyengéket, törékeny embereket választ ki országának terjesztésére, bölcsességét igazában a kereszt balgasága mögé rejt.

Ezeknek a vonásoknak kinyilatkoztatása meghatározhatja az em-

ber hitét és szeretetét, de nem elegendő arra, hogy bepillantsunk Isten benső életébe. Végérvényes és nagy kinyilatkoztatása az volt, amikor a Fiú és a Szentlélek elküldésével feltárta szentháromsági mivoltát.

A Szentháromság titkának kinyilatkoztatása

Isten egyedülálló létmódja a Szentháromság titkában mutatkozik meg. Egy Istenben három személy van: Atya, Fiú, Szentlélek. A személyek valóságosan különböznek egymástól, de befelé mégis mindegyik azonos az egyetlen isteni lényeggel, tehát az Isten egységét nem bontják meg. Mind a három személyről állítjuk, hogy valóságos Isten, sőt azt, hogy mind a három személy *a valóságos* Isten. Erre a létezési módra csak az abszolút és a relatív létezési mód figyelembevétele deríthet némi világosságot. Ez a létezési mód az Isten kizárólagos sajátja, azért teljes misztérium. Az emberi értelem magától nem jött volna rá, s miután a kinyilatkoztatásból megtudta, mibenlétét továbbra sem képes megfejténi. Istenben az élet, az ismeret, a szeretet annyira eleven, annyira fölülmúl minden bőséget, hogy csak három énben, három személyben nyilvánulhat meg. A három személy az isteni életteljesség személyé vállalása. Szükségszerűen van így, lehetetlen, hogy akár több, akár kevesebb személy legyen benne.

A Szentírás kifejezetten nem azt mondja, hogy egy Istenben három személy van, de tanításából leszűrhetjük ezt a három igazságot: 1. Amikor Istenről és műveiről van szó, gyakran említi az Atyát, Fiút, Szentlelket, mint három különböző személyt. 2. Mind a három személynek isteni sajátságot és tevékenységet tulajdonít. 3. Ennek ellenére kitart a legszigorúbb egyistenhit mellett és elveti a sokszorozódásnak bármiféle gondolatát.

Az elfogadott egyházi nyelvhasználat szerint az a végtelen tökéletesség, ami Istent istenné teszi, a természet. Aki pedig birtokolja ezt a természetet és cselekszik, az a személy. Ezekből az adatokból vonjuk le a végső következtetést: Istenben három valóságosan különböző én, azaz személy van, de a természet a lényeg egy és oszthatatlan.

A három személy ezt birtokolja, sőt – amint látni fogjuk – befelé azonos vele.

A Szentírás népies nyelven és módon fejezi ki magát, de a sugalmazottság biztonságával. Nem emleget személyt és természetet, nem használ filozófiai megkülönböztetéseket. Az értelmet az összképből kell kiolvasni. Az isteni személyeket az emberi személy mintájára jellemzi. Önálló tudatos tevékenységet tulajdonít nekik, de egyszerűsmind olyanokat, amelyekhez isteni mindenhatóság szükséges.

A Szentírás nem annyira a Szentháromság titkáról beszél, mint inkább annak üdvtörténeti jelentőségéről. Az üdvrend nagy örömhírét Szent Pál így foglalja össze: „Krisztus által szabad utunk van egy Lélekben az Atyához” (Ef 2,18). Krisztus főpapi imájában azt kéri, hogy az Egyház egysége az Atyában és a Fiúban való egység legyen (Jn 17,21). Szent János a hívők kegyelmi kapcsolatát az Atyával és a Fiúval való közösségnek mondja (1 Jn 1,3). A megváltás révén tehát már itt a földön kapcsolatba kerülünk a Szentháromság belső életével. Nem elég azt mondanunk, hogy a megváltást és a kegyelmi fölemelést nem értenénk meg a Szentháromság titka nélkül. Ez a misztérium nem csupán magyarázata a természetfölötti rendnek, hanem hordozója. A szentháromsági személyek nem úgy állnak egymás mellett, mint három emberi személy és nem is párhuzamosan cselekszenek. A Szentháromságnak minden tevékenysége osztatlan egység. A cselekvés egységét és belső dinamizmusát így fejezhetjük ki: az Atya cselekszik a Fiú által a Szentlélekben. A megváltás és az üdvösség azt jelenti, hogy Isten a teremtményt bevonja a belső életáramba, amellyel az Atya öröktől fogva megismeri és kimondja magát a Fiúban, s akarja és szereti magát a Szentlélekben.

A Szentháromság titkának kinyilatkoztatását történetileg így foghatjuk fel: Jézus Krisztus nem csupán isteni küldöttnek mondja magát, hanem a mennyei Atyával szemben Fiúnak. Ez a fiúság kizárólagos: „Senki sem ismeri az Atyát, csak a Fiú és akinek a Fiú ki akarja nyilatkoztatni” (Mt 11,27). „Ahogy az Atyának élete van önmagában úgy megadja a Fiúnak is, hogy élete legyen önmagában” (Jn 5,26). Ő az út, igazság és élet, „senki sem juthat az Atyához, csak általa” (Jn 14,6). Minden hatalom az övé a mennyben és a földön (Mt 28,18). Fiúsága megelőzi időbeli létét: „Mielőtt Ábrahám lett

volna, én vagyok” (Jn 8,58). Szenvedése előestéjén azt kéri az Atyától, hogy adja meg emberi természetének is a dicsőséget, amelyet személy szerint a világ teremtése előtt már birtokolt (Jn 17,5). Az apostolok úgy értették szavait, hogy valóban az Atyától jött és hozzá ment vissza. Ő az Úr, aki az Atya megbízásából ítéletet tart a világ felett, neki ugyanaz a tisztelet és imádás jár, mint az Atyának. Állítja magáról: „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 5,30). Nem csupán „egyek” valaminek a végrehajtásában, hanem egy létező, egy hatalmasság.

A Szentlelket Krisztus az Atyától küldi vagy az Atya küldi őt a Fiú nevében (Jn 15,26; 14,26). Megvan a hatalma, hogy megtanítsa az apostolokat minden igazságra. Ismeri az Isten mélységeit (1 Kor 2,10), ő a kegyelmek szétosztója, akiben benne lakik, az az Isten temploma (1 Kor 6,19). A Szentírás kifejezetten isteni személynek is mondja a Szentlelket (ApCsel 5,3). Ő egyformán az Atyának és Fiúnak a Lelke (Róm 8,10–14), ezért minden megkülönböztetés nélkül együtt lehet felsorolni az Atyával és a Fiúval (Mt 28,19; Lk 1,35; 1 Kor 12,5–6; 2 Kor 13,13).

Az Egyház az Atya, Fiú, Szentlélek nevében kezdett kereszteni, a hitvallásban kifejezte a három személyben való hitét és imáiban egyformán dicsőítette mind a három személyt vagy ami ugyanazt jelenti: dicsőítette az Atyát Jézus Krisztus által a Szentlélekben.

Fogalmak a Szentháromság titkának kifejtéséhez

A természet és a személy fogalmát a tapasztalati világból merítjük. Ha Istenre alkalmazzuk őket, menteseknek kell lenniük minden teremtményi fogyatékosságtól. A természet fogalma a teológiában jelentheti a természetfölötti világ ellenpólusát. Ebben az esetben a dolgok lényegét, sajátságait, követelményeit értjük rajta. Ha pedig a személlyel állítjuk szembe, akkor jelenti mindazt, amit az én birtokol. A szembeállítást nem is kell nagyon erőltetni, hiszen minden megismerő alany elvégzi, amikor magát szembehelyezi cselekvésével és a cselekvés tárgyával. A gondolkodó és akaró ént nevezzük személynek, azt pedig, ami ezt az ént hordozza, természetnek. A termé-

szethez tartozik a gondolkodás és akarás eszköze, az értelem és akarat s ezek hordozója a test és a lélek. Ha magamba nézek, a természet és a személyiség nem két elválasztható dolog. Énem a szembeállítás ellenére mégis azonos testemmel és lelkemmel. Azért nevezem magam személynek, mert van öntudatom, önrendelkezésem.

A személy csak abban a természetben képes önrendelkezését megvalósítani, amely hordozza. Méltósága, gazdagsága, hatósugara függvénye természete képességeinek és erőinek. Így az emberi személy kötve van a test korlátaival. Felsőbbrendűsége legfőképpen abban nyilvánul meg, hogy a természetet feldúlhatja önmagában. A természet vonalán akármeddig emelkedünk, akármeddig gyarapítjuk gazdagságát, nem jutunk el a személyhez. A személy minőségileg különbözik a természettől, önrendelkező ént jelent. Személy csak öntudatos létező lehet, de az öntudat hordozója is csak akkor személy, ha közölhetetlen, szabad és öncélú egyed, ezért pl. Krisztus embersége nem külön személy, mert a Fiúban létezik.

A személyiség Istenben is megvan, de nem olyan értelemben, mint nálunk. Ő nem úgy értelmes és személyes, mint az ember. Benne semmi sincs, ami nem volna értelem és aminek ne lenne személyes vonatkozása. Egyedisége nem változó elemekből tevődik össze. Nem lehet benne semmit úgy elhatárolni, hogy ez a természethez tartozik, ez pedig már személyes jegy. Maga a természet létezik személyes tökéletességben és kimondhatatlan egyediségben. Istenben a három személy nem úgy három, mint ahogy az emberekről állíthatom a hármasszámot. Benne nem az istenség sokszorozódik, hanem csak a személyiség. Benne csak azért beszélünk természetről, mert ezzel fejezzük ki a személyes lét gazdagságát, teljességét. A személyek különbözősége azonban nem ezekből a fogalmakból érthető, hanem csak a kölcsönös származásból.

A személyek származása

A Szentírás a három személyt Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevezi. A Fiúról az Atya így nyilatkozik: „Fiam vagy te, én ma nemzettelek téged” (Zsid 1,5). A Szentlélekről Krisztus állítja, hogy az

Atyától származik (Jn 15,26). A Szentháromságban tehát van *születés* és *származás*. A személyek neve ezzel a két fogalommal van kapcsolatban. A születés megjelöli az Atyát, akitől születik, és a Fiút aki születik. A származás a Szentlélek eredetére utal. A Szentháromság titkának megközelítéséhez ez a két fogalom vezet el bennünket.

A Szentírás és a hagyomány követeli az egy Isten változatlanságát, a személyek istenségét, egylényegűségét és egyenrangúságát. Egyformán Isten az Atya, a Fiú, a Szentlélek. Mindegyik ugyanannak az oszthatatlan és végtelen isteni természetnek a birtokosa. Sem időbeli, sem rangbeli különbség nem lehet köztük. Az egylényegűség azt mondja, hogy a lényeg, vagyis ami Istent Istenné teszi, azonos az Atyában, a Fiúban és a Szentlélekben. Nem úgy azonos, mint ahogy az emberi természet megvan a különböző egyedekben, hanem tökéletesen egy és ugyanaz. Emberi fogalom szerint a születés és származás feltételezi a változást, az egymásutániságot. Istenben a születés és származás olyan, hogy nincs ellentétben a lényeg egységével és a személyek örökkévalóságával. A személyek különbözősége nem kifelé, hanem a Szentháromság belső élete felé mutat. A születés és származás belső élettevékenység. A Fiú nem úgy születik az Atyától, hogy az Atya előbb lett volna. Isten magától való szükségszerű örök lény, tehát az Atyával együtt a Fiú és a Szentlélek is öröktől fogva és szükségszerűen van, mint egy Isten.

Egyik személy származása a másiktól nem lehet valami belső folyamat vagy tevékenység eredménye. Ha az lenne, Isten változnék. A származást csak úgy lehet elgondolni, mint egyik személy eredetét a másiktól, nem mint előzetes októl, hanem csak mint létének örök és valóságos megokolásától, az ugyancsak oszthatatlan isteni lényeg átadása által.

A származtató a lényeg átadásával semmit el nem veszít, a származó pedig a lényeg elfogadásával semmi újat nem kap, amit már öröktől fogva nem kapott volna. A személyi különbséget éppen az isteni lényeg adásában és elfogadásában kell keresni. Az Atya azáltal Atya, hogy öröktől fogva átadja lényegét a Fiúnak. A Fiú azáltal Fiú, hogy a lényegét elfogadja. Ez az elfogadás maga a fiúság, a születés. Az isteni lényeg tehát egy, de ennek a lényegnek az örök létezési módja más az Atyában, más a Fiúban és más a Szentlélek-

ben. Istenben megvan a tény állapota átmenet nélkül, a befejezettség változás nélkül, a személyek különbözősége megosztottság nélkül. Ebben a származásban nincs változás és átmenet, mégis a leggazdagabb élettevékenység.

Az Atya azonos az isteni lényeggel, de úgy birtokolja azt, hogy állandóan átadja a Fiúnak és ez az átadás öbenne az atyaság. A Fiú születése a lényeg elfogadása. Nem úgy fogadja el, hogy már előbb személy szerint megvolt, hanem ő maga az isteni lényeg, de úgy, ahogy az Atyától kapja. A Szentlélek szintén ugyanaz az isteni lényeg, de úgy, ahogy az Atya és a Fiú ezt a lényeget egyszerre és együtt adja valamilyen szellemi lehelésben. A Szentháromságban tehát az isteni élet kitarulása, átadása és elfogadása megy végbe. Nem fokozatos átmenetben, hanem örök és egyszeri mozzanatban. Az örök tetterő és tökéletesség csak ezzel a belső dinamizmussal élheti életét.

A Fiú születésében az isteni tökéletesség és változatlanság miatt csak a következő mozzanatok szerepelnek. Az Atya öröktől fogva ismeri magát, egész teljességét. Ismeri mindazt a lehetőséget, ahogy tökéletessége teremtmények alakjában utánozható. Ez a belső ismeret egyetlen tökéletes értelmi aktussal megy végbe és az Atyában marad. Egészen tükrözi az isteni lényeget s annak annyira eleven mása, hogy maga is él, mint második személy. Az emberi gondolat csak fogalom marad. Amikor az Atya kimondja önmagát, az ő szava, mint örök Ige élő személy. A Fiúba belemondja egész isteni lényegét. Semmit sem tart vissza magának és nem is tarthat, hiszen saját benső valóságát mondja ki benne.

A Fiú származása valóságos szellemi születés. Minden megvalósul itt, ami a születés meghatározásában benne van. Élő származik élő-től, megvan a kettő eleven kapcsolata és a származás természete olyan, hogy lényegbeli azonosságot idéz elő. Hiszen a megismerésben az Atya önmaga képét látja. A Szentháromság benső élete tehát örök isteni gondolatközlés. A belső párbeszéd titok minden teremtmény előtt. A kinyilatkoztatás azonban némileg megnyitotta fülünket a számára.

Az Atya és Fiú neve kifejezi, hogy egymással milyen kapcsolatban vannak. A harmadik személyre a kinyilatkoztatás nem ad ilyen jellemző nevet. Szentléleknek mondja, de a szellemiséget és a szentséget

a másik két személyről is állíthatjuk. Ennek ellenére az Egyház mégis talált elég adatot a kinyilatkoztatásban, hogy hittételként kimondja: a Szentlélek az Atyától és Fiútól származik, mint egyetlen lételvtől.

A Szentléleknek az Atyától és a Fiútól való származása benne van abban az állításban, hogy őt a Fiú küldi az Atyától, s hogy ő az Atyának és a Fiúnak a Lelke (Jn 15,26; Róm 8,9) a Fiútól kapja, amit kinyilatkoztat az apostoloknak (Jn 16,14). A Szentléleknek az Atyától való származása sohasem volt kétséges, hiszen betű szerint benne van a Szentírásban (Jn 15,26). A Fiútól való származását azonban a keleti egyház nem hangoztatja. A régi keleti egyházatyák úgy fejezték ki magukat, hogy az Atyától származik a Fiú által. Az Atya és a Fiú két különböző személy, de amennyiben a Szentlélekkel közlik az isteni lényeket, egy lételvet alkotnak. A Szentlélek származtatása nem külön sajátság bennük, hanem egybeesik az atyasággal és fiúsággal.

A Fiúra vonatkozóan a Szentírás tanítja, hogy születése az Atya értelmi működésével kapcsolatos. A Szentlélek származására nem találunk ilyen közelebbi megjelölést. De mivel ő a „Lélek”, az egyházatyák óta azt valljuk róla, hogy ő az Atya és Fiú egymás felé lehelt szeretete, vagyis származása kapcsolatban van az akarattal. Az Atya egészen kitérül a Fiú felé s ezt a Fiú örök szeretettel viszonozza. Az egymást átfogó erő és bensőség sem hasonlítható semmiféle földi szeretethez. Nem múlt érzelem, hanem maga az isteni lényeg, hiszen Istenben az akarati ténykedés is azonos a lényeggel. A szeretet annyira szellemi, annyira eleven és szükségszerű, hogy él és személyként létezik, mint harmadik személy. Az Atya és a Fiú a Szentlélekben szeretik egymást, őbenne boldogok. Nem olyan értelemben fordulnak egymás felé, hogy valamit kapjanak egymástól, hiszen a közös lényegben mindent birtokolnak. Az Atyának a Szentlélekben van a biztosítéka arra, hogy a Fiú egészen az övé. A Fiúnak is a Szentlélek az örök zálog az Atya kitérülő szeretete mellett. Az isteni élet öröme, bensősége, titokzatossága a Szentlélekben összpontosul, ezért a Szentírás őt mondja a szeretet, a kegyelem és az isteni ajándékok osztogatójának (Róm 5,5; 1 Kor 12,4).

A Szentlélek származása azért nem születés, mert az akarati ráirányulásnak nem lényege, hogy magához hasonlót hozzon létre, mint

az értelmi megismerésnek. A Szentlélek mégis egylényegű az Atyával és a Fiúval, mivel az akarati származás is a lényeg közlésével gondolható el csupán. A vallási élet számára külön vigasztalás van abban, hogy Krisztus az Egyháznak a szeretet lelkét küldte el. Ő gondoskodik róla, hogy ne hiányozzék az Isten és az embertárs iránti szeretet. A szeretet kiárasztásával kapcsolja a hívőket Istenhez és egymáshoz.

A személyek egymáshoz való viszonya

A Szentháromság-hit abban áll, hogy a személyek amint önmagukban vannak, tökéletesen azonosak a közös isteni lényeggel, de ahogy eredetük szerint egymással szembenállnak, valóságosan különböznek egymástól. Ez azt jelenti, hogy az Atya önmagában tökéletesen ugyanaz, mint az isteni lényeg. Ugyanezt kell mondanunk a Fiúról és a Szentlélekről. Tehát egy személy magában nem kevesebb, mint a másik kettő. Amit egyik személy a másikkal szemben magáénak mond, az nem valami külön léttartalom, hanem csak szembenálló viszony. A viszony pedig csak akkor érvényesül, ha a személyeket egymással szembeállítva szemlélem.

A személyekben a szembenálló viszony nem olyan járulék, mint pl. az emberben az atyaság és fiúság. Az emberi személy előbb létezik, s csak utána lesz atya. Istenben maga az atyaság a személy. Az atyaság létezés szempontjából azonos az isteni lényeggel, de ugyanakkor megmarad viszonyosságnak is és a Fiú felé mutat. A fiúság létezés szempontjából azonos az isteni lényeggel, de amellet egészen az Atya felé mutat. A Szentlélek is azonos az isteni lényeggel, de mint viszony egészen az Atya és Fiú felé mutat. A három személy tehát lényeg szerint lehet egy és ugyanaz. Ám ha a három viszonyosság mindegyike azonos az isteni lényeggel, egymás között hogyan lehetnek mégis különbözők? Éppen ez a felfoghatatlan titok. Az atyaság léte szerint valóban ugyanaz, mint a lényeg, ezért lehet az Atyát valóságos Istennek mondani. Eszünkkel mégis megkülönböztetjük az atyaságot és a lényeget. Erre van is alap, hiszen amennyiben Atya, annyiban egészen a Fiú felé mutat. A fiúság is azonos a

lényeggel, de eszünkkel megkülönböztetjük tőle. Ugyanezt mondjuk a Szentlélekkel kapcsolatban is. Az észbeli megkülönböztetés azt jelenti, hogy az eszem valamilyen szempontból kettőnek mondja azt, ami a valóságban egy dolog. A kizárólagos egymás-felé-mutatásból adódik a három személy valóságos különbözősége, annak ellenére, hogy lényegük egy és ugyanaz.

A viszonyosságnak ilyen módja a teremtet világban nem lehetséges. Isten létezési módja kifelé nem utánózható. Ezért nem is a természetes rendben, hanem csak a kegyelmi üdvrendben nyilatkoztatta ki magát. Összefoglalásul ezt mondhatjuk: az Atya nem volt előbb és nem utólagos nemzés és lehelés által kapta a Fiúhoz és a Szentlélekhez való viszonyát. Az atyaság maga az örök szellemi nemző és lehelő tett, amiből a Fiú öröktől fogva születik és a Szentlélek öröktől fogva származik. Itt a tett azonos a személlyel és az általa létrehozott viszonyossággal. Mindez a titokzatosság azért lehetséges, mert Isten belső életéről van szó, nem külső hatásokról.

Az isteni személyeknek egymástól való származása nem új létállapotot vezet be, hanem az a benső isteni élet megvalósulása és az ente közösség örök tartalma. Az Atya valóban Atya a Fiú számára, az atyaság teljes tartalmával. Ennek a relációnak a vetületét látjuk Krisztus megnyilatkozásában: „Az Atya mindent nekem adott” (Mt 11,27), vagy az Atya kijelentésében: „Ez az én szeretett Fiam, aki-ben kedvem telik” (Mt 3,17).

A személyek nem jelentenek ismétlődést az isteni természetben. A három személynek egy a természete, egy és osztatlan az öntudata. Ebben az öntudatban az Atya mégis én-nek tudja magát és a Fiúban saját képét, életének végtelen erejét, lendületét szemléli. A Fiú az egyetlen isteni tudatban mégis úgy tekint az Atyára, mint soha ki nem apadó forrásra, az erő, hatalom, szentség és tekintély személy-lé válására. Ezeket az értékeket magában is átéli, de úgy szemléli őket, ahogy az Atyától kapta. A Szentlélek ugyanabban az isteni öntudatban személyes kifejezője annak az önakarásnak, a végtelen értékek érvényesítésének, amit az Atya a Fiúban szemlél. Istenben az egész lét végtelen intenzitással buzog. A lét gazdagságában azonban bele kell foglalnunk azokat a személyi értékeket és finomságokat, amelyek éppen csak személyes kapcsolatban kerülhetnek fel-

színre: a kölcsönös tiszteletet, megbecsülést, az élet megosztását. A teremtmények között is azért valósulnak meg az értékek, mert az ember Isten képe.

Az egylényegűségből és a személyek egymásra irányulásából következik, hogy tökéletesen *áthatják egymást*. Az egyik egészen benne van a másikban: „Higgyetek a tetteknek, hogy végre lássátok és elismerjétek: az Atya énbennem van és én az Atyában” (Jn 10,38). Nem lehetnek egymásban úgy, mint rész az egészben, mint a lélek a testben. A kölcsönös áthatás természetéből akkor sejtünk valamit, ha arra gondolunk, hogy egész lényegük közös, személyi jellegük pedig éppen a tökéletes egymás felé fordulás. Egemásban élík meg a létet és a boldogságot. A végtelen tökéletességű szellem létmódja ez. Kifelé is mindenütt úgy van jelen, mint Szentháromság. Az Atya a Fiúban ismer meg minket és a Szentlélekben szeret. Ahol az Atya intézkedésével találkozunk, ott a Fiú bölcsességére és a Szentlélek szeretetére is gondolnunk kell.

Láttuk, hogy az Atya, Fiú, Szentlélek személyi különbözősége csak befelé érvényesül. Kifelé minden megnyilatkozás a három személy közös műve. A Szentírásban és a hagyományban mégis találkozunk kifejezésekkel, amelyek egy-egy hatást külön valamelyik személynek tulajdonítanak. Pl. a Mindenható jelző a hitvallásban az Atyára vonatkozik. A Szentírásban a Szentlélek eszközli a Fiú megtestesülését és az emberek megszentelését. Ezek az úgynevezett *kisajátítások*. Alapjuk az a hasonlóság, ami fennáll a szóbanforgó mozzanat és valamelyik személy sajátsága között. Minthogy az Atya a másik két személy ősforrása, azért nekik tulajdonítjuk a kezdeményezést. Kifelé is a teremtésben és a megváltásban. A Szentlélek a személlyé lett akarati tevékenység, ezért a szeretetet és a megszentelést vele hozzuk kapcsolatba.

A Fiú és a Szentlélek elküldése

A Fiú és a Szentlélek származásának van külső vetülete a teremtmény világban. Az Atya elküldi a Fiút, hogy emberré legyen, azután az Atya és a Fiú elküldi a Szentlelket, hogy a megváltásnak érvényt

szeresszen a történelemben. A két küldetés nem egymás melletti vagy egymás utáni független mozzanat, hanem az egységes üdvrend megvalósítása. A Fiú megtestesülésével kapcsolatban a teológusok felteszik a kérdést, hogy miért ő lett emberré. Feltételezik, hogy bármelyik személy magára vehette volna az emberi természetet. De tisztán abból, hogy az egyik személy megtette, nem következik, hogy a másik is megtehetné volna. Itt nem egyik vagy másik személy külön akciójáról van szó, hanem a Szentháromság közeledéséről. Ott a három személy nem úgy áll egymás mellett, mint három emberi személy, akiknek külön öntudatuk és tevékenységük van. Istenben minden kifelé való hatás osztatlanul egy, a személyi jegy ismételterhetlen és vissza nem térő sajátosság. Az üdvrend megalapozását valószínűleg úgy kell elgondolnunk, hogy a Szentháromság a személyi sajátosságok alapján közeledik teremtményeihez. Mivel a Fiú az Atyától születik, ő küldhető. Személyében van valami egybehangoltság azzal, hogy legyen időbeli születése is a magára vett emberi természet szerint.

Az Atya öröktől fogva a Fiúban mondja ki magát, ezért a Fiú az örök Isteni Szó, az Ige. De éppen ezért a teremtmények felé is csak rajta keresztül mondja ki magát, mint ahogy mindent általa teremtett (Kol 1,15). A természetfeletti rendben is mindent és mindenkit általa szólít meg.

Hasonlóképpen mivel a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik, illetőleg ő az Atya és a Fiú személyes szeretete, azért származásának lehet külső időbeli vetülete és folytatása azok vonatkozásában, akiket a Fiú az Atya gyermekeivé tett. A fogadott gyermekeket – akik együttesen a misztikus Krisztust alkotják – ő kapcsolja az Atyához a szeretetben. Ő a biztosítéka annak, hogy az Atya örömét leli kegyelmi értékekben.

A Fiú és a Szentlélek elküldése tehát nem mellékes tétele a Szentháromság-tannak. Hiszen ebben kapjuk a kinyilatkoztatást Isten alapvető misztériumáról és ebben kell meglátnunk üdvösségünk megvalósulását.

A Szentírás látható és láthatatlan küldetésről beszél. A Fiú látható küldetése végbement a megtestesülésben, a Szentléleké az első pünkösd ünnepén. A láthatatlan küldetés azzal valósul meg, hogy Isten a kegyelmet lelkünkbe árasztja. Az Atya eljön a Fiút és a Szent-

lelket pedig küldi. Az elküldés nem a fölé- és alárendeltség jele, hanem a személyek származásának emberi kifejezője. A Fiú a megtestesülésben testi rokonságba lépett az emberrel, a Szentlélek a megigazult embert saját templomának tekinti (1 Kor 6,19). Az Atya jelenlétéről Krisztus tanúskodik: Aki szeret engem és parancsaimat megtartja, azt Atyám is szereti, hozzá megyünk és lakóhelyet szerzünk nála (Jn 13,23).

Isten természetfölötti közelsége a kezesség arra, hogy van értelme a teremtesnek, a történelemnek, különösen az Egyház történelmének. A bűn sok értelmetlenséget visz bele az egyes ember életébe és az Egyház történelmébe, de Isten országát nem tartóztatja fel. A kegyelmi erőket nem látjuk, ezért nincs igazi fogalmunk Isten országának áldásáról sem. Meg kell nyugodnunk a kinyilatkoztatás állításában: „Amikor elhatalmasodott a bűn, túláradt a kegyelem, hogy amint halálthozóan uralkodott a bűn, úgy uralkodjék életreszóló megigazulás révén a kegyelem is” (Róm 5,21).

Az isteni személy kapcsolata a lélekkel teljes titok. Valahogy úgy értelmezik, hogy a kegyelmi állapotban lévő embert a Szentlélek eltölti, átjárja, lelki emberré teszi. A folyamat rejtve marad tapasztalatunk előtt, de megnyitja, képessé tesz, hogy az Istent megismerjük a hitben s közelebb kerüljünk hozzá a reményben és a szeretetben.

Isten szellemisége

A Szentírásban különféle nevek fordulnak elő Isten jelzésére. Mózes kérdésére így válaszol: „Én vagyok, aki vagyok . . . Atyáitok Istene, aki van (Jahve), küldött téged hozzájuk” (Ex 3,14). Isten az, aki volt, van és lesz, vagyis az örökkévaló. Legbensőbb sajátsága az, hogy létezik. A Jahve név helyes kiejtése vitás. Hangzására a görög betűkkel való átírásból és az ószövetségi nevekből lehet következtetni. A zsidók olyan félelemmel vették körül, hogy a Szentírás szövegében sem ejtették ki. Helyette Elohimot vagy Adonait olvastak. A másik név az El (Allah) a szemita népek ősi istenfogalma. Jelenléte Vezető, Úr, Erős. Gyakran fejedelmi többesben fordul elő: Elohim. Az Adonai szintén többesszámú főnév, uralkodást, uralkodót

jelent. A prófétáknál szerepel még a Mindenható, Szent, Fölséges szó is Isten jelölésére.

Krisztus a mózesi kinyilatkoztatás ellenpólusának érzi magát, amikor a családias Atya elnevezést adja követői ajkára. Elsősorban neki, a Fiúnak volt joga e név használatára. Saját jogát terjesztette ki rájuk. Az atyaság nem szünteti meg Isten tökéletes fölényét és uralmát a megigazult ember felett. De a név itt is az egész isteni lényeg helyett áll. Benne van a végtelen jóság, erő, hatalom és gondviselés. Istennek az atyai viselkedése is kifürkészhetetlen titok számunkra.

A Szentírás a mítoszokkal szemben úgy beszél Istenről, mint aki teremtetője, fenntartója, ura és bírója a világnak. Annnyira ura az embernek, hogy hódolatot követel és törvényt ad. Istent nem lehet azonosítani a világgal vagy annak részével. Isten nem lehet szenvedő alanya a világ folyásának. A mindenség fölött áll és mindent maga felé irányít.

A Szentírás Isten világfelettségét gyakran azzal fejezi ki, hogy „az égben van”. Az ég a régi népek nyelvén a csillagok világát jelentette, de azt is, ami egyáltalán anyag fölötti, vagyis szellemi. Isten, bár az égben lakik, nincs helyhez kötve. Mindenütt jelen van, mindenütt érezteti hatását. Róla másként kell gondolkodni, mint a teremtményekről. Krisztus állandóan a „mennyei” Atyát emlegeti s ezzel is kifejezi különleges létezési módját. A tapasztalható világgal szemben ő az örök szellem.

Isten szellemi létezéséről sajátos fogalmat nem alkothatunk. Csak annyit tudunk, hogy a szellem más, mint az anyag. Isten szellemiségének tudata jelenti az ember szellemi felszabadulását is. Nem vagyunk egészen az anyaghoz kötve, szellemi vágyaink nem maradnak kielégítetlenül. A kinyilatkoztatásban feltárul előttünk Isten magasabbrendű világa. Oda most még csak jelképek vezetnek, de megvan a biztosíték, hogy egészen miénk lesz.

Istenről mint szellemi létezőről sok szellemi tulajdonságot állíthatunk. Amikor lényegét vizsgáljuk, szeretnénk meglátni benne, hogy mi teszi őt igazán Istenné. Mi az a sajátos jegy, ami megkülönbözteti a világtól, ami biztosítja a felsőbbrendűségét, erjét, örökkévalóságát? Ebben a vizsgálódásban is csak következtetésekre vagyunk utalva. A változó, esékény világgal szemben ő a szükségszerű létező.

Lényének legmélyebb gyökere tehát csak az lehet, hogy ő a magátólvaló létteljesség. A magátólvalóság nem azt jelenti, hogy előbb nem volt és magától keletkezett, hanem azt, hogy magában bírja létének magyarázatát. Mindig volt és lehetetlen, hogy ne létezzék. Magátólvalóságát mondjuk olyan belső jegynek, amelynél tovább nem haladhatunk, mert minden más tulajdonsága ezen nyugszik. Ha kimondom, hogy Isten a magát magyarázó őslét, ebben össze van sűrítve mindaz, amit bölcsleltileg egyáltalán állíthatok róla.

A magátólvalóság kifejezi Isten teljes szellemiségét, függetlenségét, korlátozatlanságát. Ő a törvénye magának és minden másnak. Létezési módjában megvan az a belső erő, amivel létét fenntartja és mindentől függetlenül biztosítja. A teremtményből éppen ez a belső létbiztonság hiányzik. Az ember kijelentését: én vagyok, erőtlenné teszi a sötét háttér, ami múltja és jövője mögött van. A teremtmény léte másra támaszkodik, nem önmagára.

Isten magátólvalósága létbiztonságot ad a teremtményeknek. Amennyire átéljük a semmi felett való lebegésünket, annyira rátámaszkodhatunk Isten változatlan létére. A hitben meggyőződünk róla, hogy Isten szerető akarata tart a létben s ez az akarat nem változik szeszély szerint.

Függetlenségéből ered a teremtményekkel fennálló viszonyának titokzatossága. Nem kell féltenie magát senkitől. Egészen átadhatja magát az embernek szeretetben, a kegyelem formájában és mégsem mond le fönségéről, végtelenségéről. Nem kell arra ügyelnie, hogy túl sokat ne kívánjanak tőle. Ha egészen jelen van is, mindig felfoghatatlan és kifürkészhetetlen marad.

Mivel Istennek megvan saját belső törvénye, ezért ő a végső mértéke minden értéknek és rendnek. A fizikai, erkölcsi és logikai rend törvényei benne egyesülnek, s mint örök törvény az ő lényegét alkotják. A földről minden útnak hozzá kell vezetnie. Az ember azonban csak tapogatózik ezen az úton. Nagyobb világossághoz csak a kinyilatkoztatás juttatott el bennünket. A vallásos élet öröméhez hozzá tartozik annak átélése, hogy Istenben minden a mienk. Szűkölködhetünk földi javakban, kísérhet éhség, szomszúság, betegség, de mindezen túl szellemileg közel érezhetjük magunkhoz. S ő az egyedül biztos kikötő életünk számára.

Minthogy Isten a magától való létteljesség, lényege végtelenül gazdag. De emberi fogalmaink ezt a gazdagságot nem tudják kifejezni. A teremtett értékek mintájára Istenben is különböző sajátságokat állapítunk meg. Pedig Isten tökéletesen egyszerű létező. Egyszerűsége nem a pont szerénysége, aminek nincs kiterjedése, súlya, mértéke. Isten egyszerűségével csak azt akarjuk kifejezni, hogy nem áll részekből. Benne minden tökéletesség azonos önmagával. A Szentírás állítja, hogy ő a létező élet, igazság, bölcsesség. Vagyis őbenne minden megvalósul, ami az élet, bölcsesség és igazság vonalán megvalósulhat. Az egyik úgy zárja magába a másikat, hogy semmi sem marad rajta kívül. Az igazság egészen szeretet, az élet egészen bölcsesség és megfordítva. Ez a teljes egybefonódás az isteni egyszerűség.

Egyszerűségével együttjár *változatlansága*. Mivel a teljes létet birtokolja, semmi új értéket nem vehet fel és semmit el nem veszíthet. Minden értelmi és akarati ténykedés öröktől fogva megvan benne. Vele kapcsolatban nem beszélhetünk a képesség és megvalósulás átmenetéről. Lényegének és terveinek változatlansága mégsem jelent megmerevedést vagy egyhangúságot. Ő a legtökéletesebb szellemi élet. Értelme átfog minden igazságot, akarata minden értékét. Amellett teljesen szabad minden kötöttségtől. Nála a tevékenység nem a múlt befejezett mozzanata, hanem örök jelen. Mi az életet úgy fogjuk fel, mint kibontakozást, fejlődést. Istenben azonban az élet egész dinamizmusa egyszerre van jelen. Ezért nincs benne változás.

Istenben a szabadakarat elhatározások is öröktől megvannak. Figyelembe vett minden lehetséges körülményt, minden eshetőséget, hiszen a lehetőségek is tőle vannak. Ezért nincs javítani vagy kiigazítani való intézkedéseink. Nem merülhet fel olyan ok, ami miatt elhatározásukat meg kellene változtatnia. Akkor sem változik, amikor teremt vagy kinyilatkoztatást ad. Semmi újat nem tesz, amikor kérésünket meghallgatja vagy csodáival keresztezi a természet útjait. Ő ugyanaz marad, csak a teremtmény lép vele új viszonyba. A világban idő folyamán valósul meg, amit ő öröktől elhatározott. Az örök elhatározás nem teszi rideggé, hajthatatlanná. Nem a múltban foglal

mazta meg terveit, hanem az örök jelenben. Tervei az élet melegét, a szeretet közvetlenségét lehelik. Ezért az ember számára megmarad a kérő imának és a szabadakaratú vállalkozásnak lehetősége. Isten maga adta a szabadakaratot, mint méltóságunk legkifejezőbb jelét. Döntéseinket és kéréseinket előre látta és belevette világtervébe. Semmiféle kérés vagy elhatározás nem éri váratlanul. Minket az zavar meg, hogy időben látjuk az eseményeket, s úgy gondoljuk, amiről egyszer döntöttek, az a múlté. Isten azonban az örök jelenben él és dönt.

Kéréseinkkel nem arra szólítjuk fel, hogy terveit megváltoztassa. A kérés arra való, hogy kitárjuk lelkünket atyai jóakarata felé és kifejezzük bizalmunkat. A kérés hozzátartozik a teremtmény kötelező függőségéhez. Elismerjük esékény voltunkat, szegénységünket és ahhoz menekülünk, aki gazdag és irgalmas.

Isten *mérhetetlen*. Nem arra gondolunk, hogy nagyobb minden térnél, hanem arra, hogy Ő és idő felett létezik. A szellemnek nincs földi mértéke. Nem lehet sem három, sem többirányú kiterjedése. Jelenlétét nem képzelhetjük el a testek módjára. Még a léleknek a testben való jelenléte sem hasonlítható az övéhez. Isten semmihez sincs kötve. Mindenütt egészen jelen van és egész erejét érvényesíti. Halványan az ilyen kijelentések általános érvénye hasonlítható mindenütt való jelenlétéhez: mindenütt igaz, hogy egy egyenlő eggyel. Külön emlegetjük, hogy Isten az igazak lelkében sajátos módon jelen van. Igazában azonban Ő mindenütt egyformán jelen van, csak a megigazult ember közelebbi kapcsolatba kerül vele. Felfog belőle olyan hatásokat, amelyeket a teremtésben nem közölt a világgal.

Isten *örökkévalóságát* úgy képzeljük el, mint végnélküli időt, fogyhatatlan tartamot. Pedig az örökkévalóság nem idő. Csak ott lehetséges, ahol együtt van minden érték és ahol elvesztésük lehetetlen. Itt nem kell visszagondolni a múlt emlékeire és nem kell a jövőt várni, mert minden együtt van. A végtelen szellemi értékek az élet kifogyhatatlan változatosságában, melegségében, frissességében jelennek meg. *Boethius* meghatározása szerint az örökkévalóság a határtalan életnek teljes, tökéletes és egyszerre való birtoklása.

A keresztény remény az hevíti, hogy nem a semmi, az elmúlás felé menetelünk, hanem az időből az örökkévalóságba. Minden te-

remtmény Isten gazdagságának gyenge utánzása. Az idő az örökkévalóság földi képe. Napjaink onnan jönnek elő és oda térnek meg. Ott raktározódnak el érdemeink, ott tartják számon mulasztásainkat. Itt részletekben élünk, percekben, órákban, években. Itt részletetteket hajtunk végre, ott egyszerre visszakupunk mindent. Az elért tökéletesség többé-kevésbé sikerült képe lesz Isten örökkévaló gazdagságának.

Az isteni öntudat

Az életet csak megnyilatkozási formájából tudjuk meghatározni s öntevékenységnak mondjuk. Belülről indul ki, önmagát gazdagítja, Minél függetlenebb a belső tevékenység a külső tényezőktől, vagyis minél öntevékenyebb, annál tökéletesebb az élet. Tapasztalati világunkban az értelmi és akarati tevékenység a legbensőbb és legfüggetlenebb. Az élet legmagasabb fokának a szellemi ténykedést mondjuk. Az emberben az értés és akarás tárgya az énen kívül esik. Elképzelhető olyan tökéletes szellemi működés, ahol az én közvetlen tárgya az ismeretnek és akarásnak. Isten szellemi élete ilyen tökéletes benső öntevékenység. Magát ismeri, magát fejezi ki, magát akarja. Ismeretében és akaratában független minden külső tényezőtől. Értelmi és akarati ténykedése kimeríti végtelen életigényét, hiszen önmagában minden igazságot felfog és minden értéket szeret.

A Szentírás következetesen ezzel a szóval jelzi Isten tudását: látja, szemléli a titkokat. Tudása lényeglátás, mindenbe behatol a legvégső elemekig. Nála nincs felületes értesülés, semmi nem léphet ki érdeklődési köréből, egyik dolog nem érdekelheti jobban, mint a másik. Semmit sem közelít meg ilyen vagy olyan oldalról és nincs szüksége előzményre a bonyolult kérdések megoldásához. Egyszerre tud mindent olyan befejezettséggel, hogy tudása nem gyarapítható. Ő a létező értelem, a létező tudás. Értelmi ténykedése különbözik az emberétől. Nem kívül álló tárgyakat ismer meg, ismeretének tárgya nincs előre adva. Értelme tökéletesen öntevékeny: magát ismeri meg és a maga megismerése jelenti a mindentudást.

Saját magát úgy ismeri meg, mint a mindenség okát és a kifelé

utánozható tökéletességet. A teremtet dolgok olyanok, amilyeneknek Isten elgondolta őket. Egyetlen előzetes mértéke saját bölcsessége. Értelme teremő értelem, ezzel a sajátsággal egyetlen teremmény sem rendelkezik. Istenben az értelem maga az isteni lényeg, ezért saját erejéből, öröktől fogva a teljesség állapotában van. Minden ismeret egyszerre világít előtte és semmi nem süllyed le a tudat alá. Bár mindent egyetlen örök megismerő aktussal fog át, az ismeret tárgyát tekintve mégis különbséget teszünk ismereteiben. Szükségszerű ismerettel felfogja saját lényegét, szabad tudással azokat, amiket teremtet.

Az isteni öntudat megfelel Isten létmódjának, tehát szentháromsági öntudatról beszélünk: az Atya megismeri magát a Fiúban a Szentlélek által. Végtelen gazdagságát egyszerre felfogja, ismeri minden értékét, erejét, hatását. Figyelme nem veszhet el a részletekben, az egész kedvéért nem hanyagolja el a részleteket. Saját lénye az a nyitott könyv, amelyben öröktől fogva olvas. Mivel minden ismeretet birtokol, azért teljesen elég önmagának és tökéletesen boldog.

Számunkra ez az állapot felfoghatatlan. Nem tudunk sokáig magunkra figyelni, sőt akárhányszor menekülünk gondolatainktól. Magunkban csak részleteket ismerünk meg, ideiglenes tudattartalmainkat s ezek hamar unalmassá válnak. Ha kívülről nem gazdagítjuk tudásunkat, rájövünk szegénységünkre, elégtelenségünkre. Kínosan érezzük szellemi képességünk korlátait. Értelmünk többre vágyik, amit belülről kaphat. Az isteni értelem azonban önmagában hordozza a végtelen ismeretet, a Szentháromság személyes eleveenségében.

A kinyilatkoztatásban Isten saját benső tudásából közöl részleteket. A hit megtanít Isten szemével nézni és öntudatával járni. Jézus Krisztusban azért volt csodálatos az istenfiúi öntudat, mert emberi értelmével szemlélte Istent és magáévá tette tudásának kincseit. A hitbeli tudás öhozzá tesz hasonlóvá. Minél mélyebb és elevenebb a hit, annál erősebben meggyökerezünk a természetfölötti világban.

A Szentírás szerint Isten semmit sem gyűlöl abból, amit alkotott (Bölcs 11,25). Ez azt jelenti, hogy terveinek előkészítésében a szeretet vezette. A szeretet különösen megmutatkozik a választottak előre ismerésében: „Akiket előre ismert, azokat előre atra rendelte, hogy hasonlóvá váljanak Fia képéhez” (Róm 8,29). Ez az ismeret a

teremtényi viszonyhoz mérten valami újat mond: Isten magáénak vallja őket.

Az élet vigasztalásához tartozik a tudat, hogy Isten szeme rajtunk pihen. Látja szívünk titkait, ismeri jövőnket. Életünk nem folyik paradicsomi környezetben. A természet erői rideg közönnyel feszülnek körülöttünk. Beleszületünk olyan adottságokba, amelyek felülmúlják képességeinket. Ki vagyunk téve csapásoknak, betegségnek, halálnak. Éppen a földi bajok közt jó tudni, hogy valaki örködik feletünk. Mennyi önbizalom sugárzik Krisztusnak az utolsó vacsorán tett kijelentéséből: „Ti elszéledtek, ki-ki megy a maga útján és engem magamra hagytok. De nem vagyok egyedül, az Atya velem van” (Jn 16,32).

Isten szerető pillantása énünk legmélyebb képességeit ébreszti fel. Ösztönöz, hogy fejlesszük ki erőinket, mint ahogy egy szerető ember jelenlétében összeszedjük igyekezetünket. Mivel Isten intézkedését a szeretet vezeti, nem nyugtalanít az a tudat, hogy ő ismeri örök sorsunkat. Őt a tevékenységben is a szeretet vezeti, ezért éltet a remény, hogy akaratunknak megad minden segítséget.

Az isteni akarat

Istenben az értelem és akarat működése tökéletes egységben van. Az emberi értelem megismeri a tárgyakat, de színezésükben az érzéki megismerés is közrejátszik. Az akarat úgy irányul a tárgyra, ahogy az ismeret vezeti. Ezért szellemi akaratunkat az érzékiség erősítheti és gyengítheti. Istenben ilyen összetettség nincs. Benne az értelem azonos az akarattal. Akarata a forrása minden létnek, törvénynek és hatalomnak. Magatartásában nem lehetséges hullámszó és változás. Öröktől fogva ismer minden értéket, öröktől fogva akarja és szereti őket.

Az isteni akarat elsősorban saját tökéletességét értékeli, mint egyedüli végtelen jót. Nem szűnik meg magát mint örök valóságot állítani és jogait érvényesíteni. Nem mondhat le elsőségéről, szentségéről, a neki kijáró imádrásról és engedelmességről. Ha lemondana, nem volna Isten. Az abszolút érték háttérbe szorulna más kisebb ja-

vak mellett. Ahogy önismerete csodálatos módon termékeny és a Fiú születésében valósul meg, úgy akarati élete személyes valósággá lesz a Szentlélekben. Istenben tehát az akarat nem valami képesség, hanem a Szentháromság életének egyik mozzanata.

A világot azért teremtette, hogy véges visszfénye legyen végtelen dicsőségének. Mindenben az ő gondolata tükröződik, tehát a világot is saját magáért szereti. Az értékek rendje azáltal van biztosítva, hogy végtelen jósága marad a végcélja minden teremtménynek.

Amilyen szükségszerűen szereti önmagát, olyan szükségszerűen fordul el az erkölcsi rossztól. Ebben áll a szentsége. Itt sem igazodik külső normához, meglevő törvényhez. Ő maga az erkölcsi mérték, éppen azzal, hogy magát szereti mint legfőbb jót. Kifelé csak erkölcsi szentségnek megfelelően cselekedhet. A bűn szöges ellentétben van szentségével, azt semmilyen körülmények között nem akarhatja. De tiszteletben tartja teremtményei szabadságát s ez magával hozza a bűn megengedését. Szentségét a bűn sem kifelé, sem befelé nem tudja elhomályosítani. Befelé azért nem, mert akarata nem irányul rá, kifelé pedig azért nem, mert végeredményben a bűn is csak alkalom magasabb javak felszínre hozására. Alkalmat adott neki, hogy megmutassa irgalmát a megtestesülésben, a megváltásban, a bűnbocsánatban. Erről az oldalról kell értelmeznünk Krisztus kijelentését: „Nagyobb öröm van az égben egy megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon” (Lk 15,7).

Istennek a teremtmények felé sugárzó szeretete nem kiváltott szeretet. Nem a megtalált jóságra válaszol, hanem az ő szeretete hozza létre a teremtmény jóságát. Ez áll a természetes és a kegyelmi értékre egyaránt. Azt sem mondhatjuk, hogy szeretete más a természetes rendben és más a kegyelem rendjében. Az igazság az, hogy Isten nem szereti jobban az embert, amikor megigazul, hiszen ő nem változhat. Elenben változik a teremtmény, amikor természetes vagy természetfeletti fokban megvalósul benne az isteni szeretet gyümölcse, a jóság. A kegyelem révén az ember az isteni jóságból olyan ajándékot kap, ami a természet keretein belül nem valósulhat meg. Ezt a hatást vetítjük vissza Istenbe és azt mondjuk, hogy jobban szeret. Azonban a filozófiai elemzés ellenére azt is ki kell jelentenünk,

hogy a megigazult ember és Isten között valóságos személyes szeretet lehetséges; ez pedig az Isten számára is öröm (vö. Lk 15,7).

Isten nem saját érzelmeit keresi a teremtmények szeretetében. Szeretete az ember tökéletesítését valósítja meg. Eszközüül felhasználja a buzdítást, a kísértést, a szenvedést, az örömet és minden földi küzdelmet. Ha Krisztus magára vette és felhasználta a szenvedést a megváltás véghezvitelére és az Atya előtti hódolat kifejezésére, akkor az biztosan lehet érték. A küzdelmes élet a nagykorúválevés eszköze. A bizalomnak, reménynek, türelemnek, megbocsátásnak nem lenne tere, ha történelmünket nem tenné hangossá a szenvedés jajsza és a bűn átka. Az erények a küzdelmes élet kohójában kristályosodnak ki. Méltóságunk kivirágzását érezzük abban, hogy a kegyelem segítségével mi magunk tehetünk eleget vétkeinkért, mi magunk szerezhetünk érdemeket.

Mindamelllett a szenvedés Isten szeretetének titka. Útvesztőit nem tudjuk kifürkészni. Mindig más formában jelentkezik, mint ahogy várjuk vagy méltányosnak gondoljuk. Vannak esetek, amikor az ember a szenvedésben nem jobbra válik, hanem elveszti hitét, meghasonlik Istennel. Legalábbis a rövidtávú megfigyelés nem egy esetben ezt mutatja. Hogy ezek az esetek távoli jövőnket és örök életünket hogyan befolyásolják, azt csak Isten tudja. Ezért az ő természetfölötti szeretetét ésből és tapasztalásból bizonyítani nem lehet. A kinyilatkoztatásból hisszük, hogy szereti teremtményeit s ebben megnyugszunk.

Az üdvözítő akarat és az üdvösség

Isten egyetemes üdvözítő akaratát a Szentírás e szavakkal tanúsítja: „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére” (1 Tím 2,4). Az üdvözítő akaratot irgalmaságnak nevezzük, amennyiben a bűnöket megbocsátja; igazságosságnak, amennyiben az érdemet jutalmazza és mindenhatóságnak, amennyiben érvényesíti örök elgondolását. Az emberben az ilyen képességek egymás rovására érvényesülnének. Istenben nem gyengítik

egymást és nem is külön képességek. Irgalma azonos az igazságossággal, hűsége a mindenhatósággal.

Az emberi irgalmasságot Szent Ágoston így határozza meg: részvét mások szükségéi iránt, ami arra készíti, hogy erőnkhez mérten segítséget nyújtsunk. Istenben nincs szomorú együttérzés. Ő tudja, hogy a földi megpróbáltatások javunkra válnak. A büntetést is azért róttá ki, mert hozzátartozik az erkölcsi rend helyreállításához. Isten *irgalma* azt a készséget jelenti, amellyel kiemel az igazi bajból, a bűnből. Irgalma nem a bűnt tekinti, hanem az embert. Az embert készíti elő bűnbánatra, hogy vétkét az igazságosság sérelme nélkül megbocsáthassa. Bánat nélkül nincs bűnbocsánat.

A Szentírásnak szinte minden lapja dicsőíti Isten irgalmát. Irgalmas szeretete testet öltött Jézus Krisztusban. Benne megjelent „üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete s megmentett minket, nem a mi igaz cselekedeteinkért, hanem irgalmassága miatt” (Tit 3,5). Isten végtelen irgalmán azt értjük, hogy eme tulajdonságát semmiféle jóságból fakadó tett nem múlhatja felül. De nincs lekötelezve senkinek, hogy mikor és hogyan alkalmazza könyörületét. A mérték végtelen bölcsessége és szabadakarata.

Isten *igazságossága* egyenes következménye a teremtmények iránti szeretetének. Ő ugyan nem tartozik senkinek, de ha egyszer teremtet és művei dicsőségét vannak hivatva tükrözni, akkor kell, hogy megadjon minden lehetőséget, ami célhoz segíti őket. A teremtmények egymástól függenek, egymásra vannak utalva. Bizonyos rendet, törvényt kell szabni köztük, hogy fennmaradjanak. Az értelmes teremtmények beletartoznak az erkölcsi rendbe, ezen keresztül kell céljukat elérniük. Náluk Isten igazságossága abban nyilvánul meg, hogy érdemeik szerint jutalmazza őket. Szeretete akkor válik számonkérő igazságossággá, ha az ember a bűnnel kizárja magát belőle.

Isten hűsége abban mutatkozik meg, hogy teljesíti ígéreteit. A hűség feltételezi az őszinteséget. Isten ígéretei éppúgy nem változnak, mint benső lényege, ezért teremtményei bízhatnak benne. Jézus Krisztus az ígérek teljesülésének eleven bizonyítéka. A Szentírás órá hivatkozva mondja: „Tartsunk ki rendületlenül reménységünk hitvallásában, mert hűséges az, aki az ígéretet adta” (Zsid 10,23). Amíg a hit homályában vándorlunk, csak töredékesen látjuk az ígérek teljesü-

lését. Az istengyermekség végleges állapota a feltámadásban valósul meg. A hit homálya miatt a bizalom gyakorlása, az ígéretekre való ráhagyatkozás érdemszerző. Csak az örök élet magaslatáról látjuk be majd, hogy az is jótétemény volt, amit elhagyatottságnak gondoltunk.

Az isteni akarat *mindenható*. Az Egyház könyörgései leggyakrabban a mindenható Istenhez szólnak. Isten mindenhatósága erejében és terjedelmében végtelen. Semmi előzményre nincs szüksége, létrehozhatja mindazt, ami lehetséges. Hatalma önérték, nem pedig kívülről kapott képesség. Ezért mindenható lenne akkor is, ha semmit nem teremtett volna. Megnyilatkozásait a végtelen bölcsesség, szentség, igazságosság és irgalom vezeti. Tehát nem tehet olyat, ami önmagával ellentétbe hozná. Az emberi beszédmód pozitív képességnek veszi a bűn elkövetését, pedig ez valójában tökéletlenség, ezért Istenben nem lehet meg.

Hasonló a helyzet a logikai ellentmondás esetében. Mi fogalmakkal dolgozunk, összekapcsolhatunk ellentmondó jegyeket, beszélhetünk pl. négyyszögű körörről. Isten a lényeget szemléli, nála az ellentmondó jegyek összekapcsolása értelmetlenség. Felmerül a kérdés, csinálhat-e Isten valamit jobban, mint ahogy valóban megteszi. Az isteni tett befelé nem lehet jobb, hiszen egyenlő magával a lényeggel. A létrehozott dolog is csak járulékos sajátásaiban tehető jobbá. Pl. az emberben növelhető a tudás. Az ember lényegét Isten nem teheti jobbá, mert akkor már maga az ember változnék meg.

Isten mindenhatósága a hit tárgya. Elfogadom és vallom, mert ilyennek mondta magát, s az üdvrend eseményeiben, a csodákban, jóvendölésekben meg is mutatja hatalmát. Teljes képet azonban csak a színről színre látásban nyerhetünk erejéről. Szent Pál szerint az Atya erejének különleges kinyilvánítása volt Krisztus feltámasztása és mennybevitele (Ef 1,20), főleg pedig az lesz a végső ítélet (2 Tesz 2,8). Egyébként az Újszövetségben inkább irgalmát és türelmét fordítja felénk. Úgy látszik, „mintha levetette volna hatalmát a történelem kapujánál, amikor Krisztus alakjában belépett az emberiség történelmébe” (Guardini). Ez a reménynek, az imádságnak és az érdemszerzésnek az időszaka. A hithez és a bizalomhoz elég annyi, amennyit magáról kinyilatkoztatott. A hívő tudja, hogy imádságában

kérheti az isteni erőnek közbelépését a maga javára: „Bármit kértek az Atyától az én nevemben, megadja nektek . . . Kérjétek és kaptok, hogy örömtök teljes legyen” (Jn 16,24).

A Szentháromság és a kegyelmi rend

A Szentháromság titka a teremtetett dolgokban nem utánózható, hiszen kifelé mindig az Isten cselekszik, egyetlen akarati aktsal. A dolgokban csak az egy isteni természet tükröződhet, mint a lét végső oka, nem pedig a három személy. A három személyű Isten azonban lefoglalhat magának egyes teremtményeket, hogy hatalmának, szentségének, erejének jelképe legyenek. Bizonyos lefoglaltság már megvan a természetben is, pl. az erkölcsi rend alapelvei be vannak oltva tudatunkba és lelkiismeretünkbe. A szülői és jogi tekintély jelképe a Teremtő uralmának. Sőt maga az ember is jelkép, hiszen Isten képe. Tükröződik benne Isten személyessége, alkotóképessége. Ha azonban Isten a természetes jelképiségen kívül külön lefoglal magának dolgot vagy személyt, az új jelentést kap, megszentelődik, természetfölötti jelképpé válik. A templom jelképezi Isten különleges jelenlétét, az áldozat különleges uralmát, a szenségek pedig megszentelő erejét.

Lefoglalhat egy személyt is, hogy akaratának eszköze legyen. Ezt tette a prófétákkal és azokkal, akiket a kinyilatkoztatás leírására sugalmazott. Így az ember tudatosan hordozza azt a többletet, ami a teremtésben nincs meg. A nagyobb kiválasztottság nagyobb cselekvés hatósugara, de arányosan növekszik a felelősség is. Az ember Isten megbízottja, követe, szócsöve lesz, azért olyan képességeket kap, hogy feladatában hűséges maradjon és a közösség előtt igazolja magát. Az emberi küldött csak hivatásában képviseli Istent, egyébként megmarad magánélete. Isten kiválaszthat egy közösséget is, népévé, uralmának hordozójává teheti. Az egész emberiségre irányuló kiválasztást nevezzük üdvrendnek, megvalósulását üdvörtörténetnek.

A természetfölötti lefoglaltság és kiválasztottság ősmintája Jézus Krisztus embersége. Isten küldötteinek mint önálló személyeknek parancsolt. Krisztusban tovább ment: egy emberi természetet fölvet

saját isteni személyiségére. Az isteni én hordozza emberi létét és öntudatát. Hasonlattal ezt mondhatnánk: ahogy a kezem a magam módján saját én-tudatom megnyilvánulásának a hordozója, úgy Krisztus tudatos embersége az isteni én-tudatnak a részese. Emberileg gondolkodik, akar és cselekszik, de tudja, hogy embersége az isteni éntre támaszkodik. Krisztusban tehát az isteni személy teremtett magának olyan emberi természetet, amelynek megvan mindene: teste, lelke, értelme, akarata, érzelmvilága, de nincs emberi énje, mert annak helyét betölti az isteni én. A teremtménynek ennél tökéletesebb felemelését nem tudjuk elgondolni.

De ha Krisztusban az emberi természet ennyire egyesült az Istennel, ezzel adva van a lehetőség minden ember számára, hogy hordozója legyen a szellemi és világ feletti Istennek. Krisztus emberségét teljesen eszközévé tette. A többi ember esetében meghagyja a személyiséget, párbeszédet kezd vele, s azt akarja, hogy a baráti kapcsolat szabadon táplált állapot maradjon. Minden ilyen kiválasztás lefoglaltság és küldetés. Az ember nemcsak úgy jelképezi Istent, mint teremtmény, hanem úgy is, mint fogadott gyermek. Ahogy az Atya Krisztuson keresztül belevetítette magát a világba, úgy vetíti bele magát minden emberen keresztül, akit gyermekévé fogadott. Minden megigazult ember az Atya üzenete a világhoz. Tulajdonképpen folytatói vagyunk Krisztus művének s ehhez a küldetéshez van szükségünk a Szentlélek állandó jelenlétére. A kegyelmi rend tehát már itt a földön valamilyen belekapcsolódást jelent a Szentháromság életébe.

Krisztus emberségének fölvétele jelzi a teremtmény céljának megvalósulását. A lét forrásánál teljesedik az emberi igény: a határtalan ismeretnek, szeretetnek, életnek hordozója lesz. Magáénak tudja a végtelen létet s ebben van boldogsága. A kegyelmi felemelésből ez a cél tekint felénk. A személyes lefoglaltság átmehet színről színre látásba, boldog bírásba. De mivel a kegyelmi kapcsolat szabad és az embernek alkotó természete van, azért a megigazulás és a színről színre látás között megmarad az érdemszerzés időszaka. Alkalmunk nyílik, hogy megfeleljünk a kiválasztottságnak és kamatoztassuk értekeinket.

AZ EMBER A TEREMTÉSSEN

Krisztus mint cél

A Szentírás félreérthetetlenül tanítja, hogy a mennyei Atya az üdvösség rendjét örök elhatározással Krisztusra alapozta. „Benne választott ki a világ teremtése előtt, hogy szentek és feddhetetlenek legyünk előtte. Szeretetből arra rendelt, hogy – akaratának tetszése szerint – Jézus Krisztus által fogadott fiaivá legyünk... tudunkra adta ugyanis jószágos tetszése szerint akaratának titkát, amellyel elhatározta, hogy az idők teljességével Krisztusban mint főben foglaljon össze mindent, ami a mennyben és a földön van” (Ef 1,4–10). „Akiket eleve ismert, azokat előre arra rendelte, hogy hasonlókká váljanak Fia képmásához” (Róm 8,29). Csak Krisztus lehet az ősminta, mert „mindent általa és érte teremtett” (Kol 1,16). Krisztus megváltói ténykedése addig tart, amíg az emberek feltámasztásával az utolsó ellenséget, a halált is legyőzi, azután átadja az uralmát az Atyának, hogy Isten legyen minden mindenben (1 Kor 15,28).

Ha mindezt öröktől fogva elhatározta, akkor a természetfölötti célt a termésben is figyelembe kellett vennie. Olyan világot alkotott, amely egészen természet, de amely mindenestül alkalmas arra, hogy a Krisztusban megjelent természetfölötti rend hordozója legyen. Nem térünk ki arra a régi, Szent Tamástól és Duns Scotustól megfogalmazott vitára, hogy Krisztus csak a megváltás miatt jött-e el vagy akkor is eljött volna-e, ha nincs bűnbeesés. Mind a két kérdés elméleti. A valóság az, hogy Isten öröktől fogva látta az ember minden lehetséges viselkedését és ezt a világrendet akarta állandósítani. Ő testből és lélekből álló embert teremtett, akinek számára túl nagy

adomány a személyes szabadság és túl nagy teher a szellem és ösztön kettősége. Ezért rászorul a gyámolításra, sőt a megbocsátásra. Ha egyszer meghívást kap a természetfölötti rendbe, annak olyannak kell lennie, hogy egyúttal gyógyítsa is életségét. Ha Isten maga jön gyámolítónak, akkor egyúttal megváltónak is kell lennie, mivel az ember a szabadságát biztosan rosszra is felhasználja. Kétségtelen, hogy Isten más világot is tervezhetett volna, de ezt tervezte és itt a dolgok ilyen összefüggésben vannak egymással. Hogy más terv esetén hogyan lett volna, arról semmit sem mondhatunk.

A Szentírás fentebb idézett mondatait nem elég csak olyan értelemben venni, hogy amennyiben az Atya a Fiúban ismeri meg és mondja ki magát, annyiban teremő szava is a Fiúban hangzik el. Ez önmagában igaz, de Pál apostol az idézett szövegben a *megtestesült* Fiúról beszél, nem csupán a Fiúról, mint második személyről. Az apostol előtt nincsenek feltételes világrendek, ő az Isten megvalósult tervét látja maga előtt. A mostani világrendnek kétségtelenül fájdalmas oldala a szenvedés, ami kíséri életünket. De a végső szó nem a halál, hanem a feltámadás és az örök élet. Az is biztos, hogy a szenvedés és halál jelenléte a bűnnek is következménye, tehát nem lehet mindenestül a Teremő számlájára írni. Még több világosságot kapunk akkor, ha az élet negatív oldala mellett a jelen élet pozitív értékeit keressük.

Az apostol két ízben is említi, hogy Isten *jótetekre* teremtett bennünket Krisztus Jézusban (Ef 2,10; Tit 2,14). Ez a küzdelmes emberi élet alkalmat nyújt olyan jócselekedetekre, olyan erkölcsi értékekre, amelyek nem volnának lehetségesek ott, ahol nincs bűn, szenvedés és halál. A szeretet, türelem, igazságosság, szolgálatkészség, nagylelkűség, megbocsátás, erős lelkiület mind feltételezi a gyarló emberi életet mint hátteret. Ebből a háttérből emelkedik ki Isten imáadásának és megdicsőítésének különleges módja, az engesztelés, bűnbánat, vezeklés, jóvátétel, bizalom és kérés.

Sőt a jelenlegi emberi élet kerete a megtestesült Istennek is alkalmat adott rá, hogy ezeket a jóteteket isteni fokon gyakorolja. Ha a mennyei Atya örömét leli a megigazult ember viselkedésében, még inkább örömét lelte Fiának emberi cselekedeteiben, aki az engedelmességtől kezdve az igazságért elszenvedett vértanúságig az erkölcsi

élet egész skáláját megvalósította. Mi emberek az ő teljességéből mérünk (Jn 1,16). Ő a kegyelem egyetlen forrása, ő erősít és világosít meg minden embert az igazság megismerésére és követésére. Ebben a világban tehát nemcsak a tudomány, a munkamódszer, a művészet és a technika bontakozik ki, hanem az emberek ezerféle kapcsolatában állandóan érik és gyarapszik az erkölcsi erőfeszítés, mint fennkölt szellemi értékvalósítás.

A kinyilatkoztatás felhatalmaz, hogy a következő megállapításokat tegyük. A teremtés több, mint Istennek egy érdekes gondolata. A semmiből való teremtés azt mondja, hogy Isten csak magából indulhatott ki. Őbenne pedig szentháromsági élet van. Az Atya a lét teljességét a Fiúban szemléli és a Szentlélekben szereti. A teremtés ennek a benső életnek szabadon kiválasztott véges, külső vetülete. Az Atya a Fiúban teremt olyan világot, ahol a Fiú megjelenhet mint ember, az emberek magukra ölthetik a Fiú képét s ezt a világot az Atya a Szentlélekben szeretheti. Tehát mindaz, amit természetnek mondunk, alkalmas arra, hogy elnyerje a természetfölötti hivatást és tökéletességet. Krisztus a Szentlélek erejével mindent visszaterel az Atyához (Ef 2,18), vagyis irányítja az üdvösség történetét.

A teremtés értelme

A bölcsélet története és a vallástörténet igazolja, hogy az emberek maguktól nem tudnak eljutni a teremtés igazi fogalmához, bár az értelemnek meg lett volna rá a képessége. Az anyagot vagy valamilyen anyagot egyszerűen feltételezték s az istenségnek csak rendező, alkotó szerepet juttattak. A semmi túlságosan „semmi” volt ahhoz, hogy az értelem elgondolja mint állapotot, hiszen igazában nem is állapot. Isten mindenhatóságáról is tisztult fogalommal kell rendelkezni, csak így merjük rábízni a semmiből való teremtést. Aki a maga képére képzeli el istenét, az nem tételez fel róla sokkal többet, mint saját személyéről.

A teremtés tényét a kinyilatkoztatás határozottan tanítja. Megjegyezzük, hogy a Szentírás a teremtés történetével inkább Isten hatalmáról és világfelettliségéről akar beszélni, nem magáról a teremtés-

ről. A bálványistenek tehetetlenségét hasonlítja össze a Mindenhatóval, aki megalkotta a világot és irányítja a történelmet. A minden-ség teremtője az egy Isten. A szöveg ugyan az Elohim többesszámot használja, de csak a fönség kifejezésére. A mellette álló ige (bara = teremtette) egyes számú. A szöveg a szigorú egyistenhitet vallja és Istent mondja a mindenség urának. A teremtés részleteiként felsorolja a világosságot, a napot, holdat, csillagokat, a légkört, a tengert, a szárazföldet, a növényeket, az állatokat és az embert. Szóval mindazt, amit akkor a világmindenségen értettek. Mindenről állítja, hogy Isten teremtménye s minden az ő hatalmának, dicsőségének hordozója. Nem marad hely a természeti jelenségek istenítésére, mint a mitológiában.

Mindez össze van foglalva a Szentírás első mondatában: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet”. A kezdet az abszolút kezdetet jelenti. Az idő akkor kezdődött, amikor Isten létrehozta az anyagi valóságot. Az idő a változás kerete és mértéke. Amikor létezni kezd a változó teremtmény, akkor keletkezik az idő.

A teremtés időpontjára vonatkozólag a tudományos gondolkodás semmi adatot nem talál. A mai tapasztalható anyag nem idősebb néhány milliárd évnél. Az uránium átalakulása ólommal és a távoli csillagködök színeképeinek eltolódása a vörös felé erre enged következtetni. De az időpont csak olyan állapotot jelöl, amikor az anyag az uránium keletkezésére alkalmas állapotban volt, vagy amikor a csillagrendszerek feltehetőleg elindultak pályájukra egy központi tömegből.

Isten szabadon és személyes hatalommal teremt. Kívül marad művein és uralkodik fölöttük. A Szentírás határozottan vallja Isten világfelettségét. A Teremtő személyes létező, akinek céltudatos elgondolásai vannak.

A teremtés *céljáról* szólva megkülönböztetjük a közvetlen és a végső célt. Az anyagi világ közvetlen célja kétségtelenül az ember életének hordozása. Ne feledjük, hogy az anyag is Isten gondolata. Benne van az elgondolás, az isteni terv. Ez válik benne tapasztalhatóvá. A tudomány azt az erőt és törvényszerűséget fejti ki belőle, amit Isten beleteremtett. Az anyag legmagasabb képessége az, hogy hordozza a szellemi lelket és részese lesz az öntudatnak. Az ember-

ben és az ember által az anyag visszatekint alkotójára, elismeri és megdicsőíti

Az ember teremtésének közvetlen célja az üdvrend hordozása. Most itt elméletileg az egész teremtés céljáról szólnunk.

Biztos, hogy Isten a teremtéssel semmi boldogságot vagy tökéletességet nem óhajtott szerezni. A teremtésben csak saját dicsőségének, bölcsességének a kifelé való megnyilatkozása vezethette. A Szentírás az előzetes isteni szeretetet mondja a teremtés motívumának (Bölcs 2,24).

Bár Isten magáért teremtette a világot, szeretetét nem mondhatjuk önző szeretetnek. Rajta kívül semmi sem volt, ami vezethette volna a cselekvésben. A teremtmények annak köszönik létüket, hogy Isten szereti magában a végtelen értéket és elhatározza ezek tükröződését a külvilágban. A teremtés motívumából következik, hogy a világot Isten szeretete tartja fenn.

De vajon meglátszik-e rajta? Nem nyomta-e rá a bűn annyira a bélyegét, hogy eredetére nem lehet ráismerni? A bűn bármilyen sötét árnyalatokkal tarkítja a világot, mégiscsak emberi mű és nem torzíthatja el Isten tervét. A személytelen dolgok legkisebbike is, az atom, a kristály, az élő sejt, a virág mindannyi remekmű, meglátszik rajtuk a gondoskodás. Magukon hordozzák a belső és külső célszerűség törvényét. Az ember a saját célját csak valamilyen jóban látja és a boldogságot keresi. Az emberiség bűnei ellenére sem feledkezett meg az erkölcsi rendről és az istenség tiszteletéről. Az isteni szeretet nyomai tehát megtalálhatók a teremtésben.

A Teremtő nem egyformán közli tökéletességét műveivel. A létben fokozatokat állapított meg. A gazdagabb léttartalom szélesebbkörű tevékenységgel jár. Az ember boldogsága hozzá van kötve Isten dicsőségének tudatos hordozásához. A természettörvény és a lelkiismeret külön kinyilatkoztatás nélkül is kötelez erre a feladatra. A kinyilatkoztatás új megvilágításba állítja kötelességünket. Minél odaadóbban szolgáljuk Isten dicsőségét, annál jobban növekednek érdemeink. Isten dicsőségének hirdetése nem külsőleg a teremtményre aggatott feladat, hanem létének értelme. Az isteni tökéletesség öltött benne testet véges módon, tehát magával kerülne ellentétbe, ha nem

hirdetné teremetője bölcsességét és jóságát. Ezért mondjuk, hogy a bűn, az Istennel való szembefordulás ellenkezik a lét rendjével.

Minél jobban halad a tudomány, annál teljesebb képet kapunk arról, hogyan fejezte ki Isten erejét és bölcsességét az anyag formáiban. A tudomány művelése ezért is kötelesség. Nem kell félnünk, hogy végleges ellentétbe kerül a hittel. Igaz, sokan megrekednek a természet erőinél, szépségénél mint végső állomásnál. De aki a hit világából tekint a teremtes műveire, az előtt a természet az isteni gondolat anyagba öntése.

Egészen nem tudjuk kimeríteni a természet titkát. Isten annyit adott neki a maga nagyságából és gazdagságából, hogy végtelenségének alkalmas tükre legyen. Kérdés, hogy egyáltalán eljut-e az emberi tudomány az anyag és az élet végső elveinek megállapításához és lesznek-e eszközei a világegyetem távlatainak áttekintésére. Minden titok nem fog feltárulni előtte, mert a Teremő gondolataiba nem tud behatolni és nem képes áthidalni az űrt a semmi és a lét között. A természet éppen titokzatosságával készítet arra, hogy rajta keresztül elismerjük Isten nagyságát és hatalmát.

Most még nem látjuk, mennyire hordozza a teremtes Isten dicsőségét. A világban sok az értelmetlenség és a rejtett zug. A Teremő egész dicsősége csak a feltámadás után, az új ég és új föld harmóniájában fog igazán tündöklenni. A mostani világ alaptörvénye a fejlődés, az időbeli kibontakozás. Azt sem tudjuk megállapítani, hogy az ember bűne mennyire befolyásolja a világ egyenletes kibontakozását. Elgondolhatjuk azt is, hogy Isten valóságos természetfölötti kultúrát ajánlott fel az első embernek s a fejlődés a kegyelem segítségével simán eljutott volna oda. Az eredeti bűn azonban ezt a fejlődést megállította s most már csak a kereszt árán, a halálban és a feltámadásban kaphatjuk vissza.

Isten dicsőségének hordozása a teremtmény legnagyobb kiváltsága. A hivatás benne van abban, hogy az ember Isten képe és hasonlatossága. Amikor átéli és igenli eredetét, felmerül benne a kérdés, hogy milyen magatartás illik hozzá. A mérték itt is Jézus Krisztus. Ő szolgálta legjobban az Atya dicsőségét, az ő követése az ember számára is a Teremő legmagasabb fokú magasztalása.

A teremtés a Szentírásban

A Szentírás értelmezésének szabályainál megállapítottuk, hogy Isten csak vallási igazságot nyilatkoztatott ki. A Szentírás ugyan a maga egészében sugalmazott könyv, de megkülönböztetjük benne a vallási igazságot és az igazság közlésének módját, az irodalmi műfajt. A kettőt nem mindig könnyű elhatárolni egymástól. Különösen ott, ahol az író a vallási tanítás felsorolásába, vagy a történeti események leírásába beleviszi saját hitét, az eseményekből származó tanulságot, az erkölcsi követelményt s mindezt hasonlatokkal, képekkel illusztrálja, a régi keleti ember módszerét követve.

Az Egyház a teremtés történetéből kezdettől fogva ezt a mondatot tartotta kötelező igazságnak: Hiszek az egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében. Ez a biztosan kinyilatkoztatott vallási igazság. A szentírási szöveg alapja azonban a prófétai igehirdetés volt, amit szóban adtak tovább, ezért áttekinthetővé kellett tenni. A mesterséges csiszoltság meg is látszik rajta. Tízszer fordul elő benne ez a kijelentés: Isten így szólt . . . Tíz nemzetséget találunk Ádámtól Noéig és ugyancsak tizet Noétól Ábrahámig. Hé-nok, akit Isten megdicőít, a hetedik helyet kapja. Gondolhatunk még arra, hogy a próféták alkalomadtán a maguk korának vallási problémáit is beleszőtték a régi szövegbe, s ezt a prófétai sugalmazás alapján meg is tehték. A teremtés előadásának hat napra való beosztása származhatott olyan korból, amikor a próféták a hetedik nap megszentelését különleges vallási kötelességnek tekintették. Pl. amikor a nép túlságosan ki volt téve idegen hatásnak vagy éppen fogságban volt, s a szombat úgy szerepelt, mint legerősebb összekötő kapocs és a hit megvallásának külső jele.

A szerző a mindenható Istenről akar beszélni, aki pusztá szavával hozza létre a mindenséget. Az ég és a föld jelenti az egész látható világot vagy az anyagi és szellemi létezőket. A tíz kijelentés (Isten így szólt) és a hat nap elégséges keret a szerzőnek, hogy belesorolja a mindenséget úgy, ahogy az ő korában ismerték. A Szentírásban tehát nem azt kell keresnünk, hogy Isten mennyi idő alatt és milyen sorrendben teremtette a világot, hanem azt kapjuk, ahogyan a szerző a maga korában elgondolta a dolgok egymásutánját. Ezzel alkalmas

módon illusztrálta a kinyilatkoztatott igazságot, hogy Isten a semmiből teremtetten a mindenséget.

A teremtéstörténet tehát nem mítosz, mert a történet kezdetéről beszél. De ahogy Isten teremtő tevékenységét érzékelteti korabeli olvasóival, abba beleveszi a hagyományos vallási kifejezéseket. Ezek pedig közösek a szemita népek kozmogóniáiban. Tehát helytelenül értelmezné a Szentírást, aki elbeszélését összhangba akarná hozni a mai természettudományos elgondolásokkal. Biztos, hogy az anyagvilág valahogyan alakult, sőt ma is alakulóban van. Nem tudjuk, milyen volt kezdeti állapota. A teremtés hite csak azt szögezi le, hogy ami létezik, az közvetlenül vagy közvetve Isten műve. Az ő műve mindaz a törvényszerűség és képesség is, amely a világ kibontakozását, fejlődését irányítja. A hitnek nem tétele az, hogy külön teremtői beavatkozás kellett-e az élők létrehozásához, vagy elég volt az anyagba beoltott képesség irányítása. Az sem a hitre tartozik, hogy a növényi és állati fajok fejlődés eredményeként jöttek-e létre, vagy közvetlen teremtés útján. A hit nem követel tőlünk egyebet, mint annak elfogadását, hogy a világ léte és egész berendezkedése Isten teremtő akaratának a függvénye. Különleges teremtői beavatkozást csak az ember megjelenésével, közelebből a szellemi lélek teremtésével kapcsolatban követelünk. E két megállapításon kívül a teológiának nem feladata, hogy a fejlődés elméletéről vagy lehetőségéről vitatkozzék. Mi éppen a teremtés alapján valljuk, hogy Isten valóságos anyagot teremtett, amit előzetesen elgondolt és amibe belevitte gondolatának gazdagságát. Az anyagnak tehát megvannak a csodálatos erői, képességei, következésképp sok minden kibontakozhat belőle.

Az ember teremtése

A Szentírás népies szemléltető módon így adja elő az ember teremtését: „Isten szól: alkossunk embert a mi képünkre és hasonlóságunkra. Ő legyen ura a tenger halainak, az ég madarainak, az állatoknak, az egész földnek, a föld minden csúszó-mászójának. És megteremtette Isten az embert saját képére. Isten képére alkotta őt férfinak és nőnek” (1 Móz 1,26–27). A teremtés módját így írja le:

„az Űristen az embert a föld anyagából formálta és arcába lehelte az élet leheletét s az ember élőlénné lett” (uo. 2,7).

Igazágtalanok lennénk, ha a természettudomány kérdéseivel közelednénk a szentírási szöveghez. Isten vallási kinyilatkoztatást adott az ember eredetéről és kilétéről. Már Szent Ágoston tiltakozott az ellen, hogy Istent fazekas módjára képzeljük el, aki anyagból gyúrja az ember testét. A szöveg azt akarja mondani, hogy az ember más, mint a többi élőlény: nemcsak test, hanem lélek is. A test része az anyagvilágnak, de van benne valami, ami felülmúlja az anyagot, és amit Isten közvetlenül ad.

Isten másként kezeli az embert, mint a többi teremtményt. Először alkalmas lakóhelyet készít neki a növény- és állatvilág létrehozásával. Ebben benne van az utalás a gondviselésre. Méltóságának legmélyebb forrása az, hogy Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette. Az ember legyen tudatában kiváltságának, tekintsen Isten felé és ne vesszen el a földi dolgokban. Az Isten képe azt jelenti, hogy az ember öntudatos személy, felismeri célját, hivatását s joga van rendelkeznie a föld javaival. Arra van hivatva, hogy uralkodjék a természetben. Az ember tehát – bár maga is teremtmény – személyisége miatt valamiképpen szembeáll a természettel és Isten oldalán van. Őt képviseli, teremtő gondolatát kell kibontakoztatnia.

Jézus Krisztus megjelenésének fényében az istenképiséget új színben látjuk. A Szentháromságban a Fiú az Atya képe, s amikor emberi természetet alkotott magának, az nem volt álruha, hanem a Fiúnak a véges vetülete, a test és lélek adottságai között. Ő egész megjelenésével az Atyát tükrözte, azért mondja róla a Szentírás, hogy a láthatatlan Isten képmása és elsőszülött a teremtmények közül (Kol 1,15). Ha őbenne az emberi természet a Fiú véges vetülete, akkor bennünk is az, tehát mi is Isten képe vagyunk. Ebből következik, hogy az ember a lét síkján Istenre irányul, nyitva van feléje, az ő ügyének hordozója. *Bergyajev* filozófiájának az a problémája, hogy Jézus Krisztusban az emberi természet be van ágyazva az istenségbe. Az emberi létről szóló filozófia szükségképpen istenemberi, keresztény. Ebből érthető a tiszta humanizmus vallásos jellege is.

Külön hangsúly van azon, hogy az ember a lélek által vált élőlénné. De nem valószínű, hogy a szöveg itt az élettelen anyag meg-

elevenítésére gondol, inkább azt állítja, hogy az ember testből és lélekből áll s hogy a lélek által válik emberré, személyes lénnyé.

A tapasztalat igazolja, hogy testünk a halálban visszatér a földbe s elvegyül annak anyagával. A test tehát onnét való. Az ószövetségi szerző azonban semmit nem mond arról, hogy Isten hogyan készítette elő a föld anyagát a lélek befogadására. Saját kulturális fokán nem is vethette föl ezt a kérdést. A mai ember azonban látja a természet fejlődő tendenciáját. És a teológia vallja, hogy amit Isten természetes eszközökkel megvalósíthat, ott nem alkalmaz csodaszerű beavatkozást. Látjuk azt is, hogy az egész anyagvilágban van valami egybehangoltság. Az anyag az egész világegyetemben ugyanolyan összetételű. A szerves vegyületek alapja mindenütt a fehérje. Az emberi test felépítésében és funkcióiban találunk hasonlóságot az állati testtel, bár a különbség is nyilvánvaló. Ezen szempontok alapján kérdezhetjük, nem irányította-e Isten úgy a természetes fejlődést, hogy kitermelődjék egy állati faj, amely testileg annyira kifinomult, hogy alkalmassá válhatott a szellemi lélek befogadására? A paleontológia azért javallja a kérdés elvetését, mert a harmadkorból vannak olyan állati lelkek, amelyeknek testalkata közelebb állt az emberhez, mint a mai majmoké. Ez az *Australopithecus* azonban korábban élt, mint ahogy az ember megjelent. Igazi láncszemet az ember és állat között eddig még nem találtak.

Különben szerintünk az embert a szellemi lélek és a velejáró öntudat teszi emberré. Tudatában méri fel saját helyzetét, készít számkokat és talál munkamódszereket. Ezekkel már mint ember tökéletesíti életkörülményeit, kibontakoztatja képességeit. De emberré akkor vált, amikor testi-lelki egységében öntudatra ébredt.

Az *asszony teremtését* a Szentírás még több képpel írja le: „Nem jó az embernek egyedül lennie, teremtsünk hozzá hasonló képmást” (1 Móz 2,18). Ádám nem talál egyenrangú társat az állatok között. Az összefüggés ilyen beállítása szándékos. Az ókorban a nő helyzete mostoha volt, a férfi inkább rabszolgának tekintette, nem egyenrangú társnak. A szövegben használt képek célzata nyilvánvaló. Isten „álmot” bocsát Ádámra, tehát ő nem szemtanúja a nő teremtésének. A férfi és a nő kettőssége az isteni elgondolás titka. A férfi köteles tudomásul venni, hogy felesége „az oldalából való”, vagyis

vele egyenrangú és hozzá tartozik. Erre utal az Ádám szájába adott kijelentés is: „Ez most csont az én csontomból és hús az én húsom-ból”. A házastársak egymáshoz való tartozása olyan erős és annyira Isten szándéka szerint való, hogy kiszakadnak régi családjukból el-hagyják apjukat és anyjukat s egymáshoz ragaszkodnak.

A Szentírásból tehát kiolvasható, hogy az ember egyéni és társas természete szerint Isten alkotása, de a „hogyan”-ra nem kapunk vá-laszt. Szent Pál utalását, hogy „az asszony a férfiből lett” (1 Kor 11,8) felfoghatjuk úgy, mint irodalmi utalást az ismert szentírási szö-vegre s nem kell okvetlenül történelmi utalást látni benne.

A Szentírás „az ember” eredetéből beszél. Az ember természetes létében és kegyelmi elhivatottságában az Isten műve. Állítja-e az egy őstől való származást? Vagy megengedhető-e a többős feltételezése. Az egyház dogmaként nem mondta ki az egy őstől való származást. A tridenti zsinat csak annyiban érinti a kérdést, amennyiben állítja, hogy az első ember bűne minden emberre átszáll. Ám az emberi ter-mészet egysége annyira nyilvánvaló, hogy ebben a kérdésben alig lehetnek kételyeink.

Az emberiség koráról a kinyilatkoztatás semmit nem közöl. An-nak megállapítása, hogy mióta él ember a földön, a tudomány körébe tartozik. Az ősrégészet tanúsága szerint esetleg több százezer esz-tendőtt kell fölvennünk. Az ilyen számadatok nem ütköznek semmi-féle vallási tételbe. A Teremtőnek semmi oka nem volt arra, hogy siettesse az emberi történelmet. Azért alkotott természetet, hogy minden természetes mederben folyjék.

A Szentírásban közölt családfákat úgy kell' tekintenünk, ahogy a régi ember kezelte őket. A nevek származhatnak Ábrahám őseinek hagyományából, de visszafelé elvesznek a beláthatatlan múlt homá-lyában. A családfákban egyébként sem sorolták fel az összes tago-kat, hanem csak egy kiváló őshöz vezették vissza magukat. Azt is tudjuk, hogy a régi írók az életkor adatait sokszor díszítő jelzőnek használták, nem történelmi adatnak. Ezt már Ábrahám esetében meg-figyelhetjük. Az isteni meghívás után még száz évig él. És száz éves korában születik fia, aki örökli a neki adott ígéreteket. Isten rendel-kezésének tökéletességét a százas szám akarja jelezni. A régi ősoknél

a hosszú életkor egyszerűen az idő távlata. Minél régebbi az ős, annál hosszabb életkorral ábrázolják. Mindez nem mítosz, hanem irodalmi műfaj és mint ilyen hordozza a kinyilatkoztatott igazságot, azt, hogy az ember Isten teremtménye és történelmével az ő gondolatát valósítjuk meg.

Az ember lelke

Az ember teremtéséről szólva a Szentírás kijelenti: Isten maga lehelte testébe a szellemi életet hordozó lelket. A többi ember lelkének eredetéről a kinyilatkoztatás eléggé általánosságban beszél. Az egyedi lélek eredetéről szóló kérdés korán fölmerül az Egyházban. A pogányok ismerték a lélek szellemiségét, és gondolkodóik szintén felvették eredetének és halál utáni sorsának problémáját. A hagyományos egyházi tanítás az, hogy Isten minden ember lelkét külön teremti, illetőleg beleteremti a magzat testébe.

A lélek szellemisége kinyilatkoztatott igazság. Szellemnek azt mondjuk, ami nyitva van a lét felé. Tudja, hogy létezik és befogadhatja a létezőket mint ismeretet és értéket. A Szentírás annyira szembeállítja a testet és a lelket eredetük meg létük szerint, hogy a lelket más létrendhez tartozónak kell tekintenünk. A lélek az egységnek, a tudatnak a hordozója. Ez a magyarázata annak, hogy az emberiség mint faj megmaradt egységesnek és nem ágazott szét, mint az állati fajok.

A szellemi lélek létezését gondolkozó tevékenységünk igazolja. Megismerünk olyan fogalmakat, amelyek nem anyagiak, pl. igazság, jóság, szépség. Az anyagi dolgok között felfogjuk az okságnak és a rendnek a viszonyát. Az ismeret tárgyáról ítéleteket alkotunk. Az ilyen tevékenység nem származhat a tehetetlen anyagból. Az érzéki megismerés a látás, hallás, tapintás csak az egyedi anyagi dolog képét fogja fel. Az állatnak nincsenek elvont fogalmai, ítéletei. A szellemi megismerés és az érzéki megismerés között lényeges különbség van.

Igaz, hogy a lélek létében és működésében a testre támaszkodik, nélküle nem tudja tevékenységét kifejezni, de mivel felülmúlja az anyagot, léte nem gyökerezhet benne. A szellemi öntudat révén az

ember kialakít magában egy kis világot. Ebben otthon van, itt intézi el kifelé való kapcsolatait, itt bírálja el felelősségét. Minél gazdagabb ez a belső világ, annál inkább függetleníteni tudjuk magunkat a körülöttünk zajló eseményektől. Az állat képtelen ilyen függetlenítésre. A lélek a benső titkos világot képviseli. Benne ébredünk annak tudatára, hogy vagyunk és mik vagyunk. Öntudatunkban birto-
koljuk magunkat és a külvilágot. A magábanzés, az önismeret, az önmagával való rendelkezés a szellem sajátja. Ahol egy lény hozzá-
méri magát logikai és erkölcsi normákhoz, átadja magát egy eszmé-
nek vagy belső küzdelmet folytat azért, hogy a test ne akadályozza
a gondolat lendületét, ott bizonyossággal állíthatjuk a szellemi lélek
jelenlétét.

A lélek természete szerint halhatatlan, mert nem áll részekből és
nem bomolhat fel. Ahogy tetteje magasabb rendű, mint az anyagé,
úgy kell, hogy a léte is magasabb rendű legyen. Szellemi fogalmaink,
ítéleteink örök érvényűek, tér és idő fölött állnak. Az ilyen igazságok-
nak a hordozója nem lehet alacsonyabb rendű, múlandó. Komolyan
nem is tudjuk elgondolni, hogy tudatunk megsemmisüljön. A nemlét
egészen természetünk ellen volna. A megmaradás állandóságát kife-
jezi énünk azonossága. Az én valamiképpen az idő fölött áll. Én vol-
tam évekket ezelőtt is, bár testem, körülményeim változtak. Ehhez
az énhez minden képességünkkel ragaszkodunk. Nincs erő, amely
a szellemnek ezt az önakarását meg tudná változtatni. A szellemben
az élet belülről buzog elő, mint szünni nem akaró forrásból.

A test és a lélek egyesítését nem szabad úgy elgondolnunk, mint
két teljesen idegen elem egyé forrasztását. Isten gondolta el az anya-
got és a szellemet egyaránt. Az anyag az érzékelhetővé vált isteni
gondolat, a lélek pedig a szellemileg létező isteni gondolat. Létük
mélyén mindkettő értelmes elgondolás, tehát összeillenek. Az anyag
és szellem egymásrataltságát mutatja az öntudat. A lélekkel együtt
testünk is hordozója tudatunknak.

A szellemi öntudat azért ismeri meg az anyagi tárgyat, mert ro-
konságban van az anyagi léttel. A lélek teremtsével kapcsolatban
tehát állítanunk kell, hogy a szellemi lélek valami olyan folytatása
az anyagnak, amit természetes erők nem hozhatnak ugyan létre, de

az isteni beavatkozás ugrás nélkül megalkothatja. Ebben az értelemben kell vennünk az Egyháznak azt a tanítását, hogy a lélek nem csupán lakik a testünkben, hanem vele egy létező valóságot, egy emberi személyt alkot.

A gondviselés

A világ csak úgy maradhat fenn, ha a Teremtő egy pillanatra sem szűnik meg hozzájárulását adni megmaradásához és tevékenységéhez. Ő mint a lét szerzője, benne van minden tárgyban, minden cselekedetben, még az ember szabadakaratában is. Fenntartó ereje nélkül a mindenség visszasüllyedne a semmibe. Istennek azt a tevékenységét, amellyel teremtményeit célhoz vezeti, gondviselésnek nevezzük.

A gondviselés Isten szabadakaratának titka. A vele látszólag ellentétes eseményekre azt mondjuk, hogy nem értjük, de biztos, hogy Isten előtt azok is összhangban vannak. A mindennapi tapasztalás – különösen ha a hit szemével nézünk körül – adhat értékes érveket a gondviselés mellett, de teljes bizonyosságot csak a kinyilatkoztatásból merítünk. A legnagyobb bizonyíték az, hogy Jézus Krisztusban üdvtörténetet alkot. Ha Isten az emberi életet olyan értéknek tekintette, hogy Krisztusban magára vette és leélte, akkor ez az emberi élet nem lehet vak öröknek vagy céltalanságnak a martaléka. Jézus Krisztus Isten atyaságával hozta kapcsolatba a gondviselést. Az Atya számon tarja fejünk hajszálait és a természet eseményeit. Ami történik, mind az ő beleegyezésével megy végbe. Tudja, mire van szükségünk, s kenyeret kérő gyermekeinek nem ad követ. A tévelygő bűnöst sem felejtí el, utána megy és örül megtalálásának. De kijelentéseinek félreismerése lenne az, ha összetett kézzel várnánk intézkedéseit. Testi és lelki boldogságunk érdekében meg kell tennünk mindent, amit a józan gondolkodás és a hit parancsol. Ő csak az aggodalmaskodást és a kishitűséget helytelenítette.

Krisztus viselkedésével is hirdette a gondviselés titkát. Egészen rábízta magát az Atya vezetésére. Nem aggódott a jövőért, ételért, ruházatért, nem befolyásolta az emberek viselkedése. Egyetlen gondja volt a rábízott feladat végrehajtása. Követőinek is ezt ajánlja:

„Keressétek először Isten országát és az ő igazságát. Minden egyebet megkaptok hozzá” (Mt 6,3). Az apostolok ellesték Mesterük magatartását. Földi eszköz nélkül vállalkoztak a világegyház megszervezésére. Híveiket így buzdították: „Aggodalmatokat bízátok Istenre, neki gondja van rátok” (1 Pét 5,7).

A gondviselés nyitja tehát Isten országa. Minden az ember természetfölötti céljának a szolgálatában áll. A gondviselés nem jelent gond nélküli, főleg nem küzdelem nélküli életet. Minél jobban berendezkednénk a földön, annál könnyebben megfelelkeznénk végső célunkról. Az Atya úgy visel ránk gondot, hogy részesít Krisztus sorában: kegyelmeiben, örömeiben, szenvedésében, megdicsőülésében. A megdicsőülést Krisztusnak is ki kellett érdemelnie. „Nemde ezt kellett a Messiásnak szenvednie, hogy bemehessen dicsőségébe?” (Lk 24,26).

Isten országa az egyéneken keresztül valósul meg. Minden embernek előről kell kezdenie kialakítását. Léte és növekedése nem esik érzeink alá. Annyit tapasztalunk belőle, hogy kovászként erjeszti a társadalmat, de egyenesvonalú fejlődését nem látjuk. Igazi szempontjaink nincsenek a megítélésében. Isten országának győzelme lehet olyan esemény is, amit mi vereségnek látunk. Gondoljunk Krisztus keresztre feszítésére. Az ilyen megfontolásból tűnik ki a gondviselés természetfölötti jellege. Ha egyik-másik korban a rossz jobban tért hódít, az csak a mi relatív megállapításunk. Általában a rossz mindig valami nagyobb jónak a kiváltója. Nem a rosszból következik a jó, hanem Isten megmutatja, hogy a rosszat is orvosolja, sőt terveinek hordozójává teszi.

Igazi véletlenről tehát nem beszélhetünk. Minden Isten örök terve szerint valósul, de mi nem látunk bele titkaiba. Ez a homály erősen próbára teszi a hitet. Különösen akkor, ha váratlan események szenvedő alanyai vagyunk. Megnyugvást csak az ad, hogy Isten a megpróbáltatásokat és a kerülő utakat is megtette lépcsőfoknak örök célunkhoz: „Közreműködtet mindent azok javára, akik őt szeretik” (Róm 8,28).

A gondviselés talán a leggyakorlatibb hittétel abban az értelemben, hogy boldogító voltát, nagyszerűségét addig nem fogjuk fel, amíg az életet hozzá nem mértük. Aki a legkisebb dolgot is kapcso-

latba hozza Istennel, az jelenlétének tudatában él. Nem érik meglepetések, nem vesztí el kedvét, nem táplál hiú reményeket, mert előre vagy utólag mindent kapcsolatba hoz Isten akaratával. A gondviselés átélése mégsem passzív magatartás. A szabadakaratú kezdeményezésnek teljes tere marad. Sőt éppen a gondviselés gondoskodik minduntalan lehetőségekről a gyakorlati szeretet megvalósításához és Isten országának munkálásához.

A bűn titka

Az Ábrahám idejében megkezdődött kinyilatkoztatás módot adott az embernek, hogy a hitben megtapasztalja Isten erejét, szentségét, jóságát, igazságosságát. Neki első szava a meghívás, az ígélet, a kiválasztás, az ösztönzés. Csak akkor büntet, ha az ember konokul elfordul akaratától. A büntetés akkor is elsősorban figyelmeztetés a bűnbánatra, a visszatérésre. Hogyan lehet mégis, hogy ez az Isten, aki az üdvtörténetben türelmesnek, irgalmasnak mutatja magát és megváltással vigasztalja népét, mint teremtmény olyan világot alkotott, amely tele van bűnnel, szenvedéssel, halálfélelemmel. Sőt az ember magában is megél egy fájdalmas kettősséget: lelkiismerete szerint kötelességet érez a jóra, vágyai mégis a bűn felé terelik. Isten nem tudott vagy nem akart jobb világot alkotni? Maga akarta a szenvedést, a halált, az élet mostohaságát vagy az ember vont a magára mindezt valamilyen bűnnel? A Szentírás ezekre a kérdésekre ad feleletet a paradicsomi állapot leírásával (1 Móz 2,8–3,24).

Itt is képekkel és történettel találkozunk, tehát jogosan kérdezzük, mi a kinyilatkoztatott vallási igazság és mi az irodalmi műfaj? Az apostol szerint a kinyilatkoztatott vallási igazság ez: „Egy ember által lépett a világba a bűn és a bűn által a halál és így a halál minden emberre áterjedt, mert mindnyájan bűnbe estek” (Róm 5,12). A bűn és a halál az első ember által lépett a világba. Az apostol szembeállítja vele Krisztust, a Megváltót, aki visszaszerezte a kegyelmi állapotot, illetőleg az üdvösséget.

Ha hüek maradunk az elvhez, hogy a Szentírás még az első ember esetében sem akart profán történetet adni, hanem vallási tanítást

közül, akkor a paradicsomi leírást is úgy kell felfognunk, mint képet, aminek jelentése van. Azt jelenti, hogy Isten az embert barátságába fogadta, a természet állapota helyett meghívta a természetfölötti rendbe, azaz megadta neki a megszentelő kegyelmet. A kegyelemmel együttjárt a külső kinyilatkoztatás és két kiváltság: nem kellett volna meghalnia és belsejében harmónia uralkodhatott volna a szellem és az ösztön között. A halál ugyan hozzátartozik minden testi lény természetéhez, az ösztön és szellem megosztottsága szintén. Isten azonban mentesítette volna az embert mindkét fogyatkozástól. A feltétel az volt, hogy ismerje el Isten természetfölötti uralmát. A kinyilatkoztatásban az ember pozitív parancsot is kapott erre, s engedelmességét aszerint kellett megmutatnia.

Az első emberpár azonban az engedelmség helyett az öncélúság és függetlenség útját választotta. A gyümölcs evése éppen olyan kép, mint a kert. A szerző a maga korában alkalmasnak tartotta a történetet arra, hogy szemléletesen bemutassa az isteni parancsot és az ember engedetlenségét. De hogy igazában mi volt a parancs és hogyan folyt le a bűnbeesés, nem tudjuk. A Szentírás csak a bűnbeesés tényét nyilatkoztatja ki. Elénk tárja még azt, hogy a bűn indítók a kevélység volt. Az ember saját nagyságának tudatában nem akart semmiféle tekintélyt elismerni maga fölött. Ha elgondoljuk, hogy az öntudatra ébredt ember a külső természet urának érezte magát, ez könnyen kísértéssé válhatott a kevélységre. Főleg a bukott angyal befolyására, akiről a Szentírás szintén említést tesz.

Mivel a Szentírás nem akar pillanatfelvételeket közölni az első emberpár életéről, azért fölöslegesen föltennünk ilyen kérdéseket: hol volt a paradicsomkert, meddig laktak ott stb. A Szentírás csak azt tanítja, hogy a halál, a szenvedés és természetünk benső meghasonlása a bűn következménye. Arról azonban semmit sem mond, hogy külsőleg milyen volt az ember élete és milyen lett volna utódaié, ha nem következik a bűnbeesés. A Szentírás szellemének eleget teszünk, ha valljuk, hogy Isten az embert mindjárt kezdetben fölemelte a kegyelmi rendbe és felruházta kiváltságokkal. De azt is tudta, hogy az ember visszautasítja a kegyelmi rendet és önerejéből akar boldog lenni. Ezért a természetet eleve olyannak alkotta, hogy az ember-

nek barátja és ellensége legyen egyszerre. Nem kell tehát arra gondolnunk, hogy a külső természet az ember bűne miatt megváltozott.

Ma már ilyen teológiai feltételezéssel is találkozunk: Isten az egész fejlődés elé célul tűzte a természetfeletti kultúra megvalósítását és saját színéről színre látását. Ebben az összefüggésben az egész emberiség egy kollektív személynek számított. Az első ember azonban, amikor elérte a teljes értelmi világosságot, úgy döntött, hogy elutasítja a természetfölötti hivatást. Az egész emberiség nevében beszélt, ezért állásfoglalása az egész emberi fejlődést megállította, illetőleg elterelte attól az iránytól, amely Isten rendeléséből a természetfölötti javak birtoklásához vezetett volna. Ezeknek elérése pozitív isteni rendeltetés volt, ezért visszautasítása bűn és minden ember számára hiány. Ebben az elgondolásban az eredeti bűn „a világ” bűne, amely nem fejlődhetett abba az irányba, amit Isten felajánlott. Isten nem vonta vissza akaratát, de most már csak Krisztus keresztségének kegyelme vezet el oda, a halálon és feltámadáson keresztül, ahová a fejlődés a kegyelem segítségével törés nélkül elvitt volna. Minden ember, aki beleszületik a világba, magára veszi a „világ” bűnét, a kegyelem hiányát s ez jelenti benne az eredeti bűnt.

A bűnbeesést tehát nem valami „próbatétel” váltotta ki. Istent a szeretet vezette, amikor az embert fölemelte a természetfölötti rendbe és alkalmat adott neki, hogy bemutassa hódolatát. A teremtmény csak Istentől való függésben érheti el a kibontakozását s az első ember is erre kapott alkalmat.

A népszerű magyarázatok és kijelentések ellenére meg kell jegyeznünk, hogy a Szentírás nem az ember tragédiája fölött siránkozik. Arról világosít fel, hogy a szenvedés és a halál a bűn büntetése, de helyzetünk mégsem reménytelen. Isten egy pillanatra sem feledkezett meg rólunk. Tudta, hogy a szabad akarat túl nagy adomány számunkra, ezért módot adott a bűnbánatra, megváltást ígért. S ez a világrend, ahol van bűn és megváltás, kétségtelenül színesebb, sokrétűbb, mint az, ahol nincs bűn. Megtalálható benne a jó és rossz, az igazság és jogtalanság, a szeretet és gyűlölet, az élet és halál feszültsége. Isten vállalta, hogy ebben a kavargásban harmóniát teremtsen és egyúttal lehetőséget adott az embernek, hogy a küzdelmes életben nagyra váljon.

A paradicsomi történet az emberi életnek még egy tagoltságáról értesít. Az ember a bűnt nem magától követte el, hanem a gonosz lélek kísértésére. Az ószövetségi szerzőnek bizonyára megvolt a valósi oka arra, hogy a bukott angyalt a kígyó alakjában érzékeltesse. Alapul vehetett valamilyen hagyományos kifejezőmódot vagy a környező pogány népek ábrázolási formáját.

Az ószövetségi választott nép Ábrahám óta a Megváltó eljövete-lének reményében élt. A Szentírásban közölt kinyilatkoztatás utal arra, hogy ez a remény nem egészen új és nem is csak a választott népre vonatkozik. Isten már kezdetben az egész emberiségnek adta. Az ember feladata nem az elveszett paradicsom fölötti siránkozás, hanem a bizakodás az isteni segítségben, amely állandóan kíséri életét. A büntetés kirovásának leírásában a szerző szemlélteti Isten irgalmát is. Az ember esékeny, alá van vetve a tévedésnek és a külső kísértésnek, ezért irgalomra szorul. Biztos, hogy az első ember bűne súlyos volt. Az is biztos, hogy teljes felelősséggel vétkezett, hiszen mentes volt az ösztön túlkapásaitól. Mégis ember volt, aki nem látja az összes motívumokat és nem tekinti át tettének következményeit. Az ilyen emberben megvan a lehetőség, hogy okuljon a múltból és újra kezdje életét, ha mód van rá. Isten tehát a megbocsátást az ember természetéhez szabta, vagyis olyan üdvrendet akart, ahol irgalmát is kinyilváníthatja.

Az ember bűne nem ütött rést a teremtés rendjén, sem az elgondolt üdvrendben. Isten gondviselését sem állította új feladat elé. Ő öröktől fogva látta az ember viselkedését és sok lehetséges világrend közül ezt választotta ki. Itt a nagyobb javak megvalósulása érdekében megadta a szabad választást a jó és rossz között. Azóta az ember az üdvösség felé kanyargós utakon halad. Akárhányszor megfeledkezik emberi méltóságáról, hivatásáról, kötelességéről. Mégis Isten örök gondolata valósul meg, mert úgy alkotta az üdvtörténetet, hogy minden rést, amit a bűn okoz, valamilyen nagyobb kegyelmi érték takar be. Ezzel a végleges isteni elgondolás, a teremtés nagy harmóniája csorbítatlanul kialakul. Ezt a kinyilatkoztatás alapján hisszük, akkor is, ha egyenlőre több fájdalmat érzünk, mint örömet és több zűrzavart látunk, mint rendet.

Az ember hivatása

A hivatást az ember helyzetéből kell kiolvasni. Élete a természet és az üdvtörténet keretében folyik le. Bár a kettőt nem választhatjuk el egymástól, mivel Isten magát a természetet emelte föl a természetfölötti síkra, mégis megkülönböztetjük őket. Mindkettőnek Isten a szerzője, azért a természetünkből folyó feladatok nem mondhatnak ellent azoknak a kötelességeknek, amelyeket a kinyilatkoztatás ró ránk.

A teremtés és az üdvtörténet tükrében látjuk meg, ki az ember, mi a sajátos világa, célja, milyen lehetséges kapcsolatai vannak. A II. Vatikáni zsinat ezen az alapon igyekezett felmérni azokat a problémákat, amelyek az Egyház és a világ viszonyában lehetségesek.

Az ember elsősorban *személy*, Isten képmása, tehát joga van a szabadsághoz, testi és szellemi képességeinek kibontakozásához. A személyes méltóság alapján az emberek egyenlők, egyik nem válhat a másik tulajdonává vagy eszközévé. A közös élet magával hozza ugyan az alá- és fölérendeltséget, de a közösségnek és a tekintélynek nincs joga ahhoz, hogy a személy méltóságát tudatlanra vegye, alapvető szabadságát jogtalanul korlátozza. Az igazság keresése be van oltva természetünkbe, keressük az élet értelmét és átéljük az erkölcsi felelősséget. Felismerjük a Teremtővel fennálló kapcsolatunkat, s ennek kifejezést adunk a vallás gyakorlásában. A teremtés tanából következik, hogy a szellemi öntudat nem térhet ki az Istennel fennálló kapcsolatának tisztázása elől. A szellemi irányzatok hullámmása és a boldogság megteremtésének lázas tevékenysége mutatja, hogy az emberbe bele van oltva a nyugtalan törekvés az élet magasabb célja felé.

Az ember személyisége miatt *közösségi lény* is. Az én ellenpólust és társaságot keres más személyekben. Ki akar tárulni és igényt támaszt, hogy mások is őszinték, bizalmasak, megértők legyenek iránta. A legalapvetőbb közösségi kapcsolat a férfi és a nő egymásratalaltatása és egymásratalálása a házasságban. A házasság mint személyes kapcsolat tartalmat is ad az életnek, nem csupán a fajfenntartás kerete. A Szentírás találóan megjegyzi, hogy a kettő egy test lesz. A két személynek egy élete van, de az élet mégis két pólus közt feszül.

A gyermek harmadik pólusként jelentkezik, s az egészséges természet mégsem érzi idegen betolakodónak, vagyis nem oszja meg a szülők én-te közösségét. A gyermeket mindkét fél magától értetődően befoglalja a „mi” fogalmába. A házasság, illetőleg a család mint az élet összejtje eleven képe a leggazdagabb közösségi létnek, a Szentháromságnak.

A Szentírás az eredeti bűn leírásakor utal rá, hogy a bűnös hajlam ránehezedik a családi közösségre is. A férfi nemcsak szeretetszolgálatnak, hanem tehernek is érezheti a munkát, amivel családját fenntartja, a nő pedig szolgásnak tekintheti azt a szerepet, amit a természet ró rá. Ezért Krisztus az üdvrendben ezt a közösséget szentségi rangra emelte, a kegyelem forrásává tette. A házasság mindig a teremtés folytatása volt, az élet titkával együtt a Teremtő titkát is hordozta, Krisztus az üdvrend alapvető intézményévé tette. A házasság jelképezi Krisztus kapcsolatát jegyesével, az Egyházzal. A jelkép hatékony: létre is hozza a jelképezett kegyelmet. A házasság – személyes és kegyelmi tartalma folytán – egyszersmind a tökéletesedésnek is alapvető iskolája. A természet sarkallja a feleket az eredmény gyakorlására: a bizalomra, szeretetre, hűsége, türelemre, szolgálatkészségre.

Az ember testi élete szerint táplálékra szorul, szellemileg is új értékekkel akar töltekezni. A szaporodás föltételezi a természet meghódítását, az energiák felhasználását, a szellemi igény pedig azt javallja, hogy a bennük lévő értékeket közkinccsé tegyék. A Szentírás ezt a természetes ösztönzést egyúttal az első emberpárnak adott parancsként közli. Az embernek feladata a földi értékek felkutatása, kifejlesztése és megosztása. Tehát a tudomány, a technika, a kultúra és a civilizáció fejlesztése nemcsak az ember java, hanem a Teremtő megdicsőítése is. Ezeknek a földi valóságoknak önálló értékük van, saját törvényszerűséggel rendelkeznek, így annak megfelelően kell őket kibontakoztatni. Mivel azonban az ember tevékenységét megsebezte az eredeti bűn, hajlandók vagyunk a földi értékeket és erőket önző célra lefoglalni, ezért Isten külön utasítást adott felhasználásukra a kinyilatkoztatásban és gyógyítja elesett természetünket a kegyelemben. Az Egyház nem akarja helyettesíteni a természetes földi ha-

ladást, hanem Isten gyógyító kegyelmét akarja belevinni az emberi közösségbe.

A teremtő isteni szó annyira gazdag, hogy minden ember más egyéniség. Egyediek a testi és lelki adottságok, a környezet hatása és a hivatás. A közösségi életben ezt a sokrétűséget tudomásul kell venni, összhangba kell hozni a közjával s tekintettel kell lenni rájuk az igazságosság és a szeretet gyakorlásában.

Az emberek személyi méltóságából és testvériségéből következik, hogy *egymás terhét is hordozniuk* kell. Az ember nemcsak erre a világra születik, hanem az örök életnek is várományosa. Az anyagvilág javai az egész emberiség életének táplálására szolgálnak. A közösségnek tehát kötelessége, hogy megadja az élet lehetőségét a gyengéknek, a betegeknek és öregeknek is, akik magukat nem tudják eltartani. Az ilyen irányú felelősség alól senki sem vonhatja ki magát. A családnak, a törzsnek, az államnak megvan a joga, hogy minden tagját kötelezze a közös teher vállalására. Hasonló kötelesség áll fenn az egyes népek között is. A tehetősebbek kötelesek segíteni az elmaradottabbakat az emberhez méltó élet kialakításában.

A kinyilatkoztatás és főleg Krisztus feltámadása megmutatta, hogy a teremtett világnak folytatása van az örök életben. Ami itt igazi érték, az megtisztulva átmegy az örökkévalóságba. Ezen a címen is biztatást kapunk minden jónak a munkálására.

Az embér örök célja maga Isten, a lét teljessége. De őt nem érhetjük el földi feladatok megkerülésével. Az üdvtörténetben módot adott arra, hogy a földi keretek közötti élet egyúttal az ő szolgálata is legyen. A földi lét értékére nem lehetett volna ragyogóbban rámutatni, mint ahogy a megtestesülés titka rámutatott. Isten emberré lett, hogy leélhesse az emberi életet. Minden feladatát magára vette és megszentelte. Tettében benne van az ígélet hogy ha az ő útján haladunk, célhoz érünk.

A szellemi teremtmények

A tapasztalati világban ismerjük a lét fokozatait. Az embernek a testén kívül szellemi lelke is van. Az értelem számára elfogadható igazság, hogy az ember és Isten között lehetnek tiszta szellemek, akik éppen a szellem egyszerűségében, kötetlenségében, dinamizmusában tükrözik a teremtő isteni gondolatot. De nem állnak olyan okozati összefüggésben világunkkal, hogy működésükre következtetni lehessen. A Szentírás úgy beszél róluk, mint a vallási hagyományban ismert lényekről. Angyaloknak, Isten küldötteinek, hírnökeinek nevezi őket. A prófétai könyvekben Isten udvartartásához tartoznak, onnan jönnek és hozzák rendelkezéseit.

Az ószövetségi nyelvhasználat általában minden isteni beavatkozásban az angyalok szerepét látja, nagyrészt ehhez igazodik a Jelenések könyve is. Lehet, hogy az angyalok teremtése nem független az anyagvilág teremtésétől. A Szentírás kifejezetten csak üdvtörténeti küldetéseikről beszél, de semmi sem akadályoz bennünket annak feltételezésében, hogy egész működési terük a mi világunk. Talán úgy, hogy Isten világfenntartó és gondviselő akarátának a végrehajtói. Pál apostol tanítása alapján kétségtelen, hogy Krisztus feje az angyaloknak is. Ha pedig arra gondolunk, hogy az Atya a megtestesült Igében fordul teremtményei felé, akkor föltételezhetjük, hogy az angyalok is Krisztustól kapták kegyelmi kiváltságaikat.

Lényegüket tekintve az angyalok tiszta szelleműek, azaz nem állnak testből és lélekből, mint az ember. Nem időben és térben élnek, de nem is az örökkévalóságban, mert nem birtokolják egyszerre a változatlan létet. Értelmük és akaratok valamilyen egymásutániségben ismer és akar. Az anyagvilág titkait ismerik és terjedelmében egyszerre átfogják. Értelmi megismerésük az intuíció, a lényeglátás. Az emberi személy lelki tartalma és szabad elhatározása azonban rejtve van előttük. Csak azt fogják fel, amit jelekkel közlünk vagy akarati elhatározással feléjük kitárunk. A történelemből egyre jobban megismerik az embert, az üdvtörténetből pedig Isten terveit.

Krisztus kinyilatkoztatta, hogy országának polgárait őrangyalok kísérik, „akik az égben szüntelenül látják az Atya arcát” (Mt 18,10). Az őrangyal mindent Isten akarata szerint ítél meg, és az örök élet

szempontjai szerint segít a földi dolgokban. Befolyását érvényesíti a környezetünkben levő emberekre, tárgyakra, eseményekre. Az akaratot közvetlenül nem befolyásolhatja, de a figyelmet ráterelheti új motívumokra, érdeklődést vagy ellenszenvet válthat ki bizonyos dolgok iránt. A Szentírás az őrangyalokat egyes nemzetekkel is kapcsolatba hozza (Sír 17,14; Dán 10), tehát ennek alapján is feltételezhetjük, hogy az angyalok a teremtésben kapták a ráirányulást földi világunkra.

A kinyilatkoztatás a jó szellemek mellett említi a rosszakat is. Az első ember bűnbeesésekor a kígyó szerepel mint kísértő, de a Szentírás értelmes lényt ért alatta. Ezt igazolja a Bölcs 2,3: „Az ördög irigysége miatt jött a világba a halál”. Az ördög gyűlöli Istent, az embereket és nem is tud jót akarni. Ő a bűnös világ ura, a sötétség fejedelme. Csak annyiban uralkodik, amennyiben az ember elfordul Istentől és hozzája szegődik, vagy amennyire az isteni gondviselés befolyást enged neki az ember életébe. Krisztus szava szerint azonban a sátán „mint a villám lebukott az égből” (Lk 10,18). A bukás arra utal, hogy az angyalok is átestek valamilyen próbatételén. Teremtésük után ők is megkapták a kegyelmi kiváltságokat és a meghívást Isten színéről színre látására, de azt még ki kellett érdemelniük. Próbatételük a hit állapotában ment végbe. Ott még alkalmuk volt dönteni Isten mellett vagy ellene.

Mivel a kinyilatkoztatás annyira hangoztatja Krisztus uralmát az angyalok fölött és csak az üdvtörténettel kapcsolatban szerepelteti őket, feltételezhetjük, hogy próbatételük éppen Krisztus és az emberi üdvrend volt. Isten nekik is alkalmat adott arra a szeretetszolgálatra, amit a megtestesült Ige is elvállalt. Az angyalok egy része azonban visszautasította azt a hivatást. Bűnük motívuma a kevélység volt. Személyiségük miatt az angyalok is közösséget alkotnak, és a természetfölötti hivatásukról való döntés is közösségben ment végbe. A Szentírás szellemi harc alakjában említi ezt a küzdelmet s a jó angyalok vezérét is megnevezi Mihály főangyal alakjában (Mi-ka-el =ki olyan, mint az Isten?). Figyelembe véve az angyalok létrendjét és a mi világunkat, azt is mondhatjuk, hogy a szellemi világban az angyalok próbatétele úgy ment végbe, mint szellemi döntés, a mi világunkban azonban lejátsszódik időbeli tartalom szerint. A bukott an-

gyalok az ott megfogalmazott lázadást Isten országa ellen itt hajtják végre, a jó angyalok viszont itt mutatják be hűségüket és szolgálataikat. A teremtés és a természetfölötti rend egysége is azt javallja, hogy sem az őrangyalok szerepét, sem a bukott angyalok kísértését ne úgy kezeljük, mint az üdvtörténethez hozzácálapott dísz vagy változatossági kelléket.

Az evangéliumok több ízben említést tesznek a megszállottságról. A sátán egyes embereknek hatalmában tartja testét, érzékszerveit, fájdalmat okoz neki vagy feltűnő tettekre készteti. Nem tagadjuk, hogy a régi ember démonhite akárhány betegséget közvetlen ördögi beavatkozással magyarázott. Ellenben ahol a megszállottság jelenségét Krisztus kifejezetten elismerte és mint ilyent kezelte, azt nekünk is el kell fogadnunk. Krisztussal az Isten testi valóságban jelent meg közöttünk, ittléte rendkívüli fejezete volt történelmi időnknek, tehát a bukott angyalok is utánozhatták Isten viselkedését, hogy saját hatalmukat bemutassák. Mint szellemeknek megvolt a természetes hatalmuk az anyagi test felett. Isten a hit érdekében megengedhette nekik a kísértésnek ezt a módját is. Egyébként az ember sokszor túlságosan is elvész az anyagi és testi világban, a sátánnak tehát nem érdeke, hogy különleges jelekkel felhívja a figyelmet a szellemi világrend létezésére. Mivel maga is része a teremtett világnak, kísértő hatalmát be tudja illeszteni a természet jelenségei közé.

A teremtés egészének szemléletében tehát megállapíthatjuk, hogy a természetes és természetfölötti világrend központjában az ember áll. Alulról és főlülről minden órá irányul. Isten ezzel a test-lélek emberrel kezdett nagyot. Gondolata az üdvösség történetében bontakozik ki.

ISTEN A TÖRTÉNELEM SZÍNPADÁN

Az idők teljessége

A Szentháromság benső életének felvázolásakor láttuk, hogy az Atya öröktől fogva a Fiúban ismeri és mondja ki magát. A kinyilatkoztatás a Fiút Logosznak, Igének nevezi, mert az Atya kimondja benne saját énjét, egész istenségét. Kifelé is benne határoz el mindent, ezért mondja a Szentírás az Igéről: „Minden általa lett és nélküle semmi sem lett, ami lett” (Jn 1,3). További kapcsolata is van a világgal: magára vette az emberi természetet, egyesítette azt saját isteni énjével. Az emberi természetet szűzi fogantatásban Máriától vette fel és úgy jelent meg közöttünk, mint Jézus Krisztus.

A megtestesülésben Isten olyan módon fordult a világ felé, ami minden képzeletet felülmúlt. Krisztusban az Atya időbeli vetületét adta annak az örök szónak, amivel magát a Fiúban kimondja. Ezért mondhatta Krisztus magáról, hogy aki őt látja, az az Atyát látja (Jn 14,9). Emberi természete annyira vetülete az istenségnek, amennyire a test és lélek egyáltalán képes ennek a tökéletességnek hordozására.

Ha Isten ilyen személyes valóságban belép az emberi történelembe, az szükségképpen az idők teljességét jelenti (Ef 1,10; Gal 4,4). Pál apostol kifejezését nem úgy kell értelmezni, hogy a földi történelem az előzetes kinyilatkoztatás hatása alatt megérett a megtestesült Isten befogadására, hanem úgy, hogy az idő az ő megjelenése által vált teljessé. Nélküle soha nem lett volna az. Semmiféle fejlődés nem vezethetett volna oda, hogy a történelem magában hordozza Istent mint cselekvő alanyt.

Krisztus feltámadása igazolta, hogy az anyagi lét megdicsőült állapota lehetséges. A földi lét természete szerint csak bizonyos mértékig fejezheti ki a szellemet. Ezért az isteni létet is legalább annyira elrejtí, mint amennyire kifejezi. A test korlátozott, nehézkes, alá van vetve szenvedésnek, halálnak. Ha Isten ebben a keretben lép közénk, kiüresíti magát (Fil 2,7). A hatalom mellett magára veszi a gyöngeséget, a szentség mellett az egyszerűséget, a világfelettség mellett a fizikai és szociális kötöttséget. A hitben mégis megláthatjuk arcán az isteni dicsőséget (2 Kor 2,6).

Isten megjelenése a teljes megváltásnak, a történelem dicsőséges befejezésének ígérete. Igazolja, hogy nem idegenkedik teremtményétől. Hanem a magáénak vallja. Pedig az emberi nem a történelem kacskaringós útjain nagyon is meghurcolta a teremtésben kapott istenképiséget. Valójában azonban a történelem soha nem volt reménytelen. Isten ugyanis mint teremtő nem kezdhet reménytelen vállalkozásba. Az általa alkotott természet mindig rendelkezni fog olyan erővel, hogy megvalósuljon benne Isten szándéka. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy Isten lényege szerint szeretet és bölcsesség, akkor biztos, hogy nem is akar megfélekezni teremtményeiről. Az emberiség azonban mindenről addig nem lehetett biztos, amíg Isten minden kétséget kizáróan nem nyilatkozott. Azért a kinyilatkoztatás körén kívül élő emberek „remény nélkül éltek” (1 Tesz 4,12). Bár föltételezhetjük, hogy a jóakarátú embereket a kegyelem egyénileg megerősítette.

Az idők teljessége Isten oldaláról azt jelenti, hogy többet nem adhat az embernek, mint önmagát. Jobban nem igazolhatja a földi élet értékét, mint azzal, hogy magára vette minden problémánkat. A földi munka, az alkotás, az erények gyakorlása, az egymásért hozott áldozat mind akkora érték, hogy a megtestesült Isten méltónak tartotta magához. Ezért a szenvedés és a halál sem lehet reménytelen dolog, hiszen Isten is átment rajta emberi természete szerint és sötétséget megvilágította.

Az ember oldaláról viszont azt jelenti, hogy többet nem várhatunk Istentől, mint amit kaptunk. A feltámadás és az örök élet kinyilatkoztatásban és kegyelemben tulajdonképpen már nem ad többet. Hanem azt nyújtja teljes nyíltságban, ami a hit és a kegyelem

leple alatt már jelen van. Az emberi szenvedélynek, a jónak és rossznak az a hullámváltozása, aminek tanúi vagyunk, nem terelheti el az emberiséget végső céljától, Isten országának hordozásától és a választottak számának teljességétől. A rossz nem terjedhet túl azon a határon, amit a gondviselés megengedett, hogy elmélyítse az emberi erénynek, az isteni irgalomnak és igazságosságnak útját. A „sötétség órája” Lk (22,53) mindig egyben a súlyos isteni döntések órája is. A hitnek, reménynek, szeretetnek abból a bizonyosságból és kegyelmi megvilágosításból kell táplálkoznia, amit Krisztusban kaptunk. Egyházán kívül új intézményt nem kell várni az isteni tanítás hirdetésére és a lélek megszentelésére.

Az élet és a történelem külső képe nem változik meg. Megmarad a tudományos, technikai, kulturális és társadalmi kibontakozás, megmarad a kenyérharc, a betegség és a halál. De az Isten megváltó akaratát intézményes formában működik, táplálja a hitet, a reményt, a szeretetet, hirdeti a bűnök bocsánatát és a szentségeken keresztül osztogatja Krisztus kegyelmét. Ezzel a feltámadás és a megdicsőülés erői visszavonhatatlanul benne vannak a világban. Igaza van *Solovjev*-nek, hogy Isten legnagyobb és legfőbb problémája az ember. A megtestesülésből és az idők teljességéből ezt kell kiolvasnunk.

Krisztus a mindenségben

Az istenember különleges helyet foglal el a lét rendjében. A teremtmények a legegyszerűbb szervetlen anyagtól fölfelé a növényeken, állatokon és az emberen keresztül egyre tökéletesebb sort alkotnak, fel a legtökéletesebb szellemi létezőkig, az angyalokig. Krisztus emberi természete egy fokon van velünk, de énje maga az isteni személy. Ennélfogva nincs külön emberi léte, hanem benne létezik az isteni személyben. Létmódja természetfölötti. Ezért foglal el különleges helyet a mindenségben. Őbenne az Isten személyesen létezni kezdett az emberi élet keretei között. Akaratán keresztül az isteni személy cselekszik, ezért mint ember is az Isten uralmának, szentségének, tekintélyének képviselője. Ugyanazokat a jogokat követeli

magának, mint a mennyei Atya (Jn 5,23). Az apostol hirdeti róla, hogy ura és feje a szellemi létezőknek is (Ef 1,21).

Kézenfekvő a gondolat, hogy ha a világ feletti Isten egy teremtményt fölvesz személyes közösségébe, akkor rajta keresztül akarja az összes teremtményeit megszólítani és javaival elárasztani. Mivel az ember mint test és lélek központi helyet foglal el az anyagi és a szellemi világ között, azért Krisztus emberségén keresztül Istennek egyaránt szava van az anyagvilághoz és az angyalok világához. Más-ként nem is értelmezhetjük az apostol kijelentését, aki Krisztust az összes teremtmények elsőszülöttének mondja (Kol 1,15). Az elsőszülött az Ószövetségben atya javait, hatalmát és tekintélyét örökölte. Hatalma testvéreire is kiterjedt. Krisztus ilyen viszonyban áll minden teremtménnyel.

A kinyilatkoztatás keveset beszél Krisztusnak az angyalokkal fennálló kapcsolatáról. Említi, hogy az angyalok imádják (Zsid 1,6), és hogy a megváltás művében szolgálatára vannak születésének hírüladásától mennybemeneteléig (Lk 1,26; ApCsel 1,10).

Az emberekkel fennálló kapcsolatát sokkal könnyebb fogalmakba önteni. A megtestesült révén *testvérünk* lett a természetes rendben. Azzal pedig, hogy magához emelt és megosztotta velünk életét, a természetfölötti rendben lett testvérünk. Hogy a kegyelmi kiáradás tökéletes legyen, a természetes rendben teljes hasonlóságot vállalt velünk. A természetes kapcsolat mintegy előre kikövezte a kegyelem útját. Szegénységével akart a lemondásnak és az áldozatnak új értelmet adni. Munkájával megszentelte a munkát, szenvedésével érdemszerzővé tette a szenvedést és halálával felszabadította azokat, akik „a halál félelméből egész életükön át rabszolgasorsban sínylődtek” (Zsid 2,15). Maga is kísértést szenvedett, hogy megértéssel forduljon azok felé, akik ki vannak téve a kísértésnek. Szolgai sorsot vállalt, hogy a szolgákat átvigye a gyermek méltóságába. Tudott hangos kiáltással és könnyhullatással imádkozni és a szenvedésből engedelmeséget tanult (Zsid 5,7).

Krisztus az emberiségnek és az Egyháznak a feje. Ez a főség egészen csak a másvilágon lesz nyilvánvaló, amikor kegyelméből kialakul a természetfölötti rend nagy hierarchiája (Ef 1,10). A fő szerepe a természetfölötti élet nyújtása. Ő a szőlőtő és biztosítja a vessző

gyümölcsöshozó erejét. Ő a pásztor, egybetartja a nyáját és megszerzi neki az örök életet. Ő a második Ádám, aki a mennyből való, nem a földről. Ahogy magunkon hordozzuk a földi ember képét, úgy fogjuk hordozni a mennyei emberét is (1 Kor 15,49). A tagok eleven kapcsolatban vannak a fővel s ő maga a biztosíték, hogy a fő sorsában osztoznak.

Mint elsőszülött képviseli összes testvéreit, ő az egyetlen *közvetítő*. Személye áthidalta az Isten és az ember közötti űrt a lét síkján és az erkölcsi rendben. A lét síkján azzal, hogy Isten és ember egyszerre, az erkölcsi rendben pedig azzal, hogy érdemei révén az egész emberiség megszentelődött.

A megváltás szükségessége

Az eredeti bűn úgy elszakította az embert Istentől, hogy a maga erejéből nem találhatott vissza hozzá. Ennek ellenére megmaradt előtte a régi cél: Isten színéről színre látásának elérése. Természetfölötti eszközök azonban nem voltak kezében. Bizonyos keretek között megvalósult az emberi élet a bűn állapotában is. A természet lényegében nem változott, csak az Istennel való kapcsolat romlott meg. Az ember berendezte földi életét, de érezte, hogy végleges kibontakozását nem találja meg. Nem intett feléje olyan lehetőség, amely biztosította volna a teljes boldogságot és a haláltól való szabadulást. A vágy megmaradt és az ember megoldásokat keresett. A próbálkozások elének tárják, hogyan igyekezett az emberiség önmagát megváltani.

Negatív irányban haladtak azok, akik elfojtották a lélek neme-sebb törekvését és megelégedtek testi élvezetekkel. A pozitív irányú megváltás több irányban jelentkezett. A társadalmi erkölcs tanítói a nevelésben látták a megoldást. Általában jó állampolgárt akartak nevelni, aki békét és gondtalan életet teremt. De erőlködésükből hiányzott a lélek igazságvágyának és a szeretet igényének kielégítése.

Nem nehéz meglátni, hogy a kultúra, a civilizáció és a technika is elsősorban az önmegváltás jegyében születik. Az ember segíteni

akar magán, le akarja győzni a tudatlanságot, a szegénységet, a szenvedést és szeretné meghosszabbítani vagy szebbé tenni az életet. A tudományban azonban nincs megállás, a problémák egyre szaporodnak, tehát a tudatlanság érzete megmarad. A kultúra, a civilizáció és a technika vívmányai aránylag mindig keveseket gazdagítanak. Növelik a hatalmi lehetőséget, a kevélységet, az önzést s így a sok jó mellett mindig a rossznak is forrásai. A szenvedés és halál pedig egyetemesen fenyeget mindenkit továbbra is, hogy a halállal megszűnik mindezeknek a vívmányoknak a jelentősége.

Az embernek semmiféle igyekezete nem tudja az Istennel fennálló viszonyt természetfölötti magaslatra emelni. A személyes kapcsolat két fél kölcsönös bizalmán épül. Ha az egyik önhatalmúan elárulja a barátságot, a maga erejéből legfölből sajnálkozhat tettén. A barátság visszaállításához a másik fél jóakarata is szükséges. Isten és az ember viszonyában az is nehézség, hogy a két fél nem egy síkon áll. Isten a Teremtő, az Úr, az ember a teremtmény. A megváltás alapja csak Isten irgalma lehet. Az erkölcsi rendet fenntarthatta volna pusztá igazságossággal, úgy hogy bünteti a bűnös embert. De a másik utat választotta, irgalmasságának gyakorlását. Ő maga semmi újat nem kapott a megváltással, mint ahogy a bűn sem vett el tőle semmit. A bűnös megtérése mégis örömet szerez neki. Ez az ember számára már nem önmegváltás. A segítség kívülről jön, Istentől. Őt nem a bűn okozta nyomor hatotta meg, azt előre látta öröktől fogva. Szeretete indította közbelépésre. Az Ószövetségen végigvonul a tudat, hogy egyedül Isten hozhat szabadulást. Az Újszövetség is irgalmát dicsőíti: „Az irgalmasságában gazdag Isten azzal mutatta meg nagy szeretetét irántunk, hogy bár bűneink miatt holtak voltunk, Krisztussal életre keltett minket” (Ef 2,4–5).

Az ember nem érzi a megváltás egyoldalú ajándék jellegét. Isten felajánlja kegyelmét és várja, hogy az ember kitáruljon felé. Aki elfogadja a barátságot, a saját személyét adja Istennek. Ebben a kölcsönösségben egyenlítődik ki az egyoldalú kezdeményezés.

A megváltás előkészítése

Istennek sokféle módja lett volna az erkölcsi rend helyreállítására akkor is, ha tiszteletben tartja teremtményei szabadságát. Egyetlen feltétel az, hogy az ember felelősségének tudatában elforduljon a bűntől és Isten felé tekintsen. Bánat nélkül ő sem orvosolhatja a bűnt. Mivel az emberiség közös családot alkot, Isten egy valakinek az elégtételét fogadta el az egész emberiségért. Megtehetette volna azt is, hogy mindenkitől engesztelést kíván. A megváltásban tulajdonképpen nem ő engesztelődik ki, hanem az ember változott meg: Krisztusban visszafordult az Atya felé.

A megváltás a megtestesült Fiú műve. Az örök isteni végzés titka, hogy miért így döntött. Már előbb említettük, hogy ha az Atya közeledni akar teremtményeihez, a Fiúban közeledik a Szentlélek által. Még azt tehetjük hozzá, hogy a bűn az emberben Isten képétrontotta le, tehát illet, hogy az Atya lényegi képmása, a Fiú jöjjön a kép megújítására és a gyermeki viszony helyreállítására. A Fiú a Szentháromságban egész lényegével visszatekint az Atyára. Ha emberré lesz, itt is egész öntudatával és minden igyekezetével az Atyát dicsőíti. Az ő akaratát keresi, igyekszik szentségét kiengesztelni, az emberek között pedig – éppen az Atyára való tekintettel – hirdeti a természetfölötti testvériséget. De nemcsak hirdeti mint erkölcsi programot, hanem kegyelmileg meg is valósítja. Az embert bevonja saját fiúi méltóságába és magatartásába. Ezért az ember megváltása a megtestesüléssel nemcsak elkezdődött, hanem lényegében biztosítva is volt.

Az Atya a megváltást az üdvtörténet keretében akarta végrehajtani. Krisztus megjelenése az üdvtörténet csúcspontja és végleges alakjának megvalósulása. Ezért jövetelét történelmi előkészítés előzte meg. Isten igazságossága jobban előtérbe lépett azzal, hogy engedte az embert a maga okozta bűn nyomorában sínylődni. A Megváltó méltósága is előkészületet követelt. Az isteni beavatkozás utáni vágy erősödött azzal, hogy az ember rájött saját igyekezetének sikeretelenségére.

Az előkészület természetéről keveset mondhatunk. A Római levél első három fejezete mutatja, hogy az emberiség nem erkölcsi javulás-

sal várta a Megváltót. Még a kinyilatkoztatást hordozó népről sem lehet ezt állítani. Az evangélista megbélyegzi őket azzal, hogy a Megváltó a tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be (Jn 1,11). Ám a romlottságban volt bizonyos vallási éhség és a kegyelem ebbe kapaszkodott bele.

Külsőleg csak annyit látunk, hogy a kinyilatkoztatás gyarapítása készítette elő a Megváltó megjelenését. A jövődölések megrajzolták Krisztus személyének egyes vonásait és körvonalazták szerepét az üdvrendben. Benne teljesednek az atyáknak tett ígéretetek. Dávid családjából származik, szűttől születik, isteni hatalommal rendelkezik. Működését a Szentlélek irányítja, örömet hoz, amit csak a fogságból való szabadulással lehet jelképezni. Isten országát és uralmát valószínűleg meg, kiárasztja a Szentlelket az emberekre és szívüket Isten felé fordítja. Együttal áldozati bárány lesz s a bűnök kiengesztelését magára vállalja. Áldozata új és örök szövetséget vezet be. Engedelmességét Isten megdicsőíti azzal, hogy feltámasztja, jobbjára ülteti és győzelemre segíti minden ellensége fölött. Ő lesz a végső leszámolás bírja, isteni hatalommal fog ítéletet tartani.

Működésében az lesz a legjellemzőbb, hogy érvényt szerez Isten szentségének. Ezért kapja a sajátos nevet: Messiás, Isten Fölkentje.

Az előkészület ellenére a Megváltó váratlanul jelent meg és más alakban, mint ahogy elképzelték. Újszerűnek tűnt fel alakja, mert egyszerű és tökéletes harmóniába olvasztotta egybe az ellentétes vonásokat, amelyekről az Ószövetség beszélt. Istensége és embersége, fönsége és alázata, hatalma és szenvedése, halála és örök megmaradása, szolgálai alakja és mennyei dicsősége mind a maga helyére került. Amíg az összkép hiányzott, a vonásokból azt ragadták ki az emberek, ami vágyaiknak jobban megfelelt. Így történt, hogy a kinyilatkoztatáson nevelkedett zsidók saját képükre formálták az előjövő Messiást. Nemzeti szabadítót, a hagyományok őrét, a földi jólét munkálóját látták benne.

Jézus Krisztus istensége és embersége

Jézus Krisztus történetisége mellett mindenekelőtt a kereszténység, illetőleg az élő Egyház tanúskodik. Az Egyház mint szervezett intézmény hiánytalan folytonosságban visszanyúlík Krisztus tanítványaiig, az apostolokig. Ez az Egyház hordozza a Szentírás könyveit is, amelyek tudósítanak Krisztus életéről és működéséről. A nem keresztény történeti források természetsszerűleg szűkszavúak, de nem hiányoznak (l. Idő az örökkévalóságban, 315 kk.). Számunkra az újszövetségi Szentírás történeti forrás és egyben a hit forrása. Meggyőző arról, hogy Krisztus élt és tanított, de arról is, hogy az Isten felhatalmazott küldötte, sőt az Atyával egylényegű Fiú volt, aki a természetfölötti világot képviselte.

A történelmi kutatás önmagában nem ad hitet, de fogékonnyá tehet rá. A hívőnek érveket ad kezébe, hogy hitének ésszerűségét igazolja. Elénk állítja Krisztus alakját, amint kortársai szeretetének és gyűlöletének keresztüzében állt. Rámutat arra, hogy csodái és feláldozása milyen körülmények között történtek. Együttal gondolkodba ejt, hogy mi legyen állásfoglalásunk vele szemben. Krisztus nem olyan értelemben történeti személy, mint a többi ember. Állítja magáról, hogy övé a hatalom, a jelen és a másvilági élet felett. Egyedül ő vezetheti el az embert végső céljához. Ha valóban az Isten jelent meg benne, ahogy szavai és csodái hirdetik, akkor nem maradhatunk közömbösek vele szemben.

A Szentírás utalásai felhívták a figyelmünket, hogy a Krisztusban végbement megváltást nem szabad egyszerű történeti mozzanatnak tekintenünk. A megváltás a teremtett világnak természetfölötti fölemelése. Ez a természetfölötti világ egyelőre csak a hiten keresztül a mienk. Eltölt a tudat, hogy a földön megjelent valaki, akinek hatalma van a fizikai és erkölcsi rossz fölött. Krisztus természetfölötti ereje és méltósága a szolga alakjában mutatkozott. Amennyire Isten megnyilatkozott benne, annyira el is rejtőzött embersége mögött. Ez is hozzá tartozik misztériumához.

Isten könnyűvé és nehézé tette egyszerre a hitet Krisztusban. Földi élete szegényes külsőségek között pereg le. Ellenségei keresztezik útját és szégyenletes halált készítenek számára. Úgyszólván semmit

sem találunk, ami emberileg nagy és megrendítő volna. Aki közeledni akar hozzá, tegye félre az emberi értékelést. Krisztus a zsidókban is ostromozza a rövidlátást, hogy emberi szempontok szerint ítélik meg őt (Jn 5,44). A sugalmazó Szentlélek a Szentírásban szinte ránk erőszakolja a szellemi szemléletet. Az evangélisták nem Krisztus életrajzát írták meg, hanem a megváltás misztériumát. Feledésbe hagytak mindent, ami csak emberi alakjához tartozott: születésének és halálának dátumát, magánéletének eseményeit, testi megjelenését stb.

Krisztus megismerésének nehézségére ő maga utal: „Senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya” (Mt 11,27). „Sem engem nem ismertek, sem Atyámat . . . ha engem ismernétek, Atyámat is ismernétek” (uo. 19). Ő több, mint amit emberi alakja mutat. Kilétét csak az fogta fel, aki hittel közeledett hozzá. A hit lehetséges volt, mert természetfölötti jeleket, csodákat és jövendöléseket vitt véghez.

Már az ószövetségi jövendölések Istennek mondták (Iz 7,14; 9,6). Az Újszövetség olyan kifejezéseket alkalmaz rá, amelyek az Ószövetségben Isten kiváltságai voltak. Krisztus az egyistenhívő nép körében élt és tanított. A vallási meggyőződést nem zavarta meg azzal a váratlan bejelentéssel, hogy ő Isten, hanem bölcsen rávezette hallgatóit a Szentháromság titkára és saját istenségére. Először úgy nyilatkozik, mint isteni küldött, de méltósága és hatalma felülmúlja az összes többi küldöttét. Tanítását nem szerezte fáradsággal és nem kapta külön kinyilatkoztatásban. Mindent az Atyától kapott, a tanítást is, ezért hatalommal tanít és szavainak nagyobb kiváltságot tulajdonít, mint a látható világnak. Saját nevében bocsátja meg a bűnöket, követőitől megkívánja, hogy érte mindent elhagyjanak. Az ő megismerése jelenti az ember számára az örök életet. Igényt tart rá, hogy földi élete befejeztével az Atya jobbán részesedjék a hatalomban és dicsőségben.

Az apostolok leveleiben Krisztus az Úr. Az ő nevét kell segítségül hívni, nevére térdet kell hajtani, az ő nevében van az üdvösség. Szent Pálnál nem is annyira az egyes idézetek fontosak, hanem az egész hangnem, ahogy Krisztusról beszél. Krisztus Istennek az egyszeri és felülmúlhatatlan önkinyilatkoztatása a földön. Testi valóságban benne lakik az isteni teljesség (Kol 2,9).

Jézus Krisztus valóságos ember is. Máriától a születésben emberi

természetet vett magára. Kortársai megbizonyosodtak, hogy emberi módra viselkedik. A teljes és tökéletes emberi természet felvétele azt jelenti, hogy a testen kívül valóságos emberi lelke is volt. Úgy érzett, gondolkozott, cselekedett, mint mi. Embersége nem misztérium, hanem a misztériumok hordozója. Teste és lelke egészen az Istené, szeméből ő néz ránk, nyelvén ő beszél hozzánk. Ezért mondhatta az apostol, hogy „saját szemünkkel láttuk, szemléltük, kezünkkel tapintottuk az élet Igéjét” (1 Jn 1,1). Krisztusban az Isten azonosította magát az emberiség életével, hivatásával, céljával. Többé nem is válhat ki belőle. Nem az emberiség tartja fogva, hanem örök elhatárolása.

A megtestesülés bittétele

A Szentírás hol isteni, hol emberi tevékenységet tulajdonít Krisztusnak. Egy személy birtokolja az isteni és emberi természetet anélkül, hogy a kettő egybeolvadna vagy sajátságait elveszítené. Az emberi természet az, ami az embert emberré teszi, az isteni természet pedig az, ami az Istent istenné teszi. Személynek nevezzük azt az ént, aki az öntudatnak birtokosa. A Fiú emberré levése nem két személy közeledésében áll. A második isteni személy fölvette magába az emberi természetet. Krisztus embersége, bármennyire tökéletes, emberileg mégsem személy, nincs emberi énje, hanem az isteni én hordozza. Emberi elméjével az isteni személy gondolkodik, testével az isteni én cselekszik. Krisztusban tehát nem lakik az Isten, hanem Krisztus az Istennek emberi megjelenése. A második isteni személynek, a Fiúnak kétféle tevékenysége van: megismer isteni értelmével és emberi értelmével, akar isteni akaratával és emberi akaratával.

Az emberi természetnek az isteni személybe való felvétele egész terjedelmében természetfölötti jelenség. Hasonlataink csak a misztérium küszöbéig érnek. Ha két ember a szeretetben találkozik, az egyik szinte benne él a másikban. Megfeledkezik magáról, keresi, ami a másiknak örömet szerez, igyekszik átvenni gondolatait, érzelmeit. Szinte eltekint önállóságától, öncélúságától. Ezzel azonban nem veszti el személyiségét. Krisztus embersége ellenben olyan tökéletes

és visszavonhatatlan módon benne él az isteni személyben, hogy egyáltalán nincs emberi énje. A Fiú nem emberi személyt vett fel a maga közösségébe, hanem a felvételben teremtette Krisztus emberiségét.

Krisztusban tehát egy személy van és két természet. A Szentírásban nem találunk ilyen elméleti kijelentést, de felváltva tulajdonít Krisztusnak isteni és emberi viselkedést. A názáreti Jézus az Isten egyszülött Fia, az örök Ige, egy az Atyával stb., ugyanakkor ember is, mert fárad, éhez, szenved és meghal.

A megtestesülés titkánál sejtelmünk támad arról, milyen megdicsőülésben részesült az emberi természet. Az isteni lét átjárja testének és lelkének minden rezdülését. Ez az alapja annak, hogy embersége egészen szent. Amikor az Ige testté lett, nem szűnt meg Isten maradni, nem korlátozta magát, de valahogy átlépte az úrt, ami a Teremtő és a teremtmény között tátong. Földi élete tartamára Krisztus a halandó emberi testet vette fel. A kettősség végig kíséri életét. Benne van az isteni erő és az emberi gyengeség, az isteni dicsőség és az emberi mulandóság. Csak feltámadása után öltöztette emberségét erőbe és hatalomba.

Isten csak így lehetett cselekvő alanya történelmünknek. A tanítást az isteni személy végezte, emberi természetével. Ő érzett, gondolkodott, cselekedett emberi módon. Ő dolgozott, hordozta a keresztet és vállalta a halált. Az isteni személy így tapasztalta meg az emberi életet. Ezért együtt érez velünk, tud irgalmas lenni és így igazolta, hogy embernek lenni gyengeségeink ellenére is szent hivatás.

Krisztus emberi öntudata

Krisztus emberi természetének énje maga a Fiú. Ennek a létmódnak emberi öntudatában lélektanilag is tükröződnie kell. Továbbá emberi természete az isteni személy eszköze a kinyilatkoztatásban, a közvetítésben, a megváltásban és az ítéletben. Emberi értelmének és akaratának tehát olyan képességekkel kell rendelkeznie, amelyek alkalmassá teszik erre a tudatos eszköz szerepre. A teológiai hagyomány megkülönböztet benne háromféle tudást: a tapasztalatot, amit

hozzánk hasonlóan szerez, az úgynevezett beléje öntött tudást, amely képesíti a prófétai szerepre és végül Isten színéről színre látását. Azonban ez a hármasság beosztás egyszerű elvi levezetés a megtestesülés tételéből és valahogy megosztja Krisztus emberi tudatát. Nem látjuk, hogy a színről színre látás mellett még milyen szerepet kaphat az úgynevezett beléöntött tudás. Nehézséget okoz az is, hogy a színről színre látással együtt jár a végleges boldogság. Hogyan maradhatott meg Krisztusban a szenvedés lehetősége és hogyan élhette meg az elhagyatottságot a kereszten?

A mai teológusok elsősorban a Szentírás adataiból indulnak ki. Kétségtelen, hogy Krisztusban megvolt az istenfiúság tudata. Magát egészen más értelemben mondja Isten Fiának, mint az embereket. Tudja, hogy az Atyával egy és egylényegű. Emberi értelme tehát ismeri isteni énjét. Valamiképpen benne kell lennie az istenlátásnak. A történeti Jézus tudja, hogy joga van megbocsátani a bűnöket, hogy ura a szombatnak, ami az ószövetségi kinyilatkoztatásban az isteni hatalom teljességét jelentette. Mégis egészen ember módjára viselkedik. Gyermekkoráról állítja az evangélista, hogy növekedett bölcsességben és kedvességben Isten és az emberek előtt (Lk 2,52). Ő maga említi, hogy emberi tudása előtt rejtve van a világvég ideje (Mk 13,32). A mindennapi életben úgy kérdez, csodálkozik, mint más ember. Ez arra utal, hogy nem tud mindent, vagy legalább is nincs minden ismeret tudatának előterében.

Ha ő valóságos ember, fel kell tételeznünk benne azokat a lélektani törvényeket, amelyek bennünk megvannak. A lélektan megkülönböztet a tudat alatt, a tudat szélén és a tudat mezejében lévő ismereteket, továbbá lehetségesnek mondja a tisztult fogalmakba öntött és a csupán tapasztalati képekben megőrzött ismeretet, és végül beszél feldolgozott vagy elhanyagolt ismeretekről. Lélektani törvény az is, hogy a szabadakaratú döntés feltételez bennünk valamilyen nem-tudást. A döntés mindig egy félig-meddig ismeretlen helyzetnek, jövőnek a választása, aminek legalább következményei ismeretlenek. Az ember azzal mutatja meg vállalkozási kedvét, kezdeményező képességét, hogy új utakra merészkedik. Krisztus ebben a vonatkozásban is teljesen emberi módon viselkedett.

Krisztus emberi tudata az Igére támaszkodott, mint énjére, tehát

ismerte, látta őt. De milyen fokú volt ez az ismeret? Ha azonos a boldogító színről színre látással, az nem homályosulhat el és nem látjuk, hogyan engedne meg olyan arányú testi és lelki szenvedést, amilyet Krisztus viselkedése elárul. Az újabb teológusok úgy gondolják, valami hasonlót kell feltételeznünk ahhoz, amiről Szent Tamás a *Summa contra Gentiles* III. 50-ben beszél. Feltételezi, hogy a testtől elvált lélek megismeri a világot, mint Isten alkotását és világosan szemléli benne az isteni okságot. Ez a megismerés nem hagy benne semmi kételyt, alapvetővé válik, de nem azonos a Szentháromság életének feltárlásával. Nem ismerhette meg Krisztus emberi értelme az Igét úgy, mint saját énjét, mint létének okát, mint a hatalom és szentség birtokosát, mint az Atya képét anélkül, hogy a teljes szentháromsági élet is feltárult volna előtte? Igaz, az isteni lényeg oszthatatlan egység, aki egy szempontból látja, talán egészen látja. De Krisztus embersége a földi élet kategóriáiban élt, nem a megdicsőült élet teljességében. Nem lehetetlen tehát, hogy magába tekintve csak a földi élet lélektani korlátaival szemlélte az Igét, s ezért nem is volt egyszerre minden ismeret tudata mezejében. Tudott kérdezni, csodálkozni, szomorkodni és minden szenvedést átélni. Sőt alkalma nyílt a valóságos szabadakaratú döntésekre, a ki nem tapasztalt utak és módok választására. Csak így maradhatott hely az úgynevezett belé öntött tudás számára is, amit küldetéséhez kapott. Bármikor felidézhetette azokat a dolgokat, amelyeket ki kellett nyilatkoztatnia, vagy amelyek a kegyelem szétszétartásához és az egyetemes közvetítéshez szükségesek voltak.

A földi dolgokat örök összefüggésük szerint értékelte s mindent kapcsolatba tudott hozni az Atyával, mint végső céllal. Példabeszédekben és hasonlataiban a hétköznapi események is az örök igazságok hordozói. A madarak vidámságában, a mezei virág szépségében tükröződni látja az Atya gondviselését. A halász hálójá, a juhok akla, a násznép öröme jelképezi Isten országát, az éhesen és rongyosan hazavergődő fiú a magába szálló bűnöst. Színes szemlélete miatt előadása tele van képekkel. Tanítása egyszerű, a gyermek is megérti, s mégis annyira gazdag, hogy a tudós sem képes kimeríteni. Sőt olyan gazdag, hogy a kereszténység a földi élet évezredein át abból fog táplálkozni.

Az akaratnak a jóra irányulása adja meg az értelmes teremtmény erkölcsi szentségét. Krisztus valóságos emberi szabadakaratral rendelkezett. Ő maga különbséget tesz saját akarata és az Atya akarata között: „Nem azért jöttem, hogy a magam akarátát cselekedjem, hanem azért, aki küldött” (Jn 6,38). Neki mint Istennek az Atyával egy akarata van. Saját akarata tehát csak az emberi szabadakarat lehet. De megvolt a tökéletes egybehangoltság emberi és isteni akarata között. Életének legfőbb gondja az Atya akaratahoz való igazodás.

Az emberi akaratot egész terjedelmében értjük. Benne van a szellemi akarat és mindazok a vágyak, törekvések, amelyek testi és anyagi javakra irányulnak. Krisztus is élvezte a természet szépségét, jólesett neki a test nyugalma, megborzadt a fájdalomtól, de a test érdekeit alárendelte a lélek ügyének, szellemi vágyait az isteni akaratnak. Természetének összhangja miatt szabadakaratát nem gyengítették a rendetlen vágyak és szenvedélyek. Szomorúság, öröm, vágyakozás benne is támadt, de minden a maga helyén maradt. Színezte, elevenné tette a belső állásfoglalást és a külső megnyilatkozást.

Akaratának szentsége miatt emberi természete bűn nélkül volt és nem is vétkezhetett. A személyes egyesüléskor olyan nagyfokú az emberi természet önátadása, hogy minden tettét az isteni személy hordozza. Lélektanilag lehetetlen, hogy az öntudat eltávolodjék az éntől és szembekerüljön vele. Krisztusban a teremtményi elégtelenség megkapta kiegészülését Isten bírásában. Létének gazdagítására nem kívánhatott olyat, ami tárgyilag nem jó és szent. A tévedésnek a lehetősége sem volt meg benne. Az értékeket nem cserélte föl. Tökéletes szentsége miatt meg meri kérdezni, hogy ki vádolhatja bűnről (Jn 8,46) s azt is kijelenti, hogy a sátánnak nincs hatalma fölötte (Jn 14,30).

Ha nem vétkezhetett, megmaradt-e szabadsága ott, ahol kifejezett parancs kötelezte, mint pl. a szenvedés vállalásában? A parancsra ő maga hivatkozik: „ezt a feladatot kaptam Atyámtól”. Viszont szabadságát is hangsúlyozza: „hatalmam van életemet odaadni és hatalmam van visszavenni” (Jn 10,18). A misztérium megoldásához ismernünk kellene a parancs természetét és Krisztus emberi öntudatát.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a szabadakarat tökéletességéhez nem tartozik hozzá a legnagyobb érték elutasításának képessége. Krisztus tudta, hogy az Atya akarata a legnagyobb érték, ezért szabadon ragaszkodott hozzá.

Pozitív irányban Krisztus akarata egészen az isteni teljességre irányult. Jellemének leggyöngédebb vonása az Atya dicsőségének keresése. Megtestesülése után első emberi szándéka az Atya akaratának keresése (Zsid 10,9) s utolsó kijelentése is az Atya megdicsőítése (Jn 17,4). E két határpontot kitölti odaadó bizalma és szolgálata. Nem idegen ebben a világban, akkor sem, ha lelke az Atyánál időzik. Szeretettel öleli át a teremtményeket, különösen az embert. Senki olyan humanizmust még nem hirdetett, mint ő. Beleértette az ellenfél megbecsülését és az ellenség felé irányuló jóakaratot is. Nem téveszti meg a világban tapasztalható rossz. Nem fél a bűntől, mert tudja, hogy a kegyelmi hatás erősebb.

Személyes kiváltságai ellenére az embereknek adott követelményekben tárgyilagos marad. Nem jár különleges utakon, emberekhez mért erkölcsant hirdet. Ő maga nem tesz engedményt az ösztön szeretelenségének, mindenkitől megköveteli erőinek teljes latbavetését, de a megbocsátásról sem feledkezik meg. A teljes lemondást, az evangéliumi tanácsokat csak annak ajánlja, aki „képes felfogni”. Az általános erkölcsi követelmény mellett országát díszíteni akarja a hősiesség útjával is. Maga ezen az úton haladt és segítséget ígért mindenkinek, aki követni akarja.

Krisztus kegyelmi teljessége

Isten a teremtmények közül legjobban lefoglalta magának Krisztus emberségét. Ezért ő a legszentebb teremtmény. Embersége részese-dik magának Istennek a szentségében. Ő közvetlenül kapcsolódik Istenhez, míg a többi teremtmény csak a kegyelem révén. Őbenne az egyesülésből származó szentség olyan fokú, hogy nem növelhető. Semmiféle teremtmény nem léphet közelebbi viszonyba Istennel. Ezért mondjuk, hogy a kegyelem teljességét birtokolja. Kegyelme nem végtelen, hanem kimeríthetetlen és teljes abban az értelemben,

hogy oka minden kegyelmi hatásnak, ami a természetfölötti rendben megvalósul.

Karizmatikus erőkkkel is rendelkezett. Képes volt véghezvinni minden olyan csodát, ami a megtestesülés céljával összefüggött. Tanúságot kellett tennie a természetfölötti világ mellett. Emberi természete eszköz volt a cél megvalósítására. Csodáit hatalommal és könnyedén művelte, nem kellett imádsággal kérni őket. Erejét másokkal is megosztotta. Hatalmat adott a gyógyításra, a kenyér és bor átváltoztatására, a bűnök megbocsátására, s a szentségekben a földi anyagot is a kegyelem hordozójává tette. Ereje végleges diadalt arat a világ végén a halottak feltámasztásával és az egyetemes ítélettel.

Földi élete alatt halandó testben hordozta méltóságát és erejét. Szent Pál *kiüresítésnek* mondja ezt az állapotot. Mint Isten Fiának joga lett volna a dicsőséges testhez. Viszont a megváltást csak szenvedéssel hajthatta végre. Az ember az ő példájából tudta meg, hogy a szenvedés nem azonos Isten átkával vagy a rossz végleges uralomra jutásával. Egyébként titok marad előttünk, hogy a hatalmas Isten miért jelent meg gyöngye külsőben. Az apostol is nehézségekkel küzd, amikor olyan kinyilatkoztatás mellett kell tanúskodnia, amely „a zsidónak botrány, a pogánynak ostobaság” (1 Kor 1,23). A megváltásnak ez a módja a hit próbaköve.

A megtestesült Ige emberi természetének felmagasztaltatása legszembetűnőbb abban, hogy őt mint Istenembert imádjuk. A tisztelet és imádás mindig személynek szól. Krisztusban nincs külön emberi személy, az isteni személyt pedig imádás illeti. Embersége elválaszthatatlanul eggyé forrt az isteni személlyel, ezért azzal együtt imádjuk. Nem adózhatunk külön imádással az isteni személynek és tisztelettel az emberi természetnek. Az imádás az egész személyre irányul és egész megjelenési formájára.

Krisztus ugyanazt a tiszteletet követelte magának, mint amivel az emberek az Atya előtt hódolnak (Jn 5,23). Szent Pál arra szólít fel, hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon az égben, a földön és a holtak világában (Fil 2,10). Az Egyház liturgiájában kezdettől fogva szerepel Krisztus imádása. De erősebb színezetű volt a közvetítésébe való belekapcsolódás: az Atyát imádjuk Krisztus által a

Szentlélekben. Az Egyház mindmáig így fejezi be könyörgéseit: a mi Urunk Jézus Krisztus által.

Különösképpen tárgya lett Krisztus az Egyház szemlélődő imájának. Benne mienk lett az Isten, azért hiszünk benne, remélünk benne és szeretjük. Tanításából új cél, új feladat, új vigasztalás tekint ránk. Magunkat is az ő fényében ismerjük meg. Rájövünk teremtményi kicsinységünkre és istengyermeki nagyságunkra. Amikor Krisztus közénk jött, elmúlt a lét szorongó érzése és a cél bizonytalansága. A kinyilatkoztatást többé nem lehet elhomályosítani, az emberiség nem térhet napirendre a bűn felett. A halállal eljegyzett ember benne megtalálja az életet: „Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghalt is, élni fog” (Jn 11,25).

Szimbolikus jelentésük miatt Krisztus egyes testrészei is az imádás tárgyai lettek. Imádjuk vérét, őt szent sebét és különösen szívét, mint megváltó szeretetének jelképét. A szent szív tiszteletének tárgya a testi szív, amennyiben egységben van az Istennel. A szív a Szentírásban az ember benső világát jelenti. Jézus szívében tehát istenemberi életének forrását és hordozóját kell látnunk. Azért lett különösképpen imádásunk tárgya, mert kifejezi a Megváltó önfeláldozó szeretetét. Szívének megnyitása jelképezi, hogy vérét egészen odaadta a megváltás béreként. A megigazultak, „akik megmosták ruháikat a bárány vérében” (Jel 7,14), e szív szeretetének köszönik üdvösségüket.

Krisztus és az élet dialektikája

Az élet ellentétek között feszül. Úgy érezzük, állandóan küzd benne a fény és árnyék, az öröm és bánat, a lendület és csüggedés. Mindezeknek keretet ad a kezdet és a vég felismerése. Nem akarom ezzel *Jaspers*-szel állítani, hogy a létezés azonos a határesetek átélésével. Számunkra a lét megélése vagy akár a természetfeletti világ üzenete a kinyilatkoztatásban nem „chiffre”, nem titkos írással adott közlemény és sejtelen, hanem valóság. De ezt a valóságot úgy éljük meg, hogy állandóan fenyegeti a nemlét, az elmúlás.

Ha az Isten emberré lett, biztos, hogy benne az emberi problémák megoldódtak és ő mindenkinek megmutatja a megoldás irányát.

Tudatunkat alapjában érinti az *élet és a halál* gondolata. Az egzisztencialista filozófia csak ezt tarja igazi emberi problémának. A többi mind ebből következik. Hogyan éli meg Krisztus ezt az ellentétet? Megállapíthatjuk, hogy ebben a vonatkozásban mutatja magát leginkább másnak, mint a többi ember. Nála a halál legfőljebb epizód, ami az életet nem téríti ki medréből. Állítja magáról, hogy úgy birtokolja az életet, mint a mennyei Atya: belülről, önmagából (Jn 5,26). Őbenne az élet jelent meg (1 Jn 1,2) és az örök életet ígéri azoknak, akik hisznek benne (Jn 6,40), sőt az élet teljességét ígéri nekik (Jn 10,10). Tudatában egy pillanatra sem homályosul el a gondolat, hogy az Atyához megy (Jn 16,17). Embersége visszaborzad ugyan a haláltól, de a borzongás csak az érzés szférájában marad.

A győzelmes élet tudata megnyilvánul a cél hangoztatásában. Az élet értelme maga az élet és nem a halál. De az életnek tartalmat kell adni: be kell fogadni az evangélium világosságát, vigasztalását, teljesíteni kell az Atya akaratát, gyakorolni kell a szeretetet. Akinek élete külsőleg felörlődik ebben a szolgálatban, az mindent megtalál. Krisztus gondolatában a tragikus vég mint általános emberi probléma nem szerepel. Nála csak egy vég van, a kárhozat, az örök halál. Ő is készült a testi halálra, tudta, hogy azzal lezárul földi élete, de nála a készület az élet tartalmának összefoglalása volt: megdicsőíteni az Atyát (Jn 17,1.).

Az *öröm és a szenvedés* kettőssége részben már megtalálható az élet-halál fogalompárban. Aszkétikus irányok olykor kisarkítva mutatják be Krisztus emberi alakját, mintha ő csak a rideg elvek embere lett volna és egyedül a szenvedésnek és türelemnek tulajdonított volna értéket. Az evangéliumok nem karakterológiai jellemzést adnak Krisztusról, hanem úgy állítják elénk, mint Megváltót. Biztos, hogy finom lelkülete átérezte a hálátlanságot, fennkölt gondolkodása pedig fájlalta az emberek lapos anyagiasságát. Nagyot akarása látószólag megtört a környezet törpeségén s egyetemes üdvözítő akaratát sokan szerették volna egyéni előnyükre átváltoztatni. Ennek ellenére egy pillanatil sem aggódik céljának megvalósulásáért. Nem idegesíti tanítványainak szűk látóköre, nehéz felfogása. Ő az Atya irgalmát

hozta a földre: a megbocsátást, a türelmet, a bátorítást. Tudja, hogy kiárasztja a Szentlelkét, tehát Isten országa az emberi gyarlóság ellenére megvalósul. Aki ennyire biztos céljának elérésében, aki azért jött, hogy a bűnösöket hívja, nem az igazakat, aki látja, hogy a betegeknek szükséges az orvos, az nem akad fenn, ha korlátoltsággal, nehézséggel, ügyetlenséggel találkozik. A megrokkant nádat nem fogja letörni, a füstölő mécsbelet nem oltja ki, hanem lángra lobbantja. A tékozló fiút megbocsátó szeretettel várja, nem dorgáló szavakkal. Akinek ez a lelkülete, az nem csalódik, annak nincs miért szomorkodnia. Azért jött, hogy kegyelme túlszárnyalja a bűn sötét-ségét, s előre látja, hogy a bűnbánat lesz a legmélyebb emberi erőny. Viselkedését áthatja az Atya mindenhatóságára, irgalmára és kegyelmére alapozott optimizmus. Szenvedésre, könnyekre, csalódásra szükség lesz továbbra is, mert az embert csak az ilyen figyelmeztetés menti meg az elbizakodástól. A végleges megoldást az apostol fogalmazza meg: „Az a véleményem, hogy a jelen szenvedések nem mérhetők az eljövendő dicsőséghez, amely nyilvánvalóvá lesz rajtunk” (Róm 8,18).

Az *erény és a bűn* vonalán sem foghat el bennünket a pesszimizmus. Krisztus határozottan kijelenti: Én legyőztem a világot. A „világ” János evangéliumában az Istentől elfordult természet, illetőleg az ember; nem egyénenként, hanem mint kollektív személy. Benne van a gonosz lélek kísértése és hatalma is. Pál apostol hasonlóképpen a győzelem tudatában beszél: Krisztus „jócselekedetekben buzgolkodó népet készített magának” (Tit 2,14). Isten országa jelen van mint kegyelmi tényező. Nem lehet kétségünk afelől, hogy a kegyelem kiáradása túlszárnyalja a bűn romboló hatását (Róm 5,20).

Az erény nem hivalkodik, nem is mindig feltűnő. A természetes emberi kötelességek hűséges teljesítése a legszebb erény. Ez pedig mindenütt megtalálható. Erény továbbá egymás elviselése, az ellen-szenv leküzdése, a közösségi munka, a felelősség. Végül erény a magába szállás és a bűntudat, amit az emberek tanúk nélkül, lelkiismeretük színe előtt végeznek el, s amellyel minduntalan visszatérnek igazi énjükhöz. A sok tévelygés, háború, igazságtalanság, szenvedés ellenére az élet megmaradt emberi életnek és világítanak benne az örök értékek. Az Isten országának ügye nem járja reménytelenül útjait.

Hasonló megállapítást tehetünk az *igazság keresése és a tévelygés* vonalán. Krisztus nem állította, hogy eljön az idő a földön, amikor mindenki őt követi. Csak azt mondta előre, hogy az evangéliumot mindenütt hirdetni fogják. A hit ellentmondásba ütközik, botrány és szakadás is mindig lesz. Az igazság ebben a küzdelemben érlelődik s a tanúságtételnek is a küzdelem miatt van értéke. A hit soha nem lesz könnyű, mindig személyes döntést követel, de Krisztus megmarad a világ világosságának, apostolai az emberek halászának, Egyházán pedig semmiféle hatalom nem vesz erőt. A Megváltó eljövetele tehát minden viszonylatban megalapozta bennünk a reményt.

Az Immanuel-gondolat

Az egész emberiségre vonatkozólag Krisztus eljövetele a következő négy szempont szerint lehet értékelni:

1. Benne megvalósult az Imánuel-gondolat: velünk az Isten. Az ószövetségi vallás igazi vigasztalása is ez az ígélet volt. Ott Isten jelenléte csak a szent jelképekben valósult meg: a tüzes felhőben, a frigyszekrényben, a jeruzsálemi templomban. Jelenlétét hirdette még a törvény, az áldozat és a kiválasztottság. Krisztusban az Isten jelenléte személyes és emberi: a názáreti Jézus, az emberi nem egyik tagja, személy szerint a megtestesült Isten

Benne az Isten nem egy néppel jegyezte el magát, hanem az emberiség minden problémájával, egyéni és közösségi viszonylatban. Van kire felnézni, van kitől tanulni, van kiben reménykedni. Ő képviseli köztünk az Istent és minket képvisel az Atya előtt. Jelen van az Egyházban, tőle való alkotmánya, tanítása, a megszentelés eszközei és a lelki hatalom. Ezenkívül jelen van misztikus módon a hit tartalmában. Aki hittel befogadja, abban ő valamilyen módon megtestesül: mint fő benne él misztikus testének tagjaiban. Különösen megígérte, hogy jelen lesz a közös hitbeli vállalkozásokban és a szeretet intézményes gyakorlásában. A jó azért lesz győzedelmes, mert belőle táplálkozik. A földi történelemnek nem lehet olyan fejezete, amikor az emberiség jogosan megállapíthatná: az Isten elhagyott bennünket. Csodálatos formában jelen van az oltárainkon, ami-

kor megújítja áldozatát, és ott van a többi szentségben, amikor az isteni életet közvetíti.

2. Vele az *Isten szentsége* áthatotta az emberi történelmet. Ő a Messiás, az Isten fölcentje. Azelőtt az emberiség élete a tévelygés jegyében folyt. A szent csupán titokzatosat jelentett, amihez nem volt szabad nyúlni, de nem volt erkölcsi tartalma. Az istentisztelet is keveredett varázslattal és babonával. Az emberi törvény magán viselte a hatalmaskodók önkényét, az emberi személy méltósága elveszett a rabszolgaságban és a nő méltatlan helyzetében. Krisztus meghozza a tárgyi mértéket. Az erkölcs szentségét azzal biztosítja, hogy a törvényt a mennyei Atya akaratából vezeti le. Hangoztatja az ember személyes méltóságát, hiszen az Atya gyermeke, akinek tisztelet, szeretet, megbocsátás jár. Kegyelmeivel gondoskodik arról, hogy az erkölcs ne essék az ösztönnek áldozatul. Gyógyítja elesett természetünket és motívumokat ad a fennkölt gondolkodáshoz. Különösen súlyos megtorlást ígér a botránkozatásért. A bűnt annyira kerülni kell, hogy semmiféle áldozattól nem szabad visszariadni: ha a szemed megbotránkoztat, vágd ki, mert jobb vakon bemenned az örök életbe, mint ép szemmel a kárhozatba. Hatalmával gondoskodik arról, hogy országának szent jellege megmaradjon.

3. Teljesedett az Ábrahámnak adott ígéret, hogy általa *áldást nyer a föld minden népe* (1 Móz 12,3). Az ember a bűn, szenvedés és halál nyomása alatt csak azt sejtette, hogy életére átok nehezedik. A vallásokban lényeges helyet kapott a haragvó istenség engesztelése. Krisztusban az Isten ingyen közeledett, az áldást nem előzetes szolgálatért adja: szeretett bennünket, amikor még bűnösök voltunk (Róm 5,8). Az áldás az üdvösség rendjének kegyelmeit jelenti. Magában foglalja a bűnök bocsánatát, természetünk gyógyítását, a fogadott fiúságot, az evangélium vigasztalását, a test feltámadását és az örök életet. A kegyelem kiárasztásában nincs személyválogatás. Apostolait szétküldi az egész világra és úgy irányítja a történelmet, hogy az evangélium valóban terjedjen.

4. Krisztus az *Isten báránya*, aki elveszi a világ bűneit. A megváltás ingyenességének és Isten irgalmának ő a végleges bizonyítéka. „Az Isten (az Atya) Krisztusban kiengesztelődött a világgal és nem számítja be bűneinket” (2 Kor 5,18). „Krisztusban van vére által

szerzett megváltásunk, bűneink bocsánata, kegyelme bőségének arányában” (Ef 1,7). „Egy az Isten, egy a közvetítő Isten és az ember között: az ember Krisztus Jézus, aki váltságul adta magát mindenkiért” (1 Tim 2,5). Ez a misztérium a kereszténység egyedülálló élmenye. Isten elment az emberré levés végső fázisáig. A közösséget olyan fokban vállalta, amire az emberek között csak a különös szeretet és hősiesség képes: az életet feláldozta értünk. Az embereket azonban legtöbbször az érzelem lendülete viszi előre. Krisztusban az áldozat a jóakaró szeretet elhatározása volt: „Az emberek között az igazért is alig hal meg valaki, legföljebb a jötevőért adja életét az ember. Isten azonban azzal bizonyította irántunk való szeretetét, hogy amikor még bűnösök voltunk, Krisztus meghalt értünk” (Róm 5,8). A szolidaritásnak ezen a tettén nyugszik a keresztény remény: „ki lehet vádlója Isten választottainak, ki ítéli el őket? Hiszen velünk Krisztus, aki meghalt, sőt föl is támadt és az Isten jobbán közbenjár értünk” (Róm 8,33).

A csodák és a jóvendölések

A titkok feltárásának a vágya állandóan kísérte a vallási életet. A varázslók, sámánok tekintélye ma is újra éled a spiritizsma és okkultista médiumokban. Az asztrológia, a csillagjósolás modern köntösben éppúgy beférkőzik a művelt társadalomba, mint ahogy évezredekkel ezelőtt izgatta a képzeletet. A pogányok a jóshelyeken az istenektől vártak választ. A csillagok járásában azt az emberi sorsot vélték felfedezni, amit az istenek megvontak. Általános volt a meggyőződés, hogy a titokzatos jövőt csak felsőbbrendű hatalmak közvetíthetik.

Krisztus értelmi képessége felülmúlta az emberi keretet. A rejtett gondolatok nyitva álltak előtte. Olvas tanítványainak (Jn 1,47), a samariai asszonyinak (Jn 4,18), ellenségeinek szívében (Mk 9,33). Isteni tudásában az apostolok küldetésének bizonyítékát látták (Jn 16,30). Hitvédelmi szempontból azonban az a tudása a döntő, amellyel feltárta az isteni és emberi szabadakaratról függő jövőt. Ezt csak isteni forrásból meríthette. A szabadakarat rejtelmébe a szellemi lé-

nyek sem láthatnak bele. Krisztus bejelentései nem valószínűsített találgatások, nem következtetések, nem kitérő válaszok, hanem határozott, konkrét és sokszor részletes közlemények. Természetesen alkalmazkodik a prófétai stílushoz. Nem vetíti előre a történelmet, de a szóbanforgó eseményt a maga egyedi valóságában írja le.

A hit felébresztéséhez és megszilárdításához ez is elég. Krisztus a jövődöléseit nem halmazta egymásra. Csodáiban a bizonyító célzat mellett irgalmas szíve is vezette. Ezért gyógyításainak se szeri, se száma. A jövődölés sokkal kevesebb. Feladatuk és céljuk kimondottan a meggyőzés: „Azért mondtam ezeket nektek, hogy amikor eljön az óra, eszetekbe jusson, hogy már előre bejelentettem” (Jn 16,4). Bejelenti szenvedését, halálát, feltámadását vagy akár Jeruzsálem pusztulását és a világ végét. Nincs megilletődve, nem hivatkozik különös isteni sugallatra, magából, szívének bőségéből beszél.

Jövődöléseinek teljeseését nem lehet vitatni. Bekövetkezett szenvedése, halála, feltámadása, országának terjedése, apostolainak sorsa, Jeruzsálem pusztulása. Egyháza is abban a keretben működik, ahogy ő előre mondta.

A csoda Istennek közvetlen beavatkozása a fizikai világrendbe: a megszokott törvények felfüggesztésével olyan eseményt hoz létre, amire a természet magától nem képes. Istennek joga van utólag is belenyúlni a világ rendjébe. A természet törvényei csak ebben a világrendben érvényesek, tehát felfüggeszthetők. Isten közvetlen szeretetét és gondoskodását mutatja meg, amikor természetfölötti módon felhívja a figyelmet magára.

A csodákat nem szabad Jézus alakjától és működésétől elszakítva vizsgálni. Az evangélisták nem úgy írják le őket, mint misztifikáló betéteket vagy erőltetett bizonyítékokat, hanem mint életének konkrét adatait. A csodák a kinyilatkoztatás isteni eredetét és Krisztus küldetését vannak hivatva igazolni: „Maguk a tettek, amelyeket véghezvittem, tanúskodnak rólam, hogy az Atya küldött engem” (Jn 5,36). Legtöbb csodáját azok kérésére viszi végbe, akik testi, lelki bajukkal vánszorognak hozzá. A csodák bizonyítják, hogy Krisztusban a Megváltó jelent meg, aki Isten országát képviseli. A természet meghódol akarátának, az anyagvilág engedelmeskedik neki.

Minden biztosíték megvan arra, hogy szavára az anyag a szentségekben is a természetfölötti élet hordozója lehet.

Krisztus csodáiban megtalálható az elégséges hitvédelmi bizonyíték. A nyilvánosság előtt játszódtak le, az előítélet nélküli emberek meggyőződhetek valóságukról. Krisztus nem tette magáévá a varázslók fontoskodását. A betegek gyógyítását vagy a halottak feltámasztását nem tartotta kivételesebb cselekedetnek, mint más tetteit. A rendkívüliségnek elejét vette azzal, hogy a tettek véghezvitelét az Atya bízta rá (Jn 5,36).

Ellenségei is elismerték, hogy sok jelet művel (Jn 11,47), csak azt vonták kétségbe, hogy isteni erővel teszi. Ördögi befolyásnak minősítették csodáit. Ritka esetben, mint pl. Lázár feltámasztásakor Krisztus az Atyához fordult, hogy „a jelenlevők miatt mutassa meg erejét”.

Ha a csodák sorozatát figyelembe vesszük, lehetetlen kitérni a kérdés elől, hogy miért nem fogadták el őket a zsidók vezetői. A feleletet már Krisztus megadta: „Atyám nevében jöttem, de nem fogadtatok el. Ha más a saját nevében jön, azt elfogadjátok” (Jn 5,43). Kétségtelen, hogy itt az üdvörténét egyik titkával állunk szemben. Emberileg pusztán a történelmi helyzetet vázolhatjuk. A hangadó farizeusi szekta a kinyilatkoztatás birtokában elbizakodottá vált. Azt hitték, Isten rájuk van utalva s köteles olyan Messiást küldeni, amilyet ők várnak. Krisztus működése nem felelt meg érdekeiknek, azért csodáit csalásnak vagy ördögi mesterkedésnek bélyegezték.

A közvetítő és főpap

Krisztus született közvetítő, mert személyében összekapcsolja az isteni és emberi létet. Istent képviseli az emberek között és az emberiséget Isten előtt. Szerepe örök, mivel a személyes egység felbontlahatatlan. Benne az isteni élet beleáradt az emberi természetbe, az emberi természet hazatalált az élet őforrásához. Aki isteni léttel akar töltekezni, csak Krisztustól kaphatja.

A Szentírásban értelmetlen lenne Krisztus szerepe, ha nem tekintenénk őt az új és tökéletesebb szövetség közvetítőjének (Zsid 8,6).

Szent Pál szava szerint „úgy tetszett az Atyának . . . hogy Krisztus által békítsen ki magával mindent” (Kol 1,19).

A kinyilatkoztatás körülírja közvetítésének terjedelmét. Krisztusnak az egész emberiséghez van szava. Ő a megtestesült Ige, az Atya öbenne nyilatkoztatja ki magát és öbenne mint főben foglal össze mindent a mennyben és a földön (Ef 1,10). Ő a feje, királya, ősmintája a világnak és egyben megdicsőülésének biztosítója. Tőle semmi sem idegen, legkevésbé az ember sorsa.

A közvetítés módját így foglaljuk össze: Krisztus a világot megjelentelte megjelenésével. Saját sorsát összekapcsolta vele. Megjelenése személyes látogatás volt. Élete, életének minden mozzanata a világ megszentelésére irányult. Különösképpen azok a tettei, amelyekkel Isten országát megalapozta: engesztelő szenvedése, halála, feltámadása, mennybemenetele. Minden tetteben az ember adta át magát az Atyának és benne mint főben az egész emberiség hódolata összpontosult.

Krisztus az emberiség főpapja. A pap az istentisztelet megbízott bemutatója. A kinyilatkoztatás körén kívül a papok emberi megbízásból végzik feladatukat. Az Ószövetségben már Isten adott megbízást. A papság teljessége Krisztusban jelent meg. Nála a kiválasztás, a felszentelés és a hatalom egészen különleges. Mindhárom következik az isteni személlyel való egységből. A Szentírás a következő vonásokkal teszi vonzóvá főpapi alakját: „Tud együtt érezni gyöngeségeinkkel, mert mindenben kísértést szenvedett, hozzánk hasonlóan” (Zsid 5,14). „Olyan főpapunk van, aki a fölséges Isten trónjának jobbán ül a mennyben” (uo. 8,1). Főpapi hatalma miatt egyetlen áldozattal örökre tökéletessé tette a megszentelteket” (uo. 10,14).

Főpapi ténykedésének kivirágzása és foglalatja a keresztfájdalom. Áldozatába befoglalta földi életének minden előzetes önfeláldozását, imáját, munkáját, rejtett és nyilvános működését. A mindennapi életet azzal szentelte meg, hogy mindent az Atya dicsőségére végzett. Imáiban az egész emberiség imádkozott. Értelmével átfogta az egész történelmet. Mindenünnen összegyűjtötte a dicsőítést, hálaadást és saját hódolatával együtt vitte az Atya elé. Fülébe hallatszott a sok kérdés, panasz és saját bizalmával átmelegítve közvetítette az Atyának. Látta a bűnöket is, és a tékozló fiúkat azzal mentette, hogy bi-

zonyára nem tudják, mit cselekszenek. Főpapi tisztében ment föl a mennybe és folytatja a közvetítést. Az apostol a kegyelem trónjának nevezi őt, ahol irgalmat nyerünk, amikor segítségre van szükségünk (Zsid 4,16).

Krisztus áldozata

Ha elfogadjuk Isten emberré levésének tételét, Krisztus kereszthalálának láttára nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy Isten a teremtmény szeme előtt lejátszik egy magasztos drámát, és jelképezi vele irgalmát. Szükség volt-e rá és elérte-e célját? Végeredményben az egész teremtetést és történelmet nagy drámának mondhatjuk, amit Isten gondolt el és irányít. Krisztus életében azonban elsősorban azt kell észrevennünk, hogy őbenne az Isten egészen ember lett. Élete nem „megjátszott” emberi élet volt, hiszen ő beleállt a közösségbe és élete a valóságos emberi kapcsolatok szövevényében pereg le, nem díszletek és kulisszák között. Igaz, magával hozza az isteni kezdeményezést, a kegyelem kiáradását, de környezete az a valóságos társadalom, amely tud szeretni és gyűlölni. Kereszthalálának megvannak a természetes okai is. A minden embernek szóló valósi eszme és az egyetemes emberi erkölcs hirdetése miatt kerül elmentébe népe vezetőivel s mint az igazság vértanúja hal meg. Szenvetését és halálát felajánlotta áldozatul az emberiségért. Az áldozatot igazában azzal vállalta, hogy mindhalálíg kitarzott az Atyától kapott küldetése mellett: semmit nem vont vissza tanításából és a gyűlöletre is szelidséggel válaszolt, hogy tanúságot tegyen az Atya irgalma mellett.

Krisztus egész élete önátadás volt. Életének csúcspontja csak olyan cselekvés lehetett, amelyben ez az önátadás tökéletesen kifejeződött. A halálban egészen lemondott magáról, kiszolgáltatta magát az Atya akarának. Ezért keresztfeszítése nem volt egyéni tragédia, fölötte nem csaptak össze a hullámok. Előre ismerte szenvetésének részleteit, kitérhetett volna előle és megköthette volna ellenségei kezét. De tudta, hogy vértanúsága új élet forrása: „Ha a földbe vetett búzaszem elhal, sok termést hoz” (Jn 12,24).

A keresztdózat a Szentháromságnak és az ember Krisztusnak közös műve. Isten kinyilatkoztatta benne igazságosságát, szentségét, szeretetét. Krisztus pedig bemutatta emberi hódolatát és engedelmes-ségét.

Isten igazságossága azáltal mutatkozott meg, hogy Krisztus szenvedésében ítéletet tartott a bűn felett. Krisztus magára vette a világ bűneit s úgy állt az igazságos Isten elé. Az erkölcsi rend sérelmét helyreállította azzal, hogy engedelmességével nagyobb hódolatot tanúsított az Atya előtt, mint amit a bűn megtagadott tőle. De halálában benne volt az ítélet is, hiszen az Atya „saját fiának sem kegyelmezett, hanem odaadta őt mindnyájunkért” (Róm 8,32).

Isten a keresztdózatban szeretetét is kinyilvánította. Ítéletét nem a bűnös emberen érvényesítette, hanem Fia áldozatát fogadta el. A szeretet jele az is, Krisztus halála átmenet volt a megdicsőülésbe. Halálához hozzátartozik a feltámadás és a mennybemenetel. Ezekkel mutatta meg az Atya, hogy Fia áldozatában kedvét lelte.

A Megváltó keresztnél áll legélesebben szemben egymással a lázadó ember és a megbocsátó Isten. Isten megmutatta, hogy a gonoszságra is tud szeretettel válaszolni. A keresztdózat tulajdonképpen nem az ember kezében eszköz arra, hogy Istent könyörületre hangolja, hanem eszköz az Isten kezében, hogy kimutassa irgalmát s ezzel az embert hangolja bizalomra, bűnbánatra.

A keresztdózat mint megváltás

A Szentírás úgy állítja elénk Krisztus kereszthalálát, mint megváltást. Az emberfia azért jött, hogy „életét váltságu adja sokakért” (Mt 20,28). „Krisztus feláldozta magát, hogy megváltson bennünket a bűntől” (Tit 2,14).

A megváltás valóságos állapotváltozást hozott. Az embert a bukkott természet szolgátságából átemelte Isten gyermekeinek rendjébe. Az új állapotot visszaállításnak is mondjuk, mert visszakaptuk a kegyelmi rendet, amit ősszüleink elvesztettek. Egyszersmind újjáteremtésnek is nevezhető, mert a megigazult ember új teremtmény: magán hordozza a feltámadt Krisztus képét.

A kereszttáldozat Krisztusnak és vele együtt az emberiségnek győzelme a bűn felett. A Római levél 5–8. fejezete beszél erről a győzelemről. Krisztus a harag állapota helyett megszerezte a békesség állapotát: „Urunk Jézus Krisztus vétkeinkért halált szenvedett és megigazulásunkért feltámadt. Miután tehát a hit által megigazultunk, éljünk békében Istennel” (Róm 4,25–5,1).

A kereszttáldozat meghozta a győzelmet a bűn felett. Azelőtt a bűn „halálhozóan uralkodott” (Róm 5,21). Most a megigazulás teljes. Megvan a bűnbocsátás és lehetséges a kegyelmi megszentelődés.

A megváltás megtörte a gonosz lélek hatalmát. Eddig ő uralkodott az emberen a bűn és halál által. Krisztus feltámadásáig nem volt biztos a remény, hogy lehetséges a feltámadás. A kegyelem kiáradása elégséges ahhoz, hogy a gonosz lélek kísértését legyőzzük.

A megváltás győzelmet hozott a halál felett. A megigazult ember az élettel jegyzi el magát. Krisztus azért jött, hogy övéinek örök életet adjon. Az élet magába foglalja a léleknek az életét, a kegyelmet és a test feltámadását. Krisztus földi életében már megmutatta, hogy úr a betegség és halál fölött. Ő maga nem állt a mulandóság törvénye alatt. Feltámadásában biztosítékot adott, hogy övéit is hasonlóképpen megdicsőíti.

A megváltás biztosítja a lélek győzelmét a testiség fölött. A megigazulásban a testi emberből lelki ember lesz, akit a Szentlélek kegyelme irányít (Róm 8,9). Ez a kegyelem erősíti az akaratot és lehetővé teszi, hogy uralkodjunk ösztöneinken. De a tökéletes testi és lelki harmónia fel van tartva a feltámadás utánra. Ebben az életben az az érdemszerzés, ha „lélekkel megöljük a test cselekedeteit” (Róm 8,13).

A megváltás elvezetett bennünket Isten fiainak szabadságára. Az ószövetségi törvény önmagában szent volt, de kegyelmet nem közvetített, a természet elesettségét nem gyógyította. Sőt a tilalmak felállításával szaporította a bűnt. Krisztus a törvény helyére a szeretetet állította. Aki szeretetből végzi kötelességét, az nem érzi tehernek, tehát nem szolgál, hanem szabad.

Végül a kereszttáldozat megalapította és megpecsételte az Újszövetséget. Az Ószövetségnek hiányai voltak: egyenlőtlen felek szerződtek, a szerződés csak egy népre vonatkozott és csak előkészületi

jellege volt. Krisztus az utolsó vacsorán kifejezte, hogy vére áldozati vér, amely új és örök szövetséget vezet be. Ennek nincsenek fogatékosságai. Végrendelet jellege van, azért nem számít, hogy egyenlőtlen felek szerződnek. Az emberi gyarlóság nem bonthatja fel Isten végső akaratát. A kegyelem különben is alkalmassá tudja tenni az embert a szövetség megtartására. A szövetség Krisztusra épült, az egész emberiség fejére, azért egyetemes és mindörökre szól.

A keresztdozat mint elégtétel és érdemszerzés

Krisztus mint az emberiség feje értünk és helyettünk mutatta be áldozatát. Engesztelését *helyettesítő elégtételnek* nevezzük. Őbenne az egész emberiség ott volt a kálvárián, engedelmességgel meghajolt az Atya ítélete előtt. Krisztus képes volt helyettünk eleget tenni, hiszen az Atya tette meg közvetítőnek. Krisztus pedig magára vette az emberiség bűneit és tudatosan engesztelte az Atyát. Bűneinket magára véve is az Atya szeretett Fia maradt. Az ítéletet nem büntetéképpen viselte el, hanem önfeláldozásból. Szent Pál mégis az áldozat nagyságára utal, amikor azt írja, hogy „Krisztus megváltott minket a törvény átkától, amikor *átokká* lett értünk” (Gal 3,13), vagy: „Isten *bűnné* tette azt, aki bűnt nem ismert, hogy általa Isten igazságának részesei legyünk” (2 Kor 5,21).

Krisztus isteni személyének méltósága végtelen, ezért cselekvése, az áldozatbemutatás is végtelen értéket rejt. Elégtétele túlradó módon helyrehozta a bűn okozta sérelmet. Ezért lehetséges számunkra a bűnbocsánat. Krisztus azonban misztikus testét is be akarja vonni ebbe az elégtételbe, hogy az engesztelés tartson az idők végéig. Ezért mondja az apostol, hogy az igazak vezeklése „kiegészíti Krisztus szenvedésének hiányát” (Kol 1,24).

Az Atya nem nézhette el, hogy ne jutalmazza Krisztus engesztelő áldozatát. A cselekedetnek azt a benső értékét, amely méltóvá teszi a jutalomra, *érdemnek* nevezzük. Krisztus a bűn kiengesztelése mellett kiérdemelte az emberiség újra felvételét a kegyelmi rendbe. Az érdemszerzés lehetősége abból folyt, hogy önként és szabadon cselekedett, s az Atya kedvét találta áldozatában. Embersége számá-

ra kiérdemelte a teljes megdicsőülést a feltámadásban és mennybe-
menetelben s nevének felmagasztaltatását. Bár ezek a kiváltságok
megillették őt fiúi örökségként, de az érdem jogcímén is meg akarta
őket szerezni. Mint az emberiség közvetítője számunkra a megváltás
kegyelmeit eszközölte ki. Mindent azért kapunk, mert az ő népe va-
gyunk: „Az Atya Krisztusban megáldott bennünket minden meny-
nyei, lelki áldással. Benne választott ki a világ teremtése előtt, hogy
szentek és feddhetetlenek legyünk előtte. Szeretetből arra rendelt,
hogy fiaivá legyünk . . . benne van vére által szerzett megváltásunk,
bűneink bocsánata, kegyelme bőségének arányában” (Ef 1,3–7). Az-
óta mindent az ő érdemeire való hivatkozással várunk és kérünk az
Atyától.

A Megváltó megdicsőülése

Krisztus főpapi imájában ezt kérte az Atyától: „Dicsőíts meg en-
gem magadnál azzal a dicsőséggel, amelyben részem volt nálad, mi-
előtt a világ lett” (Jn 17,5). Az áldozat érvényességéhez tartozik az
elfogadás. A régi áldozatokat ismételni kellett, mert nem jött ilyen
felelet az égből. Az Újszövetségben sem lennének bizonyosak meg-
váltásunk felől, ha Isten továbbra is hallgat. De Isten megtörte a
sok ezer éves csendet. Azzal nyilatkozott a keresztdáldozat hatékony-
ságáról, hogy Krisztus testét megdicsőítette a feltámadásban és ki-
nyilvánította lelkének „pokolra szállását”. Ezzel jelezte, hogy azok-
nak az üdve is Krisztustól függ, akik előtte éltek.

1. Az Egyház kezdettől fogva beiktatta a hitvallásba ezt a tételt,
hogy „Krisztus *leszállott a poklokra*”, tehát úgy tekintette, mint so-
katmondó igazságot. Nem lehet ezt a tételt egyszerűen azzal elintéz-
ni, hogy az előtte meghalt jámbor lelkeknek megvitte a megváltás
örömhírét. Szentírási értelemben itt a Sheolról, a halottak birodal-
máról van szó. Szent Péter apostol 1. levelének ide vonatkozó részé-
ben (3,18) nem az ószövetségi igazakat említi, hanem azokat, „akik
Noé idejében hitetlenek voltak. Ezekkel akarja jelképezni minden
előző idő emberét.

Két igazságot kell itt meglátnunk. Egyik az, hogy Krisztus való-

ságos halállal halt meg, lelkileg ő is lement a Sheolba, a megholtak lelkének tartózkodási „helyére”. A másik igazság az, hogy oda is úgy ment, mint megváltó. Kereszthalála mindenkinek javára vált, mert az Atya irgalma abban ragyogott fel minden teremtmény előtt. Közelebbit nem mondhatunk arról, hogy milyen kegyelmi hatásban részesítette a megholtak lelkét, de biztos, hogy az isteni irgalom jelentős tettéről van szó. Már azért is, mert pl. a mennyei boldogság lehetősége egyáltalán Krisztus halálában és feltámadásában valósult meg.

2. Krisztus *feltámadásának* történeti igazolását az apostolok elsőrendű feladatnak tekintették: „Ha Krisztus nem támadt fel, hiába való a mi igehirdetésünk és hiábavaló a ti hitetek. Sőt még Isten hamis tanúinak is bizonyulunk, mert arról tanúskodunk, hogy Krisztust feltámasztotta, noha nem támasztotta fel... Ha Krisztus nem támadt fel, semmit sem ér a hitetek, mert még mindig bűnökben vagytok” (1 Kor 15,10–17). Szent Péter az Egyház megalakulásának első napjaiban mindig abból indul ki, hogy ők tanúi Krisztus feltámadásának (ApCsel 2,24; 3,15; 4,10; 4,20; 5,32 stb.).

Aki ilyen nyíltan beszél, annak kezében van a bizonyíték. Az apostolok vallást alapítanak Krisztus feltámadásának tényére. Tanításukat az a szegény és józan népréteg tette magáévá, amely a földi küzdelmekben vigasztalást és reményt keresett. Ezek az emberek személyesen ismerték Jézust, maguk is meggyőződtek haláláról. Könnyen leleplezték volna az apostolokat, ha a feltámadás kitalált mese lett volna.

Krisztus feltámadásának megvan a hitvédelmi jelentősége. A legtárgyilagosabb motívumot szolgáltatja ahhoz, hogy a kinyilatkoztatást el lehet és el kell hinnünk. Krisztus megmutatta, hogy halálával nem zárult le működése. Továbbra is él, megvan a hatalma tanításának érvényesítésére, ígéreteinek beváltására. Ő maga is feltámadásában látta a legnagyobb bizonyítékot küldetése mellett. Többször hivatkozott rá nyíltan és képekben. Ellenségei ismerték kijelentését, nyugtalanította őket, azért állítottak öröket a sírjához.

Az evangélisták csak azt mondják el, ami mellett emberek tanúskodtak. Igazolják Krisztus halálát, a sír üres voltát és a megjelenéseket. Mind a három esemény történeti igazság. Haláláról meggyő-

zódott Pilátus is és csak azután adott engedélyt a temetésre. A lándzsaszúrás különben is minden kétséget eloszlatott. Az üres sír tétele már a zsidók vezetői azzal igyekeztek gyengíteni, hogy az apostolok lopták el a holttestet, míg az örök aludtak. Ezt a kimagyarázkodást azonban senki sem vette komolyan. A megjelenések teljes bizonyosságot adnak a feltámadásról, ha Isten szemszögéből nézzük őket. Krisztus azelőtt sem akarta csodáival lehangolni az emberi szabadakaratot. Csak annyi jelet mutatott, ami elég az érdemszerző hithez. Az átlagos emberi elgondolás megkérdezi, miért nem jelent meg ellenségeinek, miért nem mutatta meg nekik győzelmét. Azért, mert nem akart kívánságaikhoz igazodni és hatalmát mint bíró is érvényesíteni tudja velük szemben. Ha eddigi csodáinak nem akartak hinni, ennek sem hittek volna. Különben is Krisztus a feltámadásban már átment a természetfölötti világba s ettől kezdve csak Egyházán keresztül szól az emberiséghez. Elsősorban apostolainak jelent meg mint minősített tanúknak, akiknek szaváért már előre felelősséget vállalt.

Az apostolok csak a feltámadás után kezdték megérteni Mesterüket. Meglátták benne a legnagyobb erő hordozóját. Aki győzedelmeskedik a halálon, azt nem lehet semmiféle hatalommal kiiktatni a történelemből. Ezért tartják első kötelességüknek, hogy a feltámadás mellett tanúskodjanak. Feltámadt testének tulajdonságai ezek: beöltözött a végleges megdicsőülés állapotába, megmaradt valóságos testnek, de nem volt alávetve a múló világ törvényeinek. Földi szemmel ellentéteket látunk benne és rajta. Tapintásra nyújtja tagjait, együtt eszik tanítványaival, mégis olyan, mint ha szellem volna. Zárt ajtókon át megjelenik és csak az látja, akinek megmutatja magát. Természetfölötti állapota két irányban mutatkozik: hatalma van a földi dolgok felett és a lélek szellemisége s az isteni dicsőség teljesen áthatja. Táplálékra nincs szüksége, csak azért veszi magához, hogy igazolja testének valóságát. Akarati elhatározással legyőzi a tér és az idő korlátait. Teste azonban továbbra is véges, nem követi istenségének mindenütt való jelenlétét.

Apostolaira azt a benyomást teszi, hogy ő a mennyei ember. Megjelenéseiben azonban nem mutatkozott meg teljes dicsőségben. Csak annyit mutat magából, amennyit közölni akar. Az isteni szeretet és

főnség teljes tükröződését csak az üdvözültek láthatják arcán. Egyéb-ként tanítványaival szemben ugyanolyan jóakaró barát, türelmes ta-nító és megbocsátó atya, mint előbb. Magán viseli a sebhelyeket, ál-doztatának jeleit. A sebek nem fájdalmasak többé, csak azt igazol-ják, hogy mindörökké feláldozott bárány marad.

Krisztus mint az emberiség feje támadt fel, mint a holtak közül az első (1 Kor 15,20). Ami őbenne végbement, az vár mindnyájunk-ra: „Ha Jézus, mint ahogy hisszük, meghalt és föltámadt, akkor Is-ten azokat is, akik Jézusban hunytak el, vele együtt feltámasztja” (1 Tesz 4,14). Krisztusban előttünk áll a bizonyíték, hogy a tagok át-alakulnak a fő képmására. Előbb azonban végig kell küzdenünk az életet és át kell mennünk a halálon. Isten így határozta meg az üdv-rend menetét.

A *mennybemenetel* nem jelent új állapotot vagy helyzetváltozást a feltámadt Krisztus számára. Embersége a feltámadásban egészen megkapta az Isten fiának kijáró dicsőséget és hatalmat. A húsvétot követő negyven napon át sincs földi tartózkodási helye. A természet-fölötti világból lép ki és mutatja meg magát. A mennybemenetel csak részletezi számunkra dicsőségét és hatalmát. Feltámadása után még bizonyítékokat adott maga mellett megjelenésével, az utolsó meg-jelenésben azonban tudtára adja apostolainak, hogy „fölmegy oda, ahol azelőtt volt” (Jn 14,3), s az Egyház számára megkezdődik a hit időszaka.

A Szentírás a mennybemenetelhez hozzáfűzi, hogy Jézus az Atya jobbán foglal helyet (Mk 16,16). Isten jobbjára a teljes megdicsőülés kifejezése. Mint ember, mint megváltó is uralkodik az Atyával együtt. Uralma természetfölötti, nem esik érzékeink alá, csak a hit-ben fogjuk fel. A mennybemenetel hitbeli jelentősége az, hogy Krisz-tus mint az emberiség feje ül az Atya jobbán. Ha a főpapot látjuk benne, vigasztal a tudat, hogy közvetítőnk a mennyei szentélyben szolgál. Ha királyi méltóságát szemléljük, bátorít a gondolat, hogy ő a leghatalmasabb pártfogó. Ha pedig az Egyház fejét látjuk benne, akkor megvan a biztosíték, hogy övéit is részesíti dicsőségében.

A KEGYELMI KÖZÖSSÉG KRISZTUSBAN

Az Isten országa

Krisztus nem hagy kétségben azíránt, hogy mennybemenetele után is aktív tényezője az üdvösség történetének. Nem csupán abban az értelemben, hogy az Egyház az ő tanítását adja tovább, az ő kegyelmét közvetíti és a tőle kapott hatalommal kormányoz. Hanem úgy is, hogy beszélhetünk valóságos jelenlétéről és hatásáról. Ilyen kijelentései vannak: „Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők. Aki bennem marad és én őbenne, az bő termést hoz” (Jn 15,5). „Veletek vagytok mindennap a világ végéig” (Mt 28,20). Pál apostol azt tanítja, hogy a hit és a kegyelem által Krisztus bennünk él (Róm 8,10; Gal 3,20; Ef 3,17), sőt az egész Egyház az ő teste, s ő mint fő élte azt a Szentlélek által. Krisztus tehát a hittörténet természetfölötti valósága. A megváltás teljes értelemben azt jelenti, hogy az ő élete folytatódik a megigazultakban. A vele való kapcsolatot ez a három fogalom fejezi ki: Isten országa, Isten népe, Krisztus egyháza.

Az eredeti szóhasználat szerint *Isten országa* alatt igazában uralmát kell értenünk, amit az emberek önként elfogadnak. Az uralom több, mint a jogi tekintély elismerése. Isten kiárasztja kegyelmi javait, megváltást hoz és az embert az örök élet részesévé teszi. A hívő mindezt elfogadja és lelkületét hozzáméri hivatásához. Máté evangélista következetesen a mennyek országáról beszél s ebben követi a zsidók nyelvezetét, akik Jahve nevét nem ejtették ki, hanem helyette Mennyeit, Magasságbelit mondtak.

Krisztus kijelenti, hogy vele az Isten országa elérkezett: „Az idő betelt: közel van az Isten országa. Térjetek meg és higgyetek az üd-

vösség jóhírében (Mk 1,15). Krisztus először is felülről lefelé képviseli Isten országát. Az Atya általa gyakorolja felségjogait. Azért öbenne kell hinni, az ő evangéliumát kell elfogadni, az ő kegyelmével kell töltekezni. Viszont alulról fölfelé is ő képviseli az Isten országát. Embersége szerint teljesen meghódol az Atya előtt, és ezt a hódolatot mint örök szövetséget az egész emberiség nevében vállalja. Személye és kegyelme a biztosíték, hogy az emberiség többé nem is fordulhat el Istentől.

A zsoltáros királyként üdvözli az eljövendő Megváltót, Isten örökségként adja neki a népeket (2. Zsolt). A megtestesülés híradásában is azt halljuk, hogy uralkodni fog és országának nem lesz vége (Lk 1,32). Krisztus bírái jelenlétében is követeli magának a királyi címet (Jn 18,37). Nyilvános működése alatt Emberfiának nevezi magát s ezzel utal Dán 7-re, ahol szintén a Messiás örök uralmáról van szó.

Ami a hatalom tartalmát illeti, benne megvan a teljes jog a törvényhozáshoz, az ítélet végrehajtásához. Uralkodásának célja az, hogy Isten dicsőségét, fenségét átadja az embereknek. „Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon” (Mt 20,28). „Azért jöttem, hogy életük legyen és bőségben legyen”. (Jn 10,10). Alattvalóinak megadja a hit világosságát, megszenteli őket, példát ad az önfeláldozó szeretetre és eljuttatja őket az élet végső értelméhez.

Országa természetfölötti, nem evilágból való: „Arra születtem és azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek az igazságról” (Jn 18,37). Uralma nem veszélyezteteti és nem teszi fölöslegessé a földi berendezkedést. Meghagyja és megszenteli mindazt, amit a természet-törvény követel, vagy amire jogot ad. Országa úgy terjeszkedik, hogy meghagyja a földi hatalmakat, azért nem lehet rá féltékenykedni. A megváltás áldásában a földi állam is részesül. Nem biztosítja ugyan örök fennmaradását, de hangoztatja a hatalom isteni eredetét és lelkiismeretben kötelezi az alattvalókat az engedelmességre.

Krisztus uralma tanúskodik az igazság mellett. Az igazság az a kinyilatkoztatás, hogy Isten törődik az emberrel, szereti a világot és Fiát adta érte. Krisztus a biztosíték Isten szeretete és gondviselése mellett. Nemcsak hirdette a szeretetet, hanem a gyűlöletre is szelídséggel válaszolt. Bizonyítani akarta, hogy Isten szeretetét az emberi

gonoszság sem tudja útjától eltéríteni. Igazolta, hogy a szeretet a legnagyobb hatalom, vele még a sátán fölött is győzelmet lehet aratni. Az elveket lerögzítette a Hegyi beszédben.

Isten országa itt van, de csak az lehet tagja, aki hallgat Krisztus szavára (Jn 18,37). A kinyilatkoztatás elfogadása a kegyelem műve: „Senki sem jöhet hozzám, ha csak az Atya nem vonzza” (Jn 6,42). Ezért kell az Atyához imádkoznunk, hogy jöjjön el az országa.

Az Egyház hirdeti, képviseli Isten országát, de határa túlterjed a szervezett egyházon. Tagja mindenki, aki bármilyen formában megkapta Krisztus kegyelmét. Ahol jóakarátú emberek lelkiismeretükre és a kegyelem indíttatására hallgatva az igazi értékeket munkálják, az emberi erényeket gyakorolják vagy bűnbánatot tartanak, ott Isten országa valósul. Kegyelmi teljességét azonban csak a más világon éri el. A földön együtt nő benne a búza és a konkoly. Krisztus előre látta, hogy a botrányok sem hiányzanak belőle. Erejét éppen az mutatja, hogy a külső és belső emésztő erők ellenére Isten terve szerint eléri célját.

Az Isten népe

A nép, a nemzet jelzi az emberek közös életformáját, nyelvét, kultúráját és közös eredetét. Befelé a tagokat áthatja az összetartozás és a felelősség tudata. Az Isten népe elnevezéssel már az Ószövetségben találkozunk. Itt a néphez való tartozásnak még külső jelei és követelményei vannak, de az alapvető meggyőződés az, hogy Isten kiválasztotta őket a messiási hit hordozására és az istentisztelet megvalósítására. Isten szövetséget köt velük, érezteti jelenlétét, de az egésznek csak előkészület jellege van. Nincs meg a vallási egyetemesség, azért fennáll a veszély, hogy a küldetést fölcserélik a nemzeti elkülönüléssel és az elbizakodottsággal. A próféták jövődőlésében már jelentkezik az új nép gondolata, amely egyetemes lesz és amely az örök szövetséget hordozza.

Az apostoli egyházat áthatja a tudat, hogy az Ószövetség megszűnt és megalakult Isten új népe: „Már nem vagytok idegenek és jövevények, hanem a szentek polgártársai és Isten házanépe” (Ef

2,12). Ezt a népet Isten a Fia vérén szerezte, nem kétoldalú tárgyalással. Szent Péter így foglalja össze a jövőndölések teljesülését: „Ti választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul lefoglalt nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdessétek, aki a sötétségből csodálatos világosságára hívott titeket” (1 Pét 2,9). A nép rendeltetése tehát hirdetni Isten dicsőségét. Ugyanez a gondolat csendül ki az Ef 1,5-ből és a Tit 2,14-ből: Isten arra rendelt, hogy jócselekedetekben buzgólkodó nép legyünk. A Zsid szerint pedig Isten népe úgy vándorol az örök haza felé, mint az ószövetségi nép ment az Ígért földje felé. De nem jelképekre tekint, hanem a megdicsőült Krisztusra, aki az égi szentélyben képviseli ügyét.

Az Újszövetségben Isten úgy nyilatkoztatta ki magát, hogy ő a szeretet (1 Jn 4,16), s mivel vele vagyunk közösségben, azért az Isten népe szeretetközösség, agape. A szeretet a főből sugároz a tagok felé, hiszen ő táplálja, gondolzza Egyházát, mint saját testét (Ef 5,29). A történelem folyamán az Isten népét ott kell keresni, ahol megvalósul az igazi szeretet. A II. Vatikáni Zsinatnak az Egyházzal szóló konstitúciójában megtaláljuk a felsorolást, hogy kik tartoznak Isten népéhez. Teljes joggal azok, akik hisznek Krisztusban, megkeresztelkednek és tagjai az egyházi közösségnek. Kevesebb szállal ugyan, de beletartoznak mindazok, akiket a hit és a keresztség Krisztushoz fűz, de saját hibájukon kívül nem tartoznak bele a szervezett egyházi közösségbe. A maguk módján ide kell sorolnunk azokat is, akik a ki nyilatkoztatás kellő ismerete nélkül csupán az egy Istenben hisznek, vagy akik ezt az egy Istent csak homályban és jelképeken keresztül keresik. Ahol megtalálható az igazság utáni vágy, a jóakarat és a szeretet gyakorlása, ott már Krisztus kegyelme működik, hiszen ezeket az erényeket az ember kitartóan a saját erejéből nem valósíthatja meg.

Az Isten népének ez az egyetemes szemlélete egybeesik azzal, amit előbb az általános és különleges üdvrendről mondtunk. A kereszténységre mint Isten népére az a feladat vár, hogy az Atyát Krisztus fősege alatt dicsőítsék meg a Szentlélekben. A többiek olyan fokban szolgálnak Istennek, amilyen fokot elér a hitbeli ismeretük.

Krisztus az Isten népére kiterjesztette a maga prófétai és papi kül-

detését. A keresztség mindenkit fölszentel arra, hogy részt vegyen az intézményes istentiszteletben. A hívőknek joguk van a szentségekhez járulni és az Egyház közösségében az áldozatot bemutatni. Az Isten népe befelé szervezett közösség. Krisztus maga alapított egyházi hierarchiát, de azzal a szándékkal, hogy a nagy lelki hatalom az odaadóbb szolgálat alapja legyen. A világi hívők általános papsága nem konkurencia a fölszentelt papság hivatalával. A hívő nép papi szerepe az élet struktúrájában van. Keresztény lelkületből fakadó munkájukkal oltárra tehetik az élet minden mozzanatát: a gyermekek nevelését, az irgalmasság cselekedeteit, egymás terhének viselését, a tudomány, technika, kultúra fejlesztését, a kenyérszerzés gondját vagy akár a szórakozás eszközeit.

A prófétai szerepet is az élet struktúrájában kell keresnünk. A hívők azzal tesznek tanúságot Krisztus mellett, hogy az evangélium szerint élnek. Az élet keretébe tartozik a családi és társadalmi kapcsolat, a munka, a társalgás, az önképzés, a szórakozás vagy a betegség. Minden helyzetben úgy kell viselkedniük, mint Krisztus küldötteinek, hogy környezetük leolvashassa róluk az evangélium üzenetét és erejét. Ehhez szükségük van vallási öntudatra és ismeretre. A világnézetileg sokrétű társadalomban csak az marad keresztény, aki megfelelő nagykorúságot ért el a hitben. Itt kell érvényesíteni mindazt, amit Krisztus a világ világosságáról és a föld sójáról mondott.

Krisztus egyháza

Az Egyház történeti kapcsolatban van Krisztussal, hiszen történetét hozzá vezeti vissza, mint alapítójához. Egyben kegyelmi kapcsolatról is beszélhetünk, mert Krisztus természetfölötti társaságként alapította egyházát. Felvértezte kegyelmi segítséggel, hogy alkalmas folytatója legyen megváltói működésének. Sőt úgy tekinti, mint saját misztikus testét.

Az Egyház krisztusi eredete bizonyításra szorul. Jelenleg több vallási közösség mondja magát krisztusi vallásnak. Annyit eleve föltételezhetünk, hogy Krisztus gondoskodott olyan vallási berendez-

kedésről, amely a kinyilatkoztatást sértetlenül megőrzi a történelem viharaiiban. Isten intézkedéseit semmiféle teremtet hatalom nem boríthatja fel. Az igaz vallás kérdésére feleletet kér a tudomány és az egyéni hit. A tudományos felelet vizsgálja Krisztus intézkedéseit, kimutatja a Katolikus Egyház időbeli elsőségét és jog szerinti illetékességét. A tudományos vizsgálódás előkészíti az utat az egyéni hit számára: meggyőződöm, hogy ésszerű módon tarthatom az Egyházat Krisztus műve folytatójának.

Egy vallás csak akkor nevezheti magát isteni eredetűnek, ha lényeges jegyei és értékei Istentől származnak. Az Egyházban évszázadokon át működő életerő nem találhatja meg másban magyarázatát, csak alapítójának emberfölötti akaratában. Az Egyház nem csupán közös névvel borítja be híveit, nem is valamilyen szenvedélyt állít érvényesülése középpontjába, hanem az egész ember meghódolását követeli Isten előtt. Ennek ellenére a kezdeti lendület nem merevedett meg. A Hegyi beszédért ma is milliók hoznak áldozatot. Krisztus egyénisége ma is vonzza az embereket. Az Egyház arca a vallási élet megnyilvánulásaiban lelhető fel: az istentisztelet gyakorlásában, a szentségek használatában, a bűnbánatban, az önnevelésben, a hit fenntartásában, a szeretet és más erények gyakorlásában. Emellett az apostoli szervezet megszakítatlan folytonosságban irányítja a hívők életét. Mindez azt mutatja, hogy az Egyház bölcsőjénél olyan egyéniség állott, akinek személyes hatása nem mosódott el az évszázadok távlatában.

Krisztusnak szándékában állt egyházat alapítani. Azzal kezdte tanítását, hogy Isten országát hirdeti. Ennek az országnak azonban szervezett keretet adott és annak kiépítését az apostolokra bízta.

Az Egyház alapítása

Az egyház elnevezés az Ószövetségből származik. A héber „qahal” gyülekezetet jelent, ahol Isten láthatatlanul elnököl népe fölött. A görögök hol eklézsiával, hol zsinagógával fordították le a szót. Az első keresztények zsinagógának mondták a zsidók vallási összefogását, a magukét eklézsiának. A közösség értékét a tagok számán ki-

vül főleg Krisztus jelenléte adja meg. Amikor felsoroljuk az Egyház alapítására irányuló mozzanatokot, meg kell emlékeznünk Krisztus jogi és kegyelmi intézkedéseiről.

Az emberi közösség alapításához elegendő a sokaság összehozása, megszervezése, a közös cél kijelölése és a tekintély felállítása. Az Egyház alapításához a tagokat még föl kell emelni a természetfölötti rendbe, tehát alapításának szerves része a megváltás és a Szentléleknek, a közösség lelkének elküldése.

Krisztus a követőit saját személyéhez kötötte. Azt is jelezte, hogy a kapcsolat bensőséges és kegyelmi lesz: „Aki teljesíti Atyám akaratát, az mind testvérem, nővérem és anyám” (Mt 12,50).

A sokaságot *természetfölötti célra* gyűjtötte közösségbe. El kell fogadniuk a hitet, meg kell keresztkedniük és gyakorolniuk kell az új lelkületet. A közösség egysége, hite és a szeretet gyakorlása tanúságtétel lesz a világ előtt.

Kijelölte a *hatalom* birtokosait is. Apostolait megtette tanítóknak, megosztotta velük bűnbocsátó hatalmát, az áldozatbemutatás hatalmát és megbízta őket, hogy az ő nevében oldjanak és kössenek, vagyis törvényeket alkossanak és azok megtartására kötelezzék híveiket. Megígérte nekik, hogy intézkedéseikben velük marad a világ végéig. A hierarchiát tehát maradtató intézménynak szánta. A hatalom fennmaradásának kérdését maguk az apostolok döntötték el, amikor az egyházak élére püspököket állítottak.

Krisztus Szent Péterben *főt rendelt* az Egyháznak. A Péter főségről szóló evangéliumi rész egyházalapító akaratának lerögzítése: „te Péter (szikla) vagy. Erre a sziklára építem egyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. Neked adom a mennyország (Isten országának) kulcsait, amit megkötsz a földön, megkötött lesz a mennyben is, amit feloldasz a földön, feloldott lesz a mennyben is” (Mt 16,18–19). Az új név az Istentől kapott szerepet jelenti. Hordozni fogja az Egyházat, biztosítani fogja egységét. Ő lesz a tekintély, akihez mindenkinek igazodnia kell. Főhatalma egyszersmind gondoskodás és szolgálat. Erre utalnak a szavak, amelyekkel véglegesen átadta a hatalmát: „Legeltesd bárányaimat, legeltesd juhaimat”.

Péter és az apostolok hatalma összefügg egymással. Krisztus való-

jában az apostoli kollégiumnak adta a hatalmat, de úgy, hogy Péter mint a testület feje maga is rendelkezik ezzel a hatalommal.

A Péternek adott főhatalom megmarad az Egyházban a világ végéig. Nem lett volna értelme annak, hogy Isten Péternek csak személyes kiváltságot adjon. Péter az Egyház sziklaalapja: hivatása addig tart, amíg az Egyház áll. Pásztorra addig van szükség, amíg a nyáj megmarad. A történelem folyamán a római pápán kívül senki sem tartotta magát Péter törvényes utódának. Történetileg biztos, hogy Péter Róma püspöke volt, ezért a mindenkori római püspök az Egyház látható feje.

Az Egyház alapításának lényeges mozzanata még az, hogy Krisztus a közösséget *fölemelte a természetfölötti rendbe*. A szentségek rendelkezésével megnyitotta számára a kegyelem forrását és a Szentlélek elküldésével éltető lelket adott neki. Az Egyház fennmaradása, hite, tetteje nem függ pusztán az ember képességétől, nincs kiszolgáltatva emberi szeszélynek. A Szentlélek úgy rányomja szellemi bélyegét, hogy tagjainak egyéni gyarlósága ellenére is meglátszik rajta az örök cél felé tartás.

A felsorolt szempontok nemcsak azt mutatják, hogy Krisztus Egyházat alapított, hanem azt is, hogy kezdettől fogva alkalmassá tette saját megváltó művének folytatására.

Az Egyház Krisztus titokzatos teste

Krisztus több ízben utalt rá, hogy általa és benne új vallási közösség keletkezik, amelynek tagjai hozzátartoznak és rajta keresztül kapják a kegyelmi javakat. Ezt a természetfölötti közösséget Szent Pál Krisztus titokzatos testének, sőt Krisztus „teljességének” nevezi. Az Egyház nélkül Krisztus mint főpap és megváltó nem lenne teljes, nem volna hely, ahol gyakorolja közvetítő szerepét és uralmát. Viszont így Krisztus nem lehet a múlté: Egyházában állandóan él és működik.

Szent Pál csak Krisztus testéről és tagjairól beszél. A misztikus jelzőt később adták hozzá, hogy jelöljék a tagok kegyelmi kapcsolatát. Az Egyház tehát nem egyszerű jogi vagy erkölcsi közösség,

ahol a tagokat csak a tekintély és a közös cél tartja egybe. A főhöz és egymáshoz fűző kötelék kegyelmi, misztikus. A misztikus egység azonban nem teszi fölöslegessé a jogi szervezetet és tekintélyt.

A misztikus test tagságát a hitben éljük át. Mivel az Egyház Krisztus teste, azért az Istent képviseli a földön. Nem azonos módon, mint Krisztus, csak hasonlóság szerint. Istennek minden kinyilatkozása egyúttal elrejtőzés. Krisztusban megmutatta magát, de el is rejtőzött a test korlátai mögé. Az Egyházban is megnyilatkozik, de az Egyház emberi arca még jobban eltakarja. Emberi arculatán valóban vannak gyarló vonások, hiszen tagjai és vezetői esendő emberek. Mégis Krisztus kegyelmeit hordozza, és általa valósul meg a világ megszentelése.

Szent Pál nem ad rendszeres tanítást az Egyházról, csak gyakorlati kérdések nyomán utal misztériumjellegére. Ilyen kijelentései vannak: „Isten nagyszerű erejének hatását Krisztuson mutatta meg, amikor a halálból feltámasztotta és a mennyben jobbra ültette . . . Mindent lába alá vetett és megtette őt az Egyház fejének: ez az ő teste és teljessége annak, aki mindent mindenben betölt” (Ef 1,19–23). A természetfölötti egybetartozásnak erkölcsi követelményei vannak: „Viseljétek el egymást szeretettel. Törekedjétek arra, hogy a béke kötelékében fenntartsátok a lelki egységet. Egy a test és egy a lélek, mint ahogy hivatástok is egy reményre szól. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség” (Ef 4,3–4). Az Egyház egységének tehát kegyelmi biztosítékai vannak. Mint élő közösség a természetfölötti élet jelenségei árán gyarapszik. A tagok különféle adományokat és megbízásokat kapnak a közösség javára. A tagok egybetartozása az alapja annak, hogy érdemeiket felajánlhatják egymásért és a közösségért: „Örömet szenvedek értetek és testemben kiegészítem azt, ami hiányzik Krisztus szenvedéséből testének, az Egyháznak javára” (Kol 1,24). A hívőt a keresztség oltja be Krisztusba. A titokzatos test tehát a hitben és a szentségek használatával gyarapszik.

Az apostol kijelentései mutatják, hogy az Egyháznak misztériumjellege van, vagyis természetfölötti társaság. Földi emberekből áll, akik a világhoz vannak kötve, természetes életüket élik, Krisztuson keresztül mégis beletartoznak a Szentháromság belső életkörébe. Ezért tudja Isten uralmát, szeretetét, dicsőségét képviselni a földön.

Mindez nem megy zökkenő nélkül. A történelmi időre megmarad a gonosz lélek befolyása és a természet vak erőinek tombolása. Különbözőleg legtöbbször azt látjuk, hogy az Egyház a vesztes fél. A hívőnek tudnia kell, hogy az Egyház Krisztusnak a földi életét folytatja, nem mennyei életét. A feltámadás erői benne vannak, de egyelőre rejtve működnek.

A titokzatos test élete

Az Egyház kegyelmi életéről Krisztus mint fő gondoskodik. Főszéki szerepét megdicsőült állapotában tölti be. Az Egyházhoz való viszonyát nem lehet egyszerűen a fej és a test kölcsönhatásából magyarázni. A tagok megmaradnak szabadakaratú lényeknek. Az Egyház a megváltás rendjében lett Krisztus teljessége, nem valamilyen élet-tani szempontból. Fő nélkül az Egyháznak nem volna kegyelmi életforrása, viszont neki mint Megváltónak az Egyház nélkül nem lenne működési tere. Az Egyház mindent Krisztustól kap, szerepe mégsem passzív elfogadás. Az Egyházat Krisztus saját művének végrehajtójává tette. A hierarchia az ő küldetését folytatja, az istentisztelet az ő hódolatának állandósítása, az igehirdetés az ő tanítását adja tovább, a szentségek az ő kegyelmét közvetítik. A hívő a hit és a keresztség által Krisztusba öltözik (Gal 3,27). Ő maga gondoskodott arról, hogy a kegyelmi tartalom külsőleg cselekedetekben megnyilvánuljon: „Aki bennem marad és én őbenne, az bő termést hoz” (Jn 15,5). Krisztus a tér és időbeli különbség ellenére kapcsolatban marad testének tagjaival. A Szentlélek által hidalja át az űrt, ami a mennyben élő embersége és a földön élő Egyháza között van.

A Szentlélek és az Egyház viszonyát úgy fejezhetjük ki, hogy ő a titokzatos test lelke. A test és a lélek kapcsolatát itt csak hasonlósági értelemben alkalmazhatjuk. A Szentlélek az Egyházat, illetőleg tagjait nem veszi fel saját személyes egységébe. A Szentírás csak ilyen kifejezéseket használ: az Atya más vigasztalót küld nektek, a Szentlélek veletek marad stb. A Szentlélek tehát nem azonosítja magát annyira az Egyház tagjaival, hogy egyes cselekedetükért felelősséget vállalna. De meggyőző bennünket Isten gyermeki méltóságunkról,

megtanít imádkozni és irányítja az Egyház hitét, közszellemét. Jelenléte miatt az Egyház megmarad az üdvösség eszközének az egész emberiség javára. Jelenléte tapasztalatilag nem mutatható ki, de a hitben bizonyosságot szerezhetünk róla. Az evangéliumi tanítás következetessége, az Egyház egysége, az erkölcsi törvények változatlan-sága és a szeretet gyakorlása több, mint amire az emberi közösség magától képes volna.

Az Egyház tévedhetetlensége

Az Ószövetségben Isten tervei még nyitva álltak. Senki sem tudta, mi lesz a végleges válasz az ember bűncire és imáira. A választ Krisztus hozta meg az Atya irgalmának hirdetésével és a megváltás véghezvitelével. A végleges felelet után már csak a kinyilatkoztatás őrzéséről, értelmezéséről, és az életben való megvalósításáról kell gondoskodni. A Megváltóban Isten magát adta az emberiségnek, tehát kell lenni egy szervnek, amely őt hordozza. Ez az Egyház. Így foglalhatjuk össze lényegét: „Az Egyház az a hierarchikusan rendezett, egyetemes, kegyelmi közösség, amely Krisztusban és Krisztus által, egységben a Szentlélekkel megadja az Atyának a teljes megdicsőítést, az embereknek és a világnak pedig közvetíti a kinyilatkoztatott igazságot és üdvösséget” (Holböck: *Mysterium der Kirche*, I, 234).

Krisztust és a megváltás misztériumát az egész Egyház tükrözi, mint misztikus test. Krisztus azonban papi, tanítói és kormányzói küldetésének különleges gyakorlására apostolokat választott ki s őket külön jogi és kegyelmi megbízatással látta el. Péter vezetésével ők alkották az Egyház tanító és kormányzó hivatalát. Az ő utódai a mindenkor-i pápa és püspökök. Krisztus szerves testületnek akarta őket, ezért a püspöki hatalom gyakorlásának előfeltétele a testületbe való tartozás a felszentelés és a fővel való kapcsolat által.

Az egyházi tanítóhivatal élő személyekből áll s Krisztus jóátállása arra való, hogy ne váljanak a holt betű eszközévé. A Szentírás betűje és a hagyomány tanítása bennük elevenedik meg. A tanítóhivatal tanít, vagyis magyarázza, igazolja a hitet, tanúskodik a kinyilat-

koztatás ténye mellett, követeli annak elfogadását, kifejti a titkokat és bírói tisztében ítélkezik a vitás tételek fölött. Krisztus saját tekintélyét kölcsönözte neki: „Aki titeket hallgat, engem hallgat” (Lk 10,16). A Szentlelket úgy küldte el, mint az igazság Lelkét (Jn 15,26), ezért a tanítóhivatal igazi vallási tekintéllyel és a teljes megbízhatóság igényével működik. Ha a pápa és a püspökök zsinatra összegyűlve tanítanak, vagy az Egyház mindennapi életében, egybehangzó tanításuk mentes a tévedéstől. A pápa mint Péter utóda külön is megkapta a tekintélyi és tévedhetetlen tanítás kiváltságát. Péter ígéretet kapott, hogy a pokol kapui sem vesznek erőt rajta s Krisztus külön imádkozott érte, hogy „ne fogyatkozzék meg a hite és legyen testvérei megerősítője” (Lk 22,32). A pápa akkor tévedhetetlen, ha „ex cathedra” szól, vagyis mint az Egyház legfőbb tanítója minden-
kire kötelezően kihirdet valamilyen hit- és erkölcsstani tételt.

A tévedhetetlenség terjedelmére vonatkozólag ezt mondhatjuk: A tanítóhivatal teljes bizonyossággal felismeri mindazt, ami kifejezetten vagy burkoltan benne van a kinyilatkoztatás forrásaiban. A felismerés az Egyház életében megy végbe, mint a tanítás szerves kibontakozásának tudatosítása. Tévedés nélkül szűri le a következtetéseket a kinyilatkoztatott tételekből. Ugyancsak tévedhetetlen az úgynevezett dogmatikai tények felismerésében, pl. egy konkrét vallási szöveg értelmezésében, a zsinat jogosságának, a pápa megválasztásának hitelességében stb.

A tévedhetetlenség adománya sem a hívő egyházat, sem a tanítóhivatalt nem mentesíti az igazság keresésétől és küzdelmes megtalálásától. Sőt nem mentesíti az Egyházat attól sem, hogy az ellenvélemények sokáig késleltessék egy-egy tétel egyetemes elfogadását. Isten az üdvrendet is az emberi fejlődés menetébe állította bele. Krisztus meghozta a mustármagot, abba mindent belesűrített, de a fának lassan kell kibontakozni belőle. Az igazság itt van, mégis keresni kell. A földi célokba, az érzéki javakba való beletemetkezés, a nemtörődömség, a kevélység, a szellemi javak bizonytalan messze-sége nehezíti a kibontakozást.

Az Egyház az emberiség üdvössége

„Nincs semmi ítéletre méltó azokban, akik Krisztus Jézusban élnek” – mondja az apostol (Róm 8,1). A kijelentés azokra vonatkozik, akiket a hit és a keresztség beolt Krisztus misztikus testébe. A megigazulás teljes, de a földi életben elveszíthető. Tehát aki Krisztust birtokolja, az üdvösséget birtokolja. Két kérdést kell itt tisztáznunk: az Egyház valóban az üdvösség eszköze-e, és hogy az üdvösség csak az Egyházon keresztül érhető-e el.

Krisztus az örök élet jutalmát ígérte annak, aki hisz benne és őt követi. Jutalmát adhatná közvetlenül, de közbeiktatta az Egyházat, saját misztikus testét, hogy az emberek által és benne részesüljenek a megváltás gyümölcseiben. A történeti Krisztustól térben és időben távol eső emberek csak valaminek a közbejöttével juthatnak vele kapcsolatba. A távolságot áthidalja az Egyház igehirdetése és kegyelemközvetítése a szentségek által. Ezekben megelevenedik a megváltás misztériuma. Az Egyház tehát igazában nem Krisztus és az emberek között közvetít, hanem teljessé teszi Krisztus közvetítését. Alkalmazza azokat a módokat, amelyeket ő rendelt a természetfölötti élet megszerzésére. Az Egyház igehirdetésén és szentségein keresztül maga Krisztus gyűjti meg az isteni természetben való részesedés tűzét. A testnek minden életnyilvánulása a főtől függ.

A másik kérdés az, hogy az Egyház az üdvösség egyetlen eszköze, Krisztus az út, az igazság és az élet, csak rajta keresztül érhetjük el az Atyát. Ő az Egyház feje és az Egyházon keresztül működik Halála és feltámadása mint a megváltás misztériuma az Egyház szentségeiben elevenedik meg. Az Egyház tehát az üdvösség egyetlen hivatalos eszköze. Másrészt viszont a Szentírásban előttünk áll Isten egyetemes üdvözítő akarata (1 Tim 2,4). Ő senkit hibáján kívül nem vet kárhozatra. Már előbb láttuk, hogy Isten országának és Isten népének köre messzebb terjed, mint a szervezett Egyház. Az Isten népébe beletartozik mindenki, aki őszintén keresi az Istent és lelki ismeretére hallgatva szolgálja az erkölcsi rendet. Aki kegyelmet kap, az Krisztushoz tartozik, ő pedig mint az Egyház feje osztogat minden kegyelmet. Aki tehát bárhol a világon megigazul, az az Egyház kegyelmeit kapja s valamiképpen hozzá tartozik. Ilyen értelemben

igaz, hogy az Egyházon kívül nincs üdvösség. De itt az Egyház kegyelmi keretére kell gondolnunk, nem jogi szervezetére. Az Egyház mint intézmény szervezett, zárt egység. Mint ilyen külsőleg is megkülönbözteti tagjait és ebben a zárt egységben köteles hirdetni a teljes kinyilatkoztatást. Kegyelemileg azonban az Egyház nyitva áll minden ember és az egész világ felé: magáénak vall mindenkit, aki őszintén keresi és szolgálja az Istent.

Mária az üdvösség történetében

Az Ige olyan módot választott a köztünk való megjelenésre, amelyből kiviláglik, hogy egészen közénk tartozik és egészen hasonló hozzáunk. Emberi anyától született s ebben a születésben vette magára az emberi testet és lelket. Így az emberiségnek egyik tagjával egészen különleges kapcsolatba kerül: az anyjának nevezhette magát, mert emberi életét kapta tőle. Az anyaság az élettani kapcsolaton túlmenőleg különleges személyi méltóságot és magatartást jelent gyermekével szemben. A megtestesült Isten nem akarta függetleníteni magát ennek az értéknek elismerésétől. Azzal is megváltónak mutatta magát, hogy beilleszkedett az általános emberi értékelésbe és anyját megdicsőítette. De olyan módon, hogy azzal senkinek az irigységét nem keltette föl. Mária minden kiváltsága Istennek és a megváltásnak a szolgálatában állott, illetőleg hitünk erősítésének motívuma lett.

Máriát az az örök isteni végzés választotta Krisztus anyjává, amely intézkedett a második isteni személy megtestesüléséről. Anyasága tehát eredetében és rendeltetésében egészen természetfölötti. S mivel a legerősebb személyes kapcsolatot és egyben szeretetkapcsolat jelenti az isteni személlyel, minden emberi mértéket felülmúló kegyelmi tartama van. A kiválasztás és annak elfogadása szükségszerűen megszentelte Máriát. A kinyilatkoztatás valóban tanítja, hogy mentes volt az eredeti bűntől és minden személyes bűntől. Az angyal „kegyelemmel teljesnek” mondja (Lk 1,28) és az Egyház rávonatkoztatta a Gen 3,15 jóvendölését, amely szerint „az aszszony és ivadéka” teljes győzelmet arat a kísértő gonosz lélek fölött.

Ez a kegyelmi kiváltság nem csorbítja Krisztus egyetemes megváltói tisztét. Mária is alá volt vetve az eredeti bűn kényszerének és a megváltás szükségességének. De ő olyan tökéletes formában kapta a megváltás kegyelmeit, hogy maga az eredeti bűn nem szállt rá. Fogantatásának első pillanatától birtoka volt a kegyelmi állapot és egyben mentes maradt az eredeti bűn következményétől, természetének belső elesettségétől. Egész lélekkel tudott a jó felé fordulni, szeretetének lendületét a rendetlen ösztönös vágyak nem törhették meg.

Mária szabadon vállalta a Megváltó anyjának szerepét, mégsem szabad azt gondolnunk, hogy a megváltáshoz vezető út az ő beleegyezésével nyílt meg. Isten előre látta elhatározását, illetőleg csalatkozhatatlanul vezette rá kegyelmével. Mária az Isten Fiának tudta Krisztust és egyben a saját fiának. Annyit bizonyára felfogott kilétéről, amennyit az ószövetségi Szentírás a Messiásról mondott. Nem tételezhetjük föl, hogy Isten neki külön kinyilatkoztatta a Szentháromság titkát. A megváltás misztériumát és Krisztusnak az Atyával való egylényegűségét valószínűleg ő is csak a Szentlélek eljövetele után fogta fel, az Egyház hitének a világosságában.

Az újszövetségi Szentírás élénk tárja az apostoli Egyház meggyőződését arról, hogy az örök Ige szűzi fogantatásban vette fel testét Máriától (Lk 1,35–38; Mt 1,18–24). A megtestesülés végbemehetett volna úgy is, hogy embersége szerint valódi házasságból születik. Így azonban jobban kidomborodik a megváltás ajánkéjellege és ingyenessége. Úgy látszik Isten atyaságának teljes kinyilatkoztatásához is hozzátartozott, hogy a Fiú a mennyei Atyán kívül senkit ne valljon igazi értelemben atyjának. Mária szüzességét az Egyház teljes értelemben veszi, azaz mindvégig szűz maradt. Erénye nem volt különleges küzdelem eredménye, hiszen természetének benső harmóniája és a kegyelem teljessége miatt személyes elhatározását ösztönös természete is követte. József pedig, amikor kinyilatkoztatást kapott Mária títokáról, a kegyelmi segítséget is meghapta az isteni misztérium tiszteltben tartásához. Akiket pedig a Szentírás „Jézus testvéreiként” emleget (Mk 6,3; Gal 1,19), azokról éppen a Szentírásból kimutatható, hogy a „másik Máriának” és Kleofásnak a fia (Mk 15,40; Lk 24,9; Jn 19,25), tehát Jézusnak legfőljebb unokatestvérei. A törzsi szervezetben különben is minden férfirokon „testvérnek” számít.

Mária minden kegyelmi megvilágosítás ellenére is a hit homályában élt. Földi zárandók volt és élete a küzdelmes érdemszerzés időszakára maradt. A gondviselés titkos útjait és a megváltásnak emberileg érthetetlen mozzanatait hittel kellett fogadnia. De hite soha meg nem fogyatkozott. A föltétlen odaadást megőrizte egészen a keresztútig, s ott egészen belekapcsolódott Krisztus áldozatába. A szeretet állandóan növekedett benne s ennek arányában gyarapodtak érdemei is. Kegyelmi kiváltságainak betetőzése az volt, hogy földi életének végén Isten testével együtt fölvitte a mennybe. Mária mennybevitelét, azaz testének és lelkének teljes megdicsőülését az Egyház hittételként tanítja. Ha figyelembe vesszük, hogy Krisztus a halált, mint az önátadás kifejezését és mint érdemszerző cselekedetet megtette a megváltás eszközének, akkor elgondolhatjuk, hogy Mária is követte őt ezen az úton, annak ellenére, hogy kiváltsága miatt a halál büntetésjellege nem vonatkozott rá. Eltávozása tehát lehetett valóságos halál és feltámadás.

„Mária engedelmessége, hite, reménye és lángoló szeretete által különleges módon közreműködött az Üdvözítő munkájában a lelkek természetfölötti életének helyreállítására. Emiatt lett anyánk a kegyelem rendjében . . . Mennybevétele után sem vált meg ettől az üdvös feladatától, hanem folytatja: sokszoros közbenjárásával kieszközli nekünk az örök üdvösség ajándékait. Anyai szeretetével gondoskodik Fiának testvéreiről, akik még zárandók, sok veszedelemben és szorongatásban vannak, amíg el nem érkeznek a boldog hazába” (II. Vat. zs., Az Egyházzal szóló const. 62). Mária közvetítő szerepe azonban egészen alá van rendelve Krisztus egyetemes közvetítésének. Ahogy Krisztus papságában különböző fokban részesedik a fölszentelt papság és a hívő nép, úgy közvetítő szerepébe is fölvette misztikus testének tagjait, Mária azonban anyasága miatt különleges szerepet kapott. Ezért tisztelete tulajdonképpen a Krisztushoz való ragaszkodásnak a megvallása.

Mária alakja és közbenjárása az Isten népe közösségének bensőséges családias vonást kölcsönöz. Benne bizonyítékot kaptunk arról, hogy Isten tud emberi módon is érezni és hogy akkor is szeretettel vezet bennünket a tökéletesedés felé, amikor a megpróbáltatások útját járjuk.

RÉSZESEDÉS KRISZTUS ÉLETÉBEN

A kegyelem

Krisztus ilyen kijelentésekkel világította meg jövetelének célját: „azért jöttem, hogy életük legyen és bőségben legyen” (Jn 10,10). „Maradatok bennem, akkor én is bennetek maradok” (Jn 15,4). „Amint engem küldött az élő Atya és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, énáltalam él” (Jn 6,57). Az apostol pedig arról tudósít, hogy Krisztus a Szentlélek kiárasztásával kapcsolja magához a hívőt (Róm 8,9). Valamiképpen saját életét osztja meg vele. A misztikus test tagja részesedik a fő állapotában. A legteljesebb megszentelést Krisztus embersége kapta, amikor felvételt nyert az Ige személyes egységébe. Ő a mintaképe és a forrása minden megszentelőedésnek.

A kegyelem létrejöttét így gondolhatjuk el: A Szentháromság élete egy és oszthatatlan. Jézus Krisztus embersége ebben részesedik. Ő mint Fiú az Atya felségjogait gyakorolja a Szentlélek által. Ezért megvan a lehetősége, hogy istenemberi életét magáéhoz hasonló formában kiterjessze másokra. A kegyelem először Isten jóindulatát, szeretetét jelenti, amellyel az ember felé fordul. Ahhoz azonban, hogy az ember felfogja és befogadja közeledését, nem elég a természetes képesség. Isten maga tesz képessé arra, hogy őt hordozzuk, hogy a hitben és szeretetben feléje nézzünk. Ez az adomány átemeli az embert a természetfölötti létrendbe, Isten gyermekévé teszi. Krisztus érdemeiből és rajta keresztül kapjuk, hiszen „mindnyájan az ő teljességéből merítünk” (Jn 1,16).

A Szentírás új teremtménynek nevezi a megigazult embert. (2 Kor

5,17). A kegyelem természetes kibontakozás és fejlődés útján nem érthető el, nem is lehet előzetes cselekedetekkel kiérdemelni. Isten ingyenes elhatározással nyújtja. Erre utal az apostol: „kegyelemből üdvözültetek a hit által s ez nem a magatok érdeme, hanem Isten ajándéka. Nem tetteiteknek köszönhetitek a megigazulást, s így senki sem dicsekedhet” (Ef 2,8).

A kegyelem az egységes isteni életben való részesedés. Hatásaiban azonban sokrétű. A megszentelő kegyelemnél arra az adományra gondolunk, amit Isten az egyéni üdvösség érdekében ad és ami által gyermekévé fogad. A segítő kegyelmet az egyes cselekedetekhez kapjuk. Benne van az értelem megvilágosítása, az akarat erősítése, a bűnre hajló természet gyógyítása.

A kegyelem természetfölöttisége azt jelenti, hogy a természetnek nem jár ki, túlterjed képességein, magától nem érhetné el. Konkrétan kifejezve: az ember magától nem válhat Isten gyermekévé, nem szabadulhat meg a bűntől, nem felelhet a kinyilatkoztatásra hittel, reménnyel, szeretettel. Másrészről viszont a kegyelem nem idegen a természet számára, nem köti gúzsba. A teremtmény nyitva áll a Teremtő felé, képes elviselni és befogadni mindazt, amit tenni vagy közölni akar vele. Isten nem rontja le műveit, hanem tökéletesíti. Ha pedig arra gondolunk, hogy a kegyelem valójában nem más, mint Jézus Krisztusnak, a megtestesült Igének az istenemberi létmódja, akkor még közelebbi „rokonságot” találhatunk az emberi természet és a kegyelem között.

Vegyük figyelembe ezt a három megállapítást: A Fiú a Szentháromságban az Atya egylényegű képe, hiszen az Atya benne mondja ki magát lényeg szerint és isteni módon. Valamilyen módon a világegyetem is Isten képe, mivel a világ a tér és az idő adottságai között Isten tökéletességét tükrözi. Tehát megállapíthatjuk, hogy az Atya a világban természetes módon mondja ki magát. Krisztus embersége a kettő között áll: a teremtettséghez tartozik, de az isteni személy hordozza a létben. Őbenne az Atya kegyelmileg mondja ki magát. Krisztus embersége mégis azonos a mi emberi természetünkkel. Az emberi természetnek tehát van olyan létmódja, amely egészen kegyelmi, egészen Istenre irányul. Ha erre gondolunk, akkor állapíthatjuk meg, hogy az emberben már eleve van valami „rokonság”,

valamilyen alapvető befogadóképesség a kegyelemre. Csak így válhat a kegyelmi állapot tökéletesedéssé és boldogsággá.

A kegyelmi adomány nem esik érzékeink alá. Senki nem állíthatja a tapasztalat bizonyosságával, hogy megkapta az istenfiúság adományát, a megigazulást. Mégsem vagyunk teljes bizonytalanságban. Igaz, hogy az apostolnak van ilyen felhívása: Félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket (Fil 2,12), s azt is állítja, hogy lelünk állapotáról csak Isten mondhat ítéletet (1 Kor 4,4). De tanítja, hogy a Szentlélek ébren tartja bennünk az istengyermeki öntudatot (Róm 8,16; Gal 4,6). A hitben és a szeretetben tehát kapunk olyan erkölcsi bizonyosságot, hogy bizalommal tekintsünk Istenre mint atyára.

A mindennapi tapasztalat alapján hajlandók vagyunk azt állítani, hogy ez az élet sokkal inkább a bűn képét tárja elénk, mint a kegyelemét. Sok benne az ösztönösség, anyagiasság, kényelmesség, kevélység, durvaság, jellemtelenség. Sőt a démoni vonás akárhányszor ijesztővé válik. Mégis gondolkodásra késztet az, hogy a rossznak a látzólagos állandó túlkapása ellenére az erkölcsi értékek nem vesztek ki az emberiség életéből. Sőt minden korban találkozunk az igazság keresésével, bűnbánattal, türelemmel, önfeláldozással és szeretetből fakadó kölcsönös segítséssel. A józanabb megállapítás tehát inkább az, hogy a földi élet a küzdelem képét mutatja. Az egyes emberben és az egész emberiségben egymást váltja a bűn és az erény. A kegyelem hatását nem az emberek anyakönyvi hovatartozásában kell keresni, hanem életnyilvánulásukban. Ahol jóra irányuló törekvéssel találkozunk, ahol az emberek fájlalják mulasztásaikat, ahol együttérző készséggel tekintenek egymásra és ahol szóban és tettben kifejezik hódolatukat az istenség előtt, ott már biztosra vehetjük a kegyelem fuvallatát. Isten éppen az ilyen természetfölötti hatással gondoskodik arról, hogy országa mindenütt valósuljon és az ő népe, amely segítségül hívja a nevét, tanúságot tegyen mellette.

Krisztus élete bennünk

A kegyelmet átfogó kifejezéssel úgy határozhatnánk meg, hogy az Isten személyes közelségének és szeretetének természetfölötti hatása bennünk. Jogilag fogadott gyermekké tesz, a lét síkján pedig hozzásegít az istengyermeki élethez. Nem gépiesen, hanem szabadakaratunk és bukdácsoló természetünk meghagyásával. A kegyelmi állapotot a hitben át kell élni, gazdagságát meg kell ismerni, hogy természetünket és viselkedésünket hozzá idomíthassuk. Azért a Szentírás vigyáz rá, hogy ne csak úgy mutassa be mint szellemi világosságot és erőt, hanem mint az isteni személyekkel fennálló eleven kapcsolatot. A leggyakrabban azt a szempontot emeli ki, hogy a kegyelem révén Krisztus életében részesedünk.

Krisztus az Egyháznak mint misztikus testnek az életét a szőlőtő és a szőlővesszők képével jellemezte (Jn 15,5). A vele való kapcsolat a természetfölötti érdemszerzés, a céltudatos keresztény élet biztosítéka. Aki őbenne marad, az bő gyümölcsöt hoz. Nem földi sikerekre gondol, hanem Isten országának örök javaira. Az ő segítségével az ember kialakíthatja Isten országát magában és a külvilágban.

Krisztus nem biológiai értelemben osztja meg velünk életét, de nem is átvitt értelmű hasonlatról van szó. A természetfölötti hatás a szellemi élet valóságos rezdülése, amely az embert egész személyiségében érinti, mint gondolkodó, érző és cselekvő egyént.

Pál apostol többféle kifejezést használ, de mindegyiknek az a jelentése, hogy a *fő benne van a tagokban*, a tagok a főben: „Ti nem a test, hanem a lélek szerint éltek, ha valóban Krisztus Lelke lakik bennetek . . . Ha Krisztus bennetek van, a test ugyan halandó marad a bűn miatt, de a lélek él a megigazulás következtében” (Róm 8,9). Máskor így imádkozik híveiért: „Isten adja meg nektek dicsőségének gazdasága szerint, hogy Lelke által megerősödjetek benső emberré, hogy a hittel Krisztus lakjék szívetekben” (Ef 3,16). Magáról pedig így ír: „Élek ugyan, de nem én, hanem Krisztus él bennem. Amennyiben most testben élek, Isten Fiának hitében élek” (Gal 2,20). Mivel a kegyelem személyes szellemi kapcsolatot teremt, azért a hívő öntudatát is áthatja. Krisztus jelenléte, ereje, ösztönzése tudatos élménnyé válik.

A kegyelem révén *mi is benne vagyunk Krisztusban*: „Úgy tekintétek magatokat, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek Istennek Jézus Krisztusban” (Róm 6,11). A keresztség által az ember beöltözik Krisztusba: „Isten fiai vagytok mindnyájan, a Jézus Krisztusba vetett hit által. Hiszen mindnyájan, akik megkeresztelkedtetek Krisztusban, Krisztust öltöttétek magatokra” (Gal 3,27). A keresztség víz ruha módjára körülveszi az embert és kegyelmi hatásként megadja neki a feltámadt Krisztus kegyelmi képét. A kifejezés mélyén az van, hogy a kegyelem beiktat az Isten családjába. Éppen azért válunk Isten gyermekeivé, mert Krisztus hasonlóságának vonásait kapjuk. Az erkölcsi kötelezettség az, hogy átvegyük gondolatvilágát: „Mivel uratoknak ismertétek el Jézus Krisztust, éljétek is benne” (Kol 2,6).

Bár Krisztus valószínű ember, kegyelmi jelenléte mégis szellemi, dinamikus jelenlét. Nem úgy van jelen, mint az oltáriszentségben, nem is úgy, mint egy megismert igazság, hanem természetfölötti módon. A hitbeli ismeret hozza létre jelenlétét. Krisztus nem szellemi légkör, hanem személy, s ezt kegyelmi jelenlétében is érezteti. Ígéri, hogy aki megtartja parancsait, annak „kinyilatkoztatja magát” (Jn 14,21).

A kegyelemnek ez a szemlélete megvilágítja, hogy Krisztus valószínű közvetítő. Az ember őbenne találkozik az Istennel, rajta keresztül ölti magára az isteni élet vonásait. Nem úgy közvetít, hogy egyiktől megy a másikhoz és összehangolja érdekeiket. Mint Isten egyesíti magával az embert, és az érdekek az ő személyében cserélődnek ki. Aki neki mint főnek tagja, az már az Istené és megvalósul benne az Isten országa.

A megigazulásban mindezt készen kapjuk, mint adományt és követelményt. De megmarad természetünk szabadsága, állhatatlansága és megmaradnak a kísértések. A kegyelem nem teszi fölöslegessé az egyéni döntést és a türelmes kitartást. Ha ez alábbhagy, a kegyelmet el lehet veszíteni. A Krisztushoz való hasonlóság foka függ az egyéni közreműködéstől is.

Az ember a Szentlélek temploma

Az Ószövetségben Isten lelke ritka kiadásáiban történeti feladatokra képesítette a kiválasztott személyeket. Az Újszövetségben ő az üdvösség szerzője és munkálója. A Szentlélek a testi embert lelki emberré teszi. Kiszabadítja az ösztön szolgaságából és felékesíti a lélek gyümölcseivel: szeretettel, örömmel, békességgel, türelemmel, önmegtartóztatással (Gal 6,22). A változás valóságos: az egész emberi személy természetfölötti légkört kap, megtisztul, megigazul, megszentelődik (1 Kor 6,11).

A testi ember saját erejéből nem válhat lelki emberré és vágyódik magasabb eszmény után. „Aki test szerint él, testi dolgokra vágyik, aki lélek szerint, az lelkiekre törekszik. A test vágyódása halálra vezet, a lélek törekvése életre és békére” (Róm 8,5). Akiket Isten lelke vezet, azok Isten fiai. A Szentlélek erősíti öntudatukat. Felbátorítja őket, hogy Istent Atyának nevezzék, megtanít imádkozni, szívükbe önti a szeretetet és megszenteli a testet a feltámadásra. Mindezt azzal valósítja meg, hogy a főnek, Krisztusnak életét kiterjeszti a tagokra. Ő dicsőítette meg a feltámadásban Krisztus emberi természetét is. Most azzal dicsőíti meg, hogy kegyelmi életének gazdagságát átviszi a titokzatos test tagjaira. Az apostol kifejezetten tanítja, hogy a Krisztushoz való tartozás a Szentlélek műve: „Akiben nincs Krisztus lelke, az nem tartozik hozzá” (Róm 8,9).

A földi élet folyamán külsőleg nem nyilvánul meg az emberen, hogy a Szentlélek temploma lett. Teste alá van vetve mulandóságnak és szenvedésnek, mint másoké. Talán cselekedetei sem különböznek a többi emberétől. A megigazultak méltósága mégis természetfölötti. Tetteinek indítóoka az istenszeretet és a tiszta embertársi szeretet lehet. A Szentlélek jelenléte rejtettsége ellenére is teljes lefoglalást jelent. Hasonló fölkenést, megszentelést visz végbe bennünk, mint amit Krisztusban végbevitt. A keresztyén élet természetfölötti távlatot kap, az isteni feladat hordozójának tekinthetjük magunkat. A Szentlélek mindaddig jelen van, amíg a hitben élünk és amíg halálos bűnnel el nem fordulunk tőle. Tulajdonképpen nem ő jön hozzánk, nem ő változik, hanem az ember nyílik meg hatásának befo-

gadasára. Jelenléte bennünk mégsem olyan, mint a Fiú jelenléte Krisztus emberségében. Ő nem egyesíti magával az embert személy szerint. Meghagyja önállóságát és szabadakaratát. Kegyelmi hatásait sem érvényesíti varázserővel. Segítsége akkor jelentkezik, amikor hitből fakadó tudatos tettet akarunk végrehajtani.

A Szentháromság bennünk

A Szentháromságnak a lélekben lakását megtaláljuk Krisztus szavaiban: „Aki szeret engem, megtartja tanításomat. Atyám is szeretni fogja, hozzá megyünk és lakást szerzünk nála” (Jn 14,23). Krisztus a Szentlelket itt nem említi, de más helyekből tudjuk, hogy szeretete és parancsainak megtartása csak a Szentlélek segítségével lehetséges. Nélküle még a Krisztusba vetett hitünket sem tudnánk kifejezni (1 Kor 12,3). Az Atya és a Fiú leereszkedésében tehát ott van a Szentlélek is. A Szentháromság jelenlétét is úgy kell értelmeznünk, mint a Szentlélekét. Nem ő jön közelebb, nem ő változik, hanem az ember lép vele természetfölötti kapcsolatba. A teológusok nagy része Szent Ágoston óta úgy fogja fel a kegyelmet, mint az isteni természetből kiáradó fényt és erőt. A kegyelem tehát a három személynek egységes adománya. Az ember egyformán kerül kapcsolatba mindegyik személlyel. Ebben az elgondolásban a megigazulás olyan természetfölötti állapot, ahol a Szentháromság benső élete bizonyos mértékig feltárul előttünk. A hit által bepillantunk ebbe a világba, sőt a remény és szeretet által valamiképpen birtokoljuk is. Ez a kapcsolat bontakozik ki majd a színről színre látásban.

A Szentháromság kegyelmi jelenléte és mindenütt való egyetemes jelenléte között csak a mi szempontunkból van különbség. Isten mindenütt életének végtelen gazdagságával van jelen. Azonban a természettel csak teremő és létfenntartó erejét közli. A kegyelmi jelenlétben sokkal többet ad. A teremtmény részesedik abban az életfolyamatban, amely áthatja az Atyát, a Fiút és a Szentlelket. A kegyelmi jelenlétben Isten jelen van mint Atya és az embert gyermekévé teszi. Jelen van mint Fiú, és az embert mint testvérét az Atya

felé fordítja. Jelen van mint Szentlélek, s arra képesíti, hogy szeretettel válaszoljon az Atya közeledésére. A távolság köztünk és Isten között végtelen marad, mégis ebben a kegyelmi állapotban válik az ember azzá, amivé Isten tenni akarja.

A megigazulás

Az apostol tanítja, hogy a kegyelem valóságos átalakítást visz véghez a lélekben: „Nem tudjátok, hogy a gonoszok nem részesülnek Isten országában? . . . Néhányan ilyenek voltak, de az Úr Jézus Krisztus nevében és Istenünk Lelke által megigazultatok, megszentelődtek, megtisztultatok” (1 Kor 6,11). A megigazulás tehát tökéletesen eltörli a bűnt. Ő mint Megváltó teljes győzelmet aratott a bűn felett. A Szentírás mint örömhírt hangoztatja ezt a győzelmet: „A Fiú megszabadít titeket, felszabadít a bűn szolgasága alól” (Jn 8,36). „Ne féljete, én legyőztem a világot” (Jn 16,33). A megigazultakat szólóvevőszőknek, új hajtásoknak nevezi saját testén. Mindez arra vall, hogy az embert saját szentségének hordozójává teszi.

A Szentírás mindig a bűn valóságos megbocsátásáról szól. Krisztus vigasztalni akarta az embert, amikor ilyen kijelentéseket használt: megbocsátom a bűneidet, az Emberfiának hatalma van a bűnök megbocsátására. Keresztelő János azt állította róla, hogy elveszi a világ bűneit. Az apostolok a megigazulást valóban úgy értelmezték, hogy „nincs semmi ítéletre méltó azokban, akik Krisztus Jézusban élnek” (Róm 8,1). A kegyelmi állapot tehát teljes megszentelést jelent. Az ember továbbra is gyarlónak érzi magát, meg is marad a bűn veszélye és lehetősége, de az egyszer eltörölt bűnök többé nem élednek fel. Ezért a keresztyén élet alaphangulata az öröm: „Örüljete az Úrban szüntelen. Újra csak ezt mondom: örüljete. Lelki jószágokat ismerje meg mindenki. Az Úr közel van. Ne aggódjatok semmiért” (Fil 4,4).

A személyre vonatkoztatva a megigazulást azt állíthatjuk, hogy a kegyelem hatására a szolgából fogadott gyermek lesz. Az újjászületés magával hozza a gyermeki méltóságot. A végtelen távolság közte és Isten közt megmarad, mégis megilletik a gyermek jogai, mert

tagja lett Krisztusnak. Ez az állapot a legjellemzőbb kifejezője a kegyelmi rendnek. Az emberek között az örökbefogadás egyszerű jogi aktus, a személyen belülről semmit nem változtat. Ha Isten fogad bennünket gyermekeivé, azt kegyelmi újjászületéssel végzi. Az ember nemcsak az örökbefogadó nevét és javait örökli, hanem megkapja a hasonlóságot az isteni természettel.

Az újjászületés titokzatos módon megy végbe. Az ember Krisztus tagja lesz azáltal, hogy ő mint fő kiárasztja rá a Szentlelket. Isten ezt a kiválasztást öröktől fogva látta és akarta: „Akiket eleve ismert, azokat előre arra rendelte, hogy hasonlókká váljanak Fia képmásához. Így lesz elsőszülött a sok testvér között” (Róm 8,29).

A gyermekké fogadás Isten szeretetének a jele. Most még csak a hit győz meg róla, külsőleg a feltámadásban valósul meg. „Nézzétek, mekkora szeretetet tanúsított irántunk az Atya: Isten fiainak hívnak és azok is vagyunk... de hogy mik leszünk, az még nem nyilvánvaló. Tudjuk azonban, hogy Krisztus megjelenésekor hasonlókká leszünk hozzá” (1 Jn 3,2). A gyermeki méltóságot testünk is hordozza, de a földi életben túlteng rajta a földi ember képe.

A fogadott fiúság következtében az ember Isten örököse és Krisztus társörököse (Róm 8,17). Részünk lesz feltámadásában, mennybemenetelében és dicsőségében. Isten végtelen, azért mindenkié lehet, itt senki sem rövidül meg. Osztatlansága miatt nem valamit kapunk belőle, hanem őt kapjuk.

A kegyelem hatására véghez vitt cselekedet érdemszerző, azaz olyan benső értéke van, amit Isten jutalmaz. Isten ugyan nincs lekötve teremtményeinek, de ő egyes cselekedetekért jutalmat ígért és magának tartozik vele, hogy meg is adja. Krisztus kiemeli, hogy a nagy ítéleten elsősorban az irgalmasság cselekedeteit fogja jutalmazni (Mt 25,34).

A teremtmény még a kegyelem állapotában sem állhat elő követelménnyel Istennel szemben. Őt csak saját ígérete köti, nem a mi méltóságunk. Intézkedésével azonban megmutatta, mekkora tapintattal kezel bennünket. Jogot adott arra, hogy az örök élet béréért szolgáljunk és a bér ő maga lesz. Azonban a hívő ember lelki beállítottsága nem ilyen tárgyi jellegű. Cselekedeteinkkel nem a bért keressük, hanem a személyes Isten felé fordulunk, őt imádjuk, neki szolgálunk

és közben megvan a reményünk, hogy igyekezetünket személyének bíráásával jutalmazza. Nem azt várjuk, hogy a kézhez kapott jutalom rendezze a köztünk fennálló adósságot és azután nem tartozunk egymásnak. Az érdemszerző cselekedet már itt a földön növeli bennünk a szeretetet és még szorosabbra fűzi a személyes kapcsolatot.

A halálos bűnnel az érdemek elvesznek. Aki elfordul Istentől, nem tarthat igényt az ő bírására. A megtéréssel azonban az érdemek is felújulnak. Krisztus példabeszédében a tékozló fiú visszakapja jogait, örökségét. Az Atya nem akarja, hogy bármi is emlékeztesse előbbi nyomorúságára.

A kegyelem szükségessége

Az ember előtt végleges célként Isten színről színre látása és a lét teljességének bírása lebeg. Ez a cél teljesen természetfölötti, de Isten nem hagyott számunkra valamilyen alacsonyabbrendű természetes célt. Amikor így intézkedett, nem akarta szabadságunkat korlátozni. Az ember számára Isten bírása jelenti a teljes kibontakozást és boldogságot. Az ember értelme nyitva áll minden igazság előtt, akarata minden érték előtt. Ezért a végtelen Isten bírása nélkül az ember a teljes boldogságát nem érhetné el. Isten tehát szeretetét mutatta meg, amikor csak egy célt hagyott meg számunkra, a mennyei boldogságot. Viszont ez a cél teljesen természetfölötti, a teremtmény saját erejéből nem érheti el. A kegyelem szükségessége éppen ebből adódik.

Az üdvösség útján minden lépéshez természetfölötti, kegyelmi segítségre szorulunk. Krisztus kijelenti: csak az jöhet hozzám, akit az Atya vonz, csak az hisz bennem, aki az Atyától tanul (Jn 6,44). Tehetetlenségünknek tudatában kell lennünk. Az üdvösségnek legnagyobb ellensége, a bűn, végső gyökerében az élet kevélységéből táplálkozik. A büntudat, a bizalom, a gyermeki ráhagyatkozás akkor kezdődik, ha belátjuk, hogy saját erőnkől nem érjük el célunkat. Egyetlen menekvés Isten irgalma és mindenhatósága. A természetfölötti cél elérésére egyformán elégtelen minden képesség: a testi és a fizikai erő, a szellemi kiválóság, a vállalkozási kedv stb. A beteg nincs rosszabb helyzetben, mint az egészséges, a tehetséges vagy mű-

velt embernek nincs több esélye, mint a gyarlóbbnak. A hitet és megigazulást mindenki a kegyelemnek köszöni. Isten nem egyszer a kicsinyek és igénytelenek által viszi véghez nagy tetteit. „Azt választotta ki, ami a világ szemében oktalan, hogy megszégyenítse a bölcsüket” (1 Kor 2,17).

Az embernek az eredeti bűn után is megvan a képessége, hogy természetes jócselekedeteket hajtson végre. Tehát őszintén szeretheti szüleit, segítheti barátait, keresheti az igazságot, bizonyos mértékig gyakorolhatja az önuralmat stb. Csak azt tagadjuk, hogy az egész természettörvényt tudná teljesíteni és hogy érdemeket szerezhetne az örök életre. Az egész természettörvény kitartó teljesítésére ugyanis olyan összeszedettség szükséges, hogy arra a testiség túltengése miatt magunktól nem vagyunk képesek. A természetfölötti rend felsőbbségére pedig már előbb utaltunk. A kegyelem nélkül véghezvitt jócselekedet a természet síkján marad. Önmagában bármennyire érték is, be van zárva az evilágiság keretébe. Más kérdés azonban, hogy van-e ilyen tisztán természetes erővel véghezvitt jócselekedet. Az ember a megváltás rendjében él és Isten mindenkit az örök cél felé irányít. Továbbá az Atya az egész világot Krisztusért teremtette (Kol 1,17). Ha ilyen szoros a kapcsolat Krisztus és a világ között, akkor elsősorban az erkölcsi cselekedetek állnak természetfölötti hatásának özönében. Könnyű elgondolni, hogy minden kötelességteljesítés segítő kegyelmének irányítása alatt áll.

A kegyelmi rend az élet legkisebb mozzanataiban is megnyilatkozik. A segítő kegyelem abba a természetes képességbe kapaszkodik bele, amit az eredeti bűn nem tett tönkre. Az ember vagy mint megigazult, vagy mint bűnös végzi cselekedeteit. Olyan állapot nincs, ahol az ember semleges lehetne a bűnnel és a kegyelemmel szemben. A döntést a jó és a rossz között mindenkinek meg kell hozni. Csak a jó alatt nem szabad csupán a természetes jót érteni, hanem annak az erkölcsi rendnek az értékeit, amelynek szankciója maga az Isten.

AZ ISTEN MEGDICSŐÍTÉSE ÉS AZ EMBER MEGSZENTELÉSE AZ EGYHÁZBAN

A keresztény tökéletesség

Isten megdicsőítése és az ember megszentelése az Egyház életének két szempontja, de nem választhatók el egymástól. Ami Isten dicsőségét szolgálja, az egyúttal az ember megszentelése is, és megfordítva. Pl. a szentmise mint áldozat elsősorban Isten imádása, de kegyelmei kiáradnak az emberre és őt szentelik meg. Krisztus mint közvetítő is összekapcsolja a két szempontot: a dicsőítés rajta keresztül jut el az Atyához, viszont az Atya is rajta keresztül adja a megszentelést az Egyháznak.

A keresztény élet alapja, légköre és teljesülése a három isteni erény: a hit, remény, szeretet gyakorlása. A hit megkezdí, a remény ébren tartja, a szeretet teljessé teszi az Istennel való egyesülést. Ezért buzdít az apostol: „Öltsük fel a hit és a szeretet páncélját, sisakként pedig az üdvösség reményét” (1 Tesz 5,8). E három erény által Krisztus lelkületében osztozunk. A hit arra képesít, hogy az ő értékelése szerint ítéljük meg magunkat, feladatainkat, a világot. A remény arról győz meg, hogy Isten lesz a jutalmunk minden fáradozásért, a szeretet pedig állandó ösztönzést ad a tevékeny életre, Krisztus követésére.

Az evangéliumok inkább a lét síkján mutatják be a keresztény tökéletességet. Elénk állítják Krisztust, a mintaképet. Benne örök értéket kapott a munka, az engedelmesség, a szelídség, a szenvedés és a halál. Feltámadása tükrözi az élet végállomását és jutalmát. Ez az élet az Isten gyermekeinek élete, ezért az Atya gondviselése kíséri.

Kisértésekkel küzdve, de a kegyelem erejére támaszkodva járjuk az élet útjait, hogy végül eljussunk az Atya házába, „ahol sok lakóhely van” (Jn 14,2).

Az apostolok levelei a megváltás nagy élményét – mondhatnám – fogalmi tanítás alakjában közlik. Az ember a hit és a keresztség által Isten gyermeke lett és Krisztus testének tagja. Az új méltóság új felkültre, új magatartásra kötelez. Az erkölcs gyakorlati kifejezése: Krisztus követése. „Mi őt hirdetjük, intünk és teljes bölcsességgel oktatunk minden embert, hogy Jézus Krisztusban tökéletessé tegyünk mindenkit” (Kol 1,28).

Az élet összképe az emelkedettség, tisztesség: „Vessétek le a régi embert szokásaival együtt és öltözzétek fel az újat, aki Teremtőjének képmására állandóan megújul a teljes megismerésig” (Kol 3,10). „Viselkedjétek tisztességesen a kívülállók iránt” (1 Tesz 4,11), „mint nappal járunk tisztességesen” (Róm 13,13). A hívőnek nem kell kimenekülnie a világból, „de mindenütt legyen az épülés jó illata” (1 Kor 10,28). A közösség mutassa az egység és a rend képét, amint a hivatás is egy reményre szól (Ef 4,4). Ezért feddjék meg a nyugtalanokat, bátorítsák a félénk szívűeket, gyámolítsák a gyöngéket és legyenek türelmesek mindenki iránt (1 Tesz 5,14). Hordozzák egymás terhét, egyiknek a bősége fedezze a másik szükségletét (2 Kor 8,14), hogy Isten gyermekeinek egyenlősége anyagiakban is kifejezésre jusson.

Az erkölcsi cselekedetek nemcsak az egyént tökéletesítik, hanem gyarapítják a misztikus testnek kegyelmi kincstárát is. A fáradozás, a türelem gyakorlása és mindenféle áldozat kiegészíti Krisztus szenvedését az egész Egyház javára (Kol 1,24). A tag folytatja a fő érdemszerzését. Nemcsak aktivitásunkkal, egymás életének tudatos könnyítésével szolgálhatjuk egymást, hanem szenvedésünk felajánlásával is. A keresztyén erkölcs tan tehát része az evangéliumnak, az örömhírnek.

A földi életben minden kegyelmi kiváltságot azért kapunk, hogy tudatosan felhasználjuk. A megigazult ember is magában hordozza természetének kettősségét. A jelen üdvrendben ezért a kegyelmet mindig természetünk gyógyítására is kapjuk. Az erkölcsi élet sikere

két tényezőtől függ: az ösztönösség megrendszabályozásától és a kegyelem növelésétől. Az első biztosítja az askézis, a másikat elérjük a kegyelem eszközeinek használatával.

Az Egyház és a szentségek

A teremtet világ Krisztusban, a megtestesült Igében szentelődik meg. Az ő emberi természetét Isten egészen bevonta saját életkörébe és szentségének hordozójává tette. Krisztus a megváltással, „mindent magához vonz” (Jn 12,33), azaz kiterjeszti mindenre saját életét, mint kegyelmet. Küldetését átadta az Egyháznak, misztikus testének. Az Egyház Krisztus összes kegyelmeit hordozza s ezek a tagokban aktualizálódnak. Ezért mondják a teológusok az Egyházat ősszentségnek vagy a szentségek forrásának.

Az Egyház élete azért valósul, hogy mint közösség imádja Istent, keresi akarátát, irányítja tagjainak erkölcsi életét, hirdeti az evangéliumot és közvetíti a kegyelmet. Az ember a hit által közeledik Krisztushoz, hit által igazul meg és válik az Egyház tagjává. A hitet abban az értelemben vesszük, ahogy a Szentírás értelmezi: értjük alatta az egész személynek Krisztus felé való fordulását. Benne van a hit megvallása és a hitből fakadó élet. Amikor Krisztus látható egyházat alapított, a hitet is konkretizálta. Akarta, hogy a hozzá való tartozás szervezett közösség keretében nyilvánuljon meg, ezért a saját életébe való bekapcsolódást határozott szertartásokhoz kötötte. Az Egyházban tehát vannak olyan szertartások, amelyek rendeltetésüknél fogva a misztikus test életét valósítják meg a tagokban. De mindegyiknek háttere a hit: az Egyház hite és az egyén hite. Az Egyházban nem minden kegyelem folyik a szentségeken keresztül. Az ima, az áldozat és a jócselekedetek is kiérdemelhetik. De ahol az egyén hivatalosan találkozik az Egyházzal mint az üdvösség intézményével, ott a hitnek ezekben a szertartásokban kell realizálnia. Ezeket nevezzük szentségeknek.

Az Egyház szervezett közösség. Megvan a joga, hogy sajátos ténykedés által iktassa be tagjait és ruházza rájuk javait. Ha Krisztus

Egyházat alapított, nem pusztán tőlünk függ, mit akarunk tenni az üdvösség érdekében. Az üdvösség szerzőjének kell azt meghatároznia.

A szentségeket azért mondjuk a megszentelés eszközeinek, mert rajtuk keresztül az isteni élet árad ki az emberre. A szentség jelképes szertartás: azt hozza létre, amit jelképez. A jelkép, a külső jel minden szentségnél anyagi elemből vagy cselekvésből és a hozzátartozó szavakból áll. Szükséges, hogy a szavaknak határozott értelmük legyen, jelöljék a természetfölötti célt és az anyagi elem jelenlétében hangozzanak el.

A szentségeket úgy is felfoghatjuk, mint Krisztus mennyei közbenjárásának realizálását a földi Egyházban. A szentség Krisztus örökké megmaradó megváltói ténykedésének az esdeklő megnyilvánulása. Erről az oldalról minden szentség a kegyelem kérése, de ez a kérés az Egyházé, a misztikus testé, a fő pedig magáévá teszi.

A szentségek közvetítik a megszentelő kegyelmet, a szentség céljának megfelelő segítő kegyelmet, azonkívül a keresztség, bérmlás és az egyházi rend eltörölhetetlen jegyet nyom a lélekbe. A szentség a kegyelmet saját erejéből, azaz Krisztus rendelkezéséből közvetíti. Ahol szabályosan kiszolgáltatják és a felvevő nem gördít akadályt a kegyelem útjába bűnös szándékkal, ott a szentség hatása érvényesül.

A szentségekben mégsem szabad varázserőt látnunk. Nem alakítják át az embert egyik napról a másikra. A kegyelemmel Isten gyermekévé tesznek vagy növelik a Krisztushoz való hasonlóságot, de a tökéletesedés érdekében nekünk magunknak is együtt kell működ-nünk a szentség céljával. A keresztség belénk oltja Krisztus halálának és feltámadásának erejét, azaz Krisztus tagjává tesz. A bérmlás hasonlóvá tesz Krisztushoz, amint szembeszállt a gonoszság hatalmával és megdicsőítette az Atyát. Az oltáriszentség részesít áldozati sorsában. A bűnbánat bevon bennünket Krisztus elégtételébe. A szentkenet megadja azt a krisztusi vonást, hogy a betegség és halál teljes meghódolás legyen az Atya akarata előtt. Az egyházi rend Krisztus főpapságában részesít, a házasság pedig abból a szempontból tesz hozzá hasonlóvá, ahogy ő a kereszthalálban feláldozta magát jegyeséért, az Egyházért. Ezekre a kegyelmekre az élet különböző helyzeteiben van szükségünk. Akkor válnak igazán gyümölcsözővé, ha hittel fogadjuk őket és tartalmukat átviesszük az életbe.

Krisztus tehát hét szentséget rendelt. Kiszolgáltatójuk mindig Krisztus helyettese. A kiszolgáltató általában a felszentelt pap vagy a püspök, egyedül a keresztség esetében nincs meg ez a kötöttség. A kiszolgáltató a felhatalmazáson kívül szándékával teszi magát Krisztus eszközévé. Szándéka helyes, ha azt teszi, amit az Egyház akar végrehajtani a szertartással.

Újjászületés és nagykorúság

Isten a természetfölötti rendet a természetes élet mintájára alkotta meg. Ahogy a földi életet az első embertől kapjuk, úgy nyerjük a kegyelmi életet Krisztustól. Az Ádám–Krisztus párhuzam szentírási gondolat (Róm 5; 1 Kor 15). Krisztus a kegyelmi megigazolást újjászületésnek nevezte vízből és Szentlélekből (Jn 3,3). Szent Pál közlebből érinti az újjászületés módját. Az ember a keresztségben az alámerüléssel jelképezi és kegyelmileg megeleveníti Krisztus sírba szállását és feltámadását: „a keresztség által vele együtt a halálba temetkeztünk, hogy amint Krisztus az Atya dicsősége által feltámadt a halálból, úgy mi is új életet éljünk. Ha ugyanis halálának hasonlósága által egybenöztünk vele, akkor feltámadásában is úgy leszünk” (Róm 6,3–6).

A keresztség Krisztushoz, a főhöz kapcsol és az Egyház tagjává tesz. A beoltást a Szentlélek végzi. Ő nyomja ránk a Krisztushoz való hasonlóság bélyegét. A keresztség megnyitja a kaput a belőle kiáradó kegyelem előtt. A kegyelem közvetítése magával hozza a bűnök eltörlését. Már az első pünkösd ünnepén elhangzott a felszólítás: „Keresztelkedjete meg Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára” (ApCsel 2,38).

A keresztség anyaga a vízzel való leöntés, meghintés vagy alámerítés. Formája ezek a szavak: Megkeresztellek téged az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. A három személyt tehát kifejezetten említjük és megnevezzük a cselekményt. Krisztusnak megvolt a hatalma, hogy ezt a szertartást a Szentháromság előtti teljes meghódolás jelképévé tegye. Aki megkeresztelkedik, az vele együtt misz-

tikus módon meghal a világnak, a bűnnek, ellene mond a sötétség hatalmának és elismeri maga fölött Isten uralmát.

Mindez végbemegy a gyermekek keresztségében is, akik nincsenek tudatában a körülöttük lejátszódó misztériumnak. Őket az Egyház hite vezeti a keresztséghez, az Egyház hitével vállalják a Krisztussal való kapcsolatot.

A keresztség az üdvösség nélkülözhetetlen eszköze. „Aki nem születik újjá vízből és Szentlélekből, nem mehet be Isten országába” (Jn 3,5). A szükségesség Krisztus rendeléséből folyik, nem a dolog természetéből. Ezért pótolható a vágykeresztséggel és vérkeresztséggel. A vágykeresztség megvan abban, aki elismeri Istent bírójának és a maga módján szeretettel fordul feléje. Magatartásában benne van az elhatározás, hogy megkeresztelkedné, ha ismerné a keresztséget. Vérkeresztséggel azok üdvözülnek, akik a hitért vagy a keresztyén erényekért türelemmel elszenvedik a halált.

Nem mondhatunk semmi közelebbit a keresztség nélkül meghalt gyermekek másvilági sorsáról. Eszük használatával nem rendelkeznek, tehát képtelenek a vágykeresztségre. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az egész megváltás Isten irgalmának műve és ő az anyagi természetet is bevonja a természetfölötti dicsőségbe (Róm 8,20), akkor megnyugodhatunk abban, hogy az ilyen gyermekek sorsa is a mindent szerető Atyának kezében van.

A Szentírásban találkozunk olyan szertartással, amit az apostolok kézrátétellel szolgálnak ki a megkeresztelt hívőnek, hogy a Szentlélek kegyelmeit közöljék. Nem is tartják teljes mértékben keresztyének azt, aki még nem kapta meg a lélek bőségét. Az apostolok idejében a *bérmálás* szertartása kézrátételtől és imádságból állott. Később bevezették a szentelt olajjal, a krizmával való megkenést. A kézrátételt és a megkenést követő szavak ma így hangzanak: „megjelöllek téged a kereszt jelével és megerősítlek az üdvösség krizmájával az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében”. A bérmálás kegyelmei arra ösztönöznek, hogy mint az Egyház tagja megvalljuk a hitet és nyilvánosan tanúságot tegyünk Krisztusról életünkkel. A hívőnek rendelkeznie kell a megfelelő elszántsággal és kitartással, hogy a hite szerint éljen.

A bérmálás rendes kiszolgáltatója a püspök. Az áldozópap felszen-

telése alapján nem bérálhat, de kaphat rá pápai megbízatást. A keleti egyházban megvan az általános meghatalmazás, a nyugati egyházban csak esetekre adják. A plébánosok ilyen megbízatás alapján megbérálhatják a betegeket, ha a püspök nem érhető el.

A kapott kegyelem nem egyforma mindenkinben. A Szentlélek adományait saját tetszése szerint osztogatja (1 Kor 12,11), és hozzáméri az ember előkészületéhez, képességeihez.

A közös istentisztelet

A közös istentisztelet minden vallásban megtalálható. A kereszténységben a közös istentisztelet adva van az Egyház kegyelmi és jogi berendezkedésével. A kegyelmi összetartozást biztosítja a misztikus test, ahol Krisztus a fő és a Szentlélek az életető lélek. A jogi egységet pedig meghatározza a hierarchikus papság, amely együtt birtokolja a tanítói, kormányzó és megszentelő hatalmat. A részegyházakról és az egész Egyházzal el lehet mondani, hogy „mindnyájan egy vagy-tok Jézus Krisztusban” (Gal 3,28). Jézus különleges feladatának tekintette az Atya megdicsőítését s ezt Egyházának is folytatnia kell. A „lélekben és igazságban” (Jn 4,23) végzett ima nem azt jelenti, hogy Krisztus nem akart külső szertartást. Csak azt hangsúlyozza, hogy Egyházában a lelkiület lesz fontos, nem a hely és az anyagi adomány.

Az Újszövetség egyedül Krisztust nevezi főpapnak s csak egyetlen áldozatról beszél, a keresztáldozatról, amely annyira végérvényes hatású, hogy nem lehet megismételni. Nincs is értelme az ismétlésnek, hiszen Krisztus feltámadásában az Atya igazolta, hogy kedvét lelte az áldozatban. Az Egyházban ennek az áldozatnak csak megelevenítéséről, megújításáról lehet szó. Az újszövetségi papságnak éppúgy nincs külön hivatása, mint magának az Egyháznak. Krisztus megváltói művét kell folytatnia a tőle megszabott kereten belül.

A közös istentiszteletet tehát az jellemzi, hogy az Egyház minden imáját és cselekményét „a mi Urunk Jézus Krisztus által” végzi. Már az apostol így buzdította a híveket: „Tanítsátok és intsetek egymást nagy bölcsességgel. Énekeljete hálás szívvel zsoltárt, himnusz és szent dalokat Istennek. Bármit szóltok és tesztek, mindent

az Úr Jézus nevében tegyetek és adjatok hálát általa Istennek, az Atyának” (Kol 3,16–17).

Krisztus közvetítő szerepe nem szűnt meg. „Ő nem kézzel emelt szentélybe lépett be, hanem magába a mennybe, hogy most Isten színe előtt közbenjárjon értünk” (Zsid 9,24). A közös cselekményen tehát azzal a tudattal veszünk részt, hogy Krisztus jelen van mint közvetítő és főpap, de ugyanakkor az Atya előtt is végzi a közvetítést. Krisztus jelenlétéből folyik a kegyelemközvetítő hatás. Együttal ő a biztosítéka annak is, hogy az Egyház liturgiája nem esik áldozatul az emberi gyarlóságnak.

A lelkiületet főleg a Szentlélek biztosítja. „Senki sem mondhatja, hogy Jézus az Úr, csak a Szentlélek által” (1 Kor 12,3). Ahol tehát nyilvánosan és közösségben megvalljuk hitünket, ott a Szentlélek jelenléte nyilvánvaló. A Szentírás arról is beszél, hogy magunktól nem tudunk helyesen imádkozni. Elégtelenségünket a Szentlélek pótolja, amennyiben megvilágosít és imára ösztönöz (Róm 8,26). Különben is ő a szeretet lelke és a közösség összetartója (2 Kor 13,13). A keresztény közösség elsősorban Isten színe előtt mutatkozik meg, amikor mint gyermekek, testvériségben járulunk az Atya elé. A fogadott gyermeki öntudatot is a Szentlélek tartja ébren bennünk (Róm 8,16).

A közös istentisztelet előfeltétele és mozgatója tehát a hit. A hitből fakad, de egyszersmind erősíti is a hitet. A hit erősödésével együtt jár a szeretet növekedése. Ez pedig arra sarkall, hogy Isten megdicsőítésének vágya áthassa a tetteinket is.

Az Újszövetség áldozata

Már előbb láttuk, hogy a kereszthalál valóságos áldozatbemutató volt. Krisztus úgy készült erre az órára, mint az Atya megdicsőítésére (Jn 13,31; 17,3). A Zsidóknak írt levél 9–10. fejezete az áldozatnak inkább engesztelő hatását emeli ki, mivel a szorongatott híveket akarja vigasztalni.

Az Egyház a szentmisét valóságos áldozatnak tartja. Az apostolok és evangélisták nem hagynak kétséget aziránt, hogy Krisztus az utolsó vacsorán a kenyér és bor színe alatt feláldozott testét és vérének

lenítette meg. A valóságos áldozati adomány felajánlásában végbe-
megy a valóságos áldozat. Krisztus maga áldozatnak mondta az utol-
só vacsora cselekményét is. Pál apostol pedig úgy nyilatkozik meg-
újításáról, hogy azáltal az Úr halálát hirdetjük, amíg újra el nem
jön (1 Kor 11,26). A keresztény oltár áldozata, a szentmise kezdettől
fogva a jeruzsálemi áldozatok helyét töltötte be (Zsid 13,9).

A szentmise az Egyház kegyelmi életének és egységének szemlé-
letes megvalósulása. Jelen van a fő, Krisztus és a hierarchikusan ta-
golt egyházi közösség. A papság Krisztus megbízásából újíttja meg
az áldozatot, de mindig az Isten népének közepette. A misztikus test
tagjai a fővel együtt maguk is áldozattá válnak. Kell, hogy részvéte-
lüknek ez legyen a vezető gondolata.

Az átlényegülés folytán Krisztus valósággal jelen van a kenyér és
bor színe alatt. Az áldozat esetében azonban jelenlétét nem szabad
csak ilyen „tárgyi módon” felfogni. Ezen kívül jelen van úgy is, mint
a közösség feje, mint áldozatbemutató vagy mint a szent lakoma
vendéglátója. Adománya szeretetadomány s itt a szeretet személyé-
ben a valóságban is jelen van.

Krisztus a közbenjárását a mennyben azzal végzi, hogy feláldozott
emberi természetét mindörökre az Atya elé helyezi. Illő volt, hogy
meghagyja jegyesének, az Egyháznak a kezében azt az áldozatot,
amit ő az Atya elé állít. A szentmisét és a keresztáldozatot össze-
kapcsolja az elsődleges áldozatbemutatónak, az áldozati tárgynak és
a cselekménynek azonossága. A pap csak eszköz Krisztus parancsának
végrehajtásában. Az ő nevében beszél és cselekszik. Ezért mondhatja
a kenyeret az „én” testemnek, a bort az „én” véremnek. Megvan az
áldozati tárgy azonossága is. A különbség abban áll, hogy a keresz-
ten Krisztus emberi külsőben, szenvedő testtel volt jelen. A szent-
misében megdicsőült teste jelenik meg a kenyér és bor létezési mód-
ján. A kereszten valóságos volt a vérontás, itt a kenyér és a bor jel-
képezi a test és vér különválasztását. De szentségi jelképről van szó,
amely meg is valósítja a jelképezett dolgot. A szentmisét és a kereszt-
áldozatot egybekapcsolja még a cselekmény azonossága.

A kereszten az áldozat lényegét az alkotta, hogy Krisztus a halál
vállalásával átadta magát az Atya akaratának. Az emberek által vég-
rehajtott tettek csak a külső keretet alkották. A misénél Krisztus

engedelmessége, önátadása, az áldozati tárgynak a halálban való le-
rontása mind benne van az átváltoztatásban. Ez a mise lényege. De
mivel Krisztus a testét és vérét étel és ital alakjában hagyta hátra,
ezért egyúttal parancsot adott testének és vérének vételére. Az áldo-
zás ezért hozzátartozik az áldozathoz, mint kiegészítő és befejező
rész.

A mise nem helyezi a múlt cselekményét a jelenbe, hiszen az ellent-
mondás volna. A megjelenítés szentségi módon történik. Isten min-
denhatósága megteheti, hogy a keresztség áldozat cselekménye, ami egy-
szer lejátszódott a Kálvárián, tér és idő kötöttsége nélkül minden
misében jelen legyen. A szentmise tehát nem üres emlék, nem olyan
jelkép, ami lélektanilag felébreszti a múlt emlékét. A liturgikus cse-
lekmény valóban hordozza és tartalmazza azt, amire emlékeztet.

A szentmise célja azonos Krisztus áldozatának céljával, tehát ben-
ne van a dicsőítés, hálaadás, engesztelés és könyörgés. Az Egyház
ugyanazzal a lelkülettel fejezheti ki hódolatát és háláját, mint Krisz-
tus. Az ő bizalmával adhatja elő kéréseit, az ő szeretetével végezheti
az engesztelést.

A szentmise végtelen értékű ott, ahol Istenre vonatkozik, vagyis a
dicsőítésben és hálaadásban. Az engesztelés és kérés esetében azon-
ban az Egyháznak, illetőleg tagjainak a hite és szeretete játssza a
döntő szerepet. Találón mondja *De la Taille*: „Az Egyház oltáráról
Krisztus kiált az ég felé, de a mi szánkkal és szívünkkel kiált, csak
annyira, amennyire átengedjük neki magunkat.” Ismerve az emberek
átlagát, megállapíthatjuk, hogy hozzájárulásuk hiánya miatt a mise
kimeríthetetlen ereje nem érvényesül bennük eléggé. Ezzel nem
Krisztus műve mond csődöt. A hatás olyan, amelyet Isten öröktől
fogva látott és beleillesztett tervébe.

A krisztusi élet táplálása

Állhatatlanságunk miatt az egyszer elnyert megigazulás a külső és
belső kísértések miatt állandó veszélynek van kitéve. A lelki élet
éppúgy táplálékra szorul, mint a testi. Krisztus figyelembe vette,
hogy a földön vándorok vagyunk és a jövődő hazát keressük. Az

áldozatban testét és vérét adta lelki táplálékkul a kenyér és bor színe alatt. A hozzáfűzött parancs így szól: „Ha nem eszitek az Emberfia testét és nem isszátok az ő vérét, nem lesz élet bennetek” (Jn 6,53). Nem azt mondja, hogy: aki nem eszi . . . hanem: ha nem eszitek. Ez a táplálék csak azoké, akik tudnak evangéliumáról, akik az Egyház keretében hozzá tartoznak. A kegyelmi élet másokban is táplálékkra szorul, de náluk a táplálék csak az imádság, a jócselekedet, a hit és a szeretet felindítása lehet.

Krisztus azt követeli Egyházának tagjaitól, hogy az ő életét éljék, s főleg ehhez kell a lelki táplálék. Az ősegyház eucharisztianak nevezte az oltáriszentséget, s a szó hálaadást jelent. Az oltáriszentségről két szempontból beszélünk: mint *szentségről* és mint *áldozatról*. A kettőt nem szabad egymástól elválasztani. Amennyiben áldozat, annyiban szentség és amennyiben szentség, annyiban áldozat.

Krisztus előkészítette tanítványait az oltáriszentség szerzésére. A kenyérszaporítás csodájában megmutatta, hogy hatalma van a kenyér fölött. A következő éjjel a víz tükrén közeledett az apostolok csónakja felé és csodájával igazolta, hogy testét kivonhatja a természet törvényei alól. Ilyen előzmények után mondta el beszédét az oltáriszentségről. Bejelentette, hogy a kenyér formájában saját magát adja eledelül.

Az oltáriszentség szerzése az utolsó vacsorán történt. Az eseményt elmondja Máté, Márk és Lukács az evangéliumban, Pál apostol pedig az első korintusi levélben. A lényeg mindegyiknél ugyanaz. Jézus a kenyérre ezt mondja: „Vegyétek és egyétek, ez az én testem”. A bor fölött pedig így szól: „Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem”. Még hozzáfűzi a felhatalmazást: „Ezt tegyétek az én emlékezetemre”.

Az evangélisták akkor írták könyvüket, amikor az utolsó vacsora ünneplése, a kenyértörés mindennapos vallási cselekmény volt. A hívők az élő tanításból tudták, hogy a kenyér és a bor alakjában Krisztus teste és vére van jelen. Nem volt szükséges, hogy az utolsó vacsora szavaihoz magyarázatot fűzzenek. A hitet Szent Pál így fejezi ki: „Valahányszor e kenyeret eszitek és e kehelyből isztok, az Úr halálát hirdetitek” (1 Kor 11,26). Vagy más helyen arra utal, hogy a kenyér és bor Krisztus testében, illetőleg vérében részesíti őket (uo.

10–16). Végül óvja a híveket a méltatlan áldozástól, mert aki bűnös lélekkel járul a szent lakomához, az vét az Úr teste és vére ellen (uo. 11,29).

A szavak erejénél fogva a kenyér Krisztus testévé változik, a bor pedig vérévé. A szentségi jelkép ugyanis azt hozza létre, amit jelképez. Krisztus megdicsőült testében benne van a vér és a lélek. Vére is élő vér, ahogy testében van. A feltámadt test egysége miatt a kenyér színe alatt tehát jelen van Krisztus egész embersége, s a bor színe alatt hasonlóképpen. Viszont, ahol jelen van embersége, ott van istensége is. Mivel mind a két szín alatt az egész Krisztus megjelenik, az egy szín alatti áldozás is teljesen részesít az oltáriszentség kegyelmében.

A jelenlét módját az Egyház *átlényegülésnek* nevezi. Vagyis a kenyér és a bor lényege átváltozik Krisztus testévé és vérévé. A külső megjelenési forma azonban megmarad. Az átváltozás természetfölötti folyamat, nem az anyag részeinek valamilyen átcsoportosítása. Az átlényegülés a Mindenható Isten műve. A Teremtőnek teljes hatalma van az anyag felett: új létrendre emelheti, átalakíthatja, megsemmisítheti. Az átlényegülés tökéletes misztérium, mibenlétét nem fogjuk fel. Misztérium azért is, mert nem értjük, miért vállalta Krisztus ezt a teljes önküresítést.

Az átlényegülés miatt Krisztus betölti a kenyér és bor lényegének helyét, de nem saját létezési módja szerint van jelen, hanem a kenyér és bor létezési módja szerint. Ezért más testek mintájára nem foglal el helyet. Ha pedig nem köti magát helyhez, nem beszélhetünk sokszorozódásáról. Az oltáron való megjelenése semmit nem ad hozzá mennyei testéhez és véréhez. Az átváltoztatott kenyérnek sem mennyisége, sem helye nem lesz az övé. A mennyiség és a hely érintetlenül hagyásával váltja fel a kenyér lényegét.

Jelenlétének módjából következik, hogy emberi élete a mennyben folyik le, nem az oltáriszentségben. Az oltáron levő Krisztus lát és hall minket, csak nem úgy, ahogy az oltáron van, hanem ahogy a mennyben van.

Mivel az oltáriszentség az élő Krisztust tartalmazza, imádás illeti. Az imádás nem a kenyérre és borra vonatkozik, aminek lényege megszűnt, hanem Krisztusra. Az imádás azon a hiten alapszik, hogy

Krisztus nemcsak átmenetileg hatja át a kenyeret és bort, hanem megmarad a színek alatt, amíg a kenyér és a bor természetes külsőségei meg nem változnak.

A szentáldozás

A hívő az áldozással kapcsolódik bele az áldozatba. Az ősegyház kenyértörésnek nevezte a misét s ezzel jelezte áldozati lakoma jellegét. Aki méltatlannak érezte magát az áldozásra, bűnbánatot tartott és feloldozást kért. Erre vall az apostol figyelmeztetése: „Vizsgálja meg magát mindenki, csak úgy egyék a kenyérből és igyék e kehelyből” (1 Kor 11,30).

Az első századokban a misén kívül az áldozást csak a betegeknek engedték meg, vagy olyanoknak, akik súlyos ok miatt nem lehettek jelen a misén. Az Egyház ma is fenntartja az elvet, hogy az áldozás beletartozik a misébe.

Az áldozás hatásai a következők: egyesít Krisztussal, táplálja a természetfölötti életet, gyógyítja természetünk elesettségét és növeli az Egyház tagjainak egybetartozását.

Az oltáriszentség megígérésében az *élet* szó visszhangzik: aki e kenyérből eszik, örökké él . . . ; a kenyér az én testem a világ életéért . . . ; aki engem eszik, él én általam. A táplálék az élet biztosítása. Az áldozásban az ember győz az örök halál felett. Krisztus fontosnak tartotta, hogy az oltáriszentséget erről az oldalról mutassa be. Hiszen az ember legnagyobb nyomora a halállal való eljegyzettség. A test halálán kívül a lélek halála, a kárhozat is fenyegeti. Az életet Krisztuson keresztül kapjuk. Saját természetfölötti életét osztja meg velünk: „Amint én élek az Atya által, úgy aki engem eszik, él én általam”. Krisztusban már minden az örök élet hordozója. Ha belép az emberbe, nem szorítja ki helyéről testét, lelkét, gondolatait, érzelmait. Ő nem úgy osztja meg velünk életét, mint barátaink. Az embernek el kell hagynia saját gondolatát, hogy átvegye a másikat. Krisztus meghagyja a mienket, de átítatja az övével. Meghagyja a személyiségünket, öntudatunkat, de betölti természetfölötti légköré-

vel: „Aki eszi testemet és issza véretem, az bennem marad és én őbenne” (Jn 6,56).

Erre a kölcsönös áthatásra a természetben nincs példa. Az egész ember találkozik az egész Krisztussal. A személyi különbség megmarad, az életközösség mégis felülmúlja a szokásos emberi kapcsolatot. Az oltáriszentség a kegyelem gazdagságát nyújtja, de nem mindenki egyformán fogadja be. Kegyelemét életté kell váltani. Mivel áldozati testét kapjuk, a kegyelmi hatás annál nagyobb, minél jobban megvalósul az emberben az önátadás. Krisztus maga az utolsó vacsorán az új és örök szövetség megkötését említette. Az áldozásban benne kell lenni az elhatározásnak, hogy az ember elismeri maga fölött Isten uralmát és vállalja a gyermeki engedelmisséget.

Az áldozás növeli az Egyház tagjainak egybetartozását: „Egy kenyér, egy test vagyunk sokan, mivel mindnyájan egy kenyérből szesülünk” (1 Kor 10,17). Itt tehát az ember veszi fel a természetfölötti táplálék sajátosságait. Az oltáriszentség erkölcsi szempontból is erősíti az egységet, mivel gyógyítja és fékezi a széthúzó erőket. A test cselekedeteivel szemben a lélek vágyát juttatja fölénybe. A lélek gyümölcsei pedig a szeretet, öröm, békesség, türelem, jóság és szelídség (Gal 5,22).

Az oltáriszentségből származó kegyelmek meghatározzák, hogyan kell készülni az áldozásra. Az alapvető jogot a keresztség adja meg, amikor beolt a titokzatos testbe. Kell, hogy az ember Krisztusnak élő tagja legyen, vagyis mentes a halálos bűntől. A méltatlan áldozás szentségtörés. A szentség méltósága megköveteli, hogy helyes szándékkal közeledjünk hozzá. A szándékot megvilágítja a jelkép. A kenyér és bor táplálékot jelöl, tehát úgy kell közelednünk, mint lelki táplálék vételéhez. A gyermeket abban a korban lehet áldoztatni, amikor az áldozati kenyeret a közönséges tápláléktól meg tudja különböztetni. A lelki táplálék keresésén kívül azonban annak a vágyának is vezetni kell bennünket, hogy Krisztus sorsában osztozzunk, hiszen az ő áldozati testében és vérében akarunk részesedni. Az ő szenvedése a jövődő megdicsőülés záloga volt. Ezért a földi küzdelmekben igazi lelkierőt és reményt csak az oltáriszentségből meríthetünk.

Krisztus főpapi imájában így könyörög az Isten népéért: „Atyám én átadtam nekik a dicsőséget, amit nekem adtál, hogy egyek legyenek, amint mi egyek vagyunk. Én őbennük, te énbennem, hogy így tökéletesen egyek legyenek ők is. Ismerje meg ebből a világ, hogy te küldtél engem és hogy szereted őket, amint engem szeretted... megismertettelek velük és meg is foglak ismertetni, hogy a szeretet, amellyel engem szeretsz, bennük legyen és én őbennük” (Jn 17,22–26).

Isten ebben a teremtesben azzal dicsőül meg, hogy tökéletessé válik uralma az ember hite, bűnbánata, engedelmessége és szeretete által. Bibliai nyelven: ha megalakul Isten országa. A dicsőség átadása, amiről Krisztus beszél, az istengyermeki méltóság. Aki a hit révén befogadja Krisztust, az egységben van vele és a többi hívővel. Meggyőződik arról, hogy az Atya Krisztusért szereti, mint fogadott gyermekét. Az üdvtörténet folyamán a kegyelmi hatás egyre több embert von bele ebbe az egységbe. Azokat is, akikben csak az utolsó órában ébred fel a hit és a bűnbánat.

A látható országnak azonban az a feladata, hogy külsőleg is megmutatkozzék Isten uralma az emberek felett. A tudomány és a technika fejlődésével az emberek egyre több szállal kapcsolódnak egymáshoz. Lassan mindenki felelős lesz mindenkiért. Az összetartozás azonban csak akkor tartós és jótékony, ha az emberek átélik a felelősséget és az egymásért hozott áldozatban igazi értéket látnak. Különben az önzés minduntalan szakadást idéz elő.

Krisztus kívánja, hogy országának polgárai ne elégedjenek meg csupán a lelkiismeret természetes törvényeivel, vagy akár az ószövetségi erkölcstannal. Az új bort új tömlőbe akarja önteni. Ővei ölték magukra az Isten gyermekeinek lelkületét, amit őbenne megvalósulva látnak. A Hegyi beszéd ismerteti ezt a lelkületet. A bűnnek a gyökerét kell kiirtani magunkból: a haragot, a kapzsiságot, a rendetlen kívánságokat. Emellett tudatosan jóakaratot kell mutatni mindenki iránt, még az ellenség iránt is. Az embert az igazság keresése, a szelídség, a lelkierő, a tettekkészség, a megbocsátás és a türelem teszi nagygyá. Az elért tökéletesség a Teremtőt és a Megváltót dicsőíti.

Biztos, hogy Isten eléri célját. Úgy alakítja országát, ahogy elter-

vezte. De azt a dicsőséget és örömet is fenntartja magának, hogy az ember szabadon vállalja a tökéletesség munkálását. Azt akarja, hogy uralmát a szeretet örömeivel és szabadságával ismerjük el. Erre val-
lanak Krisztus főntebb idézett szavai: az Atya szeretete, amely órá
irányul, legyen a hívő emberekben. Nem azt jelenti ez csupán, hogy
az Atya ugyanazzal a szeretettel tekint fogadott gyermekeire, mint
őrá, a Fiúra, hanem elsősorban azt, hogy a Szentlélek lakik az embe-
rekben, hiszen az Atya a Szentlélekben szereti a Fiút.

Az Egyháznak meg kell győznie a világot Isten szeretetéről és az
emberiséget be kell vonnia a szeretetválaszba. Ezt nem lehet elméleti
úton megvalósítani, még pusztá igehirdetéssel sem. Ehhez az élet ta-
núsága szükséges. Csak Krisztus követésével, jóságának, áldozatának
utánzásával lehet bizonyosságot tenni arról, hogy az Atya szeretettel
fordult a világ felé. Az Egyháznak és a keresztényeknek készen kell
lenniük arra, hogy az Atya türelmét, jóindulatát, segíteni akarását,
megbocsátását belevetítsék a világba. Ezért kell párbeszédet folytatni
a világgal az evangélium szellemében. Föl kell tételeznünk a jót, nem
idegenkedni az emberektől, tudni kell a gyűlöletre is szelidséggel
válaszolni és a méltatlanságot lelkierővel elviselni. Erre a magatar-
tásra alkalmazhatjuk a II. Vatikáni Zsinat szavait: „Az emberiség
sorsa azoknak a kezében van letéve, akik képesek megmutatni az
utánuk jövő nemzedéknek, hogy érdemes élni és remélni”. (Az Egy-
ház és a modern világ, 31.)

Ezen a téren elsősorban a világi hívőkre vár nagy feladat. Ők ke-
rülnek gyakori kapcsolatba a kívülállókka. A küldetést magukéva
kell tenniük. „A világi hívő azzal teszi magáéva Krisztus és az Egy-
ház küldetését, ha a teremtés és a megváltás misztériumának hitéből
él, ha hiszi továbbá, hogy Isten népét a Szentlélek élteti, aki minden
embert ösztönöz, hogy óbenne szeresse Istent, az Atyát, a világot és
az embereket” (II. Vat. Zs., A világiak apostolkodása, 29).

Isten irgalmának megjelenítése az Egyházban

Az emberi üdv történet a megbocsátás alapján indult el: „Az irgalmasságban gazdag Isten mutatta meg szeretetét irántunk” (Ef 2,4). Krisztus ennek az irgalmasságnak akart érvényt szerezni, amikor az Egyházra rábízta a „kiengesztelődés szolgálatát” (2 Kor 5,18). Az Egyház azzal tesz eleget a megbízatásnak, hogy hirdeti a bűnök bocsánatát, bűnbánatra vezeti az embert és Krisztus nevében meg is bocsátja a bűnöket. A bűn forrását: a test kívánságát, a szemek kívánságát és az élet kevélységét magunkban hordozzuk, azért minduntalan rászorulunk a megbocsátásra: „Ha azt állítjuk, hogy nincs bűnünk, önmagunkat csaljuk meg és az igazság nincs bennünk. Ha megvalljuk bűneinket, ő hűséges és igazságos: megbocsátja bűneinket és megtisztít minden gonoszástól” (1 Jn 1,9).

A bűnbánat lehetőségével Isten esendő természetünk szerint kezel bennünket. Soha nem látjuk egészen tetteink következményét és az indítókok felismerésében is sok az ösztönös elem. Új szempontok hatása alatt megváltoztatjuk nézetünket. Továbbá a bűn nemcsak rosszakarathból folyik, hanem megtévesztésből, a kevélység rezdüléseiből, a teremtmények vonzalmából stb. Vagyis a bűn lehetőségét nem úgy hordozzuk, mint Istennel dacoló hatalmat, hanem inkább úgy, mint emberi gyarlóságot.

A bűnbánat engedélyezése Isten pozitív akarata. Nem vár visszavonultan, amíg az ember jobb belátásra tér, hanem maga kezdeményezi a megtérést kegyelmével. Krisztus hasonlatával élve: utánamegy az elveszett báránynak.

A megkeresztelt embernél a bűntől való szabadulás Isten országának keretében történik. A bűn Isten akaratának megszegése, jóvátétele csak uralmának elismerése által történhet. Isten nem mondhat le felségjogairól és az erkölcsi rend érvényéről. Csak ott engedélyez bocsánatot, ahol a teremtmény meghódol, bánatot tart. A megkeresztelt ember fölött Isten az Egyházban gyakorolja jogait, tehát itt adja a megbocsátást is. De joga van a megbocsátást bizonyos jelekhez és feltételekhez kötni. Az Egyház illetékessége abból is érthető, hogy az ember a bűnével Krisztus kegyelmét utasítja vissza, az ő titokza-

tos testétől szakad el. A főhöz való visszatérésnek a misztikus testben kell végbemenni.

Krisztus a bűnbocsátó hatalmat átadta az Egyháznak, a bűnbánat szentségének rendelkezésével. Apostolainak ezt mondta: „Amit megkötöttök a földön, megkötött lesz a mennyben is, amit feloldotok a földön, feloldott lesz a mennyben is” (Mt 18,18). Az oldó és kötő hatalommal megmagyarázta, hogy az Egyháznak joga lesz a bűnösöket kizárni a közösségből és újra visszavenni. Kifejezetten a bűnbocsátásra a feltámadás után ad hatalmat: „Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket. E szavak után rájuk lehelt és folytatta: Vegyétek a Szentlelket, akinek megbocsátjátok bűneit, bocsánatot nyer, akinek pedig megtartjátok, bűnben marad” (Jn 20,21). Tehát saját küldetését ruházza az apostolokra. Őt viszont azért küldte az Atya, hogy természetfölötti életet adjon az embereknek. Ezt az életet egyedül a bűn veszélyezteti. Az apostolok küldetésében az isteni szeretet és irgalom diadalmaskodik, amely a világnak a Megváltót adta.

Az apostolok hatalma kiterjed minden bűnre, hiszen Krisztus nem tett semmi megszorítást. Az Egyház így értelmezte mindig a megbízatást. Krisztus csak a Szentlélek elleni bűnökről mondta, hogy nem nyernek bocsánatot sem ezen, sem a másvilágon (Mt 12,32). Olyan bűnökre gondolt, amelyekkel együttjár az elbizakodottság és megátalkodottság, tehát amelyeknél a bánat lehetősége nem marad meg.

Igaz, hogy csak Isten bocsáthatja meg a személye elleni sértést, de neki megvan a joga ahhoz, hogy az embert megtegye helyettesének. Különbözik az ember legtöbbször tudatosan nem Isten ellen vét, hanem az erkölcsi rend ellen. Az életet irányító értékrendet zavarja meg, ezért is lehet szerepük az emberi megbízottaknak a kiengesztelődésben.

Az Egyház bűnbocsátó hatalmát azonban nem szabad úgy elszínteleníteni, mintha az csupán egy törvény vagy engedmény jogi alkalmazása lenne. Az Egyház köteles a bűnt és a bűnöst úgy kezelni, ahogy Krisztustól látta. Az Isten irgalmát és szeretetét azért hangoztatja, hogy az emberek maguk forduljanak el a bűntől és igyekezzenek a kegyelemben megmaradni. Isten szentségének és uralmának

hirdetésében helyet kap a felelősség és a büntudat hirdetése is. Azt kell elérni, hogy az emberek minden igyekezetükkel kerüljék a bűnt, a bánat pedig a szeretet erősítése legyen.

A bűnbocsánat

Krisztus részletesen nem határozta meg a bűnbocsánat szertartását, ezért az Egyház saját belátása szerint alakította. Az első századokban a bűnvallomás után következett a vezeklési idő, s csak annak leteltével kapták meg a feloldozást. A vezeklés idejében és a feloldozás előtt az Egyház együtt imádkozott a bűnbánókkal. Igazolni akarta, hogy botladozó tagjaival is egynek érzi magát, sőt felelősséget érez irántuk. Mielőtt a püspök vagy a pap a feloldozást megadta volna, együtt böjtölt a bűnbánókkal.

Ma azt tartjuk, hogy a bűnbánat szentségének lényegét együtt alkotja a bűnbánó vallomása, bánata, elégtétele és az Egyháztól kapott feloldozás. A bűnbánó cselekedetei azért lehetnek a szentségnek részei, mert ezeket az Egyházban mintegy a feloldozást kérve végzi el. Tehát már a cél bevonja őket a szentségi rendbe.

Személyek között a kiengesztelődés nem mehet végbe a sérelem visszavonása nélkül. A bűnös ember megtagadja Istentől a tiszteletet, megsérti egyetemes jogkörét és elfordul tőle. Bűnében kifejezésre jut a kevélység és öncélúság. A sértés csak megalázkodással, meghódolással tehető jóvá. Az embernek Isten előtti fájdalmas magára eszmélése a *bánat*. Teológiaiilag így határozzuk meg: A bánat a bűn felett érzett lelki fájdalom, amit kísér a rossztól való elfordulás szándéka. A bánat úgy keletkezik, hogy az ember Isten szentségének tükrében felismeri saját bűnösségét. A bánattal kiábrándul magából és a teremtet javakból, amelyekért Istent megvetette.

A pusza önszeretet szüli a hatás nélküli természetes bánatot. Bánódunk azért, mert eljátszottuk hírnevünket, ártottunk egészségünknek stb. Természetfölötti az a bánat, amely a kegyelem hatására ébred fel és tartalmazza az Istennel fennálló viszony rendezésének vágyát. Amikor az ember elismeri Isten büntető jogát, már kilép magából, feladja öncélúságát. Aki Istentől fél, nem a büntetéstől, abban

a bánat gyümölcsöző. Ha az önszeretet teljesen háttérbe szorul és megvan a teljes szándék Isten kiengesztelésére, akkor beszélünk tökéletes bánatról. Ez már magában is helyreállítja a gyermeki viszonyt Istennel, de a bűnbánat szentségét nem teszi fölöslegessé. Hiszen a szeretet éppen abban nyilvánul meg, hogy mindent megteszünk, amit Isten engesztelésül megkívánt. Ha pedig arra gondolunk, hogy az ember bűnével megszakította a Krisztus titokzatos testéhez fűződő kegyelmi kapcsolatot, ezt csak az Egyház közbejöttével, tehát a szentséggel lehet visszaállítani.

A bánatnak a szeretettel való telítettségéből folynak sajátságai. Egyetemes, azaz minden halálos bűnre kiterjed. Istent nem lehet egyik téren szeretni, a másikon gyűlölni. Ha az ember nem emlékszik is minden bűnére, szándékában benne van az elfordulás minden bűntől. A bánat magában hordozza a megbocsátás reményét is. A szeretet bizalomra hangol s a bizalom szüli a reményt. A bánat nem saját erejéből törli el a bűnt. A megbocsátás Isten irgalmának műve, nem az emberi erőlködése. A bűnbánó föllebbez Isten irgalmához, amely megnyilvánul a megváltásban. A szentség ennek az irgalomnak a realizálása az egyes esetekre.

A bűnbánó azzal a szándékkal vallja meg bűneit a szentségben, hogy az Egyház hivatalos megbízottjától feloldozást kapjon. A bánattal és a feloldozással együtt jelképezi Krisztus áldozatvállalását. A bűnvallomásban egynek mondjuk magunkat a szenvedő Krisztussal, aki a világ bűneit hordozva állt az Atya elé. A bűnvallomás első sorban szentségi kellék, nem a lelkivezetés eszköze. Mellékesen lehet az is, de igazi célja a feloldozás elnyerése, illetőleg annak kifejezése, hogy Isten előtt bűnösnek érezzük magunkat.

A gyónó köteles megvallani a keresztség után elkövetett összes halálos bűnt, amely alól még nem kapott feloldozást. A kötelezettséget emberi módon kell érteni, azaz meg kell gyónni minden bűnt, amire emlékszünk. Meg kell jegyeznünk, hogy a bevallás kötelezettsége a halálos bűnökre vonatkozik. Ilyen bűnt pedig az követ el, aki teljesen tudatosan megsérti az erkölcsi rendet valamilyen fontos dologban. Nem szükséges, hogy tette kifejezetten Isten ellen irányuljon, elég, ha benne van a határozott erkölcsi értékek, illetőleg az ember személyes méltóságának a súlyos megvetése. A szándékosság azt jelenti, hogy

az ember jobb belátása, illetőleg lelkiismerete ellen cselekszik. A bocsánatos bűnök megvallását inkább az alázatosság gyakorlásáért vagy lelkivezetés céljából szokták ajánlani. Viszont a bocsánatos bűnök nem tartoznak feltétlenül az oldó és kötő hatalom alá. Megtisztulunk tőlük az oltáriszentség vételével, a Miatyánk elmondásával, bánattal és jócselekedettel. Hiszen a bocsánatos bűnben nincs meg a bűn lényege, az Istennel való szakítás.

Az ősegyház súlyos elégtételt kívánt a feloldozás előtt. Csak a betegekkel és haldoklókkal tettek kivételt. Az Egyház tanítja, hogy a feloldozó papnak joga és kötelessége a bűnbánót megfelelő elégtételre kötelezni. Ezzel nemcsak az erkölcsi rend sérelmének jóvátételéről gondoskodik, hanem eszébe juttatja a bűnbánónak, hogy a földi Egyháznak a tagja. A földi Egyház pedig folytatja Krisztus engesztelő életét és szenvedését. Isten az elégtétellel kapcsolatban elengedi a bűnökért járó ideigtartó büntetést, de a mértéket, ahogy ezt javunkra írja, nem ismerjük.

Az emberi elégtétel nem Krisztus érdemeinek pótlása akar lenni. Engesztelésünk értéke az isteni elfogadástól függ. Az Atya elfogadta Krisztus elégtételét és őmiatta fogadja el a mienket. Krisztusnak az is diadala, hogy titokzatos testének tagjai az engesztelésben keresik a hozzá való hasonlóságot.

A kegyelem szétoztása Krisztus főpapi hatalmának része. A bűnbocsátást Isten nevében csak azok gyakorolhatják, akik Krisztustól felhatalmazást kaptak. Krisztus a hatalmat az apostoloknak és utódaiknak adta s ez a hatalom átszáll a püspökökre és a papokra.

A természetjog és az Egyház a legszigorúbban kötelezi a gyóntatót a titok megtartására. A kötelezettség levezethető a szentség természetéből. Krisztus a bűnbánót olyan dolgok bevallására kötelezte, amik csak Isten előtt ismeretesek. A hívő nem mint embernek, hanem mint Krisztus helyettesének vallja be bűnét. A pap elsősorban a szentség kiszolgáltatója, nem lelkivezető. Amit Krisztus helyetteseként a szentség keretében tudott meg, az nem eshet semmiféle emberi érdek alá. Nincs olyan tekintély, még a pápáé sem, aki a gyóntatót feloldozhatná a titoktartás alól. A pap a gyónáson kívül még a gyónóval sem beszélhet a dologról, legföljebb akkor, ha a gyónó maga felhatalmazza rá.

A betegek vigasztalása

Krisztus főszéki szerepe nem lenne teljes, ha az Atya irgalmát különös módon nem mutatta volna meg azok iránt, akik a legnagyobb megpróbáltatásban, súlyos betegségben vannak. Földi működése idején a legtöbb csodáját a betegek gyógyításával végezte. Meg akarta mutatni, hogy az isteni segítség annál inkább jön, minél kevesebb a természetes remény. Lélektanilag is rámutatott a megváltás erejére, amikor saját szenvedését és halálát tette meg győzelmi jelnek a bűn felett. A megváltás kegyelmeit először a keresztség adja meg. A többi szentség növeli és módosítja. A betegek szentségének az a feladata, hogy akkor biztosítson bennünket az örök élet ígértéről, amikor a testi élet veszélyben van, mert erőit betegség sorvasztja. E szentség nélkül nem mondhatnánk, hogy életben, halálban Krisztuséi vagyunk.

A szentkenet valódi szentség: Krisztus rendelte, megvan benne a külső jel és a belső kegyelem. A Szentírásban Szent Jakab apostol levele tesz említést erről a szentségről: „Beteg valaki köztetek? Hívassa el az egyház papjait. Imádkozzanak fölötte és kenjék meg olajjal az Úr nevében. A hitből fakadó imádság üdvére lesz a betegnek és az Úr megkönnyebbíti. Ha pedig bűnben van, bocsánatot nyer. Valljátok meg tehát egymásnak bűneiteket és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok” (Jak 5,14).

A betegen végzett szertartás hivatalos vallási cselekmény, amit a papok „a hitből fakadóan” végeznek. A megkenés az Úr nevében történik, az ő parancsára és nevének segítségül hívásával. A kegyelmi hatást ezek a kifejezések adják: a hitből fakadó imádság üdvére lesz a betegnek, az Úr megenyhíti őt és megbocsátja bűneit.

A megkenéshez szentelt olajat használunk. Az olajszentelést a püspök végzi nagycsütörtökön. Kéri Istent, árássa ki Lelkét, az égi vigasztalót erre az olajra és tegye alkalmassá a test és lélek gyógyítására. Az Egyház a szem, fül, orr, száj, kéz és láb megkenését írja elő. Sürgős esetben elegendő a homlok megkenése. A hozzátartozó ima így hangzik: E szent kenet és az ő irgalmassága által bocsássa meg neked az Úr, amit látás, hallás stb. által vétettél.

A betegek kenete abból a szempontból tesz hasonlóvá Krisztushoz, hogy rányomja a lélekre a haláltusát megvívó Üdvözítő vonásait.

A szentség fölvételével a hívő jelét adja annak, hogy bízik Istenben és aláveti magát uralmának. Engedelmességében és bizalmában visszahangzik Krisztus fohásza: Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet. Az ilyen önátadás biztosítja az Atya szeretetét és gondoskodását.

A testre gyakorolt hatás be van ágyazva a kegyelmi javakba. A test jogot kap arra, hogy Krisztussal való egységben viselje el a betegség terhét és esetleg a haláltusát is. Az egészség helyreállítását nem viszi végbe csoda módjára, hanem a lelkierők közvetítésével. A lélek megerősödése, megnyugvása a szervezet megújuló életterejének kiindulása lehet. De a test egészsége alá van rendelve az örök célnak. A szentség kegyelmi hatásai között csak annyiban van helye, amennyiben itt és most hozzájárul a lélek tökéletes gyógyulásához. Biztos, hogy a szentség kifejti hatását a lélekre és testre egyaránt. Ám a jövőt illetően Istent nem teszi lekötöztetetté és az emberi szabadakaratot nem köti meg. Nem állíthatjuk, hogy az esetleges felgyógyulás jele annak, hogy az illető mindhalálíg megmarad a jóban.

A felvevőben meg kell lenni a szándéknak a szentségben való részesedésre. Elegendő, ha valamikor meg volt az elhatározása, hogy katolikus módon akar meghalni. A szentség hatása addig tart, amíg fennáll az életveszély.

Természetesen amikor Krisztus szentséget rendelt a nagy betegek számára, nem akarta mentesíteni Egyházának tagjait a szeretet kötelességei alól. Ha az Egyházat Krisztus titokzatos testének tekintjük, akkor a tagok egymás számára kegyelmet is jelentenek. A szeretetet éppen azok iránt kell különleges módon gyakorolni, akik erőiknek a megrokknása miatt legjobban rászorulnak a gyámolításra. Krisztus az ítéletről mondott szavaiban azt is kiemelte, hogy magára veszi mindazt a vigasztalást és gyámolítást, amit a betegeknek adtunk.

A papi szolgálat

Krisztus az Újszövetség főpapja. Egyesíti magában az isteni és emberi létet, ezért tekintéllyel képviseli Istent az emberek előtt és az embereket Isten előtt. Embersége teljes felszentelést kapott az isteni személlyel való egyesülésben. Ennek a felszentelésnek részese az egész Egyház. Valamiképpen minden tag osztozik küldetésében. Krisztus egyeseknek mégis külön meghatalmazást ad, hogy papi tisztjét nyilvánosan és hivatalosan gyakorolják Isten népének körében. Számukra külön szentséget rendelt, ebben megosztja velük hatalmát s kegyelmi segítséget ad. Ez a szentség az egyházi rend. Föltételezi a titokzatos testbe való beiktatást, a keresztséget, de külön megbízatást ad, hogy a főnek nevében cselekedjünk.

Krisztus személyesen osztotta meg hatalmát az apostolokkal s valószínűleg nem alkalmazott semmiféle szertartást. Szavának hatékony ereje volt, létrehozta, amit jelentett. Felhatalmazta őket a tanításra, kormányzásra, az áldozat bemutatására, a bűnök megbocsátására, a keresztre és általában mindannak elvégzésére, ami a szervezett Egyház életéhez tartozik. Az apostolok Krisztus szolgálói lettek a nép között. Ezt a szolgálatot öröklik a püspökök és a papok. „Bár az Isten népében külön hivatást nyertek – mondja a II. Vatikáni Zsinat –, de nem szakadhatnak el tőle. Nem lennének Krisztus szolgálói, ha nem volnának a természet fölötti élet hirdetői. De nem volnának az emberek szolgálói, ha nem élnének az ő körülményeik között.”

A Szentírás az apostolok mellett beszél olyan előjárókról, akiknek már ők adtak megbízatást a kézzel való szertartásával. A nevük: episkoposz, presbyterosz, diakonosz. Az első század végére állandósul a szóhasználat és értik alatta a püspököt, az áldozópapot és a szerpapot.

Az egyházi rend valódi szentség. A külső szertartás kegyelmet közvetít. Kiolvasható Szent Pál szavaiból: „Szítsd fel magadban az Isten kegyelmét, amely kézföltételem által benned van” (2 Tim 1,6).

Az egész papságot hierarchiának, a szent hatalom hordozójának, klérusnak, Isten szolgálatára rendelt csoportnak nevezzük. Fokozatait tekinthetjük a joghatóság és a papi hatalom szempontjából. A joghatóság vonalán isteni eredetű a pápai és a püspöki hatalom. A többi kormányzati megbízást az Egyház adja. Az áldozatbemuta-

tást és a szentségek kiszolgáltatását célzó papi hatalom vonalán isteni alapítású a püspökség, az áldozópapság és a diakonátus. A papság teljessége a püspökség. Az áldozópap lelki hatalma nem terjed ki a bérmlásra és az egyházi rend feladására. A pápa azonban engedélyt adhat neki a bérmlásra, s akkor a jogi aktus kiegészíti azt, amit a szentelésben nem kapott meg. A diakonusok hatalmat kapnak az igehirdetésre, keresztelezésre, áldoztatásra és a szentelmények végzésére. Azonkívül az Egyház anyagi és karitatív ügyeinek a hivatalos intézői.

Az egyházi rend eltörölhetetlen jegyet nyom a lélekbe. Ezért csak egyszer vehető fel. A jegy hasonlónak tesz az áldozatát bemutató Krisztushoz, és eszközzé tesz a megváltás misztériumának közvetítésére. A lefoglaltság belső megszenteléssel jár együtt. A kegyelmi segítséget a szentség saját erejéből adja, felhasználása azonban függ az egyéni akarattól és képességtől. Ezért találni olyan változatosságot a buzgóságban.

A pap az egyházi rend szentségével az Egyházban megszűnik magán személy lenni. A titokzatos test javait kezeli a közösség javára. Tisztsége tehát szolgálat, hiszen Krisztust követi, aki nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon (Mt 20,28).

Az egyházi rend feljogosítja a papot, hogy tevékenységét hivatalos megbízatásra, Krisztus képviseletében végezze. Az igehirdetés nem egyszerűen az evangélium továbbadása. Benne van a tekintélyi tanúskodás, amit Krisztus megkívánt és amihez megígérte a Szentlelket. Ezért a papság széles körben és egyetemesen nem lehet hűtlen feladatához.

A hivatás természetesen követeli az erkölcsi megszentelődést. Az áldozat megszenteli az oltárt és bemutatóját egyaránt. Az Egyház liturgiája nem veszt el emberi önzésben vagy szeszélyben. Krisztus erről akart az egyházi rend szentségével gondoskodni.

Az egyházi rend érvényes felvevője csak megkeresztelt férfi lehet. A hagyomány következetessége annak a jele, hogy Krisztus nem akarta a nőkre is kiterjeszteni. Ez egyáltalán nem jelenti háttérbe szorításukat. A kegyelmi rend feltételezi a természet rendjét. A nő lelki alkatánál fogva inkább a családnak él, mint hitves és anya, nem

a közösségnek és nyilvánosságnak. A nő szerepe inkább a konkrét személy szolgálata, a férfié a jogrend és az eszmény szolgálata.

A papság vezető szerepe és gyakorlati feladatai megkívánják, hogy a szentség felvevője rendelkezze kellő rátermettséggel, fizikai és szellemi képességgel, műveltséggel, a szent tudományokban való jártassággal és mentes legyen olyan fogyatékoktól, amely gátolná munkájában. Már Pál apostol utasította tanítványát, hogy kezét elhamarkodva senkire föl ne tegye (1 Tim 5,22). Krisztus kétségkívül rizikót vállalt, amikor emberekre bízta országának szervezését és a kegyelem eszközeit. A szentség alapításával azonban biztosította céljának elérését. Mindig kiárad annyi kegyelem a papságra, hogy az egyes tagok gyarlósága ellenére Krisztus ügye a gondviselés mértéke szerint diadalmaskodjék.

A keresztény család

A megváltás rendjében az élet összes természetes adottságai megmaradnak, de új értéket nyernek. A házasságban Krisztus már meglevő természetes intézményt tett szentséggé. A házasság a teremtetten Isten gondolata volt. Krisztus a férfi és a nő életközösségét tette a kegyelem hordozójává.

A házasság természetes alapja a férfi és a nő egymást kiegészítő kettőssége. A testi és lelki tulajdonságok különböznek, egymásra utalva és együtt adják az egész embert. A kettősség végső okát az istenképiségben kell keresnünk. Nem mintha Istenben volna és lehetne nemiség. Ő az abszolút szellem oszthatatlanságában és tökéletességében él. Ellenben megfigyelhetjük, hogy az egész anyagvilágon végigvonul valamilyen dinamikus kettősség. Az elektromosság két pólus között feszül, az élő világában a szaporodás két ellentétes sejt egyesülésének következménye. A teremtetten világ az isteni gazdagságot csak az egyedek sokféleségével, a belső isteni dinamizmust csak az ellentétek kölcsönhatásával tudja szemléltetni.

A biológiai és lélektani ellentét a férfiban és nőben a különbözőség ellenére vonzást gyakorol egymásra. Mindegyik megtalálja a másikban, ami belőle hiányzik. Ebben áll a személyes hatás újdonsága

és titokzatossága. A Szentírás erre céloz, amikor kijelenti, hogy nem jó az embernek egyedül lennie. De az ember nem feltétlen ura a természetnek. Tiszteletben kell tartania az Istentől kialakított értékrendet. Ami az emberiség közös java, azt nem fordíthatja egyéni szélső szerint a maga javára. A nemiség ilyen közös java az emberiségnek, hiszen benne van biztosítva fennmaradása, tehát alá van vetve az erkölcsi rend követelményeinek.

A házasságban a két fél saját személyéről szerződik. Jogot adnak egymásnak életük kölcsönös kiegészítésére és a fajfenntartásra. Életközösségüknek az erkölcsi rend ad szilárdságot. Biztosítja, hogy viszonyuk személyi viszony marad.

A férfi és nő egymásra utaltsága csak az egyenrangú én-te közösségben valósul meg. A szeretet igénye is csak így talál kielégülést. Egészen odaadhatja magát és egészen bírja a másikat. Két személy bensőséges kapcsolata csak kizárólagos és maradandó lehet. Már ez magában ellenzi a válást és a többnejűséget. Aki fenntartással lép ebbe a személyes közösségbe, az sérti a házastárs jogát. A házasság a bűnbeesett emberiséget is úgy kísérte, mint a paradicsomi állapot leghatékonyabb emléke. Volt benne valami szent és felsőbbrendű követelmény. Legtöbbször kifejezett vallási légkörrel vették körül.

A férfi és a nő szerelme a gyermek életének forrása. Az élet továbbadása nem külön hivatás, hanem az életközösség következménye. Az önátadást, életük megosztását legmélyebb fokon valósítják meg azzal, hogy a Szentírás szerint egy testként élnek.

Krisztus akaratából a házasság Isten országának hordozója lett. Ő isteni tekintélyével a házasság eszméjét megtisztította a visszaélésektől, újra követelte egységét és felbonthatatlanságát, amit azelőtt az ösztönnek feláldoztak. Tanításában a férfi és a nő életközössége jelképezi azt a természetfölötti kapcsolatot, ami fennáll Krisztus és Egyháza között. Erre utal Szent Pál amikor így ír: „Férfiak, szeresétek feleségeteket, mint Krisztus is szerette az Egyházat és feláldozta magát érte... Aki szereti feleségét, önmagát szereti. Hiszen saját testét senki sem gyűlöli, hanem táplálja és gondozza, akárcsak Krisztus az Egyházat... ezért hagyja el az ember atyját és anyját, feleségéhez ragaszkodik és a kettő testben egy lesz. Nagy titok ez, én Krisztusra és az Egyházra vonatkoztatom” (Ef 5,22–32). A házasság

tehát kinyilatkoztatott jelkép és természetfölötti titok, ebben áll szentségi jellege. Ahogy Krisztusból áramlik a természetfölötti élet az Egyházba, úgy a házastársak is a kegyelem forrásai egymás számára. Ez a kegyelem áthatja és megszenteli hűségüket éppúgy, mint testi szerelmüket.

Érdemes volt-e Krisztusnak ilyen magasra emelni az eszményt, amikor még a keresztyének is érzik, hogy annyira köti őket az ösztön világa. A felelet az, hogy Krisztus a házasságot arra a természetfölötti magaslatra emelte, mint az embert. Nem csupán erkölcsi eszményt tűzött eléje, hanem megtette a kegyelem forrásának. Maga a házasság nyújtja mindazt a kegyelmet, amivel a házasfelek az ösztönök világát személyes szerelemmé és egy életre tartó hűséggé formálhatják át.

A házasság lényege az a kétoldalú szerződés, amelyben a férfi és a nő életközösséget vállalnak. A kegyelem itt elsősorban az életközösség légköre. A férfit és a nőt a házastársi viszonyban szenteli meg. Képesíti őket arra, hogy életük Krisztus titokzatos testének jelentős gócpontja legyen. Gyermekük nevelésével részt vesznek Isten országának terjesztésében. Az egyiknek erényeiben, imáiban benne van a másik is. Az apostol ki is mondja, hogy a hívő férj megszenteli a hitetlen asszonyt és megfordítva (1 Kor 7,11).

Az ember a házasságban csak felismeri és követi a természet szavát. Az életközösség a gyermekben túllépi az én-te kapcsolat zártságát. Találkozásuk nem arra való, hogy hétköznapi megunásban felémészthetjék minden értéket, amit egymás számára tartogattak. A gyermekben mindkét fél újra megtalálja azt, amit a másiknak adott. Boldogságuk egybekapcsolódik az emberiség közös javával, a fajfenntartás biztosításával. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ez a cél, a gyermek nemzése a szeretetközösségben valósul meg. A felek elsősorban egymást keresik és egymásban találják meg életük kiegészülését. Egymásnak ajándékozzák magukat és csak azután tekintenek a jövőbe. A gyermekáldás mellett tehát a kölcsönös szerelem egyenrangú célja a házasságnak.

Biztos, hogy a házasság és a család az ösztön és a külvilág oldaláról sok kísértésnek van kitéve. A család életének anyagi és társadalmi feltételei is vannak. A rendetlen szenvedély, a nehéz megélhetés,

az erkölcstelen környezet lassan felőrölheti mindazt a lelkesedést, hűséget, bizalmat és szeretetet, amivel életszövetségre léptek. Ezért merítsenek erőt és türelmet vallásosságukból. De amellett az egész társadalomnak együtt kell munkálkodni a családok javán, hiszen ezen fordul az emberiség fennmaradása, kulturális és erkölcsi java.

A modern társadalomban az emberek bonyolult külső kapcsolatainak sok tekintetben fellazították a család hagyományos zártságát. A szórakoztató ipar, a reklám és az irodalom új értékelést vitt a férfi és nő kapcsolatába. Az anyaság és a hitvesi hűség kevés méltatást kap, annál többet az, ami a szenzáció erejével hat. A nő egyre szélesebb körű közéleti szereplése és munkabeosztása révén egyre inkább egyenrangú félként vesz részt a társadalom minden életnyilvánulásában, de nem mondhatjuk, hogy már kialakult az egyensúly a külső szereplése és a családban elfoglalt helyzete között. Ennek akárhányszor az otthon meghittsége és a gyermekáldás vallja kárát.

A II. Vatikáni Zsinat az Egyház és a modern világ kapcsolatának keretében foglalkozott a házasság problémájával. A házastársaknak joguk és kötelességük, hogy egymásban megtalálják boldogságuk forrását. A házasság szilárdsága érdekében szükséges, hogy kölcsönös szerelmükben ne csak az ösztönös vonzódást lássák, hanem a személyes önátadást is. A házasság szentségében kapott kegyelem arra ösztönzi őket, hogy megőrizték, sőt növeljék az egymás iránti tiszteletet, felelősséget és ragaszkodást. A keresztény házastársaknak arra is legyen gondjuk, hogy a szentségi házasságról egészséges közvélemény alakuljon ki. Ezt azzal érik el, hogy bizonyosságot tesznek a családi békéről, összhangról, ha gyermekeiket gondosan nevelik, és ha a házasság és a család érdekében kiveszik részüket környezetük állandó kulturális, szociális és lelki megújulásából.

A mai idők magukkal hozták a családtervezés problémáját is. Ezzel kapcsolatban a Zsinat a következő elvi tanítást adja: „A házaspár legyenek tudatában annak, hogy az emberi élet továbbadásában és a gyermekek nevelésében a teremtő Isten munkatársai. Ezért emberi és keresztény felelősséggel töltsék be hivatásukat. Az Isten iránti tisztelettel eltelve, kölcsönös egyetértéssel alakítsák ki magukban a helyes álláspontot. Vegyék figyelembe saját javukat, a már megszületett vagy még születendő gyermekeik javát, ítélik meg ko-

ruk és körülményeik anyagi és szellemi föltételeit, vessenek számot a családi közösség javával, a világi társadalomnak és az Egyháznak a követelményeivel. De azt is tartsák szem előtt, hogy nem járhatnak el önkényesen, hanem az isteni törvényhez igazított lelkiismeretnek kell őket vezetni." Ezen a téren legtöbb erőt meríthetnek a házas-társak abból a hitbeli meggyőződésből, hogy gyermekeiket nemcsak a földi életnek nevelik, hanem az örökkévalóságnak is. Sok gondjuk és fáradságuk ott kap igazi elismerést.

Az Egyház és a világ kapcsolata

A „világ” kifejezést a Szentírás alkalmazza a teremtet világra, amit „úgy szeretett Isten, hogy egyszülött Fiát adta érte” (Jn 3,16). De alkalmazza az Istentől elfordult emberekre és a mulandó értékekre is, amelyek kísértésül szolgálhatnak. Ilyen értelemben figyelmeztet, hogy „ne hasonljatok ehhez a világhoz” (Róm 12,2). Mi azt a világot tekintjük most, amit Krisztus meg akart szentelni és amit Egyházán keresztül be akar vonni a természetfölötti rendbe. A világ jelenti az emberiséget összes testi, lelki adottságaival, szükségleteivel és mindazokkal az értékekkel, amelyeket a tudomány, a művészet, az irodalom és a technika felszínre hoz.

Ez a világ a misztikus Krisztus természetes hordozója. Az apostol úgy látta, hogy az Egyház a hit terjesztésével Isten oltárára helyezi a népeket és azok „a Szentlélektől megszentelt kedves áldozati ajándékká válnak” (Róm 15,16). A hívő ember nem tekint ellenséges szemmel a világra, mert Isten teremtményét látja benne, ami az ő dicsőségét hirdeti. Az Ige megtestesülésével Isten közeli kapcsolatba került világunkkal s Krisztus testében az anyag is megdicsőült. Ezzel pedig adva van a lehetőség és a követelmény az egész anyagvilág megdicsőülésére.

Az Egyház prófétai és papi küldetésével terjeszti Isten országát a világban. Hirdeti az evangéliumot, engesztelést nyújt a bűnökért és közvetíti a kegyelmet az embereknek. Feladatát bizalommal végzi, hiszen ígéretet kapott, hogy semmiféle hatalom nem iktatja ki töb-

bé a történelemből, sőt ígérete van arra, hogy munkája révén teljességé válik a választottak száma (Jel 6,11).

Az Egyháznak tehát az a küldetése, hogy felajánlja szolgálatát a világnak. Meg akarja vele ismertetni az evangélium világosságát és vigasztalását. Meg akarja benne valósítani a krisztusi erkölcsant, valóra akarja váltani a krisztusi szeretetet. Krisztus mindezt az istenember tökéletességével és jóságával vitte véghez: gyarlóság és fogyatkozás nélkül. Az Egyház azonban kegyelmi tartalma mellett is esendő emberek közössége. A gyarlóság és bűn beférkőzhet minden vállalkozásába. Munkáját tehát két vonásnak kell jellemeznie: a Krisztus erejébe vetett bizalomnak és az emberi szerénységnek. Készen kell állnia, hogy saját magát újra meg újra hozzámérje az evangéliumhoz, illetőleg Krisztushoz. Annál inkább szükséges ez, mivel az Egyház életét áthatja a hagyományosság. Minden időben és helyen konkrét kulturális és társadalmi adottságok között él. Egy-egy történelmi kor nemcsak vívmányait, hanem terheit is ráaggatja.

Az Egyház élő tagjain keresztül akar a világ segítségére lenni. Megkívánja tőlük, hogy ne csak a természetfölötti igazságot képviseljék, hanem őszinte szeretettel munkálják minden ember javát. Küzdjenek a tudatlanság, nyomor, elmaradottság, betegség ellen. Vegyenek részt a kultúra, a gazdasági élet fejlesztésében és minden olyan vállalkozásban, amely az egész emberiség fejlődését szolgálja. Legyenek a jognak, az igazságosságnak és az emberi testvériségnek szószólói. Ha az Egyház a Megváltó küldetését folytatja, semmiféle emberi probléma nem lehet tőle idegen. Mindenki meg kell látnia Isten teremtményét, képmását és az elhivatottságot, hogy Isten gyermekeként az örök élet birtokosa legyen. Természetesen a kinyilatkoztató Istennek tartozik azzal, hogy a vallási igazságot maradéktalanul képviselje és az igaz hitet védelmezze. De az Istenhez való hűséget össze kell egyeztetnie az ellenfél megbecsülésével. Ebben a párbeszédben maga is tökéletesedik. Gyakorolja a nagylelkűséget, a megértést, a türelmet, sőt az ellenfelek meglátásai nyomán maga is elmélyül a kinyilatkoztatás megértésében.

Történelme azonban mindvégig a kereszt árnyékában folyik. Az Isten országának követelményei minden egyénben összeütköznek az emberi öncélúság vágyaival. Isten uralma annyiban valósul meg min-

denkiben, amennyiben alárendeli ösztönös hajlamait és vágyait az örök értékeknek. Amíg az Egyház Isten uralmát hirdeti, mindig találkozni fog ellentmondással. Szüksége lesz türelemre, szelídségre, meg kell tanulnia megbocsátani, az ellenséget szeretni és a jogtalanságot elviselni. Az Egyház soha nem mondhatja, hogy befejezte munkáját a földön. Nem ringathatja magát abban a reményben, hogy valaha is az egész emberiséget kereszténnyé teszi. Krisztus megjövendölte, hogy a hit sokakban mindvégig ellenállásba ütközik. Az Egyház mint kovász benne marad a világban, de a föld a végső napig az igazság keresésének és az erények fájdalmas gyakorlásának színtere marad.

A KITELJESEDÉS

A mulandóság és az örök élet

Az ember úton van az örök haza felé és az egész teremtet világ menetel a végső megdicsőülés felé. Isten nem ront le semmit abból, amit alkotott. Az embernek megígérte, hogy elvezeti magához, mint végső célhoz, s nála, a lét teljességénél megtalálja boldogságát. Az Ószövetségben az ígélet földjének birtoklása jelképezte az örök hazát. A Messiás országának leírásához még erősen nemzeti és evilági színeket használnak. A próféták még egy síkban látják Isten földi országát és a mennyei beteljesülést. Csak homályosan beszélnek arról, hogy a kettőt a nagy ítélet választja el egymástól.

Az Újszövetségben a megkülönböztetés már világos. Isten földi országában megvan a kegyelmi gazdagság, magában hordozza a teljes jövő ígéletét és zálogát, de ami mulandó és romlandó benne, annak át kell alakulnia. Az üdvrend egyik alaptörvénye az, hogy „a test és a vér nem örökölheti az Isten országát, sem a romlandóság a romolhatatlanságot” (1 Kor 15,50). Ennek a világnak a kategóriái, elsősorban a tenyés- és érző élet, nem alkalmasak a végleges állapot hordozására. Itt minden alakulásban, fejlődésben van, a természet barátunk és ellenségünk egyszerre, kinyilatkoztatja előttünk Isten dicsőségét, de egyszersmind el is rejti szemünk elől.

Az egyes ember elmúlása és átalakulása bekövetkezik a halállal és a feltámadással, a természeté majd eljön a világ végén. Az ítélet már érezhető a szenvedésben, a lét bizonytalanságában és a természet lázadásában. De a megváltás az elmúlásba belevitte az újjáéledés reményét. Az apostol szava szerint a világ a vajúdás kínjait

éli át: útban van a pusztulás felé, de elmúlása révén eljut a megdicsősülésre (Róm 8,22). A régi helyére új ég és új föld kerül, s az már a végleges igazság otthona lesz (2 Pét 3,13).

A megdicsőült állapot nem természetes fejlődés következménye. Az üdvösség egész terjedelmében az Isten ajándéka. Mulandó formája szerint minden elpusztul, ami van és amit az ember alkot, mégis ez a világ fog megdicsőülni, tehát megdicsőült formában az emberrel együtt helyet kell kapnia benne mindennek, amin keresztül az ember megvalósította a maga emberségét. Meg kell dicsőülnie a tudománynak, a kultúrának, a civilizációnak. Nem abban az értelemben, hogy ezek a létformák ott is folytatódznak, hanem valamilyen átszellemült alakban mutatni fogják az ember kegyelmi tökéletesedésének és Isten országa terjedésének állomásait. Az ember testileg, lelkiileg, erkölcsileg bontakozik, fejlődik élete egész folyamán. Csak múltjából: cselekedeteiből és alkotásaiból lehet megérteni és értékelni. Tehát a múltját olyan értelemben is át kell vinnie az örök életbe, hogy az egész üdvözült emberiség előtt nyilvánvaló legyen értéke és minden erenye.

A végső állapot ennek ellenére egészen természetfölötti lesz. Krisztus feltámadt teste már bemutatta ezt a természetfölötti állapotot. Az ő feltámadása egyben az egész természet megdicsősülésének biztosítója. Ő része és feje lett a világunknak, ő a „teremtmények elsőszülötte”, s mint Megváltó magán akarta bemutatni a természetfölötti rend győzelmét. A nagy átalakuláskor az a kegyelmi állapot borul virágba, amely Krisztus révén már jelen van világunkban.

A világ vége egybe fog esni Krisztus eljövetelével. Feltámadása után eltávozott, mert a mulandó világ nem tudta befogadni megdicsőült emberségét. A világ mégsem maradt idegen tőle. Eljövetelekor véglegesen és külsőleg is birtokba veszi azt, amit eddig csak kegyelme révén birtokolt. A végső dolgokról szóló keresztény tanítás (eszkatológia) tehát a Krisztusban megjelent győzelmes megváltásról beszél. Krisztus nem egyszerűen két utat, az üdvösséget és a kárhozatot állította az emberiség elé, mint valami érdektelen bíró, hanem a világ Megváltója lett. Hatékony kegyelmével gondoskodik a világ megdicsősüléséről. Meghagyta azonban a kárhozat lehetőségét is azok számára, akik készakarva visszautasítják az üdvösséget. Az Egyház

a kegyelem győzelméről csak úgy tanúskodhat, ha bemutatja, hogy ez a kegyelem egyesekben tapasztalhatólag hatékony lett. A feltámadt Krisztus mellett hivatkozik a szentek dicsőségére és közbenjárására. A kárhozatra vonatkozólag elég a lehetőség hirdetése. A legkomolyabb figyelmeztetés úgyszólván az, hogy engem is fenyegethet a kárhozat.

A keresztény világnézet tehát csak természetfölötti szempontból optimista. Tudjuk, hogy a jelen világ minden értékével együtt halálra van szánva. A halálnak, a pusztulásnak minden borzalmát meg kell tapasztalnia. A természetben nincs olyan orvosság, amely gyógyítaná az ember halálraszántságát. Csak az győzi le a halált, aminek természetfölötti hivatása van, ami átmegegy az örök életbe.

A földi élet vége

Az egyén számára a földi zárandoklás a test halálával ér véget. A halál mint felbomlás természetes velejárója minden testi élőlénynek. Ami részekből áll, előbb-utóbb felbomlik. A kinyilatkoztatás azonban az ember halálát a bűn büntetésének is mondja. Isten külön kiváltsággként megígérte a testi haláltól való mentességet, de az ember bűnével eldobta magát az egész természetfölötti rendet. A tapasztalat igazolja, hogy a halál egyetemes jelenség, a kinyilatkoztatás a halál egyetemeségét is kapcsolatba hozza az eredeti bűn kényszerének egyetemesiségével. Úgy látszik, hogy akiket Krisztus újra eljövetele életben talál, nem hálnak meg, hanem egyszerre átmennek azon a változáson, amit másokban a halál és a feltámadás idéz elő. Az apostol tanítása így hangzik: „Mi az élők, akik megmaradtunk, a felhőkön a feltámadottakkal együtt elragadtatunk a magasba Krisztus elé és mindenkor az Úrral leszünk (1 Tesz 4,17). A korintusiaknak ezt írja: Nézzétek, titokba avatlak benneteket: nem halunk meg mindnyájan, de mindnyájan elváltozunk hirtelen, egy szempillantás alatt, a végső harsonaszóra” (1 Kor 15,51). A felhő és a harsonaszó természetesen csak a prófétai stílus kifejezőmódja az isteni hatalom rendkívüliségének érzékeltetésére.

Az embernek beszélhetünk a természetéről és a személyéről. Ter-

mészetünket a test és a lélek egysége alkotja. A természet oldaláról nézve a halál a test és a lélek szétválása. Az ember azonban személy is: önmagával rendelkező, önmagát kibontakoztatni s tökéletesíteni tudó én. A személy számára a halál a vándorállapotnak, az érdemszerzés és a tökéletesedés lehetőségének lezárása.

A lélek elválása a testtől kifejezi a meggyőződést, hogy a lélek a halál után is megmarad, de mindenesetre más lesz a testhez való viszonya. Nem tartja össze, nem határolja el a többi anyagtól. Ám ez inkább csak a halál leírása, nem lényegi meghatározása. Biológiailag találó, de végeredményben alkalmazható az állatra is, ha úgy nézem, hogy abból is eltávozik az élet. A halál az egész emberi személyt érinti, tehát a lelket is: a szabad döntés, az emberi cél akarásának vagy elutasításának lehetősége lezárul. S ha az ember útban van a végső cél felé, akkor ennek a végső döntésnek a halálban kell történnie, mint az ember utolsó lehetőségében. Föltételezhetjük tehát, hogy a halál nem csupán az élet megszűnésének elviselése, hanem valahol ott van benne a végső személyes döntés is. Ha pedig valljuk a kegyelem kisugárzását az emberre, azt is feltételezhetjük, hogy a kegyelmi megvilágítás és megerősítés éppen ebben az utolsó órában nem hiányzik. A halálban azonban az egyéni élet zárul le. Ráteszi a koronát arra, ami az ember lenni akart. Kétségtelen, hogy Isten szabadon osztogatja kegyelmeit, előidézhet csodálatos megtéréseket az utolsó pillanatban is, de általában mégis azt mondhatjuk, hogy az üdvösség szempontjából a halál azt a döntést hozza meg, amire az ember készült. Aki kereste az igazságot, az megtalálja, aki következetesen elutasította, annál a halál lehet a végső megátalkodottság pillanata.

Krisztussal a halál is új megvilágításba kerül. Saját halálát azért tehette meg áldozatnak és a megváltás eszközének, mert a halálban benne van a pozitív mozzanat, az önátadás a lét szerzőjének és urának. A halált nemcsak elviselni lehet, hanem lehet akarni mint az engedelmesség, a bizalom és a szeretet végső aktusát. A teremtmény csak a halálban mondhat le végérvényesen önzéséről és adhatja át magát teljesen teremője akaratának. Krisztus mint fő vállalta így a halált és megváltó halálába belevon minden embert, főleg azokat, akik a kegyelem és a hit révén misztikus testének tagjai. A Szentírás

boldognak nevezi azokat, akik „az Úrban halnak meg” (Jel 14,13). A hívőre nem nehezedik rá a halál annyira, mint azokra, akiknek nincs reményük. Krisztus feltámadása jelzi, hogy az élet mulandóságát felváltotta a halhatatlanság ígérete. A megigazulás belénk oltja a feltámadás erőit, a halál kapu az örök élethez.

A kegyelem nem változtatja meg a halál természetes lefolyását. Megmarad a borzadás az elmúlástól, az elválás fájdalma és a jövő bizonytalansága. Vigasztal ugyan az örök élet reménye, de birtokbavételét megelőzi az ítélet. Vétkeink emléke beárnyékozza az Istennel való találkozás gondolatát. A keresztyén ember elszenderülésében is visszacseng az ítélet keménysége. Megkönnyebbülést csak a hit hoz, hogy mindent Krisztussal együtt, az ő védelme alatt viselünk el. A halál sötétsége eltakarja előlünk az üdvtörténet célját és rendeltetését. A Szentírás azt mondja, hogy az általános feltámadásban a halál mint „utolsó ellenség” fog megsemmisülni (1 Kor 15,26). Krisztus saját feltámadását teszi teljessé, amikor titokzatos testének tagjait életre kelti. A győzelmet az egyes hívőnek elő kell készítenie azzal, hogy növeli magában a kegyelmet, az örök élet csiráját és zálogát. A hívő ember halála Krisztus követésének utolsó mozzanata lehet. Teljes önátadással utánozhatja szavait: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet” Lk 23,46).

Az egyéni számadás

A szellemi lélek a testtel együtt alkotja az embert. Isten beleteremti az anyagba: ott van igazi helye, ott fejti ki sajátos működését. Életet és szellemi tudatot ad az anyagi testnek. A lélek tehát a lét rendjében, egész lényegével ráirányul az anyagra. Nemcsak a saját testére, hanem minden anyagra, hiszen az élet folyamán a legkülönbébb anyagi részeket építjük be testünkbe, s minden új anyag a teljes emberi élet hordozója lesz. Mit jelent a lélek számára a testtől való elválás? Megszűnik minden kapcsolata az anyagi világgal, kiszabadul „börtönéből”, ahogy a platoni filozófia gondolta? Vagy inkább kitarul az egész Kozmosz felé s egyéni teste helyett valamiképpen az egész anyagi világra támaszkodik mindaddig, amíg a feltá-

madásban megdicsőült testet kap? Tudatos életéhez valamilyen módon pótolni kell a test hiányát. Az isteni mindenhatóság vagy csodaszerűen avatkozik bele életébe vagy pedig aktualizálódik benne az a kitárulás, ami már megnyilvánul a dolgok felismerésében és az értékek akarásában.

Amíg az ember él, állandóan inoghat a jó és a rossz között. A halállal végetért az előkészület ideje, elérkezünk a célhoz. Örök sorsunk a halál pillanatában dől el. Aki Isten gyermekeként fejezte be életét, arra jutalom vár, aki ellenség volt, ki van rekesztve az örökségből. Az elmondottak alapján természetesnek találjuk, hogy a halállal lezárul a földi érdemszerzés. A különvált lélek körülményei megváltoznak. Megszabadul az ösztönök kötöttségétől, nagyobb összefüggésekben látja a világ értékeit. Nem hozhat olyan döntéseket, amelyek földi felelősségének folytatásába esnének. A teológusok azonban újabban felvetik a kérdést, nem tételezhető-e fel, hogy a halál pillanatában az ember tudatosan összefoglalja egész életét és teljes személyes állásfoglalással dönt az örök értékek mellett vagy ellen? Ezt a pillanatot azonban még a földi élethez tartozónak kell tekintenünk, nem pedig a testtől elvált lélek aktusának.

A kinyilatkoztatás biztos igazsággént hirdeti, hogy a próbatétel ideje a halállal lezárul. Az erkölcsi figyelmeztetéseket csak erre az életre összpontosítja, készenlétre, virrasztásra int, mert eljön az éjszaka, amikor senki sem dolgozhat többé (Jn 9,4). Földi életünknek vissza nem térő fontossága van, csak itt dönthetünk örök sorsunkról. Ez a tétel adja meg az élet erkölcsi komolyságát. Az Egyház elveti a *lélekvándorlás* minden fajtáját. A lélek csak ehhez a testhez van kötve, ezzel együtt viseli az erkölcsi felelősséget. A tapasztalat egyáltalán nem igazolja, hogy bármiféle tapasztalatunk volna előbbi életünkéről. Ha tetszésünkre volna bízva, hogy bármelyik következő életünkben vegyük komolyan az erkölcsi rendet, akkor egyikben sem tennénk meg. Isten sokkal szentebb, a teremtménynek a tőle való függése sokkal súlyosabb, mint hogy a teremtmény bujócskát játszszik vele, teremtményével és bírójával.

A halál után a lélek azonnal átmegy az ítéleten s Isten végre is hajtja az ítéletet. A Szentírás az örök visszafizetésről szólva többnyire a végső egyetemes ítéletet emlegeti ugyan, de egyes helyei

mégis világosan utalnak a különítéletre. Krisztus a kereszten azzal vigasztalja a jobb latort, hogy még aznap vele lesz a paradicsomban (Lk 23,43). Példabeszédében a szegény Lázár halála után Ábrahám társaságába jut, a szívtelen gazdag pedig a kárhozatba. Az állapot mindkettőjük számára végleges. Úgy kapták mint jutalmat, illetőleg büntetést. Szent Pál is kifejezi bizalmát, hogy a test levetése után hazajut az Úrhoz (2 Kor 5,8; Fil 1,23).

A különítélet lefolyása más, mint az emberi ítéleté. Istennek nem kell mérlegelnie cselekedeteinket. Arra sincs szüksége, hogy beismerjük előtte hibáinkat. Az ítélet magában a lélekben világosodik meg és azonnal állapottá válik. Szükségszerűen hozzáméri magát az örök erkölcsi elvekhez, Isten szentségéhez és szeretetéhez, amely megnyilvánult a teremtésben és megtestesült Jézus Krisztusban. Tisztán látja, mit valósított meg, mit fogadott el Istentől, és mit utasított vissza. Az Atya úgy rendelkezett, hogy az ember hasonlónak legyen megtestesült Fiához (Róm 8,29). Krisztus a mérték és egyben a bíró, az Atya minden ítéletet űrá bízott (Jn 5,22). A lélek nem hallja, hanem átéli az ítéletet. A jutalom vagy büntetés elfogadása szükségszerű, nincs helye a mérlegelésnek vagy a fellebbezésnek. Minden kérdés oda torkollik, hogy mennyire vetette alá magát Isten uralmának.

A hívő ember megnyugvással gondolhat arra, hogy bírója az a Krisztus lesz, akiben nemcsak az isteni hatalom és szentség testesült meg, hanem az Atya irgalma is. Ő maga azért jött, hogy üdvözítsen, tehát biztos, hogy minden mentő körülményt figyelembe vesz. A Szentírás mondja róla, hogy „tud együtt érezni gyöngeségeinkkel, mert hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett” (Zsid 4,15).

Az ítélet eldönti az ember örök sorsát. Aki ott Isten gyermekének bizonyul, eléri örök célját, Isten színéről színre látását, illetőleg az ő életében való örök részesedést. Aki megátalkodott a bűnben, az tudatosan elutasítja Istent mint végső célt, mint a lét teljességét; állapotát kárhozatnak nevezzük. Azok számára pedig, akik emberi gyarlóságból eredő botlásokkal, úgynevezett bocsánatos bűnökkel és ideig tartó büntetésekkel távoznak az életből, megvan a tisztulás lehetősége.

A lélek tisztulása

Az örök élet, az Istennel való egyesülés föltételezi a tökéletes szeretetet és a bűntől való mentességet. Az embernek el kell jutnia a krisztusi nagykorúságra (Ef 4,13), el kell telnie Isten teljességével (Ef 3,19). Nem mindenki jut ilyen lelkülettel az örök bíró elé. A kegyelem állapota mellett megmaradhat a bocsánatos bűn, a teremtményekhez való rendezetlen ragaszkodás és terhelheti a bűnökért járó ideig tartó büntetés, amit nem vezekelt le a földi szenvedéssel és jócselekedettel. Az ember ilyen fogatkozásai ellenére azért Isten gyermeke, nem fenyegeti a kárhozat és Isten módot ad neki, hogy a halál után megszerezze a végleges tökéletességet.

A magyar nyelvhasználat ezt az állapotot tisztítóhelynek nevezi, de csak azért, mert nincs rá jobb szavunk. A szellemi lélek a halál után nincs a tér és idő kereteihez kötve.

A tisztulás létezése gyakorlatilag benne van az Egyház ősi szokásában, hogy imádkozik a halottak lelkének szabadulásáért, szenvedésének megszűnéséért. A Szentírás kifejezetten nem beszél róla, de egyes utalásai világosan mutatják, hogy a lélek a halál után is megszabadulhat terheitől. Az Ószövetség szent és üdvös dolognak tartja a halottakért bemutatott áldozatot, hogy bűneiktől megszabaduljanak (2 Mak 12,46). Szent Pál arról beszél, hogy az ítélet igazolja mindenkinek a munkáját. Aki Isten előtt maradandót alkotott, jutalomban részesül, akinek a buzgósága nem volt tiszta, annak eredményei „elhamvadnak”, ő maga azonban megmenekül, de „csak mintegy tűz által” (1 Kor 3,15). Tehát van olyan ítélet, amely kimutatja a cselekedetek hiábavalóságát és az emberre ideig tartó büntetést ró. Ennek letöltése után jön a szabadulás. A tisztulás „mintegy tűz által” történik, innen ered a tisztító-tűz elnevezés. De ezt a tüzet vehetjük jelképes értelemben.

A hitigazságok világánál nem nehéz belátni, hogy szükség van a tisztulás állapotára. Az ember külön kegyelmi kiváltság nélkül nem képes a bocsánatos bűnöket kitartóan kerülni. Az önzés, kényelemszeretet, gyávaság, figyelmetlenség minduntalan teremt alkalmat, hogy túltegyük magunkat a szeretet követelményein. Ezért hibáinkal nem tudunk egészen leszámolni. A betegek szentségében sem ré-

szesül mindenki, tehát terheink egy részét magunkkal visszük a túlvilágra.

A tisztítóhelyen a lélek új érdemeket nem szerezhet, de bünt sem követhet el. Afelől biztos, hogy Isten szereti és célját eléri. A bocsánatos bűntől, az ideig tartó büntetéstől és természetének rendezetlenségétől csak a szeretet révén gyógyulhat meg. Egyre tökéletesebben megérti, hogy egyetlen célja Isten. A szeretet sajátos szenvedéssel van egybekötve. A végtelen igazsággal és jóssággal való egyesülés vágya a lélek mélyéről tör elő. Kénytelen nélkülözni azt, ami után benső kényszer hajtja. Gyarlóságát hozzáméri Isten szentségéhez, hálátlanságát szeretetéhez. Az önvád, hibáinak elítélése és szellemi igényének kielégítetlensége fájdalmat okoz.

Ha feltételezzük, amit a halállal kapcsolatban mondtunk, hogy a lélek kitarul az egész anyagvilág felé és mintegy rátámaszkodik, akkor még könnyebben megérthetjük tisztulásának folyamatát. A világ dolgait a lét igazi összefüggéseiben látja és értékeli. Világos lesz előtte, mihez és mennyiben érdemes ragaszkodni. Átéli a mulandó dicsőség keresésének, a hiúságnak, az érzékek rendetlen táplálásának ferdeségét. Mindezek hatása alatt egyre inkább értékeli az örök szeretetet és irgalmat. Szenvedése hasonlítható a tisztító tűzhöz, amely a rozsdát megemészt, de más természetű, mint a földi szenvedés. Nem mérhetjük a mi mértékünkkel, nagyságáról semmit sem mondhatunk.

A lélek tisztulása tudatos, az elegettevő szenvedést szabadon akarja, de elviselése mégsem érdemszerző. Isten tekintélyét már nem a hiten keresztül fogadja el, hanem a szellemi megismerés kényszerével. A földön az ember azzal mond le magáról, hogy önként vállalja az Istent megdicsőítő cselekedetet. A tisztuló lélek úgy helyezi magát háttérbe, hogy megadással viseli tetteinek fájdalmas következményét. Egészen aláveti magát az Isten uralmának, engedi, hogy a tőle való függés behatoljon tudatának legmélyére.

Az egyházi hagyomány keveset beszél arról, hogy a lélek tisztulása mennyiben következménye a Krisztussal fennálló kegyelmi kapcsolatnak. Pedig ő az egyetlen út az Atyához s a misztikus testnek minden tagja neki mint főnek van alávetve. Biztos, hogy a szeretet

tisztulásában a lélek az ő követelményeihez méri magát és hozzá igazodik mint abszolút mértékhez.

Ha meggondoljuk, hogy az emberben a megismerés és az akarati elhatározás fokozatosan megy végbe, akkor a halál utáni tisztulást nem foghatjuk fel úgy, mint pillanatnyi átalakulást. Igaz, hogy a lélek már nem függ a test nehézségétől, de mégis megmarad emberi léleknek. Az ottani tartamot azonban nem mérhetjük a mi világunk idejével.

A misztikus test egységének tanából következik, hogy a földi küzdő Egyház tagjai felajánlhatják érdemeiket a tisztuló lelkek javára. Szenvedésük enyhülését azonban nem mérhetjük a mi fogalmainkkal. Isten saját bölcsessége szerint összeegyezteti a lélek szükségét az Egyház közbenjárásával. Az Egyház érdemeit elfogadja, de a lelket is átvezeti azon a folyamaton, amely megszerzi számára a végleges tökéletességet.

A hazatalálás

A túlvilági jutalom és büntetés előfeltétele a lélek halhatatlansága. A lélek szellemiségéből következik, hogy a test halála után is megmarad. Később teológiailag igazoljuk majd a test feltámadását is. Ha az élet folytatódik a túlvilágon, Isten az igazságosság teljesülését áttehette oda. A Szentírás nem hagy kétséget aziránt, hogy a földi élet célja és jutalma az örök élet: „Jobb neked bénán vagy sántán bemenni az életbe, mint ép testtel az örök tűzbe jutni (Mt 18,8). Az örök élet birtokosai a mennyben vannak: „Örüljetek, ha üldöznek, mert jutalmatok nagy lesz a mennyben” (Mt 5,12). Szellemi értelemben az ég Isten sajátos világa. Amikor a Szentírás az üdvözülteket ide helyezi, erre a másik létrendre gondol. Az örök élet birtokosai Isten életében részesednek. Ez a természetfölötti létezési mód nem lehet tartozéka a mi világunknak. A világegyetem minden pontja csak természetes világ és nem lehet hordozója a természetfölötti életnek.

A jelen világ és a túlvilág viszonyát nem könnyű felvázolni. Van bennük közös vonás, de még több a különbség. „A természettudo-

mány és a természetbölcsélet tételeit nem vihetjük át a túlvilágra. Ott maga Isten a végső dolog, hiszen ő a lét teljessége és minden teremtetett lét hordozója. Ő a mennyei boldogság, az ő elvesztése a kárhozat, valamiképpen ő az ítélet és a tisztítóhely. Őbenne hal meg az ideig való és őbenne kel életre a feltámadt ember. De az Isten mindig az, aki Jézus Krisztusban a világ felé fordult. Tehát Krisztus a központ és egyben a végső cél" (Urs v. Balthasar). Ebből körülbelül megérhetjük azt is, miért nincs tapasztalati megismerésünk a túlvilági dolgokról. Csak azt ismerjük meg, ami úgy létezik, ahogy mi vagyunk. De eleve nem tételezhetjük föl, hogy ez az egyetlen létezési mód. A spiritizmus kritikai problémáját is ide kell sorolnunk. A lelkek megjelenése vagy bármiféle közlése az Isten szuverén akaratahoz van kötve.

Az örök élet egész terjedelmében a hit titka. A természetes élet beletorkollik a Szentháromság életébe. Anélkül azonban, hogy teremtetett jellegét és egyedi személyiségét elveszítené. A földi életnek el kell pusztulnia, hogy magára öltse az új állapotot. A változás több, mint egy mag kisarjadása és virágba borulása. Az ember kiköt az élet ősforrásánál és végtelen távlatokban megtalálja benne szellemi igényeinek kielégítését. Az örök élet közvetítője Krisztus, csak általa juthatunk az Atyához (Jn 14,6). Isten látása annak a természetfölötti állapotnak a kibontakozása, amit a keresztségben, illetőleg a kegyelemben kaptunk. Aki Krisztussal mint fővel eggyé forrt, az részesedik örökségében, illetőleg tőle kapja az örökséget.

Az Isten színről színre látása tökéletes *ismeret és birtoklás*: „Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most csak töredékes a tudásunk, akkor majd úgy fogunk ismerni, ahogy ismertek vagyunk" (1 Kor 13,12). Isten tökéletes bírása miatt nem lesz értelme a hitnek és a reménynek, a szeretet ellenben megmarad. A színről színre látás természetfölötti adomány, magától semmiféle teremtmény nem képes rá. Az kell hozzá, hogy Isten feltárja lényegét és képességet adjon az új látásra. A dicsőség fénye megnyitja a szemet a végtelen személyes igazság és szeretet befogadására. Isten mintegy saját megismerőképességét és szeretetét adja a embernek, mert csak így részesedhetünk életében. A dicsőség fénye

végleges adomány. Aki egyszer részesült benne, többé nem veszítheti el.

A színről színre látásban Isten maga válik az értelem tartalmává. Benne kielégülést talál minden kutatás, az értelmes lélek úgy hozzátapad, hogy el sem fordulhat tőle, de a lekötöttség nem korlátozás, hanem végleges felszabadítás. A szellemi ismeret nyitva áll a végtelen igazság előtt. Akkor jut el céljához, ha akadálytalanul szárnyalhat a végtelen tudás beláthatatlan távlatain. Betölti a teljesség érzése, mert mindent lát, amit a természet szépsége, változatossága valaha létrehozott vagy amit az emberi történelem a kultúra szépségében, az erkölcs nagyszerűségében és szentségében kitermelt. Sőt mindezeknél sokkal többet, hiszen Isten minden kigondolható értéknek a foglalatja. A szemlélet mégsem kimerítő ismeret. A végtelen tökéletesség nem fér bele a véges emberi elmébe. Isten világfelettsége, felfoghatatlansága megmarad. Mindörökre titok marad sajátos szentháromsági létmódja és élete. Ha az ember felfogná titkait, elveszne az isteni fönség. De személyes közelségből szemléli, mint az első pillanatban. A felfoghatatlanságon keresztül tisztázódik előtte Isten és a teremtmény különbsége.

Isten mint végtelen jószág és szeretet az akaratnak is tárgya. Jelenléte kielégíti a legmélyebb *szeretetigényt*. Isten végtelen gazdagsága betölti az öntudatot. Ez a gazdagság a három isteni személy eleveniségében mutatkozik meg. Az akaratot olyan intenzitással vonja magához, hogy a tökéletes bírás, a teljes boldogság állapotába jut. Az Istennel való egyesülés megmarad én-te viszonynak. De a szeretetkapcsolat is olyan misztérium, mint a színről színre látás. A lélek a végtelen szeretetet nem tudja befogadni. Egész képességét lefoglalja, betölti, ezért nagyobb boldogságra nem vágyódhat. Bármennyire tökéletes a bírás, a megunás veszélye nem fenyegeti. Az akarat úgy elmerül a szeretet kimeríthetetlen, mindig új vonzalmában, mint az értelem a végtelen igazságban. A lélek bírja Istent, alapvető élménye mégis az, hogy az isteni szeretet hordozza.

Az Isten személyes közelsége nem rontja le a *teremtményekkel fennálló kapcsolatot*, hiszen minden teremtmény benne van Isten gondolatában és teremtő akaratában. A lélek látja, hogy a teremtmények az isteni tökéletesség utánzásai, azért az irántuk való szere-

tete megneemesül, az Isten szeretetének részévé válik. Az ember azonban Isten végtelen világában sem lesz mindentudó. Sem Istent nem fogja fel teljesen, sem a teremtet világban meglévő lehetőségeket. Mindenesetre ismeri és szereti azokat, akik beletartoznak személyes érdekkörébe. A határt azonban nem a tér és az idő viszonylatában kell megvonnunk, hanem csak az értelem és akarat végessége miatt.

A közvetlen kapcsolat beleviszi a lelket a Szentháromság belső életáramába. Az Atya megismerése jelenti annak az örök isteni lételemozzanatnak a szemléletét, amivel megismeri és kimondja végtelen lényegét a Fiúban. Az Atya a Fiúban tükröződik a teremtmény számára is, szeretete pedig a Szentlélekben válik érzékelhetővé. Mind ezt közvetlenül s mégis valamiképpen Krisztus emberségével való egybetartozásban éli át. A lélek dinamizmusa, érdekköre, hatékonysága túlnő a teremtményi korlátokon, a végtelen isteni cél hordozója lesz, a Szentháromság belső dicsőségét szolgálja. Az üdvözültek tudják, hogy Isten megdicsőült bennük s hódolatukkal ki is fejezik a dicsőítést. Nincs bennük önzés, nem magukat keresik, egészen feloldódnak a baráti szeretetben, ami a másik fél javát kívánja és szolgálja. Ennek a viszonzásáról is meg vannak győződve. Ezért szabadon alávetik magukat uralmának, s az a legfőbb vágyuk, hogy ő legyen minden mindenben (1 Kor 15,28).

Az örök célt a kinyilatkoztatás alapján hazatalálásnak kell fel fogunk, hiszen az üdvrendet az Atya készítette gyermekeinek a Fiú és a Szentlélek elküldésével. Krisztus „az Atya házában készít lakóhelyet” azoknak, akik hisznek benne (Jn 14,2). Az apostoli igehirdetés is a „jövendő hazáról” (Zsid 13,14), „mennyei hazáról” (Fil 3,20) beszél. A földön az idő múlása szükségszerűen a jövőbe mutat, tehát ennek az életnek átmeneti jellegén nem lehet változtatni. A végleges otthont csak Isten örökkévalósága, örök jelene nyújthatja.

Isten örökkévalóságát és változatlanóságát úgy jellemeztük, mint az élet teljességét, ahol minden együtt van, teljes befejezettségben és mégis az élet eleven és végtelen lendületében. Az üdvözült ember ebben az életben részesedik, tehát a mennyei boldogságot nem gondolhatjuk el a földi élet mintájára. Csak néhány oldalról jellemezhetjük, ahogy a kinyilatkoztatás képei megengedik.

Az örök élet elsősorban *boldogság és öröm* (Róm 14,16). A megigazult ember valamit már itt megérez belőle. Ott majd teljes mértékben átéli, hogy bement Isten nyugalamába (Zsid 4,10). A küzdelem helyet adott a győzelemnek, a lét bizonytalanságát felváltotta a békesség. A lélek olyan személyes közösségbe kerül Istennel, hogy igazsága, jósága, tudása, szentsége, hatalma az övé is lett, amennyire a teremtmény ezeket az értékeket birtokolhatja.

Isten nyugalma azt jelenti, hogy ő a személlyé vált tetterő. Benne minden terv és cselekvés öröktől fogva megvalósult. Nincsenek elvégzendő feladatai és elérendő céljai. Nem vár kívülről erőt és segítséget. Ezért tudja az üdvözültek minden vágyát kielégíteni. Megad nekik mindent, amit egyáltalán várhatnak az élettől és amit befogadhatnak. Isten végtelensége az egész örökkévalóságon át kimeríthetetlen marad. A szemlélő mindig újnak és titokzatosnak találja, mint az első pillanatban. Szeretetében állandóan benne van az első találkozás öröme és ígérete. Az örök nyugalom befelé folytonos tevékenység. Állandóan kíséri a megtalált igazság öröme, a szeretet új kifejezést nyer, a szellemi értékek szüntelen valósulását is átéli.

Az üdvözültek tudják, hogy boldogságuk Isten *kegyelmi ajándéka* és saját érdemük jutalma egyszerre. A kezdeményezés az Istené volt, ő adott kegyelmet a hívó szó követésére. Új szint visz a boldogságba az, hogy egyúttal mindent gyermeki örökségül ad. Nem az igazságosság mértéke szerint fizet, hanem atyai nagylelkűsége, irgalma és bölcsessége szerint. Gondja van olyanokra, akik csak életük végén szegődtek hozzá s ezeknek is teljes bért juttat. Minden embert más körülmények közül, más eszközökkel vezet magához. Az üdvözültek együttvéve fogják tükrözni az isteni kezdeményezés és irgalom vég-

telen gazdagságát. Kitűnik majd, hogy mindenkit egyénileg kezelt és hajlamainak megfelelően vezetett az üdvösség felé.

Az örök élet inkább ajándék, mint megszolgált bér, még sincs benne sértő mellékíz. A lélek nem úgy érzi magát, mintha valakinek kegyéből élvezné örömét. Tudatosan követte a hívó szót és maga választotta az üdvösséget, bár kizárólag a kegyelem képesítette rá. A boldogság nem egyszerűen az adomány elfogadása és élvezése, hanem baráti együttlét. Az önátadás teljes és tökéletes, a lélek cselekvően részt vesz Isten megdicsőítésében. Az örök élet a mi jutalmunk, mégis elsősorban Isten dicsősége.

Az örök élet mentes a földi élet gyöngeségeitől és zavaró körülményeitől. A lét bizonytalansága feloldódik Isten közelségében. A színről színre látásra eljutott teremtmény többé nem vétkezhet. Nincs olyan érték, amire még vágyódnék, hiszen Istenben a végtelen értéket bírja. A rossz akarása a földön a hiány érzetéből fakad. Ott azonban az elérendő vágyak nem nyugtalanítják a lelket. A végtelen igazság és szeretet megadja mindazt, amiben saját élete kiegészítésre szorult. Nagyobb dicsőséget sem kíván magának, hiszen annyit fogad be a végtelen isteni gazdagságból, amennyire képes. Az örök élet nem a kívánságok teljesülése, hanem az élet befejezettsége, tökéletessége.

A régi bűnök emléke megmarad, de szomorúság nélkül. A bánat ideje elmúlt, a kiengesztelődés tökéletes lett. A múlt emléke inkább az isteni irgalom iránti hálát tartja ébren. Azt sem sajnálják, hogy nem szereztek több érdemet. Aki oda eljut, az emberi értékeinek nem foszlányait menti át, hanem a benne levő összes reális képességek megvalósultak benne. A földi kötelességteljesítéssel, imádsággal, szenvedéssel és a tisztítóhely hatásával mindenki eléri a tökéletességnek azt a teljes fokát, amit az isteni gondviselés neki szánt. Senki nem jut torzóként Isten elé, tehát nincs mit sajnálnia.

Az örök élet a földi személy életének *folytatása*, az élet egyedi változatai ott is megmaradnak. Az istenlátás lényegében ugyanaz mindenkinél, a jutalom mégis tekintettel van a földi erények gazdagságára. A kegyelem nem másítja meg a természetet, a földi élet vonatkozásai megmaradnak, csak új, szellemi tartalmat nyernek. A rokonság, barátság, házastársi kapcsolat külön tündökleni fog, ameny-

nyiben kölcsönös tökéletesedésre használták fel. A nemzeti, faji, nyelvi különbségeket elfödi az istengyermekség egyenlősége (Gal 3,28). A földi életnek minden hatalmi berendezkedése elveszti értelmét. A világi és egyházi intézmények a fejlődő élet irányítására valók, a célnál nincs többé szerepük. A nagyobb érdem ott is elsőséget biztosít. A Krisztushoz való nagyobb hasonlóság előjoga az, hogy jobban hozzájárulhatnak mások boldogságához, több szeretet árad ki belőlük és viszonzásul nagyobb szeretetet is kapnak. A földi élet el-lentétei, tévedései megszűnnek. Mindenki Isten szemével látja az igazságot, azért nincs makacs magabazárkózás, sértődöttség vagy félrevonulás. A tökéletes szeretet és nagykorúság fölöslegessé teszi a földről áthozott nézeteltérések tisztázását. Úgy tekintenek vissza azokra, mint a gyermekkor emlékeire.

Az Istennel való egyesülés biztosítja a zavartalan *közösségi életet*. Megvalósul az egység, amit Krisztus kért az Atyától (Jn 17,23), az ő fősege alatt kialakul a teremtmények végső rendje (Ef 1,10). Az üdvözültek Istenben szeretik egymást, érdeklődési körük nincs olyan szűkre szabva, mint a földön. Itt a hely, az idő és a test korláta miatt a szeretet csak kis körben valósulhat meg. Küzdünk önmagunkkal, hogy megtaláljuk az egyensúlyt a személyes függetlenség és az önátadás között. Odaát az egyéni érdeket nem veszélyezteti a szegény, a féltékenység vagy kevélység. A természet rendezettsége és az érdekek szentsége miatt senki sem akarja a másikat kiséjítítani. Olyan érdekelkülönülés nem lehetséges, mint ebben az életben, már azért sem, mert mindenkinek mindene megvan. A kinyilatkoztatás azonban nem mond ellene annak, hogy feltételezzük a helyes földi szeretet megmaradását olyanok között, akiket természetes és nemes cél kötött össze, mint pl. házastársak és barátok stb. között. A szeretet nem szűnik meg, hanem megnevesül (1 Kor 13,8).

A szeretet és nyíltság ellenére megmarad a személyek külön világa. A lélek titkai csak Isten előtt tárulnak fel. Az egymás közti érintkezés gondolatközléssel történik, nincs meg a kifejezés nehézsége, nincs szükség földi értelemben vett nyelvre és írásra.

Az örök élet a befejezettség állapota. Növekedés, fejlődés nincs benne. Az élet lendületéhez és dinamizmusához nem szükséges a fejlődés, főleg ott nem, ahol minden a végtelenbe torkollik. Gyarapodás

legfőbb a teremtett dolgok ismeretében lehetséges. Az üdvözültek egyre jobban megértik a történelem értelmét és az üdvörténet titokzatos útjait. A földi történelem szemléletén kívül segítségükre van egymás gondolatainak kicserélése. Az összefüggéseket Isten gondolatainak arányában szemlélik, és látják, hogy mindent az atyai gondoskodás hat át.

A kárhozat

Az értelmes teremtmény Istenhez való viszonyának szükségszerűen erkölcsi színezete van. A teremtmény köteles elismerni maga fölött teremtője jogait. Ezenkívül az üdvrend megalapozásából és Isten egyetemes üdvözítő akaratából kitűnik, hogy ő valamilyen formában minden értelmes teremtményétől végleges döntést követel maga mellett vagy maga ellen, mégpedig az erkölcsi rend értékeinek megvalósításával vagy tiszteletben tartásával kapcsolatban. A megismert isteni akaratnak tudatos áthágását nevezzük bűnnek. Halálos bűnnek mondja az Egyház a tudatos szembefordulást, ahol a köteles függés lényeges csorbát szenved. Az ilyen bűn következménye a természetfölötti rend elvesztése, a fogadott fiúság visszautasítása, s ebben természetesen benne van a gyermeki örökség visszautasítása is. Aki ilyen lelkülettel távozik az életből, arra nem az örök élet vár, hanem az az állapot, amit a cél elvesztésének, kárhozatnak nevezünk.

A kárhozat tehát nem olyan „szerencsétlen helyzet”, amibe a vigyázatlan és rövidlátó ember belesodródott, nem is olyan „büntetés”, amit vigyázatlanságával magára vont. Elkárhozni csak tudatosan lehet. Olyan cselekedet vagy magatartás következménye, amelyben benne van az abszolút erkölcsi értékeknek és ezekkel együtt Isten uralmának a teljes visszautasítása. A kárhozat tehát nem annyira kirott büntetés, mint inkább a teljes öncélúság választása. Aki teljesen és véglegesen szembehelyezkedik az erkölcsi rend értékeivel, az az örök értékeket utasítja vissza, tehát maga mond le arról, hogy ezek boldogságának forrásai legyenek. Mivel azonban az erkölcsi rend öre maga Isten és az örök értékek az ő személyes értékei, azért a kárho-

zatnak büntetés jellege is van. Isten számonkéri a köteles függés megtagadását.

A kárhozat lényege tehát az örök cél elvesztése. Hiányzik mindaz, ami az értelmes természetnek legmélyebb igénye, így az mindörökké kielégületlen marad. Nincs is reménye, hogy sorsa megváltozik. Mivel pedig tudja, hogy csak Istenben érhetné el célját, azért nem is akar a sorsán változtatni. A kevélység és öncélúság nem engedi, hogy bármit is visszavonjon Isten elleni lázadásából. A megátalkodottságban sem talál örömet, hiszen Isten végtelen hatalma ránehezedik. Amilyen megnyugvást hoz az üdvözültnek az a tudat, hogy Isten magához ölelte, éppen olyan kín a kárhozottnak éreznie, hogy csak az a szeretet adna megnyugvást, amit gyűlöl és amely előtt nem akar megalázkodni.

A földön nem érezhetjük úgy Isten hiányát, mint a másvilágon. Itt az ember soha nincs végleg magára utalva, és nem kell saját elégtelenségéből élnie. Még a halálos beteg is legalább azt reméli, hogy a halálban megszűnik szenvedése s a börtönbe zárt rab is benépesíti magányát emlékeivel s a külvilág hatásaival. A körülötte levő tárgyak, a kapott táplálék, az emberek közelsége, mind nyújt valami támaszt. A föld nem lehet a kárhozat állapota, mert amíg úton vagyunk a cél felé, nem érezhetjük az élet teljes megghiúsulását. Amíg kapcsolatban vagyunk személyekkel és tárgyakkal, addig közvetve a Teremtőből élünk, mégha erkölcsileg szembe fordultunk is vele.

A túlvilágon a földi javak elvesztik jelentőségüket. Be kellene következnie annak az állapotnak, amikor a lélek megnyílik a végtelen igazság és szeretet előtt, s helyett határtalan üresség tátong előtte. A lélek ott már a lét gyökereit látja. Tudja, hogy csak a Teremtőjére támaszkodhatna, de személyileg elfordul tőle. A földön a teremtményekhez való ragaszkodás feledteti az emberrel, hogy mindenben az élet urától függ, a másvilágon a kielégületlenség az értelem és akarat vonalán egyaránt jelentkezik. A lélek abból él, amit a földről magával vitt. Minden emlékét megunja, a bűnök ránehezednek, érdemei pedig nincsenek. Az akarat is kielégületlen. A teremtett világból semmit sem birtokol, az örök szeretettől maga fordul el. Szeretetet nem kap s maga sem tud szeretni. Mégha tudna is, nincs kit. Egymásban nem értékeli a személyi méltóságot, mert az 'az Isten

képe. Nem kíváncsoznak egymás után, nincs mondanivalójuk, hiszen a személyeket csak a közös élmény, a közös cél munkálása és az eszmény iránti lelkesedés kötheti össze tartósan. A kárhozottak nincs tevékenysége, nem tud a jövőbe tekinteni, mert jövője sincs. Nem tudja és nem akarja senki felé nyújtani a kezét. *Gabriel Marcel* megállapítása szerint az a világ, amiből egészen kivesszett a szeretet, a halál és az elhagyatottság világa. A Szentírás jobban rámutat a reménytelen és önmagával is meghasonlott állapotra, amikor „sírásról és fogak csikorgatásáról” beszél.

A lélek reménytelen állapot, tehetetlensége és belső ellentmondása a feltámadás után a testen is kiütközik. A bűn büntetése a földön is betegség, szenvedés, halál és enyészet. Ott a test mindezt magán hordozza. Az élet és boldogság helyett a halál és szenvedés tükröződik rajta.

Isten elvetszésén kívül valamilyen kirótt büntetés is van a kárhozatban, amit a lélek érzékelhetően felfog. A Szentírás többnyire *örök tűznek* mondja a kárhozatot. Krisztus feltűnő gyakran emlegeti a tüzet, azért nem lehet pusztán a lelkiismeret mardosását érteni alatta. De nem gondolhatjuk el a földi tűz módjára sem. A kárhozottak létrendjéhez mért tűzről van szó, közelebbi természetéről nem sokat mondhatunk. Gondolhatunk arra, hogy Isten az ószövetségi megjelenésekben tüsszel vette körül magát s a Szentlélek eljövételét is tűz jelképezte. Az ítéletben is jelezheti valamilyen tűz a közelségét, ami az üdvözültek számára a szeretet lángja lesz, a kárhozottak számára a harag tüze. Mindenesetre ez a tűz Isten hatalmának hordozója és eszköze, azért égeti a lelket is.

A kárhozottak szenvedésében fokozatok vannak. Az örök bíró mindenkinek cselekedetei szerint fizet meg (Mt 16,27). Mindenki annyira érzi Isten hiányát, amennyire a bűnökkel szembefordult vele. Maga a büntetés örökké tart és a remény sincs meg a szabadulásra. Sokszor fölmerül a kérdés, összeegyeztethető-e az Isten irgalmával a teremtmény örök szenvedése? A kárhozat teljes misztérium, azért a kérdésre csak töredékes választ adhatunk. Már előbb említettük, hogy a kárhozat a végleges megátalkodottság állapota. Maga a lélek nem kíván más választást, mert tudja, hogy az a másik állapot csak az Istennel való kiengesztelődés lehetne. Attól pedig kevésége visz-

szatartja. Isten maga nem kényszeríti rá senkire akaratát vagy szeretetét. Tekintélye és hatalma azonban ránehezedik a lélekre, mint büntetés.

Isten nem néz ellenségés szemmel a kárhozottakra. Nem azért tartja őket a szenvedés helyén, hogy ne árthassanak neki. Létük és minden gondolatuk éppúgy tőle függ, mint az üdvözülteké vagy a földön élőké. Isten maga a szeretet és nem lesz más a kárhozottak kedvéért sem. Mint teremtmények hozzátartoznak a világegyetem teljességéhez, de az összhanggal szemben ők képviselik a negatív pólust. Isten egészen komolyan vette az ember teremtését: önrendelkező személynek teremtette s azért meg kellett engednie a bűnt is. A kárhozat még kézzelfoghatóbb bizonyítéka annak, hogy teremtményei döntését tiszteletben tartja. Azonban ahogy a bűn alkalmat ad neki az irgalom gyakorlására, úgy a kárhozat is alkalmat ad arra, hogy hatalmát és igazságosságát megmutassa. Az üdvözült emberek előtt a pokol mint háttér kiemeli az üdvtörténet kegyelmi jellegét és az erény nagyságát. A Krisztus fősége alatt kialakult természetfölötti közösség rendje, az önként vállalt engedelmesség és ragaszkodás annál tündöklőbb, mivel a kárhozat mutatja az ellenkező lehetőséget is.

A kárhozottak minden szenvedésük ellenére sem tartják magukat szerencsétleneknek, hanem Isten és a természetfölötti rend ellenlábasainak. Ők képviselik valamiképpen a „negatív világot” s ezt teljes tudattal teszik. Éppen azért nem keltenek szánalmat az üdvözültekben sem. Ők is úgy tekintenek rájuk, mint a teremtményi szabadság elfogult hangoztatóira, akik nem is akarnak sorsukon változtatni. A kárhozottak számáról egyébként semmit sem tudunk. Biztos, hogy ez a világ különleges módon Isten irgalmának a tárgya és Isten elme egy a legvégső határig, hogy minden tévelygőt visszahozzon országába. Krisztus példabeszédei – különösen Lukács evangéliumában – semmit annyira nem hangsúlyoznak, mint Isten végtelen irgalmát.

Krisztus újra eljövele

Az Egyháznak alig van elevenebb meggyőződése, mint ez a hittétel: Krisztus eljön a világ végén ítélni élőket és holtakat. A meggyőződésből szent várakozás lett. Krisztus ajánlotta a virrasztást, mint ahogy a hűséges szolgák várják haza urukat. A földi élet nem lesz vak erők áldozata, az utolsó szót Krisztus mondja ki. Az Egyház átéli Krisztus sorsát, hogy idegen marad saját hazájában (Jn 1,11), mégis meg van győződve, hogy minden kegyelmi hatás rajta keresztül árad ki a világra. A végítélet majd igazolja, hogy az emberiség minden életnyilvánulása Krisztus ellenőrzése alatt állt, vagyis, hogy a történelem az üdvtörténetet hordozta. A hívők számára Krisztus eljövele a „boldog remény” teljesülése lesz (Tit 2,13).

A világ vége Isten külön beavatkozása lesz a teremtés művébe. Több szempontot emelhetünk ki belőle. Amennyiben a kegyelem végleges győzelme mutatkozik meg, annyiban a világ teljessége lesz. Amennyiben Isten szabad, kifürkészhetetlen cselekedete, annyiban végítélet. Amennyiben Krisztus műve befejeződik, annyiban, az ő eljövele. Amennyiben pedig Krisztus feltámadása kifejti hatását az egész misztikus testben, annyira a vég egybeesik a holtak feltámadásával.

A Szentírás képekben beszél a végső időkről: Krisztus az ég felhőiben jön, az angyalok harsonaszava kíséri stb. A képek nem a jövő bejelentésének módozatai. A jelképiség abból is érthető, hogy a Szentírás nem igyekszik ezeket az adatokat és jeleket egymás között összehangolni. A szentírási leírást nem úgy kell olvasnunk, mint elővételezett jövőt, hanem mint olyan esemény bejelentését, ami kegyelmileg már megvan a jelenben, csak külső megvalósítása van hátra.

Az emberek napjaival szemben az a nap Krisztus napja lesz. A történelem megkapja végső alakját, az emberiség nem adhat semmit munkájához. Azon a napon Krisztus dicsőül meg a teremtmények előtt. Látni fogják, hogy elérte célját, mint tanító, főpap és király. Övéiben tetőfokra hág az iránta való szeretet. Az apostol úgy jelöli meg a hívőket, mint akik „szeretik Krisztus eljövetelét” (2 Tim 4,8).

Krisztus eljövele biztos kinyilatkoztatott igazság. Ő maga fi-

gyelmezett, hogy késése ne adjon okot a könnyelműsége és alkudozásra. A halál nem akadályozta meg abban, hogy az Atya jobbán megdicsőüljön és eljöjjön ítéletet tartani. A hívő ember Krisztusban megtalálja a történelem kulcsát, de csak amennyiben a történelem egyben üdvtörténet is volt. Bármilyen összevisszaság látszik az eszmék küzdelmében, a földi történés végső célja Isten országának megvalósulása. A világ végén ő tart szemlét a szabadakarat összes vívmányai fölött. Távolléte termékeny idő az Egyház számára. Tanúságot kell tennie alapítója mellett a Szentlélek erejével. Nem a számkivetés időszaka ez, hanem a hűségé és a tevékeny szereteté. El kell ismertetnie a világgal Krisztus istenségét és megváltói szerepét, meg kell győzni a világot arról, hogy az Atya Krisztusban irgalmával és jóságával fordult az ember felé.

Krisztus eljövételének időpontjáról semmit sem tudunk: „Az órát és napot senki sem ismeri, a mennyei angyalok sem, sőt még a Fiú sem, hanem csak az Atya” (Mk 13,4). A világvég ideje nem tartozott a kinyilatkoztatott igazságok közé, Krisztus emberi értelme sem kapott róla felvilágosítást. Az üdvösséghez az szükséges, hogy az ember mindig készen legyen a számadásra. Krisztus eljövele olyan lesz, mint a tolvajé: váratlan és meglepetésszerű. Az emberek biztonságban fogják érezni magukat, akkor kéri számon cselekedeteiket (1 Tesz 5,4).

A virrasztás sok kísértésnek lesz kitéve. Az ember szíve könnyen „elnehezedik a tobzódásban, részegeskedésben és a világi gondokban” (Lk 21,34). Mások elbázzák magukat a látszólagos késés miatt. Ismét mások a földi szenvedés láttán azt gondolják, hogy Isten nem akar vagy nem tud belenyúlni a történelem folyásába. Pedig aki a döntő órában nincs készen, annak nem lesz ideje a megtérésre: „Akkor ketten lesznek a szántóföldön, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják” (Mt 24,40).

Az apostolokat és az ősegyházat eltöltötte a vágy, hogy még életükben meglássák Krisztus végső diadalát. Az olyan figyelmeztetések azonban, hogy az idő rövid, csak a bizonytalanságot és az emberi élet rövidegét fejezik ki. Az egyes ember örök sorsa úgyszólván eldől a halálban.

Krisztus semmi olyan jelet nem adott, amiből megközelítőleg is ki lehetne számítani a világ végét vagy annak közelségét. A Szentírás beszél ugyan *előjelekről*, de ezek csak azt igazolják, hogy az Egyháznak valóságos történelme lesz. Az élet törvényszerűségével kis magból bontakozik ki, s meg kell küzdenie a földi élet minden örömeivel és kísértéseivel. Isten előre látta a gonoszság tülekedését, látszólagos felülkerekedését s beleszötte gondviselő tervébe.

A világ végét megelőzi az evangélium hirdetése az egész földön, minden nép előtt (Mt 24,14). Ha Isten üdvtörténetet alapított az emberiség számára, akkor evangéliumának valóban történelmi tényezőnek kell lennie. Sőt nemcsak az evangéliumnak, hanem annak az intézménynek, amely hivatalból terjeszti az evangéliumot. Krisztus csak az evangélium hirdetésére utal, nem az összes népek megtérésére. Kétségtelen, hogy Istennék megvan a saját mértéke mindenre, de annyit valószínűleg megállapíthatunk, hogy az üdvtörténetet hozzászabta az emberi történelemhez, mint természetes hordozójához. S ha a történelem jellemzője az állandó fejlődés, bontakozás, akkor elgondolhatjuk, hogy Isten alkalmat ad az emberiségnek a kinyilatkoztatott tanítás széleskörű kiaknázására. Az emberiség Krisztus előtt több százezer esztendő óta megért, pedig ez csak az elővételezett kegyelem ideje volt. Miért ne érhetne meg Krisztus után is annyi évezredet, hogy legalább nagyjából kibontakoztassa a természetben és a saját természetében bennlévő erőket, s azokat a kegyelem hordozójává tegye?

A Szentírás a zsidók megtérését is a távoli jövő eseményének mondja. Mint nép, ők is elfogadják a Megváltót s az atyáiknak adott ígéret ezzel is teljeseedik. Különbösen a Szentírásnak ez az utalása azt is mutatja, hogy Isten a történelem eseményeiben igazolja magát (Mt 23,39; Róm 11,25).

Krisztus eljövételét a külső természet is megérzi. A vajúdás, amivel a természetfölötti átalakulást várja, tetőfokra hág (Róm 8,22). „A nap elhomályosul, a hold nem áraszt világosságot, a csillagok lehullanak az égről és a világmindenség összetartó erői megrendülnek. Akkor majd feltűnik az Emberfiának jele az égen és jajkiáltásban tör ki a föld minden népe” (Mt 24,29). Az apokaliptikus prófé-

taí stílusban a természet erőinek kavargása a társadalom forrongását is jelentik. A kép mindenestre arra utal, hogy a természet is átme gy azon a pusztuláson és újjáalakuláson, amit az ember átél a halálban és a feltámadásban.

A feltámadás

A földi élet utolsó állomása az egyén számára a halál, a világ számára pedig a pusztulás. Ami utána következik, az már a másvilág kezdete. A test feltámadása és a világ természetfölötti újjáéledése nem lehet tárgya a természettudománynak, sem a filozófiának. Aki hit nélkül nézi az életet és a történelmet, annak mindenle zárul a halállal. Legfőljebb feltételezi, hogy az egyedi élet továbbadása vég nélkül tart az új nemzedékek születésében, s ezt nevezheti örök életnek.

A keresztény hitben a feltámadás több, mint a földi élet folytatása: belépés az örök életbe, a halhatatlanságba. Ott nem uralkodik többé a halál. A test feltámadása Isten kegyelmi ajándéka, a tisztán természetes rendben nem járna ki az embernek. Az üdvrendben a feltámadás alapja a Krisztussal való kegyelmi kapcsolat. Ő az élet szerzője (ApCsel 3,15), aki benne hisz, ha meghalt is, élni fog (Jn 11,25). Krisztus megváltói hatalmának döntő bizonyítéka lesz a holtak feltámasztása (Jn 5,25).

Pál apostol Krisztus feltámadásában igazolva látja az ember feltámadását. Krisztus a fő, a második Ádám, aki a megváltásban minden embert képviselt. Ami rajta végbement, az történik misztikus testének tagjaival. Ha osztozunk sorsában egészen a halálig, osztozunk kell feltámadásában is. Királyi méltósága nem lenne teljes, ha nem tudná legyőzni a halált, mint a bűn következményét. Csak akkor beszélhetünk teljes megváltásról, ha az életnek ez az ellensége is megsemmisül. Szent Pál a feltámadást a Szentlélekkel is kapcsolatba hozza: „Ha bennetek van annak Lelke, aki feltámasztotta Jézust a halálból, ő . . . életre kelti halandó testeteket a bennetek lakó Lelke által” (Róm 8,11). A test megdicsőülésével válik valóra az Atya örök terve, aki arra rendelt bennünket, hogy hasonlóvá legyünk

Fia képmásához (Róm 8,29). A kinyilatkoztatás elsősorban az igazak feltámadásáról szól, de Krisztus említi „az ítélet feltámadását is” (Jn 5,29). A feltámadás tehát egyetemes.

Az ember a feltámadásban éri el teljes tökéletességét. A mi természetünk összetett (test-lélek; természet-személy; érték befogadása; külső aktivitás), azért lehetséges, hogy a lélek a test nélkül is részesedjék az örök élet boldogságában. Állapota azonban talán csak az értékek befogadására vonatkozik. A megdicsőült világban való teljes aktivitását a test feltámadása által éri el, amikor maga a külső világ is megdicsőül.

A feltámadt test azonos a földi testtel, legalább annyiban, amennyiben ugyanaz a lélek élteti és ugyanannak a személynek a része. A régi test elemeinek teljes azonosságát azért sem követelhetjük, mivel testünk anyaga életünk folyamán is egészen kicserélődik és mégis mindig saját testünkről beszélünk.

Az üdvözültek testét Krisztus hasonlóná teszi saját megdicsőült testéhez (Fil 3,21). Az érdem bősége fokozza a hozzá való hasonlóságot. A feltámadt test egészen a szellem kifejezője lesz, elönti a szellem ereje, szépsége, teljessége. Aktivitását nem korlátozza a nehézség és fáradtság, nem környékezi többé a betegség és halál. Visszanyeri mindazt, ami teljességéhez tartozott. A férfi és a nő ketőssége szintén megmarad, a házassáletnek azonban nem lesz többé hivatása (Mt 22,30). A tenyészélethez tartozó jelenségek megszűnnek, hiszen „az Isten országa igazság, béke és öröm a Szentlélekben” (Róm 14,17). Megmarad a kor és faj különbözőségének nyoma, mint a teremtettség gazdagságának kifejezője. A fiatal gyermek és az elaggott öreg teste egyaránt tökéletes lesz a fejletlenség vagy az elfáradás nyoma nélkül.

Mivel a megdicsőült testben nincs erőtlenség és szűgyelni való, a közösségi élet minden zavar nélkül megvalósulhat. A közösséget a Krisztusban való egység, Isten gyermekeinek a testvérisége tartja össze, az egyéni érdek veszélyeztetése nélkül. Az egyént és a közösséget maga Isten, a lét teljessége hordozza, azért mindenkinek csak adni valója van, nem rászoruló igénye. A teljesen önzetlen szeretet hazája csak ez az állapot lehet.

A világitélet

Az ember mint személy megismételhetetlen egyed, tehát szükséges, hogy egyéni érdemei megkapják jutalmukat. Ez történik a különíteleben. Azonban az ember szükségszerűen közösségi lény is, személyes kapcsolatokon keresztül fejlődik testileg és lelkileg. Személyes értékei közé tartozik mások sorsának ismerete és az, hogy elismerjék jogait, érdemeit. A történelem és az üdvtörténet csak akkor jut el a befejezéshez, ha a közösségi kapcsolatok és vonatkozások kinyilvánítása megtörténik. Ez a kinyilvánítás azonban nem benső fejlődés eredménye, hanem Istennek, a történelem urának szabadakaratú tette.

Az apostoli egyházban az ítélet várása bizakodást jelentett. Később az egyéni buzgóság lanygulása miatt az ítélet emlegetése egyúttal a lanyhák ostromozása is akart lenni. Így lett az ítéletből a harag napja, a „dies irae”.

Krisztus üdvrendi helyzetéből következik, hogy ő lesz a bíró. Az Atya mindent általa és érte teremtett (Kol 1,16), mindnyájan az ő teljességéből merítettünk (Jn 1,12). Neki van joga számonkérni, hogyan használtuk fel talentumainkat. Neki mint főnek jut a szerep, hogy misztikus testének tagjait egymás előtt megdicsőítse, mindenkit érdemei szerint.

Az ítélet egyetemes lesz, minden emberre kiterjed, sőt a bukott angyalokra is (1 Kor 6,3; 2 Pét 2,4). Bár sorsuk megpecsételődött, amikor vétkeztek, de valamilyen formában tényezői maradnak az üdvösség történetének. Ők is a „gonoszság titkát” szolgálták (2 Tesz 2,7). Az ítéleten csak nyilvános megszégyenülésük következhet. Hiábavaló volt minden áskálódásuk Isten országa ellen. Akaratuk ellenére annak ügyét vitték előre. Az ítélet után kiközösítésük megpecsételődik és többé senkinek nem árthatnak. Kárhozatuk éppúgy az üdvrend ellenpólusa lesz, éppúgy Isten irgalmát, erejét, igazságosságát és szeretetét fogja kiemelni, mint a kárhozott embereké.

A végítéleten a közösségi szempont lesz mérvadó. Krisztus az ítélet végrehajtásának ismertetésében külön kiemelte a szeretet gyakorlását, illetőleg annak elmulasztását (Mt 25,31). Amit az emberek egymásnak tesznek, azt ő mind magára vonatkoztatja. A tevékeny

szeretetről máskor is úgy nyilatkozott, hogy az az egész erkölcsi rend foglalata. Úgy látszik, hogy a megátalkodottság és vele együtt a kárhozat is legkönnyebben azoknál következik be, akik elzárkóznak a szeretettől. Az üdvösség és kárhozat közvetlen próbaköve számunkra nem Isten, hanem az embertárs, aki személyes méltóságában Istent képviseli. Az igazságosság megköveteli, hogy az emberek nyíltan szemléljék egymás tetteit. Hiszen annyi erényt félreismertek, annyi rejtett fáradozás nem kapott elismerést. Viszont sok bűnös cselekedetet felmagasztaltak a történelem folyamán. Krisztus helyreállítja az igazság mérlegét.

Amikor az emberek Krisztus szentségéhez nyilvánosan hozzámérik a maguk és mások életét, megtörténik az emberiség végleges szétválasztása két táborra. Mindenki látni fogja, hogyan mérkőzött egymással Isten országa és a bűn hatalma. Lehull a lepel minden emberi alkotás értékéről. Kiviláglik, mi volt a jelentősége a tudománynak, művészetnek, bölcsletnek, gazdasági és politikai berendezkedésnek, a vallásos tanításoknak és mozgalmaknak s az Egyházon belüli intézményeknek.

Külön megvilágításba kerülnek az isteni gondviselés rejtett útjai: miért engedte meg Isten a bűnt, miért nem akadályozott meg annyi rosszat, miért öltöztette kegyelmeit olyan jelentéktelen köntösbe? Mióta Krisztus a szolga alakjában megjelent és hatalmát a keresztség mögé rejtette, azóta az Isten szeretete és mindenhatósága sokak előtt botránkozás tárgya. Az ítélet erre is magyarázatot kapunk és meglátjuk benne az atyai jóság megnyilatkozását. Krisztus dicsősége jórészt abban fog nyilvánulni, hogy mindenki tiszta képet kap evangéliumának hatékonyságáról, kegyelmének és szeretetének erejéről. Látszólag csatavesztéssel járta a történelem útjait, mégis ez a szeretet volt a legnagyobb hatalom. Győzelme nyomait a bűnösök megtérésében, a vértanúk türelmében, a szülők önfeláldozásában, a betegek megnyugvásában, az igazság keresésének állandó lendületében mind ott találni.

A végítélet helyéről tulajdonképpen nem beszélhetünk. Nem lesz olyan időbeli lefolyása, amihez szükség lenne az emberek összegyűjtésére. Krisztus megjelenésekor a halottak föltámadnak és a jelen világ átalakul. Az ítélet az emberekben megy végbe. Értelmi felis-

merésük saját állapotuk meglátása és egyúttal az üdvözültek és a kárhozottak táborának kialakulása lesz.

Krisztus az ítélet bejelentését vigasztalásnak szánta, nem fenyegetésnek. A hívő ember bizalommal gondol arra, hogy az üdvörténetben az a Krisztus mondja ki a végső szót, aki áldozatul adta magát üdvösségünkért és aki az Atya irgalmát testesítette meg. A történelem szálai az ő kezében futnak össze, ő maga pedig a hatékony kegyelem az emberiség számára. Minden tévelygés, bűn és szenvedés ellenére valljuk, hogy az egész emberiség útban van az isteni gondolat megvalósulása felé.

Az új ég és új föld

A megdicsőült ember örök hazáját a kinyilatkoztatás „új égnek és új földnek, az igazság otthonának” nevezi (2 Pét 3,13). A természetfölötti rend végleges kialakulásáról csak annyit mondhatunk, hogy az egész teremtés Krisztus fősége alatt az Atya előtti hódolatot ölti magára. Pál apostol ezt írja: „Miután Krisztus megsemmisített minden (ellenséges) felsőbbiséget, hatalmat és erőt, átadja az uralmat az Istennek, az Atyának. Mikor majd minden alá lesz rendelve a Fiúnak, a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki. Akkor Isten lesz minden mindenben” (1 Kor 15,28).

A jelen világban az ember a természetet is beleviszi Isten elleni lázadásába, amikor a bűn eszközeként felhasználja. Ebben a világban a bűn nyomán sok az ellentmondás és a kusza vonás. A hívő is nehezen látja meg benne az isteni elgondolást. A megváltás tökéletessége viszont azt követeli, hogy a bűn, a zűrzavar és az enyészet tűnjön el belőle. Már a próféták úgy látják, hogy a Messiás örök országában nem lesz többé ellentmondás és ártalom: együtt tanyázik a farkas a bárányal, a párduc a gödölyével, s a kis gyermek is képes együtt terelni az ökröt, az oroszlánt és a juhót; nem lesz öldöklés, a kígyó mérge sem árt senkinek (Iz 11,6–9).

Nem tudjuk, milyen lesz az anyagvilág végső megdicsőülése, vagy milyen formában tündöklük majd a teremtés gazdagsága. Biztos, hogy Isten semmit nem semmisít meg alkotásából, de hogy pl. a növény-

és állatvilág milyen formában kap helyet a megdicsőült teremtésben, arról semmit sem mondhatunk.

Az örök nyugalmi állapot a Szentírásban a mennyei Jeruzsálem nevét viseli. Az Ószövetségben Jeruzsálem jelentette a választott nép kapcsolatát Istennel. János apostol a Jelenések könyvének két utolsó fejezetében képekben írja le az örök élet szépségét és tökéletességét. Az örök életben minden mozzanat természetfölötti. Az embernek nem kell elfordulnia a mindennapi foglalkozásától, hogy Isten elé járuljon. Nem kell kilépnie otthonából, hogy templomba menjen: „Az Úr, a mindenható és Isten és a Bárány a templomuk. A városnak nincs szüksége sem napvilágra, sem holdsugárra. Isten dicsősége világítja meg, fénye pedig a bárány. Világosságában járnak a nemzetek és a föld királyai hódolnak neki” (Jel 21,24).

A földön az elrejtett Istent ismerjük meg, az ő gondolatai nem a mi gondolataink. Néha úgy érezzük, akkor úgy legtovább, amikor hangosan kiáltunk utána. A hívőnek szüntelenül éreznie kell a zsoltáros fájalmát, amikor hallja a kételkedők kérdését: Hol a ti Istenetek? Vajon ismer-e benneteket? (Zsolt 71,12). Odaát elhal a kételkedés és gúnyolódás. Isten jelen van, fönsége betölt mindent. Az élet teljességét adja mindenkinek az ő kimondhatatlan bőségéből.

Az üdvösség minden vonatkozásban beteljesülés. Az élet beteljesül a megismerés és az önzetlen szeretet végtelen távlataiban, a személyes aktivitás örömeiben és a közösségi harmonia békéjében. A lét biztonságát Krisztusnak, az emberré lett Igének jelenléte szolgálja. Isten őbenne az embert személyes egységben magához ölelte s ez a leereszkedő szeretet minden embernek szólt. A megtestesülés tétele nemcsak azt hirdette, hogy van megváltás, hanem azt is, hogy lehetséges a végleges hazatalálás.

Számunkra az emberi történelem ezért üdvtörténet is. Teljes felelősséggel vesszük magunkra emberi kötelességeinket, a kultúra, a civilizáció fejlesztését, megértő odaadással támogatjuk egymást a terhek hordozásában és megbocsátó lelkülettel igyekszünk az ellentéteket elsimítani, hiszen mindnyájan egy hivatás, egy otthon felé tartunk. A hit az életnek és a történelemnek szakrális jelleget ad, de egyúttal bizalmat is támaszt, hogy „aki megkezdte bennünk a jót, az be is fejezi Krisztus Jézus napjáig” (Fil 1,6).

FÜGGELEK

A zsinat szelleme

Ahogy távolodunk a zsinattól, annál jobban látjuk, hogy igazi eredménye nem is az a néhány határozat volt, amit egy kötetben össze lehet foglalni, hanem az a szellem, amit képviselt, illetőleg, ami azóta is bontakozóban van. A mai kor emberének a problémáira akart válaszolni a kinyilatkoztatás alapján, sőt be akarta állítani az egész Egyházat ezeknek a problémáknak a megoldásába. Nem úgy, hogy a politikai, gazdasági vagy társadalmi élet egyik tényezőjévé válik a sok közül, hanem úgy, hogy megmarad saját hivatásában. Az Isten országát képviseli s tudatosítja tagjaiban a természetfölötti hivatást, a kegyelmi segítséget és hirdeti, hogy az embernek a földi hivatásában is az örök reményből kell táplálkoznia. Egyben arra sarkallja tagjait, hogy azzal a szeretettel és felelősségérzettel forduljanak a világ felé, amellyel Krisztus a megváltás művét véghezvitte. Ezen a világon minden feladat megoldása az emberre vár, még az Isten országának feladata is. Mi hirdetjük, hogy az Isten működik a történelemben, de úgy, hogy művét a szabadakaratú emberek felhasználásával viszi véghez. Az emberi kezdeményezésnek és buzgóságnak tehát mindig megmarad a csorbitatlan tere. Csak néhány szempontot akarok kiragadni a zsinat tanításából és intézkedéseiből, hogy bemutassam rajtuk, mennyire lényegbevágóak a mai vallásos élet elmélyüléséhez.

A Szentírás trónra emelése

Az Egyház soha nem szakadt el a Szentírástól, az iránta való tisztelet sem fogyatkozott meg, hiszen mindig úgy tekintettük mint a hit lényeges forrását, amit a hagyomány csak kiegészít és értelmez. Azonban amikor a hitet tanítjuk, szeretünk tételeket felállítani, azokat magyarázni és bizonyítani. Az ilyen tételes tanításban rendszerint csak azok a kérdések szerepelnek, amelyeket egy-egy korban fontosnak tartanak. Maga a Szentírás viszont sokkal életszerűbben adja előnk a kinyilatkoztatást. Isten küldötteit történeti környezetükben szólaltatja meg, s rajtuk keresztül könnyebben megérezzük a beszélő Istent, mint a kiragadott tételeken keresztül. A Szentírás nem csupán tanítás, nem is a kereszténység szabályzata, hanem azt a kezdetet örökíti meg, ahogy Isten kitárult az emberiség felé a kinyilatkoztatásban, és ahogy a vallást az Egyházban intézményesítette.

A zsinat az ülésein jelképesen trónra emelte a Szentírást és kívánja, hogy ez a szertartás évenként legalább egyszer minden templomban ismétlődjek meg. Az utasítás csak akkor éri el a célját, ha általa gyarapodik bennünk a Szentírás tisztelete és szeretete. Két kérdést akarok ezzel kapcsolatban röviden érinteni.

1. Mi a Szentírás helye és rendeltetése az Egyházban? Általában az emberi közösségek szabadon megváltoztathatják alapszabályukat és hivatalos tanításukat. Az Egyház nem ilyen kapcsolatban van a Szentírással. Úgy tekinti, mint az Istentől sugalmazott könyvet, mint a kinyilatkoztatás foglalátát, vagyis mint Isten hivatalos szavát az Egyházban. A Szentírás annak a tárgyi bizonyítéka, hogy Isten felénk fordult és velünk van. Ez a világ nem véletlen és vak erők martaléka, hanem a teremtő és megváltó Isten szeretetének tárgya. Ő személyesen szóba állt velünk és meghívott, hogy történelmünket az ő segítségével és a tőle való függésben alakítsuk. Itt van, mint a kegyelmi rend szerzője: figyelmeztet, serkent, bátorít, jutalmat vagy büntetést ígér. Ezért amikor a Szentírást a kezünkbe vesszük, megvalljuk a hitünket. A hitet abban az Istenben, aki az embert a teremtményi állapotból meghívta a gyermeki kiváltságra, aki szövetséget kötött velünk, mert azt akarja, hogy szabad elhatározással és teljes felelősséggel vállaljuk az ő megdicsőítését és a magunk er-

kölcsi tökéletesítését. A Szentírás arról az Istenről beszél, aki egyénileg számon tart minden embert, aki nemcsak felülről intézkedett, hanem emberré lett Jézus Krisztusban és maga is vállalta az emberi élet küzdelmeit. Az ő szemében az ember olyan érték, hogy érdemes neki is beállni történelmünkbe, mert tudja, hogy minden gyarlóságunk és botlásunk ellenére megkapja tőlünk azt a szeretetet, amit az Atya elvárhat gyermekeitől. Igaz, ő képesít bennünket erre a jóakaratra és szeretetre azáltal, hogy Krisztus kegyelmét kiárasztja mindenkire.

A Szentírás rendeltetése tehát az, hogy a személyesen beszélő és cselekvő Istenre irányítsa szemünket. Ezért templomainkból nem hiányozhat a Szentírás szövegének felolvasása. A nagy hitgazságot és a kötelező erkölcsi törvényeket az igehirdetésünk is ismételteti, de a Szentírás az élet elevenségével állítja eléink az Istent, aki meg tudja szaporítani kenyerünket, aki visszafogadja a tékozló fiút, aki értékeli a szegény özvegy filléres adományát, aki utánamegy az elveszett báránynak, vagy aki azt állítja magáról, hogy ő a feltámadás és az élet. Röviden összefoglalva azt mondhatom, a Szentírásnak az a rendeltetése, hogy az Egyházban ne a betű legyen a mérték, amit az ember kénye-kedve szerint magyarázhat, hanem a szellem, amit Jézus Krisztus bemutatott.

2. Hogyan hasznosítsuk egyéni életünkben a Szentírást? A kinyilatkoztatásnak kettős oldala van: világosságot ad, de egyben homályban is hagy. Emberi fogalmakkal nem is lehet a világ feletti Istenről kimerítően beszélni. Gondolatai és cselekedetei nem férnek bele kategóriáinkba. A Szentírás a hit könyve marad. Nem a mítosz határozatlan kódéből emelkedik ki, hanem Isten történeti megnyilatkozásairól beszél. Ezzel a hitet megalapozza, de a természetfölötti titkot úgy kezeli, mint a felfoghatatlan Isten sajátságait. Ez a homály alkalmat ad a hitre, a vívódásra és az imádságra. Ezért a Szentírás magyarázatra szorul. Nem szabad a részleteket kiragadni összefüggésükből, hanem mindent az egész kinyilatkoztatás fényében kell értelmezni. Nemcsak a szöveg összefüggésére gondolunk, hanem az üdvtörténet egészére. Isten konkrét történeti helyzetekben szólt, és konkrét tettekkel nyilvánította ki erejét, szentségét, irgalmát. Meg kell tudni különböztetni az egyes helyzetekhez szóló üzenetet és az

egyetemes tanítást. A Szentírás elsődlegesen az Isten népéhez szól s csak azon belül az egyes emberekhez. A helyes értelmezést csak az Egyház közösségében kaphatjuk meg. Ha egyénként olvassuk, akkor is az Egyház szellemében kell értelmezni. Ezért találunk a szent szöveg mellett jegyzeteket, magyarázatokat.

Minden hívőre lehet vonatkoztatni, amit a papságnak ajánl, hogy ti. buzgón járuljanak a kettős asztalhoz: ahhoz, amelyen az oltáriszentséget őrizzük és ahhoz, amelyen a Szentírás van. A Szentírás nem olyan „klasszikus könyv”, amiről sokat beszélnek, de kevesen olvassák. Nem is arra való, hogy képzeletvilágunkat vagy érzelmeinket táplálja. Úgy kell kezünkbe vennünk, hogy Istennel találkozzunk és tőle kapunk feleletet az élet egészére: mire való a lét, a küzdelem, a munka, a halál. Minden igazi tudományos és irodalmi termék a szellem világába emel bennünket. A Szentírásnak az a többlete, hogy az örök létező szellemmel, a hozzánk forduló Istennel találkozzunk benne. Úgy beszél hozzánk, hogy egyben „látó szemet és halló fület” is ad. Isten szavának hallgatását és az igazság keresését belső kegyelmi megvilágosítás kíséri. Ezért megvan a lehetőség a hit növekedésére, a remény erősödésére és ösztönzést kapunk a tevékeny szeretetre. Ez az útja annak, hogy életünk felsőbbrendű forrásból, magából az isteni teljességből táplálkozzék.

Befejezésül még meg kell említenünk, hogy a Szentírásnak kijáró tisztelet nem akar valami babonás félelmet előidézni és nem akarja megakadályozni azt a természetes törekvést, hogy a tudomány eszközeivel és kérdéseivel is közeledjünk feléje. Mivel Isten a Szentírást az Egyházra bízta, az nem lehet az egyéni nézetek áldozata. Másrészt viszont a zsinat sokkal nagyobb szabadságot engedélyez a tudósoknak arra nézve, hogy a szöveg épségére, történetére, műfajára vonatkozó kutatásaikat elvégezzék. Az igazságnak tartozunk vele, hogy azt olvassuk ki a Szentírásból, amit a kiválasztott szerző mint isteni kinyilatkoztatást lerögzített.

A liturgia megújulása

A keresztény istentisztelet az egyházi közösségnek cselekvő hódolata Isten előtt. A liturgia lényegét – a keresztdózat megújítását a szentmisében és a kegyelem adását a szentségekben –, Krisztus maga határozta meg. Egyszerű anyagot és jeleket használt, amelyek könnyen hozzáférhetők és érthetők. Az Egyháznak az a feladata, hogy bővebben kifejtse a jelentést és hozzákapcsolja az emberi értékelést. Kétségtelen, hogy a középkortól kezdve a latin nyelv és a társadalmi szokásokon alapuló szimbolizmus sok esetben már akadályozta a megértést és a hívek bekapcsolódását a szent cselekményekbe. Ezért a zsinat arra az álláspontra helyezkedett, hogy a liturgiának egyszerűnek, érthetőnek és valóban közös cselekménynek kell lennie. Egy szóval kifejezve: vissza akarta adni a lekipásztori jellegét. A liturgia az Egyház életének megnyilvánulása. A megváltás misztériuma újul meg benne, tehát a kegyelmi valóságon kívül magába kell foglalni az igehirdetést, a hit megvallását, Isten dicsőítését és a kegyelmi ajándékok elfogadását.

A nép bekapcsolódása csak a népnyelv bevezetésével történhet. A latin nyelvhez való eddigi ragaszkodást megmagyarázhatjuk az ellenreformáció szelleméből, de az Egyháznak igazában soha nem volt úgynevezett „szent nyelve”, s az említett lekipásztori jelleg miatt nincs is rá szüksége. Minden embernek azt kell éreznie, hogy az Egyház a saját természetes életét szenteli meg, nem pedig azt, hogy rákényszeríti valamilyen idegen kultúra elemeit. Kétségtelen, hogy a latin kultúra századait és annak emlékeit nem lehet kitörölni az Egyház életéből, de valószínű, hogy a jövőben egyetemes kormányzati és teológiai feladatait inkább két-három világnyelv bevonásával fogja megoldani, nem a latin nyelvvel.

Ma a liturgikus megújulásnak még csak kezdetén vagyunk. Azt már látjuk, hogy a teológiai tartalom egyre jobban előtérbe nyomul. Egyre jobban átmegy a köztudatba, hogy a mise nem csupán közös ének és ima, hanem valóságos áldozatbemutató, amit az egyházi közösség végez. A pap ennek a közösségnek a szolgája és kifejezője. A központban Krisztus áll, aki nemcsak áldozat, hanem egyben főpap is. Feltámadása után belépett a mennyei szentélybe és az Atya

előtt képviseli földi Egyházát. Ezt a gondolatot a szentek tiszteletének nem elhomályosítani kell, hanem inkább kiemelni. A zsinati szöveg valóban úgy nyilatkozik, hogy a szentekről való megemlékezésben a húsvéti misztériumot hirdetjük, hiszen ők Krisztussal együtt szenvedtek és megdicsőültek (Határozat a liturgiáról 104). A további fejlődésnek el kell jutnia odáig, hogy az áldozatbemutatás Krisztus halálát és feltámadását együtt jelképezze. A zsinat megadta az irányelveket, amikor a vasárnap megülésében, a szentségekben, sőt még a halotti liturgiában is a húsvéti misztériumot emlegeti.

A teológiai tartalom feltüntetéséhez szükség van arra, hogy az újszövetségi Szentírás szövegei több helyet kapjanak a liturgiában. Nemcsak mint felolvasandó részletek, hanem mint kisebb betoldások is. A nekünk sokszor már idegen képekkel dolgozó zsoltárrészleteket ilyenekkel lehet helyettesíteni. Kétségtelen, hogy a kinyilatkoztatás történetiségét nem szabad elsikkasztani, de arra is vigyázni kell, hogy ne álljunk meg az előképeknél, amikor már benne vagyunk az újszövetségi kegyelmi valóságban.

Az egyházi év tartalma továbbra is csak az üdvösség misztériumairól való megemlékezés lehet. Azonban egyre inkább látjuk a szükségét annak, hogy azokat eleven kapcsolatba hozzuk az ember mindennapi életével. Liturgikus tartalmat kell adni a család napjának, az anyák napjának, a munka ünnepének, a betegekről és öregekről való megemlékezésnek, a társadalmi felelősségnek és a technika üdvös felhasználásának. Gondoljunk csak arra, hogy a modern kor legpusztítóbb „járványa”, a közlekedési és ipari baleset s a modern fegyverek felmérhetetlen pusztítást okozhatnak. Az új liturgiának tehát abba az irányba kell fejlődnie, hogy az istenit és az emberit érzékelhetően összekapcsolja, illetőleg hogy benne az egész ember találkozassék Istennel.

Az antropológia alkalmazása a teológiában

A természetes antropológia azt rendszerezi, amit az ember reflexió és történeti tapasztalat révén elmondhat magáról. A teológiai antropológia mindezt feltételezi és azt keresi, mit mondhatunk az em-

berről a kinyilatkoztatás alapján. Mivel a természetes rend és a kinyilatkoztatás ugyanannak a teremtő Istennek a műve, azért a kettő kiegészíti egymást. Minél jobban megismerjük a természetet, minél jobban feltárul problémáinak gazdagsága, annál többet olvashatunk ki a kinyilatkoztatás tételeiből is. A teológia három irányban egészíti ki az antropológiai vizsgáldást: beszél az ember eredetéről, céljáról és természetfölötti kapcsolatairól.

1. Az ember eredetével kapcsolatban a teológia nem akarja helyettesíteni a természettudományt, mint ahogy a Szentírásnak sem ez volt a szándéka. Amikor az ember eredetét a teremtésben jelöli meg, nem teszi fölöslegessé a természetes okokat. Hanem azt állítja, hogy végső fokon minden a Teremtőtől van, még azok a természetes okok is, amelyek közrejátszottak az ember megjelenésében. Istent nem úgy tekintjük, mint a fizikai okok láncolatának első tagját, hanem mint világ feletti okot, aki akarásával ad létet mindennek és beleviszi a fejlődés célját és törvényszerűségét. Az ember helye a Kozmoszban nem magyarázható egyszerűen úgy, hogy az egész anyagvilág értünk van. Elképzelhetnénk életünket a csillagok mérhetetlen tömegei nélkül is. Ma még túl kevés az ismeretünk ahhoz, hogy felmérjük az embernek és a Kozmosznak a kapcsolatát.

A kinyilatkoztatás alapján azonban azt állítjuk, hogy az ember a világegyetem teológiai központja. Isten a megtestesülésben annyira lekötötte magát az ember mellett, hogy jogunk van kizárólagos hivatásunk hangoztatására. Ha minden a mienk, mi pedig Krisztuséi vagyunk (vö. 1 Kor 3,22), akkor joggal állítjuk, hogy az egész fizikai világ minden energiájával, minden változatosságával az emberért van. Ebből a szempontból az ember valóban lehet az anyagvilág fejlődésének végső célja, természetesen úgy, hogy megkapja a szellemi lelket, és tudatos személyisége révén az Isten képmása lesz. A természet azonban minden célirányossága ellenére is megmarad természetnek. A fejlődés fokozatai pl. azt mutatják, hogy az élővilág alakulásában szinte minden lehetőséget és változatot kipróbált. A legtöbb ág zsákutcába jutott, megrekedt vagy elcsökevényesedett, de éppen ezzel járult hozzá a magasabb rendűeknek és az embernek az életlehetőségéhez. Az emberi természetet is ilyen őstermészetnek kell vennünk. Szellemi bontakozása során kipróbál minden lehetőséget jó

vagy rossz irányban, történelme ezért mutat annyi összevisszaságot. Viszont éppen ez a sok kezdeményezés, felsülés és ártalom szélesíti ki az életet az erények területén és ad sokféle módot a kegyelem felhasználására. Az embernek mint szociális és erkölcsi lénynek a megítéléséhez ez is hozzátartozik.

2. Az ember céljáról a természettudomány semmit sem mondhat, hasonlóképpen jövőjéről sem. Úgy látszik, hogy világunkban a biológia fejlődése az ember megjelenésével lezárult. A technikai és kulturális fejlődés azonban tovább tart. De merre és meddig? A szellemi meglátások új és új fordulatokat hozhatnak s az emberi élet a kozmikus tényezőknek is függvénye marad. Különben a tudomány számára nem lehet igazán izgalmas kérdés a jövő. Ha nincs egyéni halhatatlanság, akkor közelről nem érint bennünket, hogy milyen lesz az a kor, amit úgysem érünk meg.

A teológia rámutat az ember öntudatára, boldogságvágyára, az egész természetet átfogó hatalmi igényére, személyes felelősségére és ezekből igazolja azt, amit a kinyilatkoztatás közvetlenül is állít, hogy van halhatatlan lélek és örök egyéni jövő. Krisztus feltámadása igazolja az örök élet emberi kategóriáit. Krisztusban az Isten saját enjét, erejét, szentségét kifejezte az emberi gondolkodás, érzés, viselkedés formáiban. Ha Isten nem idegenkedett az emberi lélettől, akkor az emberi élet sem idegen tőle. Megismerésünk és értékigényünk nyitva áll a végtelen felé. Bármennyit tudunk és birtoklunk, mindig megmarad a hiányérzet. Csak a lét teljességénél, a személyes Istennél köthetünk ki véglegesen. Krisztus emberi természete ide nyert felvételt, az ő megdicsőülése számunkra az abszolút jövő bizonyítéka. A megtestesülés tétele arra tanít, hogy a természet zabolátlansága és mostohasága ellenére embernek lenni szent hivatás és nagy felelősség. Az örök célhoz csak az élet feladatainak elvállalásával, az erények gyakorlásával és a kegyelmi rend elfogadásával juthatunk.

3. Az embernek földi érdekein, a megélhetés problémáin kívül megvannak a természetfölötti kapcsolatai. A lelkiismeret szavában felismeri függését Teremtőtől, s ez a függés teljes tartalmat kap a kinyilatkoztatáson alapuló vallásban. Természetfölötti kapcsolatainkat a hitben ismerjük fel és ennek a megismerésnek megfelelően

alakul ki vallásosságunk. Sok szó esik arról, hogy a vallás az ember létéből fakad-e, levezethető-e konkrét megjelenéséből, vagy csak felépítmény, amit bizonyos kulturális és társadalmi hiányok szülnek.

A feleletben arra hivatkozunk, hogy az ember megéli létét, magával hordozza törekvéseit, vágyait, átéli az örömet, boldogságot, csalódást, az igazság és igazságtalanság közti különbséget, a szeretet és alkotás örömet. A halál és elmúlás színe előtt azonban elkerülhetetlenül jelentkezik a kérdés: mire való mindez, van-e értelme az egész életnek. Nem látunk olyan irányú fejlődést, az életnek olyan alakulását, ahol ez a kérdés fölöslegessé válnék. Lehet rá kitérőleg válaszolni, lehet hallgatással elintézni, de maga a kérdés minden nemzedékben újra felvetődik, mert az öntudat benső nyugalansága a forrása. Mindig voltak és mindig lesznek, akik a kérdésre a vallással, Isten létével és a túlvilággal válaszolnak. A bizonyítékokról lehet vitatkozni, ami egyik előtt világos, azt a másik kétségbe vonhatja. De számunkra az a lényeg, hogy a töprengő ember előtt saját léte kérdéssé válik. S ha a tudatnak ez a benső szellemi nyugalansága, illetőleg az élet értelmének keresése egyáltalán megjelenhetett ebben a világban, akkor az annak a jele, hogy az emberben más erők is dolgoznak, mint a pusztán anyagi lét fenntartásának követelménye. Továbbá amint az ember minden problémájának tisztázásához társakat keres és talál, úgy a vallás problémáját is mindig közösségben akarja megoldani. Ezért marad a vallás társadalmi jelenség és tényező. Természetesen, mint az élet egész területén, itt is megvan a lehetőség arra, hogy az emberek a vallás belső struktúráját megismerjék és visszaéljenek vele.

Az antropológiának ilyen irányú alkalmazását megtaláljuk a zsinatnak az Egyház és a modern világ, a Keresztény nevelés, a Papság élete és szolgálata c. dekrétumaiban, s elindult a kezdeményezés, hogy a teológia minden területén az elvont emberi természet mellett a konkrét személyről is tárgyaljunk. Úgy, ahogy egyéni és társadalmi kötöttségeiben hordozója a keresztény hivatásnak.

XXIII. János pápa óta a párbeszéd világszerte hangoztatott jelszó lett. A zsinati akták is több mint 40 esetben említik. Kétségtelen, hogy ez az Egyház életének új jelensége, legalábbis ilyen határozott formában. A történelmi fejlődésnek el kellett jutni odáig, hogy igyekezzünk tiszteletben tartani egymás véleményét, meggyőződését, illetőleg tegyünk különbséget a téves nézet és a tévedésben levő ember között. A „*cujus regio, ejus religio*” elv nagyon mélyen be tudja fészkelni magát az ember gondolkodásába és igyekszik ráerőszakolni másra is a saját véleményét.

A mai társadalom félreérthetetlenül sokrétű. Nemcsak abból a szempontból, hogy mindent intézményesítenek, az emberek szervezetekbe, társulatokba tömörülnek s közösen keresnek valamilyen célt vagy érdekvédelmet. A sokrétűség megtalálható világnézeti vonalon, s megvan az igyekezet, hogy ezt az állapotot állandósítsák. A szabadság nevében védelmezik szellemi örökségüket vagy szabadon választott ideológiájukat. A műveltség és a civilizáció terjedésével az emberek igyekeznek kifelé is egész emberségüket képviselni és jogaiknak érvényt szerezni.

Az Egyház a vallásszabadságról szóló dekrétummal beleállt ebbe a fejlődésbe. Más nyilatkozatokkal azt fejezte ki, hogy szociális téren készségesen együttműködik minden jóakarátú emberrel az elmaradottság, tudatlanság és nyomor megszüntetésén. A vallásszabadság elvileg sem jelenti a kötelező igazság lebecsülését vagy a vele szemben fennálló kötelesség elhanyagolását. Ha egyszer Isten megnyilatkozott, akkor adva van a kötelező vallás, amit az embernek keresnie kell, és ha megtalálta, el kell fogadnia. Az Egyháznak pedig kötelessége a kinyilatkoztatott vallás terjesztése és védelme. Azonban az igazságot csak az igazság eszközeivel szabad terjeszteni: meggyőzéssel, felvilágosítással, rábeszéléssel, nem pedig erőszakkal. Az embernek joga van saját meggyőződését követni egyénileg és szervezett közösségben. Szabadságról akkor beszélünk, ha ebben senki nem akadályozza, és senki nem erőszakol rá olyan nézetet, ami meggyőződése ellen volna. Természetesen ezt a szabadságot is a természetjog

és a közjó alapján kell értelmezni. Nem kaphat szabadságot olyan nézet és mozgalom, ami e kettővel nyilvánvalóan ellenkezik.

Az igazság felismerése azonban nem könnyű és az ember tévedésében is megmarad jogalanyának. Sőt egyéni életében mindig köteles lelkiismeretét követni, mint az erkölcsi rend mutatóját. A világnézeti különbségek tehát éppen ott válnak komoly problémává, ahol jelentőséget tulajdonítanak a lelkiismereti állásfoglalásnak.

A párbeszéd igénye és szükségessége olyan világnézeti irányok között jelentkezik, amelyek egyetemes célzatúak, azaz lehetőleg mindenkit be akarnak vonni hatáskörükbe. A kereszténység erre az isteni parancsra hivatkozik: Menjete az egész világra, hirdessétek az evangéliumot... (Mk 16,15). A parancs teljesítése közben találkozunk más vallásokkal, vagy akár a vallástól idegen világnézetekkel, amelyek szintén minden emberhez akarnak szólni, az érdekek összeütközése tehát elkerülhetetlen. Ahol lemondanak arról, hogy az összeütközést hatalmi szóval oldják meg, ott kerülhet sor párbeszédre. Azonban figyelemmel kell lennünk két nehézségre, amelyek éppen a világnézet expanziójából adódnak. Ha egymást nem tudjuk meggyőzni vagy arra rábírnunk, hogy a terjesztésről lemondjon, akkor már eleve fölöslegesnek látszik minden kezdeményezés. Ha pedig a párbeszédnek az a célja, hogy kölcsönösen lemondunk a „térítésről”, akkor hűtlenek lettünk elveinkhez s így megint csak nem értünk el sokat.

A valóság azonban sokkal bonyolultabb, mint hogy ilyen vagyis lehetőség kimerítené. Ha az emberi természetet és történelmet figyelembe vesszük, meg kell állapítanunk, hogy reménytelen vállalkozás lenne mindenkit egy véleményben egyesíteni. Mindig lesznek, akik más nézetet vallanak, más motívumok után indulnak. Krisztus megjövendölte Egyházának, hogy a világ végéig lesz hitbéli ellentét és szakadás. Párbeszédre tehát mindig szükség lesz. Viszont azt is meg kell látnunk, hogy egymás érveinek a figyelembevételével, a nézetek összehasonlítása a teljesebb igazságra vezethet bennünket, az ellenféllel való szembeállítás pedig alkalom a nagylelkűsége, mérséklésre és a bátorságra. A kinyilatkoztatás megértése ebben a történelmi vitában mélyül el. Az emberiség és az Egyház élete igazi történelem, mert tele van új meglátással, kezdeményezéssel, ellent-

mondással. A haladást állítaná meg, aki egy véleményt kényszerítene rá az emberekre.

De az igazi párbeszéd nem jelenti a lemondást saját meggyőződésünkről, illetőleg annak terjesztéséről, hanem arra késztet, hogy az igazság meggyőző eszközeit használjuk. Ha a témánál maradunk, új meglátásokat kapunk, amelyek arra segítenek, hogy saját álláspontunkat még inkább igaznak tartsuk, vagy esetleg felismerjük tudásunk hiányait. A tudatos kereszténység nem mondhat le erről a szellemi nagykorúságról.

Módszertanilag a dialógus követeli az igazság szeretetét és az emberek szeretetét. A meggyőződés hirdetése nem lehet öncél. Nem szabad csak azért buzgólkodni, hogy többen legyünk és nagyobb számunk miatt esetleg több előnyhöz jussunk. Ezért igazi párbeszéd ott kezdődik, ahol a felek őszintén elismerik egymás létét és lehetőséget adnak egymásnak az eszközök használatára.

Általában csak szembenálló világnézetek párbeszédéről szoktak beszélni. Pedig ha a valóság talaján maradunk, meg kell látnunk, hogy az emberek nagy része túl kényelmes és nem nagy kedvvel alakít ki magának világnézetet. Ha pedig az ellentéteket látja, könnyen szkeptikussá válik és megállapítja, hogy az igazságot úgysem lehet megtalálni. Az Egyháznak kötelessége ezekkel is párbeszédet kezdeni, s itt a legnagyobb feladat a közömbösség leküzdése. Fel kell ébreszteni a vállalkozási kedvet, az igazság szeretetét, vagyis azt a tudatot, hogy az ember nemcsak kenyérrel él. Ehhez is kell türelem, szeretet és megértés.

A hívő ember számára ezen a téren is az a kiindulópont, hogy Isten a kinyilatkoztatásban valóban párbeszédet kezdett velünk: türelemmel, szeretettel, nyíltsággal. Nekünk azért kell egymás felé fordulnunk, hogy ezt az isteni magatartást utánozzuk. (Lásd: *Karl Rahner*: *Schriften zur Theologie* VI. k. 46 kk, *Giulio Girardi*: *Marxismo e Cristianesimo*, *Roger Garaudy*: *Marxisme du XX^e Siècle*).

TARTALOM

Előszó	- - - - -	3
ÜDVREND ÉS ÜDVTÖRTÉNET		
<i>A keresztény vallás</i>	- - - - -	5
<i>A történetiség gondolata a Szentírásban</i>	- - - - -	6
<i>Az ember történetisége</i>	- - - - -	7
<i>A kinyilatkoztatott üdvrend</i>	- - - - -	9
<i>Az üdvtörténet tartalma</i>	- - - - -	12
<i>Az üdvtörténet sajátosságai</i>	- - - - -	14
A KINYILATKOZTATÁS		
<i>A kinyilatkoztató Isten</i>	- - - - -	17
<i>A természetfölötti kinyilatkoztatás</i>	- - - - -	19
<i>A kinyilatkoztatás közösségi jellege</i>	- - - - -	21
<i>A kinyilatkoztatás batékonyága</i>	- - - - -	24
<i>A kinyilatkoztatás teljessége</i>	- - - - -	25
<i>A Szentírás</i>	- - - - -	28
<i>A Szentírás sugalmazottsága</i>	- - - - -	31
<i>A Szentírás és a szenthagyomány</i>	- - - - -	34
A KINYILATKOZTATÁS BEFOGADÁSA		
<i>Az isteni szó meghallása</i>	- - - - -	36
<i>A hit</i>	- - - - -	38
<i>A hit elfogadása és visszautasítása</i>	- - - - -	40
<i>A hittudomány jogosultsága</i>	- - - - -	43
<i>A vallások és a kereszténység</i>	- - - - -	45

A FELÉNK FORDULÓ ISTEN

<i>Az istenfogalom fejlődése</i>	- - - - -	48
<i>A Szentháromság titkának kinyilatkoztatása</i>	- - - - -	51
<i>Fogalmak a Szentháromság titkának kifejtéséhez</i>	- - - - -	53
<i>A személyek származása</i>	- - - - -	54
<i>A személyek egymáshoz való viszonya</i>	- - - - -	58
<i>A Fiú és a Szentlélek elküldése</i>	- - - - -	60
<i>Isten szellemisége</i>	- - - - -	62
<i>Isten végtelensége</i>	- - - - -	65
<i>Az isteni öntudat</i>	- - - - -	67
<i>Az isteni akarat</i>	- - - - -	69
<i>Az üdvözítő akarat és az üdvösség</i>	- - - - -	71
<i>A Szentháromság és a kegyelmi rend</i>	- - - - -	74

AZ EMBER A TEREMTÉSBEN

<i>Krisztus mint cél</i>	- - - - -	76
<i>A teremtés értelme</i>	- - - - -	78
<i>A teremtés a Szentírásban</i>	- - - - -	82
<i>Az ember teremtése</i>	- - - - -	83
<i>Az ember lelke</i>	- - - - -	87
<i>A gondviselés</i>	- - - - -	89
<i>A bűn titka</i>	- - - - -	91
<i>Az ember hivatása</i>	- - - - -	95
<i>A szellemi teremtmények</i>	- - - - -	98

ISTEN A TÖRTÉNELEM SZÍNPADÁN

<i>Az idők teljessége</i>	- - - - -	101
<i>Krisztus a mindenségben</i>	- - - - -	103
<i>A megváltás szükségessége</i>	- - - - -	105
<i>A megváltás előkészítése</i>	- - - - -	107
<i>Jézus Krisztus istensége és embersége</i>	- - - - -	109
<i>A megtestesülés hittétele</i>	- - - - -	111
<i>Krisztus emberi öntudata</i>	- - - - -	112
<i>Krisztus és az emberi erkölcs</i>	- - - - -	115
<i>Krisztus kegyelmi teljessége</i>	- - - - -	116
<i>Krisztus és az élet dialektikája</i>	- - - - -	118
<i>Az Immanuel-gondolat</i>	- - - - -	121

<i>A csodák és a jövődölések</i>	- - - - -	123
<i>A közvetítő és főpap</i>	- - - - -	125
<i>Krisztus áldozata</i>	- - - - -	127
<i>A keresztdozat mint megváltás</i>	- - - - -	128
<i>A keresztdozat mint elégtétel és érdemszerzés</i>	- - - - -	130
<i>A Megváltó megdicsőülése</i>	- - - - -	131

A KEGYELMI KÖZÖSSÉG KRISZTUSBAN

<i>Az Isten országa</i>	- - - - -	135
<i>Az Isten népe</i>	- - - - -	137
<i>Krisztus egyháza</i>	- - - - -	139
<i>Az Egyház alapítása</i>	- - - - -	140
<i>Az Egyház Krisztus titokzatos teste</i>	- - - - -	142
<i>A titokzatos test élete</i>	- - - - -	144
<i>Az Egyház tévedhetetlensége</i>	- - - - -	145
<i>Az Egyház és az emberiség üdvössége</i>	- - - - -	147
<i>Mária az üdvösség történetében</i>	- - - - -	148

RÉSZESEDÉS KRISZTUS ÉLETÉBEN

<i>A kegyelem</i>	- - - - -	151
<i>Krisztus élete bennünk</i>	- - - - -	154
<i>Az ember a Szentlélek temploma</i>	- - - - -	156
<i>A Szentháromság bennünk</i>	- - - - -	157
<i>A megigazulás</i>	- - - - -	158
<i>A kegyelem szükségessége</i>	- - - - -	160

ISTEN MEGDICSŐÍTÉSE ÉS AZ EMBER MEGSZENTELÉSE AZ EGYHÁZBAN

<i>A keresztyén tökéletesség</i>	- - - - -	162
<i>Az Egyház és a szentségek</i>	- - - - -	164
<i>Újjászületés és nagykorúság</i>	- - - - -	166
<i>A közös istentisztelet</i>	- - - - -	168
<i>Az Újszövetség áldozata</i>	- - - - -	169
<i>A krisztusi élet táplálása</i>	- - - - -	171
<i>A szentáldozás</i>	- - - - -	174
<i>A keresztyén aktivitás</i>	- - - - -	176
<i>Isten irgalmának megjelenítése az Egyházban</i>	- - - - -	178

<i>A bűnbocsánat</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	180
<i>A betegek vigasztalása</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	183
<i>A papi szolgálat</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	185
<i>A keresztény család</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	187
<i>Az Egyház és a világ kapcsolata</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	191

A KITELJESEDÉS

<i>A mulandóság és az örök élet</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	194
<i>A földi élet vége</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	196
<i>Az egyéni számadás</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	198
<i>A lélek tisztulása</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	201
<i>A hazatalálás</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	203
<i>Az örök élet</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	207
<i>A kárbozot</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	210
<i>Krisztus újra eljövetele</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	214
<i>A feltámadás</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	217
<i>A világítélet</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	219
<i>Az új ég és új föld</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	221

FÜGGELÉK

<i>A zsinat szelleme</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	223
<i>A Szentírás trónra emelése</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	224
<i>A liturgia megújulása</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	227
<i>Az antropológia alkalmazása a teológiában</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	228
<i>Világnézeti párbeszéd</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	232

32,— Ft